

ZEKERİYA KURŞUN

ZEKERİYA KURŞUN
Nasuhzâde Ali Paşa ve Rum İsyanı

ZEKERİYA KURŞUN **NASUHZÂDE ALİ PAŞA VE RUM İSYANI**

vb.

TARİH

vb. VAKIFBANK KÜLTÜR YAYINLARI

VakıfBank Kültür Yayınları: 0101
Tarih: 030

NASUHZÂDE ALİ PAŞA VE RUM İSYANI
ZEKERİYA KURŞUN

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kapak Resminde Kullanılan
Gemi Görseli
İdris Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, Kapudane Gemisi

Kitap Editörü
Dr. Mehmet Yılmaz Akbulut

Son Okuma
Ömer Uzunağaç

VakıfBank Kültür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 2 12 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2021

ISBN 978-605-7947-84-0

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi
Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 02 12 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Ağustos 2021

NASUHZÂDE ALİ PAŞA VE RUM İSYANI

ZEKERİYA KURŞUN

vb.

ZEKERİYA KURŞUN

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı olarak görev yapmaktadır. Marmara Üniversitesi'nde otuz yıldan fazla öğretim üyeliği; çeşitli kademelerde yöneticilik ve kurul üyeliklerinde bulundu. Osmanlı dönemi Arap coğrafyası, Orta Doğu'nun yakın dönem siyasi tarihi, Türk-Arap ilişkileri ve Kuzey Afrika üzerine Arap ve Avrupa ülkelerinin arşivlerinde araştırmalar ve gözlemler yaptı. Bu konulardaki çalışmalarına devam etmektedir. *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri* (İstanbul 1992), *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti: Vehhâbî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı* (TTK, Ankara 1998), *The Ottomans in Qatar* (İstanbul, 2002); *Basra Körfezi'nde Osmanlı – İngiliz Çekişmesi: Katar'da Osmanlılar 1871-1916* (TTK, 2004) gibi kitaplara imza attı. Ayrıca İngilizce ve Arapça kitapları, çevirileri ve pek çok ortak çalışması bulunmaktadır. Birçok bilimsel projede yer aldı. Bilimsel ve popüler dergilerde, günlük gazetelerde makale ve yazıları yayımlandı. Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih Komisyonu üyeliği ve Türk Tarih Kurumu muhabir üyeliklerinde bulundu. Hâlihazırda kurucusu olduğu Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği'nin (ORDAF) başkanlığını yürütmektedir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

GİRİŞ

LİYÂKAT VE TEŞRİFAT: MAHZENDEN DİVANHANEYE 17

Bâbıâlî'de Bir Gün 17

Bir Bahriyelinin Doğuşu: Nasuhzâde Ali Bey 22

BİRİNCİ BÖLÜM

PAŞA'YA KARŞI BEY: TEPEDELENLİ ALİ PAŞA VE NASUHZÂDE ALİ BEY 31

İKİNCİ BÖLÜM

AKDENİZ'DE İSYAN VE NASUHZÂDE ALİ BEY 45

Filiki Eterya, Kleftler, Palikaryalar ve İzbandutlar 45

Başbuğ Nasuhzâde Ali Bey ve Mora İsyanı 56

Rum Patriği V. Grigorios ve Sadrazam Benderli Ali Paşa'nın İdamları 61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL VE RUM İSYANI 71

İsyan ve Fetva: İstanbul'da Çözüm Arayışları 71

Ali Bey'in Ateşten Gömleği 80

Preveze Önlerinde Zor Günler 90

Nasuhzâde Ali Bey'in Deniz Harekâtları 97

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MORA'NIN DÜŞÜŞÜ: TRİPOLİÇE KATLİAMI VE ALİ BEY'İN DONANMA SERASKERLİĞİ 105

Tripoliçe Katliami 105

Kaptanıderyalığa Giden Yol: Donanma Seraskerliği 113

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAKIZ VAKASI VE PAŞALARIN KAVGASI 129

Kaptanıderya Nasuhzâde Ali Paşa'nın Donanması 129

Sakız Adası ve Vâhid Paşa 141

Sakız Vakası 149

Paşaların Kavgası 155

Kuyudaki Taş: Kavganın Sebebi Neydi? 176

ALTINCI BÖLÜM

AKDENİZ'DE ÖLÜM 181

Ali Paşa'nın Elîm Ölümü ve Kaynakların Dili 181

Batı Basını: "Kaptan Paşa Öldü!" 195

Sakız'dan Alınan Esirler ve Pencik Meselesi 210

Vâhid Paşa Ne Söylüyor? 218

YEDİNCİ BÖLÜM

ALİ PAŞA'DAN SONRASI 233

Devlet'in Dili, Padişahın Feryadı 233

Stratford Canning ve Reisülküttap Mehmet Sadık Efendi'nin Müzakereleri 241

Mahrûkîzâdeler 249

Sonuç 255

Ekler 261

Kaynakça 283

Dizin 289

ÖNSÖZ

Bu kitabın kahramanı Kaptanıderya Nasuhzâde Ali Paşa'dır. Onun belgelere yansıyan kısa ve ilginç hayat hikâyesi kadar, kitabın konu edindiği zaman, mekân ve olayların kahramanları da aynı derecede ilginçtir. Bu yüzden kitap hem bir biyografi hem de bir dönemin monografisidir. Bu kitap ayrıca, Türk modernleşmesinin öncüsü olan Sultan II. Mahmud'un saltanatının ilk yıllarına ışık tutup reformlarının zihni arka planını dolaylı bir yoldan anlatmayı hedeflemektedir.

Modern dünyanın kuruluşuna giden sürecin başlangıcı sayılan 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başları genellikle padişah, kral, vezir ve başbakan gibi önde görünen kişilerle anılagelmiş veya anlatılmıştır. Oysa modern dünyanın kuruluşunda asıl zorlukları yaşayanlar, nazırlar, seraskerler, kaptanıderyalar, hülasa birincilerin gerisinden gelenler; hatta üçüncü, dördüncü sıradakiler olmuştur. Bu dönemde olayların yoğun olması tarihçilerin birinci sıradakileri daima göz önünde tutmasına; ikinci, üçüncü sıradaki simaları da ihmal etmesine sebep olmuştur. İşte Ali Paşa sadece bunlardan birisidir. Onun ele aldığımız on iki yıllık resmî hayat hikâyesi sırasında yaşananlar, yaşanamayanlar, hayatını kaybedenler veya elinden alınanlar hesap edildiğinde kahramanların, başına devlet kuşu konanların, kurbanların, hainlerin ve arada kalanların hayatları toplandığında koca bir yüzyılı ortaya çıkartmaktadır.

Denizler ve bahriyelilerin tarihteki yerleri her zaman önemli olagelmişken 19. yüzyılın başlarında bu önem katlanarak

artmıştır. Avrupa'da gelişen üretim, daha fazla ham maddeye ve pazara ihtiyaç duyunca, denizler de paylaşım çatışmalarının ana mekânı olmuşlardır. Karadaki geleneksel güç kullanımı denizlere kaymış ve tabii olarak daha fazla gemisi, daha iyi yetişmiş personeli olan devletler öne çıkmıştır. Bu dönemde Akdeniz, Fransız ve İngiliz rekabetine sahne olurken, tarih boyunca sıcak sulara inme rüyası gören Rusya'ya da yeni fırsatlar çıkmıştır. Karadeniz ve Akdeniz'deki hâkimiyetini kaybeden Osmanlı Devleti'nin denizleri, uluslararası rekabetin çatışma ve çekişme alanları hâline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılının denizlerde ve denizciler eliyle belirlendiğini söylemek abartı değildir. İmparatorluğa ilk darbe müttefik bildiği Fransa'dan gelmiştir. Napolyon'un 1798 Akdeniz (Mısır) seferi Osmanlı'nın geleceğini belirleyen en büyük darbe olmuştur. Napolyon'un seferini menfaatlerine aykırı bulan İngilizlerin de Amiral Horatio Nelson kumandasında Akdeniz'e donanma göndermeleri, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl siyasetinin tamamında en etkili amildir. Yüzyılın başında Fransızlara karşı İngilizler ile geliştirilen ikili ittifak (Osmanlı-İngiltere), İngiltere'yi Osmanlı devletine sınırdaş yaptığı gibi, üçlü ittifak (Osmanlı-İngiltere-Rusya) ile Rusların da Akdeniz'de aktif olmalarının yolunu açmıştır.

Mısır'ın Fransızlar tarafından işgal edilmesi ve ancak İngilizlerin denizden gelen yardımıyla kurtarılabilmesi; tersane ve donanmaya daha fazla önem verilmesini gerektirmiştir. Savaşçı bir ruhu olmamasına rağmen III. Selim, yaşananlardan ders alarak Küçük Hüseyin Paşa'nın idaresinde bir dizi tedbirlere başvuracaktır. O tarihte dünyadaki deniz savaş araçlarının teknoloji bakımından birbirinden çok fazla farkı yoktur. Dünya denizlerinde dolaşan gemilerin hemen tamamı yelkenli olup daha ziyade 17 ve 18. yüzyılın teknolojisini temsil etmektedirler. 19. yüzyılın başlarında daha büyük ve daha fazla top taşıyabilen gemiler öne

çıkmıştır. Ancak bundan daha da önemlisi gemilerin üstündeki denizcilerdir. Belki Osmanlı merkezi donanmasının hissettiği en büyük eksiklik de burada yatmaktadır. Bunun farkında olan Küçük Hüseyin Paşa, maharetli sivil denizcileri de tersaneye kazandırmak, tersanede eğitim verip donanmanın personeli yapmak yolunu seçmiştir. Bu kitabın (ilerleyen bölümlerinde okuyacağınız) kahramanı da bu sivil denizcilerin arasından çıkmıştır.

Elinizdeki kitap uzun zaman önce bir fotokopi makinesinin başında tasarlandı. Henüz dijital imkânların olmadığı bir dönemde Osmanlıca kitapları çoğaltıp bizlere büyük katkı veren ve akranım birçok tarihçinin buluşma noktası olan Hanefi Kayan'ın küçük dükkânında ilgi bekleyen bir risale, bende Nasuhzâde Ali'ye (Bey/Paşa) merak uyandırdı. İleriki sayfalarda hikâyesini okuyacağınız o küçük risale, aslında Ali Paşa'yı anlatmıyordu, isim vermeden onunla kavga ediyordu. Önce sıradan bir polemik sandığım metni okudukça metindeki kahramanlara da ilgim arttı, hatta bu metni lisansüstü derslerime bile taşıdım.

Aynı sıralarda bir aile arşivini düzenleyen arkadaşım merhum Yücel Dağlı'dan aldığım haber beni yeni bir arayışa sürükledi. Yücel Dağlı, Ali Paşa'nın torunlarından Cem Mahruki'nin arşivini tasnif ediyordu. Beni de Cem Mahruki ile tanıştırdı. Fakat ne yazık ki aile arşivinde Ali Bey dönemine dair doğrudan bir şey yoktu. Daha ziyade Nasuhzâde ailesinin II. Meşrutiyet yılları ve sonrasını aydınlatan belgelerin bulunduğu bu arşiv, bende hayal kırıklığı yaratsa da konuya olan ilgi ve iştahımı artırdı.

Öncelikle dönemin kroniklerine başvurdum, ama orada da aradığımı bulamadım. Dönemin olayları bazen tafsilatlı bazen de muhtasar bir şekilde ele alınırken, ikinci ve daha alt sırada yer alan Ali Bey/Paşa'nın erken dönem hayat ve faaliyetlerinden ya iz yoktu veya sınırlı bir şekilde bahsediliyordu. Ali Bey'in yaptıkları bile *riyâle bey*, *patrona* veya *kapudâne bey* denilerek, ona

değil, rütbelerine mâl ediliyordu. İstisnai olarak kaptanıderyalık döneminden bahsedilirken ismi zikrediliyordu. Ancak kısa süren bu dönemin de bütün olaylarını değil, daha çok ilginç bulunan tartışmalı ölümünü/şehadetini konu ediyorlardı. Devrin muharrirlerinden Şânizade, Esad Efendi ve Ahmed Cevdet Paşa neredeyse birbirlerini tekrarlıyorlardı. Üstelik özellikle Ahmed Cevdet Paşa'nın tekrar ettiği bu bilgilerin önemli bir bölümünü de daha önce zikrettiğim risaleden hiç eleştirmeden aktardığı belli oluyordu. Esad Efendi'nin eksiklerini tamamlama iddiasında olan Abdurrezzak Bâhir Efendi ise kalemini Ali Paşa'yı tarihe gömmek için kullanıyordu.

Sıra arşivlere gelmişti. Tabii olarak dönemin fonları tarandığında vakanüvislerin neden isimden çok rütbelere odaklandıkları anlaşılıyordu. Hatta bu durum modern dönemlerde yapılan kataloglara bile yansımıştı. Belgelerin dönemsel özellikleri ve yazışma üslubu, faillerinden ziyade olayı ve o sırada taşıdıkları unvanları öne çıkarıyordu. Belgeler, "kapudâne bey" veya "kaptanpaşa" unvanlarını kullanıyor, yazışmaların altındaki imza ve mühürler genellikle arka planda kalıyordu. *Ayniyat Defterleri* örneğinde olduğu gibi çoğu kere mühür ve imzalar da ortadan kalkıyordu. O dönemde yaşamış bir şahsiyetinin biyografisini yazmak için birçok olayı, kahramanlarını ve devrin sık sık değişen devlet adamlarını da bilmek/öğrenmek gerekiyordu.

Tabii olarak, olayların peşinden gidip, *riyâle*, *patrona*, *kapudâne* ya da *kaptanpaşa*dan bahseden her belgeye müracaat ederek, Ali Paşa'nın izini bulmaya çalışmak büyük bir zaman aldı. Belgelerde Ali Paşa'ya rastladıkça, onun ve etrafındakilerin yaşadığı ve tarih yazımında detaylarda kalan, hatta unutulan pek çok hadise de kitabın kapsamına girdi. Şüphesiz zor bir dönemde tahta geçen ve devletini, iktidarını Ali Paşa gibi devlet adamları

üzerinden korumaya çalışan Sultan II. Mahmud da kitabın en önemli simalarından birisi oldu.

Ali Paşa, hakkındaki belgelerin varlığına rağmen –muhtemelen kroniklerin tarih yazımındaki yönlendirmesiyle– modern tarih araştırmalarında da çok sınırlı bir şekilde yer almıştır. Fevzi Kurtoğlu 1944 yılında yayımladığı kitabında kısmen ondan ve özellikle Akdeniz'e çıkan donanmasından söz etmiş, ayrıca *kapudâne* atanması konusundaki bir belgeyi de neşretmiştir. İsmet Parmaksızoğlu 1952'de Kazasker Mehmed Hafîd Efendi'nin kaptanıderya biyografilerini içeren kitabını yayımlarken, eksik kalanları tamamlamak adına Ahmed Cevdet Paşa'dan naklettikleriyle Ali Paşa'nın hayatına adeta bir perde çekmiştir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra Nasuhzâde Ali Paşa döneminin en önemli hadisesi olan Tepedelenli Ali Paşa meselesi ve Rum İsyanı'nı (Yunan ayaklanmalarını) konu alan pek çok makale ve araştırma yapılmış olmasına rağmen Nasuhzâde Ali Paşa ya hiç zikredilmemiş veya tesadüfen anılmıştır. Bu konuda araştırmacıların ilk başvuru eseri olan *İslam Ansiklopedisi*'nde [Türkiye Diyanet Vakfı] bile pek çok kaptanıderya ve Ali Paşa ile birlikte Akdeniz'de bulunan diğer paşaların biyografileri varken onun adı sadece bir yerde, Ali Fuat Örenç'in kaleme aldığı "Sakız" maddesinde geçmektedir. Hamiyet Sezer'in doktora çalışması, Ali Paşa'nın içinde yer aldığı olayları, devletin Tepedelenli Ali Paşa'yı ortadan kaldırma girişimlerini anlatan bir araştırma olmasına rağmen Ali Bey/Paşa'nın adı (*Kapudâne* olarak Ali Bey) tesadüfen sadece bir kere geçmektedir. Aslında burada zikretmediğimiz döneme ait pek çok araştırmada durum farklı değildir. Filiz Yaşar'ın 2006 yılında yayımlanan yüksek lisans tezi diğerlerinden farklılaşarak, Sakız olayını anlatırken, Ali Paşa'ya da yer vermiştir. Ancak o da büyük ölçüde kurgusunu Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın anlatımı ve iki paşa arasındaki çekişme üzerinden yapmıştır.

Ahmet Kılıç'ın 2016'da *Vahîd Paşa ve Vakıfları* üzerine yaptığı tezi de tabii olarak bu kabildendir.

Bu çalışmalardan önce 2000'li yılların başında bu satırların yazarı tarafından kaleme alınmış olan yirmi sayfalık bir müsveddeyi; okuması ve fikir vermesi için aile arşivinden istifade ettiğim Cem Mahruki'ye vermiştim. Benim yazdığım ama yayımlamadığım o metin, internette muhtelif sitelerde yazılan Ali Paşa'nın biyografilerinde kullanılmıştır. Ancak bugüne kadar Osmanlı bahriyesinde klasik dönemin sonu, modern dönemin ilki olan Kaptanıderya Ali Paşa hakkında tam bir biyografi kaleme alınmamıştır. İşte elinizdeki kitap bu ihtiyacı karşılamayı amaçlamaktadır. Ancak bu çalışma sadece onun biyografisine ve dönemine mütevazı bir katkıdır. Bundan sonra yapılacak yeni mukayeseli çalışmalar ile dönem daha fazla aydınlanacaktır.

Kitabın kaynakları, yukarıda zikredilen kroniklerin dışında ağırlıklı olarak Osmanlı belgeleridir. Söz konusu belgelerden yeterince istifade edilirken, mümkün mertebe Ali Paşa'nın etrafındaki olayların dışına çıkılmamaya çalışılmıştır. Ancak onu anlamak için, yaşadığı zaman, mekân ve olayları tasvir eden anlatımlara yer vermekten de kaçınılmamıştır. Önemine binaen yer yer belgelerden sadeleştirerek alıntılar yapıldığı gibi gerekli görüldüğü hallerde dipnotlarda da belgelerin transkripsiyonları verilerek araştırmacıların orijinal metni görme imkânı sağlanmıştır. Ali Bey'in görev yaptığı mekânların isimleri belgelerde geçtiği gibi verilirken yer yer orijinal isimleri de gösterilmiştir. Mekân isimlerinde dönemin dili muhafaza edilmiştir. Mesela hiçbir yerde Ege Denizi tabiri kullanılmamıştır. Kitap boyunca kullandığımız pek çok ifade ve kavram doğrudan bizim tercihimiz değildir. Bunlar dönemin bakışını ve ruhunu yansıtan ifadelerdir ve aslına sadık kalmak adına değiştirilmeden aktarılmıştır.

Bu kitabın merkezinde her ne kadar Nasuhzâde Ali Bey/Paşa durmakla birlikte; Tepedelenli İsyanı, Rum Ayaklanması ve bu çerçevede iki önemli hadise olan Tripoliçe Katliamı ve Sakız Vakası da Ali Paşa'yı ilgilendirdiği ölçüde ele alınmıştır. Bu bağlamda, modern Türk-Yunan tarihinin psikolojik zeminini oluşturan bu son iki olay; hem Osmanlı belgelerinden hem de Yunanların sıkça kullandığı Gordon (1832), Finlay (1861) ve Valtos'un (1913) eserlerinden yararlanılarak yazılmıştır.

Bu çalışma elbette bütün dönemi aydınlatma iddiasında değildir; ancak devlet adamlarının üzerinden bir dönem okuması yapmayı amaçlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun merkez odaklı anlatımından kısmen uzaklaşarak ikinci, üçüncü derecedeki kahramanları üzerinden ve taşradan merkeze bakışı sunma gayreti gütmektedir. Elinizdeki kitap, tarihin seyrinde şanlı zaferler kadar, hezimetlerin de önemli bir yerinin ve hatta milletlerin hayatında olumlu katkılarının olabileceğini ortaya koymak iddiasındadır.

Bu kitap uzun bir sürede kaleme alındı. Bir makale olarak tasarlanmasından kitaba dönüşünmesine kadar pek çok kere kesintiye uğradı ama bu süreç içinde kitabın meydana gelmesinde pek çok kişinin de katkısı oldu. Bu vesile ile burada isimlerini anamadığım herkese teşekkür ediyorum. Ancak bazılarının isimlerini zikretmek gerekmektedir. Osmanlıca kaynaklara erişimin zor olduğu zamanlarda Vahîd Paşa'nın risalesini çoğaltıp araştırmacıların hizmetine sunarak bu konuya merak duymama imkân sağlayan Hanefi Kayan; Nasuhzâde'nin aile arşivinden haberdar eden ve dostluğu ile daima iftihar ettiğim kardeşim merhum Yücel Dağlı; yeterli kaynak bulamasam da aile arşivini bana açan Cem Mahruki ilk teşekkürü hakedenlerdir. Kitabın makale müsveddesini okuyup fikir veren Ali Fuat Örenç, son nüshasını okuyan Ali Okumuş ve Hasip Saygılı meslektaşlarıma katkıların-

dan dolayı müteşekkirim. Derslerimde bahsi geçtikçe ilgi duyan ve hatta buldukları malzemeleri de bana ulaştıran öğrencilerimi de atlamam gerekmektedir. Tez olarak önerdiğim halde iltifat etmemeleri de bir teşekkür konusudur. Onlar kabul etseydi ben bu kitabı yazamayacaktım. Arşivden bazı belgeleri benim için derleyen Ali Sarı, Ali İhsan Aydın ve Tuba Yıldız'a teşekkür ederim. Deniz Arşivi konusunda fikir vererek vakit kazanmamı sağlayan Mehmet Korkmaz'a ve salgın döneminde Osmanlı Arşivi görsellerine kolayca erişim sağlayan Devlet Arşivleri Başkanlığı'na ve kapak resmini sağlayan Coşkun Yılmaz'a teşekkür etmeyi de görev bilirim. Ayrıca kitabın yayımlanması konusunda gayret gösteren Vakıfbank Kültür Yayınları yetkilileriyle kitap editörüm Dr. Mehmet Yılmaz Akbulut'a müteşekkirim.

Kuşkusuz en büyük teşekkür de evimizi bir "yazı evine" çevirip bu kitap ve diğer yazı faaliyetlerime sabırla tahammül eden eşim Filiz ve oğullarım Ali Murat ve Fikret Taha'yadır.

Zekeriya Kurşun
İstanbul, Mayıs 2021

GİRİŞ

LİYÂKAT VE TEŞRİFAT: MAHZENDEN DİVANHANEYE

BÂBIÂLÎ'DE BİR GÜN

Kasım ayı, İstanbul'un kasvetli aylarındandır. Bu ayda ne sonbaharın yağmurları ne de kışın karı görülür. Kış hazırlığını tamamlamış insanların hareketleri yavaşlar ve yıl boyu süren İstanbul'un koşturmacası kısmen sükûna erer. Buna rağmen imparatorluk merkezinde devlet işleri asla yavaşlamaz. Memurlar dairelerinde, yüksek memurlar konaklarında gece gündüz hareket halindedir. Bir tarafta geniş imparatorluk topraklarından İstanbul'a ulaşan talepler, şikâyetler, isyan sesleri; diğer tarafta, Pera'da veya Boğaziçi'nde oturup ahkâm kesen yabancı elçiler.

15 Kasım 1821. Bâbıâlî'de normalden fazla bir koşuşturma, bir telaş vardır. Bu telaşın heyecanı ise İstanbul'un en eski semtlerinden biri olan Kasımpaşa'da, iki ayrı yerde yaşanmaktadır: Biri İmparatorluğun önemli kurumlarından bahriyelilerin başkenti Tersane'de ve diğeri ise bir süre önce küçük donanmasıyla Akdeniz seferinden dönmüş bir bahriyelinin evinde.

Osmanlı devlet teşkilatında olduğu kadar şehirlerdeki gündelik hayatta da teşrifatın önemi büyüktü. Özellikle cülûs törenlerinde, üst düzey asker ve bürokratların yeni görev başlangıçlarında, dini bayramlarda; hülasa her vesile ile vazgeçilmez teşrifat kuralları uygulanırdı. İşte bugün de o teşrifat günlerinden biriydi. Yeni Kaptanıderya, vezirlik rütbesi alacak, makamına uygun hilat giyecek, kapudâne asâsı değiştirilecek ve beylik

gemisine avizesi, filandrası (gemi direklerine komutanın alameti olarak asılan alamet) asılacaktı. Osmanlı sistemi sıradan insanlara, padişahlık haricinde her göreve gelme şansı vermekteydi. Ancak bu o kadar kolay bir iş değildi. Her şeyden önce kişi yetenekli olmalıydı, mücadele edip akranları arasından sıyrılmalı, hülasa liyâkatini ispat etmeli ve bu merasimi hak etmeliydi.

Bâbıâlî devlet ricali ve şehirli ahâli, ama özellikle denizciler, merasimlere çok önem verirlerdi. Meydana gelen her değişimin, denize indirilen her geminin, İstanbul'dan çıkan veya seferden geri dönen donanmanın mutlaka kayıtlara geçen bir merasimi olurdu. Bu törenlerde uygulanan teşrifat kaidelerinin bir kısmı yazılı, ama çoğu da zihinlerde kazılıydı. Bu yüzden önce icra edilir sonra da kayıtlara geçirilirdi.

Yerleşik kurallara göre, kendisine kaptanıderyalık görevi tevcih edilen aday Babıâli'ye davet edilirdi. Adet olduğu üzere, önce hazine odasında bekletilir ve o sırada vezirlik takımı hazırlanırdı. Ardından bir vezir adayı olarak, teşrifatçının rehberliğinde sadrazamın huzuruna çıkarılırdı. Teşrifat kaidelerine göre, henüz atama fermanı okunmadığı için sadrazam geleni sadece oturduğu minderden ayağa kalkmak suretiyle kabul ederdi. Vezir adayı etek öptükten sonra sadrazam otururken o da karşısına geçip usulca gösterilen yere otururdu.

Uzunçarşılı, Bahriye'deki klasik dönem uygulamalarının 19. yüzyılda değiştiğini söyler. Buna rağmen eskinin son örneği olarak da Nasuhzâde Ali Paşa'nın kaptanıderyalık merasimini anlatır. Birkaç yıllık hayatı dışında hakkında yeterli bilgimiz bulunmayan Ali Paşa'nın tayin merasimi, tıpkı kendisinden öncekiler gibi *Teşrifat Defteri*'ne kaydedilir ve bu kayıt modernleşme öncesi klasik dönemin son örneği olarak tarihteki yerini alır.

Ali Bey'in tayin merasimi de benzeri törenlerde olduğu gibi önce "çubuk-kahve" içilip, mutat hoşbeş ve sohbetle başladı.

Mecliste otururken kaptanıderya adayı Ali Bey'in başındaki şalı, "destâr-ı âdî" (normal sarık) ile değiştirildi. Bu sarık bir devlet kuşu gibi başına konulsa da teamüle göre o, hâlâ paşa değildi. Sıra törende bulunanlara ve kendisine şerbet ikramında bulunma; buhur ve gülsuyu takdim etme merasimi icrasındaydı. Arnavutluk sahillerinde doğup gençliğinde gemi ambar ve bordalarında yatarak, o liman senin bu liman benim deyip gezdikten sonra İstanbul'da yıllarca Tersane mahzenlerinde çalışan birinin ulaştığı makama ramak kalmışsa da zaman bitmek bilmez. Saniyeler yıl, dakikalar bir ömre bedel olur. Ancak bu tören, pek çok badireyi atlatıp zirveye tırmanan Nasuhzâde Ali Bey için ömrünün son imtihanıdır. Bunun için asırlardır defalarca, ama son yıllarda birkaç defa tekrarlanan bu teşrifatın bitmesini sabırla bekler. Nihayet Bâbıâlî görevlileri de Çinili Odadan çıkıp sadrazamın huzurunda protokoldeki yerlerini alırlar. Sanki hiç sonu gelmeyecekmiş gibi sürdürülen bütün kurallar harfiyen yerine getirilir. İşte tam o sırada, teşrifatçının işaretiyle Ali Bey ayağa kalkar. Bir bahriyeli için ömür boyu beklemeye değen vezirlik fermanı Reisülküttap Hamid Efendi tarafından Ali Bey'in yüzüne tok bir sesle, fakat aheste aheste okunur.

Reisülküttap'ın nefesini son bir kere çekerek sesini tiz perdeye çıkarıp indirdiği andan itibaren Ali Bey vezirlik sınıfına çıkmış ve bir Osmanlı Paşa'sı olmuştur. Tören bitmemiştir, ama o artık paşa muamelesi görecektir. Kendisine vezirlere mahsus olan baştanbaşa kaplı samur kürk giydirilip devletteki en üst yöneticilerin sınıfına dahil edilmiştir. Sadrazama veda zamanı geldiğinde, artık paşalığa yükseldiği için odaya ilk girdiğinde yapılan karşılamanın aksine, Sadrazam onu odanın ortasına kadar uğurlamıştır.

Sadrazamın kapısındaki binek taşından törenle ata binen Kaptanıderya Ali Paşa'ya Çavuşbaşı ve maiyeti Kireç İskelesine

kadar eşlik etmişlerdi. Buradan da filika ve kayıklarla ikinci merasim için Kasımpaşa'daki Tersane'ye gidilmişti.[1]

Her ne kadar uzun yıllar Tersane mahzenlerinde, havuzlarında çalışmış ve kurallarını iyi biliyor olsa da Tersane'nin en üst amiri ve donanmanın komutanı olarak geri dönmesi, onda büyük bir heyecan yaratmış olmalıydı. En çok da kendisi gibi tersane tozunu yıllarca yutup, rutubetli koğuşlarda yaşayanlar duygulanmışlardır. Çok zor ve büyük bir hayal olsa da içinde yaşadıkları sistem, aralarından birini o karanlık koğuşlardan çıkarıp vezir yapabiliyordu. Kim bilir sıra kimdeydi? Ama şimdi kendilerinden biri olan Nasuhzâde Ali Paşa'nın başarısına sevinme zamanıydı.

Elbette köşe başlarında, teşrifat sırasında durup diş bileyenler de yok değildi. Daha düne kadar Akdeniz'den dönüp dönmeyeceği bilinmeyen, hatta dönmesi istenmeyen Nasuhzâde Ali Bey, paşa olmuş ve başlarına geçmişti. Ama onlar da hasetlerini tören heyecanıyla örtmüşlerdi.

Kurallar belli olduğu için her şey yolunda gitti. Bey olarak ayrıldığı ve her gelişinde sıradan giriş yaptığı Tersane İskelesine çıkan Ali Paşa'yı, usul gereği, Tersane Emini karşıladı. Ali Paşa, doğruca Tersane'nin Büyük Köşkü'ne gidip bir teamül olarak kendisinden öncekilerin yaptığı gibi burada üst düzey amirler (ümera) ile kahve içti. Bu ilk karşılamanın ardından Çavuşbaşı'na ve *Teşrifat Defteri*'nde kayıtlı olan görevlilere hilatler giydiren Ali Paşa, adamlarından bir nevi bağlılık sözü aldı. Kaptanıderya Ali Paşa, buradan çıkıp Divanhaneye, yani Kaptan Paşa'ya tahsis edilen makama ulaştı, ama tören henüz bitmemişti. Tersane görevlilerinin kendisini tebrik etmeleri için sıkı sıkıya tuttuğu sedefli asası elinden alındı. Bu tür törenlerde adet olduğu üzere önce devletin ve

1. Ali Bey'in kaptanıderyalığa tayin merasimi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1948, s. 418-419.

milletin bekası, Sultanın ömrü ve Paşa'nın başarısı için dua edildi. Duayı yapan tersane şeyhine erkân sincap kürk giydirildikten sonra, mehteran mûsikî icrasına geçti. Paşa oldukça kalabalık olan Tersane halkının tebriklerini bu mûsikî eşliğinde kabul etti. [2]

Kaptanıderya Ali Paşa, teşekkür için 17 Kasım 1821'de Bâbıâlî'ye gidip sadrazamı ziyaret etmişti. Bu resmî ziyarette de protokol uygulanmış, kahve ve şerbet ikramından sonra vedalaşma sırasında Sadrazam, kaptanıderyayı odanın ortasına kadar uğurladığı gibi bir de at hediye etmiştir. Ali Paşa, usule uygun teşekkür için, binek taşında hediye atın altın yularını öpüp ata binerek Şeyhülislam'ın ziyaretine gitmiştir. Bu törenlerden sonra Paşa'nın tuğları ve vezirlik diviti de 23 Kasım'da Tersane'ye gönderilmiş ve görev süresi fiilen başlamıştır.

Bu tayin, Mora'da başlayan Rum isyanı karşında yetersiz kaldığından azledilen Kaptanıderya Abdullah Paşa'nın[3] yerine yapılmıştı. Denizcilikten yetişme Nasuhzâde Ali Bey'in gerek son bir yıldır Akdeniz'deki faaliyetleri ve gerekse yeterince bilmediğimiz geçmişi onu Osmanlı Bahriyesinin en tepesine bu gerekçe ile çıkarmıştı. Belki de kendisine bu yolu açan Küçük Hüseyin Paşa'nın yolunda ilerleyecek ve büyük buhran geçirmekte olan bahriyeyi düze çıkaracaktı.

Ancak uzun sürmeyen görevi sırasında başına gelecekler, daha doğrusu devletin de atlattığı badireler, tarihçi Safvet Bey'in ifadesiyle onu adeta "zavallı" duruma düşürecekti. Ölümünden

---

2. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, Ankara 1992, s. 11.

3. Cevdet Paşa, Esad Efendi tarihinden naklettiği şu bilgiyi vermektedir: "Kaptanıderya Abdullah Paşa ashâb-ı şecâattan bir zât ise de funûn-i bahriyeye vâkıf olmadığı cihetle Safer'in on dokuzuncu günü azlolunarak rütbe-i vezaretle derya kapudanlığı ve Cezâir Eyaleti, Kapudâne-i hümâyûn Kapudanı Nasuhzâde Ali Bey'e tevcîh buyruldu." (Ahmet Cevdet, *Tarihi Cevdet* İstanbul 1309, XII, s. 19.)

çok uzun yıllar sonra devletin en zor zamanlarını geçirdiği, hatta çöküşüne ramak kaldığı bir devirde, 1913 yılında yapılan bu tanımlama[4] gerçekten doğru muydu? Safvet Bey'in yaptığı gibi, bir insanın hayatı bir kelimeye indirgenebilir miydi? Ya da bir hadise, bir zafer, bir hezimet veya beklenmeyen bir son, koca bir hayatı anlatabilir miydi?

BİR BAHRİYELİNİN DOĞUŞU: NASUHZÂDE ALİ BEY

Osmanlı Devleti'nin en itibarlı görevlerinden biri olan kaptanıderyalığa tayin edilen Nasuhzâde Ali Bey'in son birkaç yıllık hayatı dışında maalesef ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Bazı kaynaklara göre, Osmanlı hâkimiyetinde olan Arnavutluk taraflarında denizci bir babanın oğlu olarak dünyaya gelmiştir.[5] Nasuh, doğrudan Ali Bey'in babasının mı yoksa aile ismi olacak şekilde dedesinin mi adı olduğu bilinmemektedir. Kimi kayıtlara göre Ali Bey, denizlerde büyümüş ve yıllarca Arnavutluk sahillerinde tüccar gemilerinde kaptanlık yapmıştır. III. Selim zamanında Bahriye'de geniş ıslahata girişmiş olan Küçük Hüseyin Paşa, maharetli sivil denizcileri de devlet hizmetine alarak, Osmanlı Bahriyesini canlandırmak istediğinde[6] Nasuhzâde Ali Bey de Tersane'ye alınmıştır.

---

4. Denizcilik tarihi ile ilgili bazı önemli yazışmaları neşreden Safvet Bey, bir Kaptanıderya atama fermanı da neşretmek istediğinde "bu zavallınınkine rastladım" diyerek fermanı kitabına almıştır. (Safvet, *Bahriyemiz Tarihinden Filâsâlar*, Matbaa-i Bahriye Nisan 1328, s. 8-9.)

5. Kazasker Mehmed Hafîd, *Sefinetü'l Vüzerâ*, (Yay. İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul 1952, s. 67.

6. Süleyman Nutkî, *Muharebât-i Bahriye-i Osmaniyye*, İstanbul 1307, s. 94.

Bu düzenlemeler sırasında nasıl tespit edilip tercih edildiği bilinmese de onu ön plana çıkaracak yetenekleri olmalıydı. Ali Bey önce Tersane'de bilmediğimiz bazı görevlerde çalıştıktan sonra "donanma ümerası", yani kaptanlık sınıfına terfi etmişti.[7] 1810 yılı başlarında, tersanede bazı yeni düzenlemeler yapılmak istenmişti. Bu sırada donanmadan mevcut riyâle, patrona ve kapudânelerin de değiştirilmesi gündeme gelmiş ve Nasuhzâde Ali Bey patrona adaylardan biri olarak gösterilmişti. Kaptanıderya donanmadaki görevliler hakkında zamanın sadrazamına sunduğu raporunda, denizcilik bilgisi olan Nasuhzâde Ali Kaptanın geçmişte Tersane'deki hizmetlerinden sitayişle bahsetmiştir. Ancak "kendisinin Dersaadet'te Râmiz [Abdullah] Paşa (ö. 1813) ile top atışı da yaptığı" şeklindeki ifadeleriyle, patrona atanıp atanamayacağı hususu padişahın takdirine bırakılmıştır.[8] Raporda, Alemdar Mustafa Paşa ile yakın olan ve firardayken ölen sâbık Kaptanıderya Râmiz Paşa ile Ali Bey arasında bir ilişkinin kurulması ilginçtir. Zira Sultan II. Mahmud'dan kaçıp Ruslara iltica eden bir paşa[9] ile Ali Bey'in adının birlikte anılması dönemin şartlarına göre oldukça tehlikeliydi. Nasuhzâde Ali Bey başarılı ve liyâkatli bir denizci olsa da Kaptanıderya bu riski göze alamazdı. Bu yüzden onu patronalığa önerdiği raporunda bu bilgiyi de

---

7. Kazasker Mehmed Hafîd, *a.g.e*, s. 67; Ramiz Paşazâde Mehmed İzzet, *Harita-i Kapudanân-i Deryâ*, Ceridehane 1285, s. 206-207; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (Yay.: A. Aktan-A. Yuvalı- M. Hulagü), İstanbul 1996, III, 654.

8. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Hatt-ı Hümâyûn* (HAT), 572/28051, 11.12.1224. (Bu çalışmada HAT fonundaki birçok belgede Hicrî tarih verilmiştir. Orijinali tarihsiz olan bu belgeler, arşiv tarafından tasnif sırasında ait oldukları yılın son günü ile tarihlenmişlerdir. Burada da o tarihlemeye sadık kalınmıştır.) Kendisi ile ilgili, özellikle ümera sınıfına geçmesi akabinde başka tayin, azil ve terfi belgelerinin de bulunması muhtemeldir. Ancak bizim araştırmamız sırasında bulunan en eski belge budur.

9. Mehmet Ali Beyhan, "Râmiz Abdullah Paşa", TDV *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (*DİA*), İstanbul 2007, XXXIV, 220-221.

paylaşmayı ihmal etmedi. Buna rağmen bu rapordan altı ay sonra Sultan, durumu makul karşılayarak veya dikkate almayarak Nasuhzâde Ali Bey'i söz konusu göreve tayin etti

26 Haziran 1810 tarihli bir belgeye göre Ali Bey, *riyâle* (askeri kalyonlarda üçüncü kaptan) iken, Hüseyin Kaptan'dan boşalan patrona-i hümâyûnluğa (ikinci kaptan) terfi etmişti. Zira bu konuda Kaptanıderya'nın Sultan'a sunduğu arîzasında; donanmanın Kapudânesi Halil ve Patronası Hüseyin kaptanların istenmeyen bazı davranış ve hareketleri ... donanmayı şirazeden çıkardı..." diyerek azledilmelerini talep ederken; Ali Bey'in patronalığa terfi ettirilmesi onun daha uyumlu ve iyi bir denizci olarak kabul gördüğünü göstermektedir.[10]

Bu tarihten önce hayatını yeterince bilmediğimiz Ali Bey'i, bundan sonra Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerden ve kısmen literatürden takip etmek mümkün olmaktadır. 1810 yılında üçüncü kaptanlıktan (riyâle) ikinci kaptanlığa (patrona) terfi ettiğine göre onun son yılların gözde denizcisi olduğu anlaşılmaktadır. O sıralarda kaç yaşında olduğunu bilmiyorsak bile, 30-40'lı yaşlarda olabileceği varsayımıyla, doğumunun da 1770-80 yılları olabileceğini söylemek mümkündür.

Nasuhzâde Ali Bey, 1812 yılında Osmanlı Bahriye'sinin en üst görevlerinden birisi olan ve günümüzde Oramiral rütbesine denk düşen, kapudâne-i hümâyûn[11] rütbesiyle, genelde üç direkli ahşap ve yelkenli bir savaş gemisi olan kalyon kaptanlığına[12] getirildi. Bundan önceki görevi sırasında ne yaptığı, hangi gemilerde

---

10. BOA, HAT., 1510/38, 23.05.1225.

11. Kaptanıderya'dan sonra tersane amiri ve donanma komutanı olan kişiye verilen unvan.

12. BOA, *Mühimme Defteri* (*MD*) nr. 239, s. 189; hüküm 655. Mehmed Şükrü Bey azledilerek yerine Ali Bey'in tayini hakkında bkz. BOA, *Cevdet Bahriye* (*C. BH*) 17/829, 22.09.1234.

bulunduğu veya denizlerde ne tür faaliyetler icra ettiğine dair yeterli kayıt bulunmamaktadır. Ancak daha sonraki gelişmelerden devletin sorunlu yıllarında donanmada ikinci adam sıfatıyla bir hayli hizmet etmiş olduğu çıkarımını yapmak mümkün görülmektedir.

Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonlarına denk gelen 1812 yılına ait bir belgede, Karadeniz'de bulunan kalyon ve diğer gemilerin isim listesi, kaptanları ve nefer sayılarını verilmektedir. Bu belgeye göre Nasuhzâde Ali Kaptan üç ambarlı Mesudiye Kalyonunun süvarisi olup, emrinde 1200 nefer bulunmaktadır. O sırada Mesudiye Kalyonu donanmanın en gözdelerinden biri olduğu gibi söz konusu listede de en fazla neferi bulunduran gemidir. Kısa ama oldukça önemli bilgiler içeren bu belgeye, Nasuhzâde Ali Bey'in, denize düşüp yaralanmasından dolayı kalyonun idaresine liman reisi Ahmed Bey'in geçtiği kaydı düşülmüştür.[13] Buna göre; Nasuhzâde Ali Bey, Osmanlı-Rus Savaşı'nda görev almış olan en büyük geminin kaptanı ve Karadeniz donanmasının en önemli isimlerinden biridir. Başka bir deyişle Ali Bey, –muhtemelen– ilk büyük savaş deneyimini Osmanlı-Rus Savaşı'nda kazanmıştır. Bu görevin ne kadar sürdüğüne dair elimizde bir bilgi olmasa da 1810-1812 yılları arası olabileceği tahminini yürütmek mümkündür. Karadeniz'de yaralandığı sırada kapudâne mi patrona mı olarak görev aldığı belgeden anlaşılmaktadır. Zira aynı belgeden, kapudâne sancağının daha küçük bir gemi olan ve 850 nefer mevcudu bulunan Menba-i Nusret isimli kalyonda asılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan belki de orada gösterdiği yararlılık onu kapudâneliğe taşımıştır.

Gemiden düşüp yaralanması, bir çarpışma ve çatışma anında mı yoksa başka bir şekilde mi olduğunu da bilmiyoruz.

13. BOA, *Topkapı Sarayı Müze Arşivi Defterleri*, (TS. MA. d) nr. 2713.

Ancak savaşa katılması ve yaralı olarak dönmesi her halükârda onu gazi yapmaktadır. Ali Bey'in bugüne kadar literatüre hiç yansımayan gaziliği de bu önemli belge sayesinde ortaya çıkmaktadır.

Ali Bey –bilmediğimiz nedenlerden dolayı– Şubat 1819'da görevinden azledilerek emekliye sevk edilmiştir. Görevinden azledilirken maaş ve tahsisatı, kapudânelik tertibinden verilmeye devam edilmiştir. Zira kanun ve teamüllere göre kapudânelik görevinden azledilenler, aldığı maaşın üçte biri ile günlük tayinat[14] tahsis edilerek emekliye sevk edilmekteydi. Bu teamülün Ali Bey'e de uygulanması emredilmişti.[15] Ancak kurumlar arasında bütün yazışmalar tamamlanıp Sultan'ın iradesi alınmasına ve gerekli tahsisatlar verilerek emekliye sevk edilmesine rağmen Ali Bey, aynı yıl içinde yeniden göreve çağrılacaktır.

O sıralarda Akdeniz'de baş gösteren ve daha sonra ortaya çıkacak Yunan İhtilalinin habercisi olan deniz korsanlığının üstesinden gelecek dirayetli denizcilere ihtiyaç vardı. Zira Osmanlı bahriyesinde düzen bozulmuş, her şey çığırından çıkmıştı. Kaptanlar içinde iş görebilecek ve donanma erleri üzerinde nüfuz edebilecek kişiler yok denecek kadar azdı. Denizciler arasında itibarı, savaş deneyimi olan ve Arnavutluk sahilleri ile adaları iyi bilen Nasuhzâde Ali Bey, büyük ihtimalle bu iş için uygun olduğundan eski görevine geri çağrılmıştı.[16]

---

14. Görevde olan kapudânenin günlük 25 ekmek, üç okka pirinç, iki okka revgân-ı sade (yağ), bir buçuk okka et tahsisatı varken; emeklilere günlük on ekmek, bir okka pirinç, 333 dirhem yağ, bir buçuk okka 66 dirhem et ile senelik 4166,5 kuruş maaş tahsis edilmekteydi. BOA, HAT 66/3127, 22.04.1234 / 18 Şubat 1819.

15. Aynı vesika.

16. Dönemin vakanüvisi Şânizâde de "Nasuhzâde Ali Bey fi'l-asl Arnavutluk sahillerinden neş'et etmiş tüccar kapudanı iken, tefennün-i isti'dâdî sebebiyle Küçük Hüseyin Paşa vaktinde emsâli gibi Tersane-i âmireye celbolunmuşlardan

Sultan II. Mahmud, 15 Temmuz 1819 tarihli Hatt-ı Hümâyûnuyla, "eskiden kapudâne olan Nasuhzâde Mir Ali'yi denizcilikteki mahareti ve geçmişte tecrübe edilen sadakat ve hizmetlerinden dolayı"[17] yeniden *kapudâne-i hümâyûnluğa* tayin etmiştir. Muhtemelen "geçmişte" ifadesiyle, Tersane'de, ama özellikle Karadeniz donanmasında bulunduğu sıradaki hizmetleri kastediliyordu. Belgede talebin Kaptanıderya Abdullah Paşa'dan geldiği hatırlatılarak, kendisine kapudâne tahsisat ve maaşının da bu tarihten itibaren tayin edildiği bildirilmektedir.[18] Bu tür tayin taleplerinin Kaptanıderya'dan gelmesi tabii olmakla birlikte, özellikle Abdullah Paşa'nın ona referans olduğunun zikredilmesi, Ali Bey'in Kaptanıderya nezdinde itibarının olduğunu göstermektedir.

1819 tarihli bir belge Nasuhzâde Ali Bey'in kapudânelikten azledilerek yerine Mehmed Şükrü Bey'in tayin edildiğine dair bir bilgi daha vermektedir.[19] Bu da göstermektedir ki, Ali Bey altı ay içinde emekli edilip bir kere daha göreve çağrılmıştır. Başka bir ifade ile o, donanmanın vazgeçilmez isimlerinden biri olmuştur. Kapudâne-i hümâyûn alameti olan flamasını kalyonunda asılı sancağın altına koyup, yeşil renkli kapudâne asasını taşımak he-

olmağla, be-tahsis ol havâlininin mizaç-i ahâli ve sâir ahvalini a'lâ bildiğinden kat'-i nazar, umûr-ı deryada sahib-i hüsn-i sîyt ü itibar ve idare-i umûra iktidarı derkâr olmaktan nâşi" ifadeleriyle bu tayinin gerçekleştiğini söylemektedir. Şânizâde, *Târih*, III, s. 113.

17. BOA, *C. BH*, 66/3127, 22.04.1234 / 18 Şubat 1819.

18. BOA, *C. BH*, 17/829, 22.09.1234/15 Temmuz 1819: Safvet, *a.g.e.*, s. 10-11.; Fevzi Kurtoğlu, *Yunan İstiklal Harbi ve Navarin Muharebesi*, İstanbul 1944, s. 27.

19. BOA, HAT., 581/28153, 29.12.1230 / 1815-1816. Belgenin özetinde: "Kapudâne-i hümâyûn Ali Bey'in harekât-i gayr-i lâyıkasına mebni azledilerek yerine Patrona-i hümâyûn Şükrü Bey'in tayin edildiği" yazılmakta, ama Ali Bey'in hangi hareketinden rahatsız olunduğu belirtilmemektedir. "Harekât-i gayr-i lâyıka" ifadesi okuduğumuz belgelerde genel olarak Bahriye'de değiştirilen üst düzey görevliler için kullanılan bir tabirdir.

men her Osmanlı denizcisinin hayalini süslemekteydi. Şüphesiz Ali Bey de Tersane'de çalışırken uzun süre aynı hayalleri kurmuştu. Ancak kim bilebilirdi ki, ikinci kere atanacağı kapudânelik görevi onun kaderini belirlemekle kalmayacak, kendisinden sonra da yıllarca tartışılacak bir ismi bırakacaktı.

Yeniden göreve çağrıldıktan sonra Nasuhzâde Ali Bey'e verilen talimat, beklenenin aksine o sıralarda henüz düşük düzeyde seyreden Rum isyanını bastırmak değildi. Bir süre önce asi ilan edilen Tepedelenli Ali Paşa'nın (1750-1822) isyanını engellemek, onun Arnavutluk etrafında daha fazla nüfuz kazanmasını önlemek için Arnavutluk sahillerinin güvenliğini sağlamaktı. Ancak o, kendisini çok daha büyük bir ateş çemberinin içinde buldu. Aslında bu görev, kendi içinde büyük bir çelişkiyi de barındırıyordu. Tepedelenli'ye karşı alınacak başarılı sonuç, merkezi idareyi güçlendirecekti, ama diğer taraftan ona bağlı veya onun tahrik ettiği bazı kesimler ile uzun zamandan beri hazırlık yapan Rumların isyanını alevlendirecekti. Kapudâne Ali Bey, hatta merkezde Sultan'a danışmanlık yapanlar bu çelişkinin veya çıkmazın ne kadar farkındaydı?

BİRİNCİ BÖLÜM

PAŞA'YA KARŞI BEY: TEPEDELENLİ ALİ PAŞA VE NASUHZÂDE ALİ BEY

Tepedelenli Ali Paşa; III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmut dönemlerinde otuz yıldan fazla Yanya'da valilik yaptı.[1] İdaresi altındaki yerlerde düzeni sağladığı gibi nüfuz bölgelerinde ortaya çıkan eşkıyalık ve asayişsizliğin de kökünü kuruttu. 1811'lerde gücü doruk noktasına ulaştı. Yabancı devletlerle iş birliği yaptı, önce Napolyon Fransa'sı ve daha sonra Yedi Ada'ya yerleşen İngilizler ile ilişkilerini geliştirdi. Kemal Beydilli'nin ifadesiyle, "İmparatorluğun Adriyatik denizine açılan önemli bir bölgesini elinde tutan Ali Paşa, dönemin dış siyasetinin yarattığı fırsatlardan yararlanarak uzun yıllar bağımsız bir prens gibi hüküm sürdü."[2]

Tepedelenli Ali Paşa Arnavutluk bölgesinin hâkimi sıfatıyla Yanya'da ve Mora etrafında büyük bir nüfuz kurup istikrarı sağlamıştı. Onun güçlü varlığı uzun zamandan beri hazırlanmakta olan ve artık İstanbul kahvehanelerinde bile konuşulan Rum isyanını geciktiriyordu.[3] Kendi idaresinde ve nüfuz alanındaki Rumları iyi tanıyan Tepedelenli, yanı başında gelişen tehlikenin farkındaydı. Hatta Bâbıâlî'yi zamanında uyararak gereken tedbirlerin alınmasını istemişti. Oysa merkez bürokrasisini

1. Erken dönem hayatı ve hizmetleri için bkz. Hamiyet Sezer Feyzioğlu, *Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*, İstanbul 2017, s. 9-30

2. Kemal Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa", *DİA*, İstanbul 2011, XXXX, s. 476-479.

3. Cevdet, *Tarih*, XI, 44.; Thomas Gordon F.R.S, *History of the Greek Revolution*, Londra 1832, s. 39.

yönlendiren ve Padişah nezdinde etkin bir şahsiyet olup Tepedelenli'den hazzetmeyen Mehmed Said Hâlet Efendi, (1760-1822)[4] farklı düşünmekteydi. Hâlet Efendi nüfuzunu kullanarak, bu uyarıları dikkate almaması konusunda Sultan II. Mahmud'u da ikna etmişti. Padişah'ın ikna olmasında, daha doğrusu Tepedelenli'nin sözünün dikkate alınmamasında 1808'den beri aklında olan taşra ayanlarının tutumlarının rol oynadığına kuşku yoktur. Zira ayanların devlet bütünlüğünü bozduklarına inanıyor ve onları kurmak istediği merkeziyetçi idarenin engeli olarak görüyordu. Tabii olarak bu tereddütler, gevşeklik, vurdumduymazlık ve Mora'daki Rumların serbest hareket etmelerine imkân vermişti. Daha sonra her iki paşanın da kellesine mal olacak bu işin süründemede bırakılması, Rumlara cesaret vermiş ve adalardaki teşkilatlanma ve denizdeki korsanlık faaliyetlerini artırmalarına sebep olmuştu.[5]

Kapudâne Nasuhzâde Ali Bey'in ve maiyetindeki, daha önce Tepedelenli'nin baskısıyla bölgeden ayrılmak zorunda ka-

---

4. İyi bir çevrede yetişmiş, becerisi ve kıvrak zekâsıyla kısa sürede yükselmiş bir Osmanlı devlet adamıdır. Divan tercümanı Rumlar ile olan ilişkisi onun servet sahibi olmasına imkân verdiği gibi Rumlara sempati duymasına da sebep oldu. Sahip olduğu imkânlar ile kısa sürede İstanbul'daki bürokrasi çarkının üzerindeki en nüfuzlu kişisi olurken Sultan II. Mahmud da tahta geçtiğinde onu, tecrübeli bir devlet adamı olarak yakınında buldu. O da bu durumu kullanarak sadrazamların ve üst düzey yöneticilerin tayininde etkili oluyordu. Merkeziyetçilik konusunda Sultan'ın en büyük destekçisiydi. Hatta bu durumu Sultan'a nüfuz etmek için kullanıyordu. Şahsi rekabetini devlet işlerine taşıyan Hâlet Efendi, sevmediği Tepedelenli Ali Paşa gibi aynı sene içinde idama mahkûm edildi. Mevlevî, şair ve iyi bir kültür adamı olan Hâlet Efendi hakkında pek çok araştırma, tez ve yayınlar yapılmıştır. Son çalışmalardan biri için bkz. Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası, Sultan'ın Efendisi Memed Said Hâlet Efendi*, İstanbul 2018.

5. Cevdet, *Târih*, XII, 35. İki Paşa arasındaki rekabetin sebepleri ve sonuçları için ayrıca bkz. Süheyla Yenidünya, "Hâlet Efendi'nin Tepedelenli Ali Paşa İsyanındaki Rolü", *Uluslararası Dil, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 8-10 Nisan 2010, Tiran, Arnavutluk, s. 261-277.

lan Avlonya hanedanına mensup İsmail ve Bekir Beylerin misyonları işte bu ağır şartlar altında başlamıştı.[6]

Hedefteki Tepedelenli Ali Paşa, idaresi altındaki bölgelerin imarı için gayret gösterip yollar ve köprüler inşa ettirmişti. Nüfuzunun artmasıyla beraber halktan talep ettiği vergi ve angaryalar da artmıştı. İdaresi altındaki Arnavutlar, Tepedelenli'nin baskısından kurtulmak için sağa sola dağılmaya başlamışlardı. Oysa o, nüfuz sahasını daha da genişletmek için Arnavutluk'un bütün güney kısmını idaresine almak sevdasına düşmüştü. Bunun için Avlonya mutasarrıfı İbrahim Paşa'yı önce görevden aldırmaya çalışmış,[7] sonuç almayınca da bir hile ile yakalayıp hapsederek Avlonya'nın idaresini de üstlenmişti.[8]

Sultan II. Mahmud, Ali Paşa'ya gönderdiği hatt-ı hümâyûnla Avlonya'yı derhal boşaltıp, İbrahim Paşa'yı görevine iade etmesini buyurdu. Paşa muhtemelen o sırada devletin içinde bulunduğu problemleri de fırsat bilerek padişahın emirlerine uymak yerine, İstanbul'u oyalamayı uygun buldu. Saraydan mahalle kahvelerine kadar hemen her tarafta konuşulmaya başlanan Ali Paşa'nın bu tavrı, isyan olarak değerlendirilip *fermanlı* yani devlete âsi ilan edildi. Akabinde dirayetli bir denizci emrinde üzerine donanma ve asker gönderilmesi kararlaştırıldı. Bunun için de seçilen kişi Paşa ile hiçbir hesabı olmayan görev adamı Kapudâne Ali Bey idi.[9]

Bir süre önce kapudânelik görevine atanan Nasuhzâde Ali Bey; bir tarafta devletin merkezindeki bürokratların ihtiras ve beceriksizliklerinden dolayı asi ilan edilmiş olan bir Osmanlı

---

6. Şânizâde, *Târih*, III, s. 113.

7. BOA, *Cevdet Dahiliye* (C. DH.) 140/6961, 17.07.1226/ 7 Ağustos 1811.

8. Ali Paşa ile İbrahim Paşa'nın rekabeti hakkında geniş bilgi için bkz. Feyzioğlu, *a.g.e.*, s. 49-64.

9. Cevdet, *Târih*, XII, s.31-32.

Paşası, diğer tarafta bütün Rumları harekete geçirmek hayali ile yanıp tutuşan Rum isyancıları (bazılarına göre bağımsızlık savaşçıları) arasında kalacaktı. Osmanlı Devleti, Yedi Ada meselesinde önemli bir iş birliği yaptığı halde[10] sonradan bozuştuğu Rusya ile sürmekte olan problemlerinden dolayı, Karadeniz boğazını savunmasız bırakamıyordu. Bu yüzden devlet, donanmanın tamamını Akdeniz'e çıkarmaya cesaret edemiyor ve zaman zaman donanmadan ayırdığı birkaç gemi ile Cezayir-i Bahr-i Sefîd (Ak-

10. Napolyon Bonapart'ın Avrupa'da başlattığı hareketler ve İtalya'ya karşı elde ettiği zaferler neticesinde Venedik Cumhuriyeti tarihe karışmıştır. Toprakları ise, 1797 Campo Formio Anlaşmasıyla Fransa ile Avusturya arasında taksim edilmiştir. Dalmaçya ve Kataro limanları Avusturya'nın payına düşerken Arnavutluk sahillerindeki Yedi Ada (Korfu, Zanta, Kefalonya, Pakso, Ayamavra, İthaki, Çuka) ve Epir bölgesindeki bazı şehir ve limanlar (Parga, Butrunto, Larta, Vonitza/Voniçe ve Preveze) Fransızların idaresine geçmiştir. (Fevzi Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 1-2.) Bu süreçte rakip konumundaki Fransa ve Avusturya ile yakınlaşması Osmanlı-Rus yakınlaşmasına kapı aralayacaktır. Ancak Fransızların Mısır'ı işgal girişimleri Osmanlıları önce İngilizler sonra da Ruslar ile ittifaka sevk edecektir. Bu ittifak da Fransızların Mısır'dan çıkarılmasından sonra Yedi Ada meselesinde de devam edecektir. 1798 yılında Osmanlı-Rus müşterek donanması Fransızları Yedi Ada'dan çıkaracaktır. Epir tarafında Parga gibi bazı şehir ve limanlar bu süreçte Tepedelenli tarafından ele geçirilmiştir. Ruslar, Yedi Ada'nın Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmasından korktukları için Babıâli ile uzun müzakereler başlatmışlardır. Nihayetinde iki devlet Yedi Ada Cumhuriyeti'nin kurulmasını kabul ederek, Anayasasını İstanbul'da hazırladılar. 1802 yılında Amien Anlaşmasıyla İngiliz ve Fransızlar da bu yeni durumu kabul ettiler. Ancak bu gelişmelerin Mora taraflarında Rum isyanına da ilham olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Kimileri Yedi Ada'da Fransız İhtilali fikirlerinin ada Rumlarını da etkilediği ve Mora Rumlarının da bundan esinlendiği savını ileri sürmektedirler. Ancak bütün bu iddialar o dönem için erken görülmektedir. Bu yüzden Rumların isyan eğilimlerinde Rusların operasyonlarının etkisini dikkate almak gerekmektedir. Diğer taraftan 1815 Viyana Kongresi akabinde çoğunluk nüfusu Rum olan Yedi Ada'nın bağımsız bir devlete dönüştürülmesinin, Mora Rumlarına da bağımsızlık ilhamı verdiğini söylemek mümkündür. Osmanlı Devleti'nin Viyana Konvansiyonunun dışında olması da tabii olarak başta Rusya olmak üzere toprakları üzerinde emelleri olan veya nüfuz kurmak isteyenlere de bir kapı aralamış ve bunun için İmparatorluğun farklı unsurları araç olarak kullanılmıştır.

deniz Adaları Eyaleti) ve Akdeniz'de güvenliği sağlamaya çalışıyordu.

Her ne kadar III. Selim döneminde bir canlanma sağlandıysa da donanma hâlâ iki deniz için yetersizdi. 1811 yılında bu eksiklik hissedildi ve mevcut 43 parçalık donanmanın takviyesine başlandı. 1820 yılında ilave edilen bazı küçük savaş gemileri ile 20 kadar üç ambarlı kalyon veya diğer ismiyle *kapaklı* (*kapak açar*) ile ancak 60 küsur gemiye ulaşılmıştı. Fakat bunların hepsi aktif bir şekilde kullanılamıyor, bir kısmı tersanelerde bakım ve onarım geçiriyor ve yedekte tutuluyordu. Osmanlı Bahriyesi'nin görkemli eski günleri geride kalmıştı. Donanma sadece savunmaya tahsis edilmişti. İdris Bostan'ın verdiği bilgilere göre 1827 Navarin Baskınından önce Osmanlı donanmasında 49 gemi bulunmaktaydı.[11] 1819-1820'lerde bu sayı biraz daha fazla idi. Ancak 1820-1827 arasında Akdeniz'de birçok gemi zayi oldu. Elde kalan donanma da bölünerek bir kısmı Karadeniz'i korurken diğer kısmı da Akdeniz'de dolaştırabiliyordu.

Nasuhzâde Ali Bey 1820 ortalarında, Tepedelenli Ali Paşa'nın nüfuzunu kırmak ve isyanını sonlandırmak için donanmadan emrine verilen asker ve birkaç parça gemi ile Preveze sularında görevlendirildi.[12] Yanında eskiden bölgede nüfuz sahibi olan Bekir Bey ve İsmail Bey de bulunuyordu. Kapudâne'nin emrindeki filosu; sığ sularda hızlı hareket kabiliyeti olan tek ambarlı üç direkli bir firkateyn, üzerinde 20-30 top bulunan bir korvet, bir uskuna ve bir şalopeden ibaret idi. Gerçi Batı basınında 20 geminin bu maksatla harekete geçirildiği ve bunların beşinin de

11. Donanmadaki gemi çeşitleri şunlardan ibaretti; "3 adet üç ambarlı kalyon olmak üzere toplam 12 kalyon; 13 firkateyn, 17 korvet, 2 gölet ve 5 brik"ten ibaret idi. İdris Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul 2005, s. 163.

12. Cevdet, *Târih*, XI, s. 48-49; Feyzioğlu, *a.g.e.*, s.76.

Petra'ya (Patras) ulaştığı yazılıyordu.[13] Ancak Ali Bey'in küçük filosu sadece dört gemiden ibaret idi. Gemilerde bulunan personel ve nefer sayısı da 500-600 kişiden fazla değildi. Tabii gittiği yerlerden paralı asker de istihdam edebilecekti. Denize açılırken, yanına kırk bin tüfek fişeği ve gerektiğinde, gönül kazanmak veya hizmet edenleri ödüllendirmek için dağıtacağı hilatlık yüz *biniş* ve elli *kaput* verildi. Kendisine verilen talimatta görevi; Rumeli valisi Kavanozzâde Hüseyin Paşa ve İnebahtı muhafızı ile birleşerek, Tepedelenli'nin muhtemel hareketlerini kontrol altına almaktı. Asi ilan edilen Tepedelenli'ye bağlı olan Arnavutluk ve Rum ahâlisine beyannameler gönderip devlete itaat etmelerini sağlamak da görevleri arasındaydı.[14] Bu görev tanımına bakılacak olursa o, bir nevi devlet adına bayrak göstermek ve güç gösterisi yapmak için bölgeye gönderiliyordu. Arnavutluk sahillerinde devletin donanması dolaştırılıp bayrak gösterilecek, gerçek hâkimiyetin Tepedelenli'ye değil, Sultan'a ait olduğu anlatılacaktı. Bu bakımdan bu küçük donanma bir savaş gücü değildi. Fakat gelişmeler onu aktif bir savaş filosu olmaya itecekti.

İstanbul'da hazırlıklarını tamamlayıp görev bölgesine intikal eden Nasuhzâde Ali Bey, Tepedelenli'nin elindeki müstahkem Preveze'yi kuşatmadan önce çevrenin güvenliğini sağlamak istiyordu. Bu yüzden önce Tepedelenli'yi desteklemeleri muhtemel bölgeleri ele geçirmeyi planladı. Bu amaçla Preveze'ye yakın Himara Nâhiyesine doğru yelken açtı. Ali Bey'in filosunun Himara önlerinde demirlemesi üzerine bölgede isyana hazır olan Hristiyan ahâli, niyetlerinden vazgeçerek itaatlerini bildirdiler. Hatta itaat etmekle kalmayarak, Kapudâne'den temin ettikleri askeri mühimmat ile de Tepedelenli taraftarı olan

13. *The Times*, 23.06.1820.
14. Şânizâde, *Târih*, III, s. 113.

Müslüman Lap [Liyap] kabilelerine saldırıp Nasuhzâde Ali Bey'in işini kolaylaştırdılar.

Himara'yı emniyete alan Kapudâne Ali Bey, buradan Avlonya'ya yöneldi. Daha önce Tepedelenli ile ittifak yapan hatta Avlonya hanedanından İsmail ve Bekir Beylerin buradan kaçmalarına sebep olan ahâli, Nasuhzâde Ali Bey'in kumandasındaki küçük donanmanın gelmesiyle taraf değiştirdi. Tepedelenli'nin oğullarından Muhtar Paşa'nın Avlonya ve Kanina ahâlisine dağıttığı çok miktarda para ve silaha rağmen, Kapudâne Ali Bey, onları ikna etmeyi başardı ve devlete itaatlerini sağladı. Böylece, Avlonya ahâlisinin tavrı ve Ali Bey ile iş birliği yapmaları Tepedelenli'nin gücünü büyük ölçüde zayıflattı.[15] Bu sayede Tepedelenli'nin *fermanlı* ilan edilmesine sebep olan Avlonya meselesi halledilmiş oldu.

Akabinde Aysaranda ve Vosroto'yu da itaat altına alan Kapudâne Nasuhzâde Ali Bey, buradan Parga'ya doğru yelken açmayı düşündü. Nitekim hızlı bir hareketle İgumeniça (İgoumenitsa) kalesini zapt edip Parga'yı abluka altına aldı.[16] Kapudâne Ali Bey, isabetli bir karar almıştı. Çünkü sahil boyunca seyreden donanmayı gören ahâli Tepedelenli'den yüz çevirerek itaatlerini arz ediyor ve Ali Bey'in hizmetine koşuyorlardı. Parga'yı savunan Tepedelenli'nin torunu Mehmed Paşa karadan Delvine âyânından Elmas Ağa ve kardeşi Tahir Ağa'nın iki binden fazla askerle donanmaya yardıma gelmesi üzerine ancak üç gün dayanabildi ve sonunda kaleyi teslim etmek zorunda kaldı.[17]

Kaleyi teslim alan Ali Bey, esasında bütün bu çatışmaların birtakım siyasî ihtiraslardan ve merkezdeki güç çekişmelerin-

---

15. Ahmed Müfid, *Tepedelenli Ali Paşa 1744-1822*, İstanbul 1324, s. 157-158.

16. BOA, HAT., 864/38541, 15.08.1235.

17. BOA, HAT., 1551/18, 15.11.1235; HAT, 1551/17; Cevdet *Târih*, XI, s. 48-49; Ahmed Müfid, *a.g.e.*, s. 159; Feyzioğlu, *a.g.e.*, s. 109.

den, daha doğrusu devletin bütünüyle zaafından kaynaklandığını biliyordu. Bu yüzden mağlup durumdaki kale kumandanına esir muamelesi yapmak yerine, ona dostça yaklaştı. Gerekli hürmet ve ikramı yaptıktan sonra, Mehmed Paşa'ya bölgede güven ve emniyetin tesisi için Tepedelenli ailesinin bir süre İstanbul'da zorunlu ikâmete tabi tutulması gerektiğini bildirerek, kendisinin de İstanbul'dan verilen talimat doğrultusunda hareket ettiğini söyledi. Bir taraftan güç kullanan Ali Bey, diğer taraftan da kendince bir siyaset uygulamaktaydı. Ortada zaten garip bir durum vardı: devletine isyan etmiş güçlü, muhteris bir paşa ile ona itaat etmiş oğulları, torunları, adamları ve yerel halk ve bunların karşısında küçük donanmasıyla devletine sadık Kapudâne Ali Bey.

Ali Bey, daha görevinin başlarında Kaptanıderya ile yaptığı yazışmalarda Tepedelenli'ye karşı bazı avantajlar kazandığını ifade ediyordu. Mesela 30 Mayıs 1820 tarihinde gönderdiği bir *şukka*sında,[18] Tepedelenli'nin oğlu Veli Paşa'nın damadı Halil Bey ve adamlarını kendi tarafına çektiği ve birtakım önemli isimleri gemiye alarak rehin tuttuğunu bildirerek bu konuda İstanbul'dan gelecek emirleri beklediğini bildiriyordu. Ayrıca aynı maksatla bölgede bulunan Pehlivan Paşa ile muhabere hâlinde olduğu ve ihtiyaç anında talimatlara göre onun da yardımına gidebileceğini rapor ediyordu.[19]

Arnavutluk sahillerinde Tepedelenli'ye bağlı kesimlerden gelmesi muhtemel tehlikeleri büyük ölçüde bertaraf ederek donanmasını güven altına alan Nasuhzâde Ali Bey, Tepedelenli'nin elindeki Preveze'yi kuşatmak üzere hazırlanmaya başladı. Aslın-

18. Taşradaki yönetici ve görevlilerin merkeze gönderdikleri rapor, talep vs. cinsinden resmî yazılara verilen genel isim.

19. BOA, HAT., 582/28576, 19 Şevval 1335/30 Temmuz 1820; HAT, 579/28375, Tarihsiz.

da emrindeki gemilerin bu iş için elverişli olmadığını gayet iyi biliyordu. Fakat bir süre önce talep ettiği donanma İstanbul'dan gelene kadar bölgenin boş bırakılmayıp Preveze ile Badra arasındaki güvenliğin de sağlanması gerekiyordu.

Bu sırada beklenmedik bir gelişme oldu. Napoli'de bir kısım ücretli askerler ile İtalya'da başarısız bir devrim girişimi yapan Karbonarilerle sürtüşme yaşayan bazı gruplar ve Yedi Ada'dan sağa sola dağılan üç yüz kadar gönüllü, şöhretini duydukları Kapudâne Ali Bey'e katıldılar. Böylece Ali Bey, Himara'dan hizmetine girmiş olan Ortodoks Arnavutlar ve bir kısım Manya Rumları ile Gliki limanında birleşerek Preveze'ye yöneldi. Her türlü tehlikeyi göze alıp, sahil boyunca hareket eden Kapudâne Ali Bey, Parga'dan Preveze'ye kadar olan bölgelerin tamamını, bazen çarpışarak bazen de yerlileri ve liderlerini ikna ederek ele geçirdi. Elindeki hil'atları hizmetleri geçenlere dağıtıp bitiren Ali Bey, İstanbul'dan yeni hil'atların gönderilmesini de talep etti. Nitekim hizmetleri İstanbul'dan büyük takdirle karşılanan Ali Bey'e, derhal yeni hil'atlarla birlikte ihtiyaç hâlinde harcaması için otuz bin kuruş gönderildi.[20]

Aynı sıralarda Kapudâne Ali Bey denizden, Baba Paşo ise karadan Preveze'yi kuşatma altına aldılar. Ancak Baba Paşo aldığı yeni bir emirle Narda'ya yönelince Kapudâne Ali Bey Preveze önlerinde durmak zorunda kaldı. Tepedelenli'nin Preveze limanında donanmış on altı gemisi bulunuyordu. Ali Bey Arnavutluk sularında dolaşmaya başlayınca Tepedelenli'nin gemileri de bir tarafa hareket edemeyip Preveze limanında çakılıp kalmıştı.[21] Onun Preveze'ye saldırmasını bekliyorlardı. Hatta Tepedelenli'nin oğlu Veli Paşa, Kapudâne Ali Bey'in

20. BOA, *C. BH.* 61/2881; Şânîzâde, *Târih*, III, s.124.
21. Cevdet, *Târih*, XI, s. 48.

donanmasının Narda Körfezi'ne girmesini engellemek için bir gemiyi limanın ağzında batırmıştı. Bu yüzden Ali Bey içeriye doğru fazla sokulamıyordu. Gerçi bu sırada başka bir gelişme daha oldu. İnebahtı muhafızı Pehlivan Paşa bir yolunu bulup, Tepedelenli'ye ait gemilerin tayfa ve kaptanlarını ikna edip gemileri gece Preveze'nin önlerinden kaldırtıp, Narda Körfezi'nin sonundaki askerine teslim ettirmeyi başardı. Kapudâne Ali Bey de derhal bu gemilere topçular yerleştirip kendi adamlarından birini çavuş tayin etti. Tepedelenli'nin gücü zayıflatılmıştı, ama bu gemilerin denize çıkarılması için her halükârda Preveze'nin zapt edilmesi gerekiyordu. Veli Paşa da Preveze Kalesini savunma konusunda ısrarlı görünüyordu. Elindeki imkânlarıyla bunu uzun süre devam ettirebileceğini düşünen hükûmet, dışarıdan kuşatmayı sürdürmek yerine, Veli Paşa ile uzlaşmanın yollarını aramayı tercih ediyordu. Bu yüzden Nasuhzâde Ali Bey'in daha fazla ileri gitmesi istenmiyordu. Nitekim bu politika meyvesini verdi ve bir süre sonra Veli Paşa, babasına rağmen, Preveze Kalesini tahliye edip kaleyi Ali Bey'e teslim etti. Böylece bölgeyi kontrol alına alan Ali Bey, orada zapt ettiği 17 parça savaş ve ticaret gemisini de İstanbul'a sevk etti.[22]

Preveze'nin tahliyesinden ve Veli Paşa'nın kardeşleriyle Kütahya'ya sürgün edilmesinden sonra Tepedelenli'nin sonu yaklaştı. Bu işte kuşkusuz en önemli rolü Kapudâne Ali Bey oynadı. Lakin o, sadece donanmanın bir parçası olarak görüldüğünden Tepedelenli'ye karşı alınan başarılı sonuçta adı sanı pek duyulmadı. Kimi kaynaklarda sadece *kapudâne bey* olarak geçerken, bu konuda yapılan güncel çalışmalarda sıradan bir kaptan olarak anıldı. Oysa 1820 yılı boyunca Tepedelenli ve adamlarına karşı bölgede mücadeleyi sürdüren devletin bayrağını gösterip Arna-

22. Şânîzâde, *Tarih*, III, s. 122-123; Ali Müfid, *a.g.e.*, s. 164.

vutluk sahillerinde güvenliği sağlayan en büyük aktör Nasuhzâde Ali Bey idi.

Rum isyanlarının artmasıyla Kapudâne Ali Bey'den başka, Riyâle Tumbikzâde Ali ve Seyyid Ali Bey kumandasında da bazı gemiler Akdeniz'de görevlendirilmişti. Ancak İstanbul, bunlardan ziyade, bölgede başarıları tecrübe edilen Nasuhzâde Ali Bey'e güveniyor ve ondan çok şey bekliyordu. O da elinden geleni yapıyor, ama her tarafa yetişemiyordu. Tepedelenli'nin isyanı üzerine, Hâlet Efendi'nin adamı kabul edilen eski Sadrazam Hurşid Paşa, Ali Bey'in bölgeye gönderilmesinden yaklaşık altı ay sonra Aralık 1820'de Yanya Seraskeri tayin edilecekti.

Bölgedeki sorun sadece Tepedelenli'nin nüfuzunu kırmak değildi. Rum korsanlarının gün geçtikçe artan faaliyetleri Tepedelenli meselesini ikinci plana itmişti. Yetersiz kalan Osmanlı donanması ise planlı hareket etme imkânını kaybetmişti. Ortaya çıkan gelişmelere göre hareket ediyordu. Nasuhzâde Ali Bey de çoğu kez bir işi tamamlayamadan, gelen ihbarlara göre, bazen Arnavutluk sahillerinde bazen de Akdeniz'de acilen ihtiyaç duyulan diğer yerlere gönderiliyordu. Başka bir deyişle 1820 yılı boyunca Nasuhzâde Ali Bey, bir taraftan aslî görevi olan asi Tepedelenli'nin kuvvetleri, diğer taraftan Rum korsanları ile denizde kovalamaca oynuyordu. Zira onun uzaklaştığı yerden hemen alevler yükselmeye başlıyordu. Söz gelimi bir ihbar üzerine Zanta'ya doğru yelken açtığında, Rum korsanları, derhal Badra taraflarında ortaya çıkıyor ve her tarafı talan ediyorlardı.[23]

Aslında Tepedelenli meselesi bir müddet daha devam edecekse de özellikle 1820 sonlarında Veli Paşa'nın İstanbul'a ve oradan Kütahya'ya gönderilmesinden sonra Kapudâne Ali Bey'in

23. Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, (Yayına Hazırlayan: Ziya Yılmazer), İstanbul 2000, s. 29.

de bu konudaki misyonunun tamamlandığı anlaşılmaktadır. Zira Akdeniz'de çok daha büyük bir problem vardır. Osmanlı Devleti'nin asırlardır reayasından görmediği bir isyandır Rum isyanı. Artık bütün dikkatler bunun üzerine yoğunlaşacaktır. Bu sırada Ali Bey'in İstanbul'a gelip tekrar görev yerine dönmesi de muhtemeldir.

İKİNCİ BÖLÜM

AKDENİZ'DE İSYAN VE NASUHZÂDE ALİ BEY

FİLİKİ ETERYA, KLEFTLER, PALİKARYALAR VE İZBANDUTLAR

Asırlardan beri Osmanlı Devleti sancağı altında müreffeh bir hayat süren Rumlar, gerek yavaş yavaş bütün ulusları tahrik etmeye başlayan milliyetçilik akımının etkisi ve gerekse bundan siyasi menfaatler elde etmek isteyen başta Rusya olmak üzere bir kısım Avrupalı devletlerin kışkırtmaları ile harekete geçmişlerdi. Osmanlı Devleti'ni uzun zamandır meşgul eden Vehhâbî meselesinin tam hallolup nefes alınacağı bir zamanda, önce Eflak ve Boğdan'da ardından Mora taraflarında isyanlar başladı. Asırlarca Osmanlı'nın kontrolünde kalmış Akdeniz'de, deniz güvenliği bütünüyle kaybolmuş, adalar ise kaynamaya başlamıştı. Arnavutluk sahillerinde muhtelif milletlere mensup korsanlar cirit atıyorlardı.

Osmanlı hâkimiyetinde barış içinde yaşayan Rumlar, ticarette ve denizcilikte ilerlemişler, irili ufaklı binlerce gemiye sahip olup, büyük ticaret filoları kurmuşlardı.[1] Bu sayede Rumlar, Campo Formio (1797) Antlaşmasından sonra Akdeniz'de gittikçe önemini yitiren Venedik'in de yerini almışlardı. Rumların bir kısmı ticarette elde ettikleri ve kendilerine oldukça iyi hayat şartları sağlayan bu sonucu,[2] siyasete de aktarmak istedi.

1. Cevdet, *Târih*, XI, s. 68.
2. Şânîzâde, *Târih* II, s. 164-165; Cevdet, *Târih*, XI, s. 75-76.

Dünya siyaseti de lehlerindeydi. Bir süre önce Osmanlı Devleti, müttefiki olan Fransa ile Mısır yüzünden karşı karşıya geldi. Fransızlara karşı yapılan Osmanlı-Rus-İngiliz (1799-1800) ittifakı (üçlü ittifak) kısa sürede medcezir yaşayarak bozulunca Osmanlı Devleti ile Rusya yeniden iki muhasım devlet oldular. Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi sonrasında İngilizler, Osmanlı siyasetinde öne çıkmışlardı. Balkanlardaki hareketlilikte kısmen sessiz kalarak Osmanlı tarafında görünmüş olmakla birlikte iki taraflı oynuyorlardı. Başka bir ifade ile Akdeniz'de olacak her şeyin kendi menfaatlerine uygun gelişmesini bekliyorlardı. İngilizler, Mısır'da Fransızlara karşı avantaj elde ettikten sonra Osmanlı-Rus desteği ile bu avantajı Mora'nın dibindeki Yedi Ada'da da elde edeceklerdi. Bu da Rusya ve Fransa'nın yeniden rekabetine sebep olacak ve Akdeniz'de kullanabilecekleri yeni araçlar arayacaklardı.

1807 Rus-Fransız Tilsit Görüşmelerinde Fransa İmparatoru'nun Osmanlı Devleti'nin bölünmesine rıza gösteren tavrı şâyi olunca ilişkiler gerginleşti.[3] Nihayet İngilizlerin yeniden, üstelik bu sefer donanmalarıyla devreye girmesi Fransa'nın 1809 Kal'ayi Sultaniye Antlaşması ile devre dışı kalmasına sebep oldu. Bu anlaşmadan sadece altı ay sonra Osmanlı Reisülküttabı ile Avusturya Elçisi arasında, 3 Haziran 1809 tarihinde yapılan bir görüşmede elçi ısrarla şunları söylüyordu: "Fransızlar zahiren Osmanlı Devleti'nin dostu görünür ise de baştan sona güçlü bir hasmıdır. Bu durum Osmanlı Devleti tarafından da bilinmesi gerekir. Hatta Tilsit Antlaşmalarında Ruslar ile birlikte Osmanlı Devleti'ni aralarında taksime karar verip Avusturya'ya da bir pay vermeyi teklif etmişlerdi. İmparator bunu doğru bulmayarak reddetmişti..." Bu görüşme, Avusturya'nın Fransa ile sürdürdüğü savaşta

3. BOA, *Kamil Kepeci Defterleri*, (KK) nr. 59, s. 4.

Osmanlı Devleti'nin desteğini talebe matuf ise de o tarihlerde Osmanlı Devleti'nin kulislerdeki taksim planlarının diplomatik nezaket bile terk edilerek açıkça Reisülküttabın yüzüne söylenmesi devletin 19. yüzyılın başında ne ile karşı karşıya olduğunu göstermesi bakımından çok manidardır.

Aslında bu görüşmede Avusturya elçisinin Fransa hakkında ileri sürdüğü iddialar her ne kadar doğru olsa da Avusturya'nın geçmişte benzeri projeler içinde olması ironik bir durum arz etmektedir. Kökeni 1683 sonrası Kutsal İttifak'a dayanan, 1774 öncesinde Osmanlı'ya karşı oluşmaya başlayan Avusturya-Rusya yakınlaşması, 1781 yılında daha somut bir projeye dönüşmüştür. İmparator II. Jozef ile Çariçe II. Katerina (1762-1796) Osmanlı Devleti'ne karşı açılacak muhtemel bir savaşta, Osmanlı topraklarının taksimini öngörüyorlardı. Buna göre, Balkanlarda Dinyester ile Tuna nehirleri arasında bir Daçya Devleti kurulacaktı. Bu sırada Avusturya'ya Sırbistan, Bosna-Hersek ve Dalmaçya kıyıları ile Eflak'ın bir bölümü verilecekti. Tabii, bu ittifakın en çarpıcı noktası ise Osmanlıların İstanbul üzerindeki hâkimiyetlerinin sonlandırılması hâlinde Rusya'ya bağlı bir Grek devletinin kurulması planıydı. Dahası, kurulacak bu devletin başına, II. Katerina'nın torunu "III. Konstantin" ismiyle ile kral yapılacaktı.[4] Birçok kaynakta hakikatten ziyade bir efsane gibi anlatılan Rumların asıl hedeflerinin İstanbul'u ele geçirmek olduğu anlatısı ile Osmanlı idaresinin tepkileri ve onlara karşı aldığı tedbirler de bu tür ittifakların bir sonucuydu. Hülasa 19. yüzyılın başında herkes bir hesabın peşindeydi ve bu hesapların çoğu da yakın gelecekte Osmanlı coğrafyasında görülecekti.

Adalarda ve Akdeniz'de Rum isyanları yeni değildi. Tarih boyunca ama özellikle 18. yüzyılın başından itibaren ve çoğu kere

4. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara 1999, s. 17.

Rusların tahrikiyle zaman zaman isyan ediyorlardı. Rusya'nın Rumları tahrik ve desteği oldukça eskilere dayanır. Büyük Petro'dan itibaren Osmanlı topraklarına yönelen Ruslar,[5] bu ilgilerini Çariçe II. Katerina devrinde Rumlar üzerinden zirveye taşıyacaklardır. Nitekim daha sonraki çarlar da bu geleneği bir miras olarak sürdüreceklerdir.

Ruslar, Küçük Kaynarca'da elde ettikleri Ortodoksları himaye hakkından çok önce Osmanlı Devleti'ni, Rumlar üzerinden hedef almıştı. Herkül Millas'in naklettiği 1711 tarihli Moskova Çarı'nın genelgesinde de bu gelenek açıkça görülmektedir. Millas'ın iddia ettiği gibi genelgede her ne kadar doğrudan Yunan ulusçuluğu kastedilmiyor ve dinî bir çağrı olarak Ortodoksların tamamı hitap alınıyorsa da Osmanlı'daki Ortodoks çoğunluğun Rumlar olması mektubun gerçek muhataplarına da işaret etmektedir. Kaldı ki, literatürde "kleftis ve palikarya" kelimelerinin de Ortodoksluktan ziyade doğrudan Rum isyancılarını işaret ettiği bilinmektedir. Belki Millas'in haklı olarak söylediği gibi, Çar'ın mektubundan ulusçuluk/milliyetçilik çıkarmak mümkün olmasa bile dinî bir karşıtlığın yani bir Hristiyan-Müslüman karşıtlığının olduğu apaçıktır.[6]

---

5. Büyük Petro'ya atfedilen 1711 tarihli mektupta şu ifadelere yer verilmektedir: "... Sizlere, bizleri seven metropolitlere, voyvodalara, serdarlara, *kleftlerin* ileri gelenlerine, *kapetanyoslara*, palikaryalara ve bizim dinimizde olan bütün Hristiyanlara bu mektubu gönderiyorum...; Türkler inancımızı ayaklar altına almışlardır, kiliselerimizi elimizden almışlardır, manastırlarımızı bozmuşlardır, Roma krallığına son verip bunca kişiyi esir etmişlerdir... Ben sizin yardımınıza geliyorum... Türk, İsveç Kralı ile birlik olmuştur, ama benim kılıcım çok adam kesmiştir Kılıcımın gücüyle rahatınıza kavuşacak ve kurtulacaksınız... Tanrı'nın birliği adına birleşelim, savaşalım, ...namus ve iyi kalpliliği bulalım. Sizlere acıyorum ve kurtarmak ve kilisenizi canlandırmak istiyorum. İnanç adına savaşın... Tanrı'ya şükredelim ve atalarınızın topraklarını almaya çalışalım..." (Herkül Millas, *Yunan Ulusçuluğu'un Doğuşu*, İstanbul 2020 (5. Baskı), s. 169-170.)

6. Millas, *a.g.e.*, s. 170.

Rus Çarının aksi söylemi bir asır sonra bu sefer II. Mahmud'un çağrılarına yansıyacaktır. O da 1821 İsyanını "dine ve millete" yani "Müslümanlığa ve Osmanlılığa" karşı bir isyan olarak telakki edecek ve bu motivasyonla karşı duracaktır. Zira isyanın organizasyonunda Ortodoks din adamlarının aktif olarak yer alması, bu amaçla kiliselerin kullanılması ve yayımlanan beyannamelerin dinî söylem ve motifler taşıması, doğrudan Müslümanları hedef alan ifadelerin bulunması asırlarca birlikte yaşayan iki milleti değil, iki dini karşı karşıya getirecektir.

1814 yılında Odesa'da iki Rum ve bir Bulgar (Emanuil Ksantos, Nikolaos Skufas ve Atanasios Çakalof) "Filiki [Philiki] Eterya" adlı bir örgüt kurarak Rumların siyasi bir örgüt etrafında teşkilatlanmalarının zeminini hazırladılar.[7] Rusya'nın da bu faaliyete destek verdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Rusların Ortodokslar üzerindeki himaye hakkının bu sürece ilham kaynağı olduğu varsayılabilir. Bir Yunan efsanesinde, sarı bir ırkın kendilerini kurtaracağı söylenir ki Rumlar, bu ırkın Ruslar olduğu düşünmektedirler.

Filiki Eterya cemiyetinin faaliyetleri Rus Çarı I. Aleksandr himayesinde --daha sonra Osmanlı baskısı ile görevden alınan– yaveri Aleksandros İpsilantis tarafından organize ediliyordu. Bu cemiyet özellikle 1816'dan sonra büyüyerek yayıldı ve Rumların yaşadığı her yerde şubeler açtı.[8] Rus desteği ile kehanetlerin örtüşmesi ve kilise mensuplarının katkısı cemiyetin kısa zaman-

---

7. Osmanlı Arşivi evrakları arasındaki eksik bir yazma eser müsveddesinde; farklı bir görüş olarak, Rum isyanı "emsali görülmemiş bir garip devir" olarak nitelenerek, "Rus, Sırp ve Karadağlıların yardımına güvenerek, İstanbul'da kurulan gizli bir cemiyet" tarafından başlatıldığı ileri sürülmektedir. (BOA, *İ. DUİT.* 192/55) Cemiyetin tarihsel kökenleri ve kuruluşu için ayrıca bkz. Yavuz Özdemir-Erol Çiydem, "Osmanlı Coğrafyasında İlk Devrimci Örgüt: Philiki Eterya", *Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 7, sayı 14, Aralık 2017, s. 24-45.

8. Mehmed Mansur, *Rum Fetreti Tarihi*, İstanbul 1288/1871, s. 6.

da yaygınlaşmasına imkân veriyordu. Rus desteğinin önemli nedenlerinden biri, Yedi Adalara (*Cezâir-i Seb'a*) yerleşen İngiltere'nin Rusya'nın güneye inme hayallerini engelleme ihtimaliydi. Başka bir ifadeyle, Akdeniz'deki rekabetin sadece Fransa-İngiltere arasında kalmasını istemiyordu. Rusya, Rumlar üzerinden dolaylı da olsa bu rekabetin içinde olduğu mesajını veriyordu.

İstanbul'daki Rum Patriği ve Eflak Voyvodası bile Rus destekli cemiyete üye olmuşlardı. Filiki Eterya'ya Rum armatörler, korsanlar, toprak sahipleri, çeşitli meslek erbabı ve köylüler de destek veriyorlardı. 1821 yılı öncesinde aktif üye sayısı hayli çoğalmıştı.[9] Filiki Eterya daha çok Rus Ortodoksluğunun etkisindeydi. Bu yüzden onlara sempati ile bakmayan diğer bazı Rum Ortodokslar da kendi aralarında gruplaşmaya ve teşkilatlanmaya başladı. Nitekim bu maksatla Atina merkezli bir cemiyet daha kuruldu. Böylece sıra, planın ikinci aşaması olan büyük bir isyanın hazırlanmasına geldi. Nitekim İpsilantis ve adamları Rumeli'nde ve Mora'daki Rumlara, Müslüman Osmanlı idaresine karşı ayaklanmalarını talep eden beyannameler dağıtıp isyan fitilini ateşlediler.[10]

Ruslar tarafından desteklenip İngilizler tarafından pohpohlanan[11] ve çoğunlukla kendileri dışında geliştirilen siya-

---

9. Cemiyete ancak referanslar ile girilebiliyordu. Richard Clogg'un resmini yayımladığı, özel olarak tasarlanmış, üzerinde cemiyetin sembol ve "ya istiklal ya ölüm" yazılı bayrakları bulunan 1819 tarihli bir referans mektubunda şu ifadelere yer verilmekteydi: "*Yunanistan'ın kurtuluşu uğruna ben, Derneğin papazı olarak, mesleği denizcilik olan, otuz yaşındaki, bütün yüreğiyle derneğin ve vatanın savunucusu olan yurttaşım Dimitros oğlu Nikolaos Spetsiotis'i Filiki Eterya'nın sevgisine ve 'Elevsis Sırlarının Yüce Papazlarının' koruyuculuğuna tahsis ve tavsiye ettiğimi duyurur, tarafımdan sorgudan geçirildiğini ve and içirildiğini bildiririm. İmza P. Spetses, 10 Mart, derneğin yılı olarak beş, yani 1819*" Richard Clogg, *Yunanistan'ın Kısa Tarihi* (Çev. Dilek Şendil), İstanbul 2018 (İkinci Baskı), s. 45.

10. Şânîzâde, *Târih*, III, s. 165.

11. İpsilantis'in Eflak ve Boğdan'da faaliyetleri başlar başlamaz Batı basını ko-

si söylemlerden istifade eden Rum denizcileri, zaten korsanlığı bir geçim ve kazanç kapısı haline getirmişlerdi. İngiliz denizcisi Amiral Slade'in de dediği gibi, o sıralarda yağma ve çapulu serbest ticaret diye adlandıran Rumlar, Akdeniz'de korsanlığı ihya ederek deniz güvenliğini tamamıyla sarsmışlardı. Bu yüzden Adalar Denizi[12] ve Akdeniz'deki birçok ada birkaç yıl içinde kaçakçılığın ve yağmacılığın merkezi haline geldi.[13]

Akdeniz'e açılan yerli ve yabancı ticaret ve yolcu gemileri Rum korsanlar tarafından yağmalanıyordu. Özellikle hac mevsimi korsanların yağma şölenine dönüyordu. Hacı taşıyan gemilere baskınlar yapılıyor ve ele geçirilen mallar en yakın adalara çıkarılıp hemen pazarlanıyordu. Devletlerin açık veya örtülü destekleri ile ilk maceraperestlerin beyannameleri, zaten sürmekte olan deniz yağmacılığına meşruiyet, hatta dinî ve millî bir hava katmıştı.

Kimi Avrupa devletleri Rumların isyan hareketlerini, Rumlarda bile netlik kazanmamış, bir çeşit bağımsızlık talebi olarak değerlendiriyor ve destekliyordu. Rusların dışında özellikle İngilizlerden bu isyanı meşru gören ve anlatan Yunan hayranı gruplar türemişti. Avrupalılar ihtilalleri için gerekli parayı temin etmek maksadıyla korsanlık yapmalarına ve tüccar gemilerini yağma etmelerine ses çıkarmıyordu. Hatta Osmanlı donanmasının takibinden kurtulmak için Rum korsanlar gemilerine izinli veya izinsiz Avrupalı devletlerin bandırasını çekip kolayca korsanlık ve yağma faaliyetlerini sürdürebiliyorlardı.[14]

nuya yakından ilgi göstermeye ve meseleyi "Greek Revolution" (Yunan Devrimi) olarak vermeye başlamıştır. *The Times*, 8 Mayıs 1821.

12. Bugün Ege Denizi olarak bilinen deniz.

13. Adolphus Slade, *Kaptan Paşa*, (Çev. Osman Öndeş), İstanbul 1973, s. 17.

14. Richard Clogg'un bu konudaki ifadeleri, Millas'in değerlendirmeleri (29 nolu dipnot) ile birlikte okunmalıdır. Oldukça popüler olan kitabında Clogg, Akdeniz'deki isyancı gruplar için şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Türkokrasi dönemi boyunca kleftler* (sözlükteki anlamı hırsızlar) Türklere karşı milliyetçi-

Adalar Denizi ve Akdeniz'de üç ayrı isyancı grubu ortaya çıkmıştı. Kuzey Mora ve Epir taraflarında eskiden beri karada eşkıyalık yapan ve "Klephtos"[15] diye şöhret bulan palikaryalar dağlık kesimlerde haydutluklarına devam ediyorlardı. İkinci grup ise, Güney Mora'da sürekli asayişi bozan Manyotlar idi. Üçüncü grup da Osmanlı belgelerinde daha ziyade "izbandut" (İtalyanca *Spandito*) diye yer almış olan; Mora Yarımadasının doğu kıyısında, Argolit/Argolis körfezi yakınlarındaki Çamlıca (Hydra), Suluca (Spaetza) ve İpsara (Psara) da faaliyet gösteren korsanlardı. Bunların çoğunluğu, eskiden beri birtakım imtiyazlara sahip tüccarlar veya onların destekledikleri kimselere bağlı olup, gemilerinde de top bulundurma haklarına sahipti.[16]

Rum tüccarlar özellikle Batı'ya ham madde satarak Batı'dan işlenmiş mamulleri alıyor ve Osmanlı coğrafyasında pa-

lik öncesi silahlı direnişin gözle görünen ve önemli örneğini oluşturmuşlardı. *Kleftler* gerçekte, yağmalarını birbirine benzeyen Yunanlarla Türklere yöneltmiş haydutlardı. Ne var ki vergi memuru olarak Osmanlı yönetimini temsil eden kimselere saldırmaları, Yunan halkının gözünde, Müslüman derebeylerine karşı baskı gören Yunan reayanın savunucuları diye görülmelerine ve cesarette, dayanıklılıkta insanüstü güçlere sahip olduklarına inanılmasına neden oldu." (Clogg, *a.g.e.*, s. 29, 50.)

15. Eşkıyalıkları ile şöhret bulan bu gruplara Modern Yunan tarihçiliğinde ulusun kahramanları olarak bakılmaktadır. Rumca'da hırsız anlamına gelen bu kelimeyi Herkül Millas, kelimenin sözlük anlamı ile değil, Yunanların anlamlandırdığı şekliyle vermeyi tercih etmiştir: "Yunanlar arasında bu güçler, gemilerini savaş gemilerine dönüştüren Ege Adaları'nın gemi sahipleri, karada 'kleft' diye bilinen ve eşkıyalık ve "gerilla" savaşını gelenek haline getirmiş olan savaşçılar, kısa süreli çıkar peşinde koşan yoksul köylüler, savaşa bilfiil katılan aydınlar, hâli vakti yerinde çiftlik sahipleri gibi kimselerdi." (Millas, *a.g.e*, s. 171.)

16. III. Selim'in saltanatı sırasında 1804 yılında altı top bulunan gemisine Osmanlı sularında dolaşma ruhsatı alan Sulucalı tüccar Andreya veledi Panapod için bkz. BOA, *C. BH*, 116/5643, 27.09.1219 / 25.12.1804; Mustafa Cezar-Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1962, V, s. 2880-2883.; G. Finlay, *History of the Greek Revolution*, Cambridge 1861, I, s. 131-133.

zarlıyorlardı. Balkanlar'da ticaretin dili Yunancaya dönmüştü ve bu da onlara büyük bir avantaj sağlıyordu. Akdeniz, Balkanlar, Orta Avrupa ve Güney Rusya'dan Hindistan'a kadar ticaret yapabiliyorlardı.[17] İdris Bostan'ın tespitlerine göre 1780-1820 tarihleri arasında özellikle Rusya ile Karadeniz'de ticaret yapan Osmanlı gayrimüslim gemilerinin hemen tamamı Rumlardan oluşmaktaydı. En fazla gemiye Miknos (Mykonos), Santoron (Santorini, Thira), İskapolos (Skopelos), Çamlıca (Hydra), İpsara (Psara), Suluca Rumları sahipti. Nitekim Rusya ile ticaret yapan Osmanlı Rum gemilerinin sayısı; 1795-1800 yılları arasında 335, 1812-1816 arasında ise 82'dir.[18]

Sadece Karadeniz ticaretini tasvir eden bu resmî rakamlar, Rumların gemicilikte ve ticarette sahip oldukları geniş imkânları göstermektedir. 1812'den sonra rakamlardaki keskin düşüş, Osmanlı-Rusya ilişkilerinin bir göstergesi olduğu kadar, isyanın hemen öncesinde bu gemicilerin ticaret ile uğraşmak yerine, Akdeniz'deki korsanlığın bir parçası olduklarının ispatıdır. Finlay, 1821 yılında Rumların 60 ila 400 ton arasında değişen 350 gemiye sahip olduklarını belirtmektedir.[19] Daha sonra zaman zaman Osmanlı istihbaratlarına da yansıyacak benzeri rakamların abartı olmadığı ve bu ticaret gemilerinin neredeyse tamamının aynı zamanda üzerlerine top konularak savaş gemisi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.[20] Yukarıda sözü edilen isyancı üçüncü

17. Clogg, *a.g.e.*, s. 35.

18. İdris Bostan, "İzn-i Sefine Defterleri ve Karadeniz'de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları (1780-1846)", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1991, sayı 6, s. 21-36.

19. Finlay, *a.g.e.*, I, s. 205.

20. Bazı adaların hane ve ticaret/savaş gemisi sayısı aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu tabloda Rum isyanında aktif olan diğer adaların yer almadığı ayrıca yıllara göre değişiklik gösterebildiği de dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. George Finlay, *History of the Greek Revolution*, s. 205.

grup, –tamamı Rum olmamakla birlikte– kısa zamanda Akdeniz'de silahlanıp adeta bir Rum donanması haline dönüşmüştü. Bu gruplar adalarda yaşayan başta Arnavutlar olmak üzere diğer milletlere mensup Hristiyanlardan oluşmaktaydı.

Bu bahsi kapatırken Tunus, Cezayir ve Trablusgarp Garp Ocaklarının içinden çıkan bazı korsan gemicilerin de Akdeniz'deki ateşin çıkmasında etkileri olduğunu söylemek gerekmektedir. Onlar da zaman zaman izin tezkeresi olmayan yabancı ticaret gemilerini durdurup mallarını ve gemilerini ele geçirmekteydiler. Bu alışkanlıklarıyla özellikle devletin donanma çıkaramadığı devirlerde Akdeniz'de dolaşan bütün gemilere musallat olmuşlardı. Bir tedbir olarak devlet, Osmanlı reayası olan gemicilerin ellerine kaptanıderya iznini havi belgeler vermesine rağmen Garp Ocaklarından kaynaklı korsanlık bütünüyle engellenememişti. 1813 tarihli bir *Mühimme Defteri* kaydı bu konuya güzel bir örnek teşkil etmektedir. Garp Ocaklarına bağlı korsanlar; Çamlıca, Suluca, Miknos ve Galakşidi reayasına ait on gemiyi gasp ederek içindeki eşyalarıyla birlikte ocaklarına götürmüşlerdir. Ayrıca gemilerdeki dört yüzü aşkın Osmanlı reayasını esir etmişlerdir. Sultan II. Mahmud bu olay üzerine Kaptanıderya'ya yazdığı hükümde bu durumun Akdeniz adaları halkının vahşetine sebep olduğunu söyledikten sonra, asla tasvip edilmeyen bu hareketlerin reaya arasında karmaşaya yol açacağını hatırlatmış-

Adanın İsmi	Hane Sayısı	Gemi Sayısı	Tonilatosu
Hidra (Hydra)	4000	115	100 ton
Spetya (Spetzias)	1600	60	100 ton
İpsara (Psara)	1200	40	100 ton
Triçeri (Tricheri)	400	30	Çeşitli tonilatoda
Galaksidi (Galaxsidhi)	600	60	Çeşitli tonilatoda

tır. Hükümde, ellerinde Osmanlı izin belgesi bulunan gemicilere bir daha asla müdahale edilmemesi emrediliyordu. Ayrıca gasp edilen gemi ve malların sahiplerine iade edilmesi ve esirlerin de serbest bırakılması isteniyordu.[21]

Asayiş ve güvenliğin bozulmasına paralel olarak adalardaki Rumların birbirlerini ama özellikle Arnavut korsanların Rumları yağmalamaları da isyana giden sürecin bir diğer sebebiydi. Arnavut korsanlar da 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ve akabinde donanmanın Akdeniz'e çıkamamasından dolayı meydana gelen güvenlik boşluklarından istifade ederek pek çok Rum gemisi ve köylerini yağmaladı. Elbette devlet bunlara seyirci kalmamış, bölgedeki yöneticilere çok miktarda emirler göndererek haydutluğun önüne geçilmesi için çareler aramıştı. Buna rağmen devlet, ancak savaştan sonra Akdeniz'de yeniden gemi dolaştırmaya başlayacak,[22] ama iş işten geçmiş olacaktı. Deniz eşkıyalığı Rumların bağımsızlık arayışlarıyla meşrulaşmıştı. 1814'lerde yapılan istihbaratta sadece İskados, İşkoros ve İskapolos adaları etrafında parça parça korsanlık yapan iki yüz civarında gemi bulunmaktaydı.[23] Donanma, Akdeniz'de dolaştığında izbandutlar ya yakalanıp cezalandırılmakta ya da kaçmaktaydılar. Ancak donanma geri çekildiğinde firarda olan izbandutlar ortaya çıkmakta ve bu fasit dairenin tekrar başına dönülmekteydi. Maalesef bu durum 1820'lere kadar sürecek ve uzun bir aradan sonra ilk defa bir *kapudâne* yani Nasuhzâde Ali Bey –farklı bir amaçla da olsa– Akdeniz'de daimî bir göreve gönderilecekti.

---

21. Fatih Tayfur, "Osmanlı Belgeleri Işığında 1821 Rum İsyanı ve Buna Karşı Oluşan Tepkiler", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 95-96'dan naklen, BOA, *MD* nr. 234, s. 242, hüküm 428.

22. Fatih Tayfur, *a.g.e.* s. 99-100.

23. BOA, *MD* nr. 235, s.100, hüküm 206.

Burada zikredilmesi gereken bir diğer husus da bazı Rum veya Arnavut tüccar ve gemicilerin Avrupalıların özellikle İzmir'deki konsolosların sağladıkları belgeler ile Osmanlı vatandaşlığından çıkıp *müste'men* statüsü kazanmalarıydı. Bu onlara sadece ticari menfaatler sağlamıyor, ayrıca korsanlık ve benzeri suçlarla itham edildiklerinde Osmanlı mahkemelerinden kurtulmalarına veya yabancı konsolosların himayesine alınmalarına imkân tanımaktaydı. Nitekim 1820'lerde İzmir ve Atina'daki yabancı konsolosluklarda, binden fazla Yahudi, Rum ve Ermeni'nin himaye belgesi (*patenta*) aldığı biliniyordu.[24]

Hülasa, 19. yüzyılda devletlerin kendi aralarındaki rekabetleri, Karadeniz ve Akdeniz üzerindeki paylaşım kavgaları ve Osmanlı Devleti'ni taksim planları, ama özellikle 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin kendi iç sorunları, Akdeniz'deki Rum isyanlarını hazırlayıp Yunanistan'ın kuruluşuna giden yolu açmıştı.

BAŞBUĞ NASUHZÂDE ALİ BEY VE MORA İSYANI

Preveze sularına gelirken kendisine verilen dört parçalık küçük filonun yanı sıra, mühimmat getiren bir gemi, üç donanma gemisi (muhtemelen korvet veya uskuna) ve bir brik ile desteklenen Nasuhzâde Ali Bey, 1820 sonlarına doğru Osmanlı donanmasının Akdeniz'deki en etkin deniz gücü olmuştu. İstanbul'dan gönderilen gemiler ile filosu takviye edilen Ali Bey, ayrıca elde ettiği başarılar neticesinde kendisine bölgeden katılan birtakım küçük gemiler ve gönüllüler ile hatırı sayılır bir donanma oluşturmuştu. Nitekim bu durumu dikkate alan İstanbul da ona yeni bir un-

24. BOA, *MD* 238, s. 154-155, hüküm 685; s. 207-208, hüküm 887.

van vermişti. O günkü ifadeler ile Nasuhzâde Ali Bey, Arnavutluk sahillerini korumakla görevli filonun başında "Donanma-yı Hümayûn Başbuğu" ilan edildi. Bu yeni unvan ve taltifin Yanya Seraskerliğine atanan Hurşid Paşa'ya destek sağlanması ve aynı zamanda Ali Bey'in yeni görevi için verildiğinde kuşku yoktu.

Yeni görevi; Tepedelenli Ali Paşa'nın isyanını fırsat bilen Rum izbandutlarının denizde ve adalarda estirdikleri terör ve isyanı, Yanya Seraskeri Hurşid Paşa ile iş birliği yaparak önlemekti. Aldığı talimatları harfiyen yerine getirerek dolaştığı yerlerde deniz emniyetini sağlayan Nasuhzâde Ali Bey, can güvenliği kalmamış olan, adalardaki Müslüman ahâlinin tek kurtuluş umudu olmuştu. Vakanüvis Esad Efendi, Ali Bey'in demir aldığı yerdeki bu durumu şöyle özetleyecekti: "Kâfirler azgınlaşıyor, Müslümanlar ise telaşa düşüyorlardı."[25]

Yetersiz bir donanma ve askerle denizde bulunan Başbuğ Nasuhzâde Ali Bey'e Tunus ve Cezayir'den yardım getirtilmesi planlanmıştı. 1820 yılı boyunca yapılan bütün yazışmalara rağmen bu proje bir türlü gerçekleşememişti. O da İstanbul'a yazdığı raporlarında isyanın yaygınlaşması ve Müslüman ticaret gemilerine yapılan saldırıların artmasından söz ederek, maiyetindeki gemileri muhtelif taraflara görevlendirdiğini bildiriyor[26] ve bu gemilerin takviyesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için beş altı kalyon ile bunların refakatinde erzak taşıyan ticaret gemilerinin acilen gönderilmesini istiyordu. Ayrıca cephanesinin tükenmekte olduğunu da belirten Ali Bey, en az yüz elli varil barut talep ediyordu.[27] Her ne kadar elimizde günlük çarpışma, çatışma ve seyir hareketliliğine dair kayıtlar yoksa da cephane sarfiyatı böl-

25. *A.g.e.*, s. 29; Süleyman Nutkî, *a.g.e.*, s.111.
26. BOA, *Ayniyat Defteri*, 573, s. 34.
27. Şânîzâde, *Târih*, IV, s. 93.

gede askeri hareketliliğin önemli bir göstergesiydi. Nitekim geç de olsa ancak 27 Mayıs 1821 tarihli bir yazışmasından, uzun zaman önce talep ettiği barutun ve erzakın Tersane tarafından kiralanan Fransız bandıralı bir gemi ile gönderildiği anlaşılmaktadır.[28]

Aslında 1821 başlarında askeri ihtiyaçlar had safhaya çıkmış, ihtiyaçlar artmıştı. Ali Bey'in asker sevki ve gemiler arasındaki lojistik hizmetler için kullandığı on parça tirhandil kayığı kullanılamaz hâle gelmiş ve Mora valisine müracaat ederek kayıkların yenilenmelerini talep etmişti. İstanbul bu konuda Mora valisini uyararak donanmanın bu tür ihtiyaçlarının giderilmesinin zaruretine değinip Ali Bey'in taleplerine cevap verilmesi emretmiştir.[29] Lakin bir süre sonra Mora kendi derdine düşeceğinden Ali Bey'in Mora'dan lojistik destek alma imkânı kalmayacaktır.

Uzun zamandır denizde korsanlık şeklinde devam eden Rum yağma hareketleri, Mart 1821 sonlarına doğru açık isyana dönüşecektir. Zaten Yunanlar da isyanın başlangıcını 25 Mart olarak kabul etmektedirler.[30] Nisan 1821 başlarından itibaren is-

---

28. BOA, *C. BH*, 55/2577, 14.09.1236 / 15 Haziran 1821.

29. BOA, *C. BH*, 271/12514, 12.04.1236 / 17 Ocak 1821.

30. İsyanın başlama tarihi ile ilgili farklı tarihler verilebilmektedir. Bunun sebebi, büyük katliama başladıkları ve resmen isyan bayrağı çektikleri tarih ile diğer eylemlerinin farklı kişiler tarafından esas alınmasıdır. Mesela bu konuda en güncel Türkçe araştırmalardan biri, isyanın 6 Nisan'da başladığı söylenmektedir. Ali Fuat Örenç bu konuda şu bilgiyi vermektedir: "Tripoliçe ve etraftaki kalelerde yaşanan gelişmeler sonrası Balyabadra Piskoposu Germanos önderliğinde Rumlar 6 Nisan 1821'de (eski Yunan takvimine göre 21 Mart) Kalavrita Kalesine bağımsızlık bayrağını dikerek isyan ettiler. Dağlardan inen Rum asiler, Kalavrita'daki 200'den fazla Müslüman'ın evini basıp, bütün erkekleri öldürdüler. Türk kadınları esir alındı. Buradaki katliamlar iki gün aralıksız sürdü." (Ali Fuat Örenç, *Balkanlar'da Unuttuğumuz Mora Türkleri*, İstanbul, 2009, s. 33-34.) Bu konuda yayın yapan bir site de isyanın 25 Mart'ta Rumların adalarda komşuları olan 20 bin Türk, kadın, erkek ve çocukları katlederek başladığını yazmaktadır: http://www.christopherlong.co.uk/per/chiosmass.html (erişim tarihi 17.06.2020)

yanın bütün aşamaları Osmanlı belgelerinde takip edilebilmektedir. Bu konudaki ilk belgelerden biri isyanla adeta özdeşleşmiş olan eski Eflak voyvodasının oğlu İpsilantis'in faaliyetlerine dair rapordur.

Rusya tarafında firarda bulunan İpsilantis, önce Eflak ve Boğdan'ı ayaklandırarak Rusya'yı daha kolay işe karıştıracağını ümit ediyordu. Rus devlet adamaları, hatta Çariçe ile dostluk ilişkileri vardı ve onların desteklerine güveniyordu. Raporda İpsilantis'in ayaklanma başlatmak için iki bin kişilik bir kuvvet ile Odesa'dan Yaş'a gittiği belirtilmektedir. Boğdan voyvodası, Rum Mihail Suço tarafından oldukça iyi karşılanmasına rağmen Eflak ve Boğdanlılar onun başlatmak istediği Rum isyanına iştirak etmek istemediler. Hatta Eflak'taki Rum aleyhtarı köylülerin başındaki Tudor Vladimireseu, İpsilantis'e açıkça karşı geldi. Umduğunu bulamayan ancak iyi kötü bir ordu teşkil eden İpsilantis buradan Bükreş'e geçti. Mart 1821'de geldiği Bükreş'ten ayrılıp önce Tergovişte'ye oradan da Piteşti'ye çekildi.[31]

Bir süre sonra Osmanlı askerleri İpsilantis'in kuvvetlerini dağıtınca o da Avusturya'ya iltica etmek zorunda kalmıştır. Her ne kadar İpsilantis bu girişimiyle başarılı olamadıysa da onun çıkışıyla beraber, Mora'da da Petra piskoposu Pol Germanous da isyan bayrağını açmıştır. Mayıs ayında İstanbul'a gelen bilgilere göre Rumeli'de, Selanik'ten ötesi ve bütün adalar karışmış,[32] Mora ihtilalin merkezi olurken ihtilalin sloganı da "Mora'da tek bir Türk bırakılmayacaktır." ifadesi olmuştur.[33] Diğer taraftan düzenin devamından yana olan Fenerli Eflak voyvodaları isyan

31. BOA, MD 239, s.16, hüküm 72.; Aynı konuda Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dan gelen rapor için bkz. BOA, HAT 866/38566.

32. BOA, MD 239, s. 39-40 hüküm 150,151; s. 43, hüküm 169.

33. Salahi S. Sonyel, "Mora'da Türkler Nasıl Yok Edildiler?", *Belleten*, cilt LXII, sayı 233, 1998, s. 110.

karşısında tereddüt gösterip gevşek davranmışlardır. Bundan dolayı Yunan milliyetçilerinin daima eleştirisine maruz kalmışlar, hatta ihanetle suçlanmışlardır.

Başarısı için ilk ayini 5 Nisan 1821'de yapılan[34] isyan, kilise ve din adamlarının yardımıyla kısa zamanda birçok adaya yayıldı. Kendi kocabaşlarının idaresinde, gemiciliğe ve ticarete bağlı ekonomileri de iyi olan Speçya (Spetzias), Hidra ve özellikle kendi filolarını kurmuş olan İpsara adalarından art arda isyan haberleri geliyordu. Rum isyancılar sadece denizde seyreden gemileri hedef almıyor, aynı zamanda adalardaki Müslüman Türk halkı da katlediyordu. Yunan isyanını meşru görüp yazan kaynaklar bile 26 Mart-22 Nisan 1821 tarihleri arasında en az on on beş bin Müslümanın katledildiğini kaydetmektedirler.[35] Daha isyanın ilk ayındaki bu bilanço bile aslında geleceğin habercisiydi.

Art arda gelen isyan haberlerinin konu edildiği resmî yazışmalarda işin vahametini anlatmak maksadıyla "maslahatın sıkışmış" olduğu ifadesi kullanılarak meselenin çıkmazda olduğu vurgulanıyordu.[36] Bir süre sonra bu ifadenin haklılığı bir kez daha ortaya çıkacaktı. Zira isyan Anadolu yakası tarafların-

---

34. Finlay, *a.g.e.*, s. 187.

35. Finlay, *A.g.e.*, s. 184.

36. BOA, MD 239, s. 63, hüküm 226. Rum isyanı konusunda *Mühimme* ve *Ayniyat Defterleri* ve *Hatt-i Hümayûn* belgeleri oldukça önemli bilgiler vermektedirler. Bu bağlamda 238, 239 ve 240 numaralı defterler meselenin ilk yazışmalarını ve İstanbul'da bölgeye ya da merkezdeki idarecilere gönderilmiş hükümleri hatta bazı fetvaları ihtiva etmektedir. Bu belgelerin sınırlı bir bölümü Fatih Tayfur (*a.g.e*) tarafından kullanılmıştır. Mesela bir belgede isyanın özeti ve merkezin bakışı şu şekilde verilmektedir: " *Vafir senelerden beri Rum milleti beyninde mahfî olan fesâd ve hıyanetin mukaddimesi Eflak ve Boğdan taraflarından zuhur etmiş ve sonra Mora ve Ağrıboz ve sair bazı mahallere dahî sirayet ile din-i Mübin-i Devlet-i Muhammediye-i ebed-kârım hakkında icra-yi mekr ü mel'anete milletçe müttefik ve müttehid oldukları gereği gibi meydana çıkmış olduğuna binaen bu babda lazım gelen tedâbirin icrasıyla iştigâl olunmakta idüğü...*" Fatih Tayfur, *a.g.e*'den naklen, s. 114.

daki sahillerde yaşayan Rumlar arasında da baş gösterince, asker toplanması ve sevki de zora düşecekti. Anadolu ve Rumeli sahillerinde yaşayan Rumlar doğrudan isyan etmiyor olsalar da isyancılara gönüllü veya zorla zahire, mühimmat ve insan desteği sağlayacaklardı. Gelen haberler adalardaki bütün Müslüman Türkler'in Ortodoks Hristiyanlar tarafından hedef alındığı yolundaydı. Köyler basılıyor, Müslüman erkek, kadın ve çocuklar katledilip cesetleri ulu orta bırakılıyordu. Ancak dağlara ve ormanlara kaçabilen sınırlı sayıda ahâli geçici bir süreliğine canını kurtarabiliyordu. Sadece Müslüman Türkler değil, Müslüman Arnavutlar ve Yahudiler de aynı kaderi paylaşıyordu.[37]

RUM PATRİĞİ V. GRİGORİOS VE SADRAZAM BENDERLİ ALİ PAŞA'NIN İDAMLARI

Nasuhzâde Ali Bey ve bölgede görevlendirilen denizciler, isyanları durdurmak için uğraşmış, ancak yeterli lojistik destekten mahrum oldukları için arzu edilen başarıyı elde edememişlerdi. Adalardaki gelişmeler, İstanbul'da büyük endişelere sebep olmuştu. Artık aleni hâle gelmiş ve doğrudan saltanatı ve payitahtı da hedefine koyduğu kabul edilen Rum isyanı karşısında kimin, nasıl bir tedbir alacağı meselesi ortaya çıkmıştı. Uzun zamandır adalarda sürdürülen askeri tedbirlere mi devam edilecek yoksa yeni arayışlara mı gidilecekti? O sırada görevde olan Sadrazam Seyyid Ali Paşa'nın bu iş için uygun olmadığı ortaya çıktı. Ağır hareket ediyordu. Hâlet Efendi ise sürekli bürokrasi çarkına çomak sokmakla meşguldü. Akla o sırada Çirmen'e muhafız olarak tayin edilmiş olan Benderli Ali Paşa geldi. Ne de olsa yıllar önce

37. Finlay, *a.g.e.*, s. 199, 203.

İbrâil'de (bugünkü Brăila, Romanya) gösterdiği yararlılık üzerine devlet hizmetine girmiş ve birçok işinde kendini kanıtlamıştı. Bu yüzden Seyyid Ali Paşa azledildi ve yerine Çirmen yolunda olan Benderli Ali Paşa sadrazam olarak atandı. O gelip görevi teslim alıncaya kadar da vekil olarak Baruthane Nazırı Hacı Salih görevlendirildi.[38] Benderli Ali Paşa'nın tercih edilmesi İstanbul'u da tehdit eden Rum isyanı karşısında kararlı bir şekilde askeri güç kullanılması anlamına geliyordu ve ondan da bu bekleniyordu. Benderli'ye atanma emri gidince derhal İstanbul'a dönmek için yola koyuldu ve 18 Nisan 1821 günü Padişahla görüşüp sadaret mührünü teslim aldı.[39] Dönemin şartları, her sadrazam tayininde uygulanan teşrifatı uygulamaya müsait değildi. Bu yüzden sade bir merasim tertip edildi ve kendisine giydirilen sadaret hil'atı ile hemen icraata girişmesi istendi. Tayin için Sultan II. Mahmud'un yazdığı hatt-ı hümâyûnda, dönemin olağanüstü bir dönem olduğu ve buna göre davranması gerektiği hatırlatılıyordu. Aynı emirler arasında Paşa'dan "devlet ricalinden bir zümrenin diğer bir zümreyi zemmetmemesi, kötüleyip üstünlük kurmaması" da isteniyordu.[40]

Göreve başlayan Benderli Ali Paşa, Eflak Voyvodasının kapukethüdası olan İstavraki Bey'i Hâlet Efendi'ye rağmen Divan-ı Hümayûn tercümanlığına getirdi. Daha önce bu işler ile görevlendirilen Fenerliler gözden düşmüştü. İstavraki Bey, Rumların "Hayhorom", yani Ermenice konuşan, ama Rum Ortodoks kilisesine bağlı gruptan idi ve Filiki Eterya'ya karşı çıkanlar arasındaydı.[41]

---

38. BOA, HAT., 1312/51083.

39. Çirmen yolunda iken aldığı emir üzerine geri dönüp Maltepe'ye ulaştığına dair Padişaha sunduğu arîzası için bkz. BOA, HAT., 760/35915; Cevdet, *Târih* XI, s. 162.

40. BOA, TS. MA.e 154/8; HAT., 1312/51077.

41. İstavraki Bey, Benderli'nin azlinden bir süre sonra azledilmişti. Sağlık ne-

Yeni sadrazam göreve başlamasının ardından, birkaç gün önce sarayın suyunu zehirleme teşebbüsünde bulunan ve büyük infiale sebep olan üç Rum suyolcusunun idamı ile işe başladı. Ayrıca İstanbul'da Baruthaneler nazırlığına verilen emirle Rum reayanın silahlarının pahası ile satın alınarak, Baruthanede muhafaza altına alınması tedbirine başvurulmuştur. Bundan başka İstanbul'da kimi papazların ve Patriğin idam edilmesi de onun kısa sadaretinde gerçekleşmiştir. Buna rağmen o da II. Mahmud'un gazabından kurtulamamıştır.

Benderli'nin yetersiz kaldığı gerekçesiyle ve maalesef detaylarına bütünüyle vakıf olmadığımız ilişkilerinin ihanet olarak değerlendirilmesi üzerine sadaret değişikliğine gidilmiş ve eski Baruthane Nazırı olan Hacı Salih Paşa sadrazam tayin edilmiştir.[42] Zira kendisi de İzmirli bir mühtedi idi. Deneyimli bir devlet adamı, ama daha da önemlisi sadakati tecrübe edilen bir kişiydi ve bu müşkil meseleyi halletme hususunda katkısının olabileceği düşünülmüştü.

Salih Paşa sadrazamlığa Rum meselesinde dirayetsiz ve Sultanı yanlış yönlendirmekle bilinen Hâlet Efendi'nin bir uzan-

deniyle Bolu kaplıcalarında bulunduğu bir sırada orada katledilmiştir. Hadisenin arkasında Hâlet Efendi olduğu söylense de Bolu mutasarrıfının raporunda farklı bir hikâye aktarılmaktadır. Buna göre Sakız harekâtında en iyi kalyoncular Bolu'dan toplanmış ve onlar da Kaptanıderya Ali Paşa'nın kalyonuna alınmışlardı. Sakız Vakasında bu kalyoncuların çoğu Ali Paşa'nın gemisinde ölmüşlerdi. (BOA; C. HR. 46/2274, 21.12.1237.) Nitekim Bolu'daki yakınları da bu hadiselerin müsebbibi olarak gördükleri Rum milletinden intikam almak için İstavraki Bey'i öldürmüşlerdi. Bu mümkün bir hikâye gibi görülmekle birlikte, Yenidünya bunun Hâlet Efendi'nin oluşturduğu bir bahane olabileceğini ileri sürmektedir. Bkz. Süheyla Yenidünya, "Mehmet Said Hâlet Efendi, Hayati, İdari ve Siyasi Faaliyetleri (1760-1822)", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 238.

42. Kemal Doğan, "Bir Mühtedi Sadrazam, İzmirli Salih Paşa", *M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 12; Sadaret dönemi: 1 Mayıs 1821-11 Kasım 1822.

tısı, hatta bir kuklası olarak geçti. Muhtemelen Benderli'nin idamı arkasında da Hâlet Efendi bulunuyordu. Salih Paşa göreve gelir gelmez İstanbul'da meydana gelmesi muhtemel olaylar karşısında sert tedbirlere başvurdu.[43] Atanması ile ilgili yazılan hatt-ı hümâyûnda, kendisinden önce Benderli Ali Paşa'nın Rum fesat ve fitnesi konusunda yeterli tedbir almamakla, hatta meseleyi anlamayıp "hamakatla" davranmakla suçlanmaktaydı. Bu konuda Salih Paşa'dan aynı hataya düşmeden büyük hizmetler beklendiği de oldukça ağdalı bir dil ile vurgulanmaktaydı.[44]

Bu şartlar altında önce Kıbrıs'a sürgün edilen sonra da idam edilen Benderli Ali Paşa, Rum isyanının başını aldırdığı ilk üst düzey devlet adamı olarak tarihe geçecektir. Çok kısa süren sadrazamlığında kendisinden bekleneni yapamadığı gibi ihanetle suçlanan Benderli Ali Paşa, esasında tecrübeli bir devlet adamıydı. Ancak o da belli ki İstanbul bürokrasisinin özellikle de Hâlet Efendi'nin kurduğu düzende ezilmiştir. Her şey bir tarafa, azlinden sonra yaşlı bir vezir için sarf edilen sözler oldukça aşağılayıcıdır.

Salih Paşa'ya hitaben yazılan hatt-ı hümâyûnda yeni sadrazamdan beklentiler açıklanırken, aslında Benderli Ali Paşa'nın düştüğü hatalara düşmemesi için uyarılıyordu. Hatt-ı hümâyûna "vezirim ve mutlak vekilim, ilmin hamisi Hacı Salih Paşa" elkabından sonra selam ve lütufkâr ifadelerde bulunup şöyle devam ediliyordu: "Yüce devletimizde aniden ortaya çıkan fesat malumundur." denilerek, Sadrazam'a fitnenin son bulmasına kadar bütün müminlerin silahlı ve uyanık olması hatırlatılıyordu. Padişah akabinde açık bir şekilde "Rum Milleti fesadına" karışanların "siyaset edilmesi", yani ortadan kaldırılmasını emrediyordu.

---

43. Doğan, *a.g.e*, s. 21-22.

44. Sadarete getirilen Hacı Salih Paşa'ya verilen talimat için bkz. BOA, TSMA. E. 0444.

Sultan II. Mahmud, sözü devlet ricaline getirerek; "hamdolsun bütün vezirler, âlimler, vekiller ve ocaklarımdaki asker ve subaylar *müminler ancak kardeştir* hükmü etrafında birleştiklerini söyledikten sonra kısa bir süre görevde kalan Benderli Ali Paşa'nın siyasetini ağır bir şekilde eleştirmektedir. Zira bu birliğe rağmen o, "devlet kurallarını ve işleyişini, daha da önemlisi Rum fesadının çıkış sebeplerini bilmeden ve anlamadan" hareket etmiştir. Anlaşılan Sultan, Rumların isyanı akabinde özellikle İstanbul'da hızlı tedbir alamayan ve iddiaya göre bilmediğimiz farklı ilişkiler kuran Benderli Ali Paşa'ya içerlemektedir. Belki de rivayetlerde olduğu gibi Hâlet Efendi'ye karşı tavır alması yanlış değerlendirilmiştir. Nitekim sözlerinin devamında Padişah, Benderli'yi "korkup kendilerini kurtarmak isteyen Rumların tuzağına düşmekle" itham etmektedir. Ayrıca "ahmaklık ve bencilliğinin" kurbanı olup mesele karşısında gönül birliği etmişlerin ittifakına zarar vermiştir, denilmektedir.

Çok kısa süren sadareti sırasında Benderli'nin bu kadar büyük bir zararı nasıl verdiği açıklanmamış olsa da Rum meselesi gece gündüz devleti meşgul eden büyük bir kriz olması hasebiyle, belli ki o sırada üst düzey devlet adamları arasında önemli ihtilaflara ve görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. –Benderli Ali Paşa azledilip hemen Kıbrıs'a sürülmüştür. Salih Paşa'nın Padişah'a sunduğu *arîza*sında eski sadrazam Ali Paşa sürgün için yola çıkarıldıktan sonra idamı için de Kıbrıs muhassıl [vergi tahsildârı] ve naibine bir emir göndermiştir. Bu *arîza*nın yazıldığı sırada Ali Paşa'nın henüz sürgün yerine ulaşıp ulaşmadığı bilinmemekteydi. Bunun için gidiş güzergâhının da kontrol edildiğini söyleyen Salih Paşa, Kıbrıs'a geçmemesi ihtimaline karşı İçel mutasarrıfını da uyaran ve orada idamını emreden bir ferman ile mübaşir gönderildiğini söylemektedir. Mübaşir, Ali Paşa hâlâ İçel'de ise elindeki emri mutasarrıfa verecek, Kıbrıs'a geçmiş ise saklayacaktır.

İlginçtir Sultan bu yazının üstüne yazdığı hatt-ı hümâyûnu da şöyle bitirecektir: "Ben mûmâ ileyh gitsun derim, bir kadem akdem [bir an önce] defolsun zira gazabımı teskin edemiyorum."[45]

Salih Paşa'ya yazılan hatt-ı hümâyûnda Benderli Ali Paşa'nın birliği bozmasına sebep olan davranışlarından dolayı azledilip, devlet hizmetinden (idam edilmek üzere) tard ve sürgün edildiği vurgulandıktan sonra yeni sadrazamdan beklentilere geçilmektedir.

Salih Paşa'ya tecrübesi ve devletin içindeki her detayı bilen kişi olarak güven duyulduğunu ve bu maksatla tasarruflarında bağımsız (*bi'l-istiklal*) sadrazam tayin edildiğini belirten Padişah, akabinde adeta bir hükûmet programı ve faaliyet listesi vermektedir. Her şeyden önce, yeni sadrazamdan "diğer devlet ricali, ulema, subay ve askerler ile birlik olup devlet işlerine ihtimam göstermesi" beklenmektedir. Aslında bu ifadeler, her ne kadar benzeri tayinlerde tekrarlansa da özellikle Benderli'nin görevden azline, devlet adamları arasındaki ihtilafların sebep olması ile birlikte düşünüldüğünde, burada daha büyük anlam kazanmaktadır. Bu yaklaşım, İstanbul'da Rum isyanı karşısında devlet adamları arasında farklı görüşlerin olduğu ve bunların asla benimsenmediği şeklinde yorumlanabilir. O güne kadar bölgesel bir güvenlik ve eşkıyalık meselesi olarak telakki edilen meselenin Mayıs 1821 başında, artık topyekûn bir isyan ve bir beka meselesi olarak görülmesi gerektiği ve Sultan'ın da bunu vurgulamak istediği söylenebilir.

Padişah daha sonraki cümleleriyle Salih Paşa'dan saltanat makamına arz edilmesi gereken hususların zamanında arz edilip kamu hizmetinin geciktirilmeden yapılması beklentisi içinde olduğunu da hatırlatmaktadır. Padişah müteakip cümlelerde,

45. BOA, HAT., 1326/51713.

Salih Paşa'yı bir savaş sadrazamı olarak tayin ettiğini izhâr edecektir. Kendisine, devletteki her türlü "ziynet, ihtişam ve israftan" kaçınmasını ve yapılacak tasarrufların savaşa harcanmasını emretmektedir.

Padişah bu emirlerinin ardından tayin fermanında, daha genel kurallara vurgu yaparak öğütlere geçmektedir. Sadrazam'a, "Muhammedî şeriatın" (şer'î kavîm-i Muhammedîye) tatbik edilmesi konusunda bütün görevlilerin uyarılması nasihatini yapmaktadır. Sultan Mahmud, bu hatt-ı hümâyûnda benzeri tayinlerde rastlanmayan başka bir şeye daha dikkatleri çekmektedir: "Büyük Rum fesadı" asla hafife alınmamalıdır. Zira "Osmanlı Devleti'nin Peygamber'e bağlı bir devlet (devlet-i aliyyemiz, devlet-i Muhammediyye) olduğu" bilinciyle hareket edilmelidir. Ümmet-i Muhammed'in selametinin ancak bütün görevlilerin gönül birliği ile elde edileceğini anlayıp can u gönülden sadrazama yardımcı ve verdiği emir ve yasaklarının takipçisi olmalarını isteyen Padişah, tayin fermanını "Hak teâlâ dirayetinde mazhar-i selamet eyleye, âmin" duasıyla bitirmektedir.[46]

Bu tayin fermanı; isyan meselesi ekseninde ele alındığında, devletin merkezdeki durumunu, taşraya ve isyana bakışını, daha da önemlisi isyancıların uzun zamandan beri Rum halkını celbetmek için sözlü ve yazılı beyannamelerinde kullandıkları Müslüman ve İslam karşıtı söylemlerinin karşısındaki duruşu sergilemektedir. Nitekim bu tarihten itibaren alınmaya başlanan tedbirlerin de bu bağlamda okunması gerekmektedir. Bu ferman, isyancıların korsanlığı bir din meselesi yapıp, Hristiyanlığın ve kilisenin kurtarıcısı rolüne soyunmaları karşısında bir refleks olarak anlaşılmalıdır.

46. Hatt-ı hümâyûnun orijinal metni için bkz. BOA, HAT., 1313/51177.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL VE RUM İSYANI

İSYAN VE FETVA: İSTANBUL'DA ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Adalar Denizi ve Akdeniz'de feryatlar yükselmeye başlamıştı. Rum isyanlarının önü alınamıyordu. Devlet hazırlıksız yakalanmıştı. Her ne kadar 1821 başından itibaren bölgede Kapudâne Ali Bey ile Mora Valisi, Yanya Seraskeri Hurşid Paşa başta olmak üzere bütün görevliler teyakkuz hâlinde olsalar da her yere yetişemiyorlardı. Üstelik eldeki imkânlar da hızla tükeniyordu. Muhasara altına alınan Müslüman ahâlinin ihtiyaçları dışında denizdeki isyanları karşısında sürekli yeni destek talep ediyorlardı. İstanbul'da daha önce hazırlanan sekiz tüccar gemisine beş askeri gemi ilave edilerek bunların başına Giritli İbrahim Kaptan *komodor* tayin edildi.[1] Kendisine verilen talimatta gemileri alıp güvenli bir şekilde Akdeniz'e açılmasını ve rast geldikleri isyancıları ortadan kaldırıp çoluk çocuklarını esir edip mallarının da askerler arasında ganimet olarak dağıtılması isteniyordu.[2] İsyanın başlamasından birkaç ay sonra Temmuz ayında verilen bu talimat, en ağır talimatlarından biriydi ve şer'î bir fetvaya dayandırılmıştı. Başka bir ifade ile devlet soruna artık sadece korsanlık olarak bakmıyordu. Bunu devlete karşı bir başkaldırı hareketi olarak de-

1. BOA, HAT., 612/30061, 13.10.1236 / 14 Temmuz 1821.
2. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 573, s. 19.

ğerlendiriyordu. Nitekim aldığı talimat üzerine Giritli İbrahim Kaptan derhal, donanmadan kendisine tahsis edilmiş olan İnâyet-i Bâri firkateyni ile boğazdan çıkıp Adalar Denizi'ne doğru yelken açmıştı. Peki, bu talimat hangi fetvaya dayanıyordu?

Rum İsyanı karşısında Sultan II. Mahmud'un ilk anda takındığı tavır ve bütün Rumların gerekirse katline varıncaya kadar sert tedbirlerin alınması meselesi çeşitli kaynak ve araştırmalarda tartışıldığından burada tekrar edilmeyecektir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki; Adalar'da, Rumeli ve Anadolu sahillerinde isyanın genişlemesine ve isyancıların doğrudan Müslüman ahâliyi hedef almalarına paralel olarak merkezde de tartışmaların sesi yükselecektir. Sultanın ilk andaki fevri talebi karşılık bulmayacak, buna karşılık Meclis-i Meşveret toplanıp alınması gereken tavır ve yapılması gerekenler tartışılacaktır. Alınacak tavrın hem hukuki olması hem de psikolojik bir etki yaratması gerekmektedir. Böylece bir taraftan isyancılar korkutulacak, diğer taraftan da sükûnet sağlanacaktır. İşte bu baskı altında ve olayların resmen ilan edilmiş bir isyana dönüşmesinden takriben bir ay sonra, 26 Nisan 1821'de Meclis-i Meşveret üyeleri Şeyhülislam'ın konağında bir araya gelerek isyana karşı ne yapılabileceğini konuştular. Meclisin çoğunluğu meselenin bir iç savaş olduğuna kanaat getirdi. Bunun üzerine, fetva emini Üryanizâde Ahmed Esad Efendi de meclise çağrılıp fetva almaya karar verdiler. Zimmî reaya üzerinde kuvvet kullanmanın sorunlu olduğunun farkındaydılar, ama bunu en azından mevcut gerekçeler ile hukukileştirebilirlerdi. Bu yüzden fetvaya ihtiyaç duymuşlardı. Nitekim sorulan fetvanın sorusu siyaset kanadına, cevabın da meşihata ait olduğunu söylemekte beis yoktur. Meclis fetva makamına önce genel açıklama yaptıktan sonra, asıl sorusunu yöneltmiştir:

> *Her tarafta isyana girişen Rum taifesi –maazallah– İslam milletini ayaklar altına alıp ellerinden gelirse tamamıyla ortadan*

kaldırmak üzere milletçe birleşip (müttehid) ittifak (müttefik) ettikleri anlaşılmış ve ihanetleri ortaya çıkmıştır. Saltanatın bunca nimetlerinden faydalanmış olan zimmî reayanın buna cesaretleri, reaya kanununa ve bütün hükümlerine aykırıdır. Bu tür isyancıların (harbî) harp hâlinde olunan kâfirler hükmünde olup haklarında harp hâli muamelesi icra edilmesi gerektiği açıktır.

İslam beldelerinden birinde oturan zimmîler idaremize itaatten tamamıyla çıkıp muharebeye girişseler ve pek çok Müslümanı katlederek savaştıkları anlaşılsa, o taife hakkında savaş hukuku carî olup (harbî), onlar ile savaşıp malları ganimet, kadın ve çocuklarının köle olarak alınması şer'an caiz olur mu?[3]

Bu sorunun cevabı bütün fetva örneklerinde olduğu gibi kısa ve nettir:

Olur.

Fetvayı yukarıda sadeleştirerek verdik. Fetvaya bir kere daha yakından bakarsak açıkça şu sorulmaktadır: Daha önce eman verilmiş, Müslüman beldelerde yaşayan zimmîler silahlı bir şekilde kurulu düzene karşı gelip, adam öldürüp yağma yapsalar kendilerine *ehl-i harp* yani savaşılan taraf muamelesi yapılabilir mi? Fetva metninde bir ayrım daha dikkatleri çekmektedir. İsyan bölgeleri Müslüman beldeler yani *Darü'l İslam* olarak tanımlanırken; özellikle Rum milleti için "müttehid ve müttefik" ifadeleri kullanılmaktadır. Bu da fetvanın toplu kalkışmalar için istendiği ve bireysel suçları kapsamadığını göstermektedir. Fetva sorusu da Osmanlı zimmî sistemini de özetlemektedir. İslam hukukuna göre zimmîlerin can ve mal güvenliği, Müslüman devletin zim-

3. BOA, MD 239, s.39, hüküm 150.

meti (garantisi) altındadır. Onlar *ehl-i harp*, yani kendileri ile savaş hâlinde olan kâfirler gibi değillerdir. Fetva için soru sorulurken bu hususun vurgulanması özellikle alınacak kararın ve yapılacak uygulamanın hukukileştirilmesi arayışı olarak değerlendirilmelidir. Zira zimmîler *ehl-i eman* (hayat garantisi verilmiş) olarak kabul edildikten sonra "kendi tercih ve tasarruflarından dolayı" metinde *ehl-i harb* olarak yorumlanmaktadırlar. Ahdi bozdukları gerekçesiyle tabii olarak zimmî hukukun koruyuculuğundan çıktıklarından dolayı; *ehl-i harbe* uygulandığı gibi, onların da katl, yağma ve esir edilmelerinin yolu açılmaktadır.

Her şeyden önce fetva ile henüz isyan etmemiş zimmîler üzerinde korku ve baskının yaratılmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Zira isyan hâlinde olanların üzerinde böyle bir hükmün etkili olmayacağı açıktır. Diğer taraftan bu fetva ile isyancılarla savaşanlara da destek verilmesi amaçlanmıştır. Nitekim kendi toprakları içinde savaşa giden kumandan veya toplama ulûfeli ve gönüllü askerler savaştıkları isyancı reayaya nasıl davranacaklardır? Devlet adına savaşanların yetki ve sınırları nedir?

Bu fetva, içeriğinin uygulanmasından ziyade cephenin sürdürülebilmesi için zaruri görülmüş bir metindir. Bu yüzden farklı anlaşılmalara sebep olmuştur. Hatta bu fetvanın anlaşılması ileride bu kitabın iki önemli karakteri olan Kaptanıderya Ali Paşa ile Sakız Muhafızı Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın aralarındaki en büyük ihtilaf konularından da biri olacaktır. Verilen fetva reaya üzerinde sınırlı da olsa beklenen psikolojik etkiyi oluşturmuş ve yer yer Rum ahâli isyancıların taleplerine karşı gelmiş veya ağırdan almıştır.

Olaylar hızlı gelişti. II. Mahmud, sadece "hakkında gazabını teskin edemediği" Sadrazamı Benderli Ali Paşa'yı değil, aynı zamanda isyanın hazırlanmasında rolü olduğu şüphelenilen ve devlete ihanet ettikleri kabul edilen İstanbul'daki Rumların da

devlet hizmetinden uzaklaştırılmalarını emretti. Hatta daha da ileri giderek, uzun zamandır bazı alanlarda bir istimalet politikası olarak uygulanmayan zimmî hukukunun bazı hükümlerinin uygulanmasını istedi. Sultan II. Mahmud, Salih Paşa'nın sadrazamlığa tayin fermanında söylediği gibi "ansızın (*nâgehânî*)", beklemediği bir ihanetle karşılaştığını düşünüyor ve meselenin sadece Adalar'daki hareketlenme ile sınırlı kalmayacağı kanaatini taşıyordu. Zaten birçok yazışmada da bu hareketin saltanatı hedef aldığı söyleniyordu.

Sultan II. Mahmud, Osmanlı Devleti'nin zimmî reayasına karşı o güne kadar gösterilen müsamahanın da bu gelişmede payının olduğu zehâbına kapılmış olacak ki; 28 Haziran 1821'de Kaptanıderya, Yeniçeri Ağası, Cebecibaşı, Lağımcıbaşı ve Bostancıbaşı olmak üzere bütün kurumlar için yayımladığı ferman ile müsamaha sınırlarını yeniden belirliyordu.

Yayımlanan tâmim [genelge] ile daha önce İstanbul'da Sur içinde katır ve beygirle dolaşma ruhsatına sahip olan zimmîlere yasak getiriliyordu. Sur içinde katır ve beygir ile dolaşma ruhsatı almış zimmîlerin ruhsatlarının iptalini ön gören söz konusu ferman, İstanbul'daki Rum ve Ermeni patriklikleri ile Hahambaşılığı'na da bildirilirken; Üsküdar, Galata, Beyoğlu hatta Büyükdere'ye kadar olan zimmîlerin ellerindeki hayvanlarını piyasa değerinden (*değer-i bahâlarıyla*) Müslümanlara satmaları isteniyordu.[4]

---

4. Önemli olması hasebiyle yayımlanan tâmim burada aynen verilmiştir: "*Mine'l-kadîm cizye-güzâr reayânın Dersaadet'te bargîre süvâr olmaları memnû' iken bir müddetten beri derkâr olan müsaadeden nâşî Rum ve Ermeni ve Yahud milletlerinin büyük ve küçüğü hanelerinde esb ve bargîr beslemekte olup ekserisi dahil-i surda bargîr-süvâr olmağa tahsil-i ruhsat etmiş olduklarından bu keyfiyetin men'iyle reayânın adâb-i raiyyete münâfî hareketten tahzîri lazım gelerek fî-mâ-ba'd reayânın bargîre süvâr olmak üzere tahsil eyledikleri izin tezkirelerine itibâr olunmayub yalnız Divan-ı hümâyûn tercümanı bulunan bargîre ve Devlet-i aliyyenin umûrunda müstahdem*

İstanbul'da başvurulan bu tedbirler, sadece II. Mahmud'un saltanatının tehlike altında olması korkusu ve fevri kararları olarak izah edilemez. Bütün veriler, adalarda yaşanan isyan ve katliamların başkenti de etkileme endişesiyle bunların güvenlik tedbiri olarak alınan kararlar olduğunu göstermektedir. Benderli'nin zamanında atanmış olan Divan tercümanı gibi Rum asıllı görevliler ile hasta ve yaşlı ruhsat sahiplerinin istisna edilmesi de alınan sıkı kararların tamamen güvenlik amaçlı olduğunu ve tehlike oluşturmayanları kapsamadığını göstermektedir. Karar aslında Rumlar için alınmıştı, ama meşruiyetini sağlamak için diğer zimmî reayaya, yani Ermeni ve Yahudilere de teşmil edilmişti.

O güne kadar imtiyazlı bir sınıf olan Fenerli Rumlar, devlet nezdindeki itibarlarını büsbütün kaybettiler. Hatta onlara yakın olan Müslüman devlet adamları bile gözden düştü. Bu işte parmağı olan herkes cezalandırılıyordu. Korkusundan isyancılar aleyhine aforoz ilan eden Rum Patriği V. Grigorios da Filiki Eterya ile iş birliği yaptığı ve görevini hakkıyla yerine getirmeyip isyana destek veren din adamları üzerinde nüfuz kullanmadığı gerekçesiyle Patrikhane önünde idam edildi.[5] Bu idam, Mora'da-

olan sarrafânın meşye [yürümeye] iktidarı olmayan zimmî ve Yahudi palanlı katıra ve merkebe süvâr olması ve bunlardan ma'ada Rum ve Ermeni ve Yahudi milletlerinden her hangisi olur ise olsun usûl-i kadîme riayeten dahil-i surda bargîre süvar olmaları men'-i külliyle men' olması hususuna irade-i seniyye-i husrevâne taalluk etmiş ve reâyanın hanelerinde esb ve bargîr beslemeyub mevcut olanlarını ehl-i İslam'a furûht eylemeleri [satmaları] Rum ve Ermeni Patrikerine ve Hahambaşılığa bâ-ferman-i âli tenbîh kılınmış olmağla; imdi siz dahî işbu yasağ-i kat'î-i şahâneyi neşr ve ilan ederek ba'dezin derûn-i İstanbul'da Divan tercümanı ve o makûle Devlet-i aliyye hizmetinde müstahdem alîl ve ihtiyar sarraf taifesinden yedlerinde müceddeden tezkîre bulunanlardan ma'ada Rum ve Ermeni ve Yahud taifelerinden hayvana binmiş görülürse men'ine kemâl-i dikkat eyleyesiz." (BOA, *Ayniyat Defteri* nr. 573, s. 48.)

5. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, VI, s. 2880; Zeki Arıkan, "1821 Yunan İsyanının Başlangıcı", *Askeri Tarih Bülteni*, Şubat 1987, sayı 22, s. 101-102

ki isyanı teskin etmediği gibi Avrupalı devletlerin Osmanlı'ya olan baskılarını arttırdı. Hatta dini saiklerle Rumlara desteklerini daha da aleni hâle getirdi.

Tarihçi Clogg, patriğin idamını değerlendirirken şu ifadeleri kullanmaktadır:

> *Patriğin asılması Hristiyan Avrupa'nın düşüncesini değiştirdi ve başkaldıran Yunanlara sempati duymalarına sebep oldu. Osmanlılara göre ise Gregorios, inananların Sultan'a bağlılıklarını güvence altına almak olan temel görevini istismar etmişti. Rus büyükelçi asılma olayını protesto edince Osmanlı Reisülküttabı büyükelçiye iğneleyici bir biçimde Rus Çarı Büyük Petro'nun da geçmişte kendi topraklarından Patrikhaneyi lağvetmiş olduğunu belirtti.*[6]

Bugüne kadar bu konuda muhtelif çalışmalar yapıldığından burada tafsilata girilmemiştir. Ancak bu araştırmalar meselede nerede durursa dursun, İstanbul'da ikâmet eden Fener Rum Patriği'nin inisiyatifini ve imkânlarını Rum isyancılarından yana kullandığı konusunda hemen herkes hemfikirdir. Başka bir ifade ile idamı sırasında kendisine atfedilen ve cesedine iliştirilen yaftadaki suçlamalar yorumdan çok o günkü vakıayı tasvir etmektedir. İdam konusunda bazı tarihçilerin aksi yönde görüşü olsa da o şartlar altında öngörülen tedbir ancak bu olabilmiştir.

Patriğin idamından bir süre sonra Hamid Efendi ile İngiltere büyükelçisi arasında geçen diyalog Sultana yazılı olarak sunulmuştur. Elçi, "Patriğin idam edilmesi tamamen sizin iç işlerinize ait bir husus olduğunu ve kimsenin müdâhil olmaması gerektiğini bilmeme rağmen, dışarıda dolaşan dedikodulara cevap vermek için ben de sebebini öğrenmek istiyorum." yollu diplomasi

6. Clogg, *a.g.e.*, s. 25.

usulüne uygun bir sorgulama yapmıştır. Reisülküttap "Biz de bu dedikoduların farkındayız." Güya "Osmanlı Devleti, Patriği Hristiyanları tahkir etmek için idam etmiştir." denilmektedir. "Fakat bu sözlerin münasebetsiz yalanlardan olduğunu söylemeye bile hâcet yoktur." dedikten sonra Patriğin idamını şöyle açıklamaktadır: "Patrik devlete karşı sabit olan bir suç işlemiştir. Milletinin öncüsü olmak hasebiyle söz ve nasihatleri milleti üzerinde tesirliydi. Rum fesadına vâkıf olduktan sonra dinî ve mezhebî bakımdan cemaatine lazım gelen telkinleri yapıp onları yola getirmesi isyan çıkmadan meseleyi halletmesi mümkündü ve göreviydi. Devletin bunca nimetlerine boğulmuş olan Patrik, milletini durdurmak şöyle dursun bizzat isyanlarına önayak olmuştur. Yerli ve yabancılar ile Rumların içinde devlete sadık kimselerden alınan istihbarat neticesinde, isyanda suçu sabit görüldüğünden idam edilmiştir."[7] Elçi Canning, bu savunmaya inanmasa da diplomatik nezaketini göstererek "Evet, ben de öyle düşünmüştüm." diyecektir. Ancak akabinde inanmadığını başkalarının ağzından yaptığı nakillerle belli edecektir. Canning dışarıda bu konuda çeşitli konuşmaların olduğunu, Patriğin Paskalya gününde ve resmî elbisesi ile asılmasını yukarıda söylenen dedikodulara delil olarak gösterdiklerini söyledikten sonra, "gün ve kıyafet" konusunda Padişah'ın bir kastının olup olmadığını da sorup İngiltere'nin fikrini dolaylı olarak ortaya koymuştur. Reisülküttap meseleyi uzatmak yerine "Elçi dostumuz böyle bilsin ve bilmeyenlere böyle söylesin", diyerek Patriğin suçlu bulunarak idam edildiğini, gün ve elbisenin tamamen tesadüfi olduğunu tekrarlamıştır. Aslında elçinin sorgulamasının diplomatik nezaketi aştığını düşünen Reisülküttap, sözü burada bırakmayıp daha da açıklayıcı bilgiler verirken isyanın gün be gün takip edildiğinin de işaretini vermiştir. Patriğin isyanın hemen akabinde değil,

7. BOA, HAT., 924/40152.

tahkikatın sonunda idam edildiğini ve günü, işlerini bir an önce yapmak için devlet memurlarının belirlediklerini, bir kastın olamayacağını bir kere daha tekrar etmiştir. Ancak buna ilave olarak, isyancıların Kalas'da Cuma günü isyan ederek pek çok Müslümanın kanını akıttıklarını da hatırlatarak, buna rağmen eşkıyaların bile günü hesap ettiğini düşünmediklerini; devletin ise böyle bir hesabın içinde olamayacağını teyiden elçinin yüzüne söylemiştir. Reisülküttap devamında, Osmanlı Devleti'nin İsevîliğe bugüne kadar nasıl muamele ettiyse bundan sonra da ebediyen aynı şekilde davranacağını, hatta isyancıların af dilemeleri hâlinde her şeyin eskisine döneceğini ilave etmiştir.[8]

Bu ve diğer tartışmalar Batılıların Patriğin idamından hoşnutsuz olduklarını göstermektedir. Nitekim bazılarına göre II. Mahmud, Benderli Ali Paşa'yı da Avrupalıların zikredilen tepkilerini azaltmak maksadıyla feda etmiştir. Aslında Benderli meselesi daha fazla tetkike muhtaçtır. Ancak o durumda biyografi içinde başka bir biyografiyi ele almak olacaktır ki, bu da çalışmayı amaçları dışına taşır.[9]

Burada bu faslın yeniden ele alınmasının sebebi, Rum İsyanı'nın devlet ricali arasında meydana getirdiği kafa karışıklıklarının yanı sıra dış baskıları ve bunun saltanata yansımasını göstermektir. Belki de o sırada bir günah keçisine ihtiyaç duyulmuştu ve Benderli Ali Paşa da bunun için seçilmişti. Fakat idamı akabinde kesik başı teşhir için İstanbul'a getirildiğinde Padişah'ın, Sadrazam Salih Paşa'dan yafta olarak, içerideki kamuoyuna ve diğer devlet ricaline mesaj verircesine kesik başın yanına şu ifadelerin yazılmasını istemesi de anlamlıdır:

---

8. *Aynı vesika.*

9. Dönemin kroniklerinde ve özelikle *Cevdet Târihi*'nde Benderli Ali Paşa'nın merkezde mevcut yapı ve eski alışkanlıklar ile uyumsuzluğunu ele aldıkları pek çok örnek verilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Cevdet, *Târih*, XI, s. 169-171.

Rum milletinin ve diğer bazı menfaatperestlerin tahrik ve teşvikiyle Osmanlı Devleti'ni ifsâd ve ihlâle çalışan Benderli Ali Paşa'nın kesik başıdır.[10]

Bunun bir hiddet mi bir taktik mi olduğu ayrıca sorgulanmalıdır.

ALİ BEY'İN ATEŞTEN GÖMLEĞİ

İstanbul'da bunlar yaşanırken Nasuhzâde Ali Bey de fiilen büyük isyan ateşi ortasında kalmıştı. Bu yüzden yazışmalarında feryat ediyor ve İstanbul'dan daha fazla destek istiyordu. Bir taraftan kendi filosunu hedef alan korsanlar ile uğraşırken diğer taraftan da Adalar Denizinde ve Akdeniz'de dolaşan korsan ve isyancılar yüzünden erzak ulaşamayan bazı bölgelerin ihtiyaçlarını sağlamak için çırpınıyordu. Korsan baskınlarından korktukları için ticaret gemileri bölgede seyretmeyi riskli buluyordu. Sigorta şirketleri bu bölgeden nakledilen malları ya sigortalamıyor ya da ekstra ücrete tabi tutuyordu. Bu yüzden pek çok adada açlık baş göstermişti. Hatta gerek Nasuhzâde Ali Bey'in kumandasında ve gerekse denizde seyreden donanmaya ait diğer birçok gemide bile erzak ihtiyacı had safhaya ulaşmıştı.

İstanbul, Nasuhzâde'nin taleplerini mümkün olduğunca karşılamaya önem veriyor ve gereken mühimmat, erzak ve diğer lojistik desteği sağlamaya çalışıyordu. Bu amaçla bir ara üç gemi teçhiz edilerek yola çıkarıldı. Nasuhzâde gelişmeler hakkında sürekli İstanbul'u bilgilendiriyor ve Rumların adalardaki faaliyetlerini rapor ediyordu. Bu yazışmalarında hiçbir yılgınlık eseri

10. "...Rum milletinin ve sâir bazı erbâb-ı garazın tahrik ve iğvâsıyla ma'azallah-teâlâ Devlet-i aliyyeyi ifsâd ve ihlâle sa'y eden Benderli Ali Paşa'nın ser-i maktu'udur" (BOA, HAT., 1313/51148.)

göstermeyen Nasuhzâde, bilakis umut doluydu. Alınan tedbirlerin sonuçlarından emin görünüyordu. Bu durum, gönderdiği bir raporuna ekleyip Padişah'a da sunulmasını istediği bir *arz*ındaki ifadelerinde açıkça görülüyordu.[11]

Ancak gelişmeler umulduğu veya Ali Bey'in beklediği gibi gitmedi. Yukarıda sözü edilen üç gemiden sadece biri, Şaban Reis'in kumandasındaki Bedr-i Zafer isimli korvet, Nakşa Adası ile Mataban Burnundan dolaşarak Nasuhzâde Ali Bey'e ulaşabilmişti. Bu korvet ile birlikte İstanbul'dan hareket eden Tayyar-i Bahrî ve Nesîm-i Zafer isimli gemiler hâlâ ortada görünmüyorlardı. İşin ilginç yanı gemilerin nerede olduklarına dair bir işaret de yoktu. Daha sonra öğrenildi ki, su almak üzere Milo Adasına uğrayan bu iki gemiye, 24 Nisan 1821'de Spetsialıların sekiz gemi ile baskın düzenledikleri öğrenildi. Gemileri tahrip edip üstündeki denizcileri öldürdüler. Bu haber denizciler üzerinde şok etkisi yarattı. Ayrıca Ali Bey, aldığı diğer bir istihbaratta; Çamlıca, Suluca ve İpsara'dan toplanan 21 korsan gemisinin Osmanlı gemilerine baskın yapmak üzere, Batı'da ilk isyanın çıktığı nokta olan Mesolongi taraflarından geçip Badra'ya (Balyabadra) doğru gittiklerini de öğrenmişti.[12] O sıralarda Balyabadra önlerinde bulunan Yusuf Paşa, Ali Bey'e haber gönderip yardımına çağırmış ve Mesolongi taraflarında ortaya çıkan ve bölgede yaşayan Müslümanların çoğunu öldüren[13] isyancıların üzerine gitmesini istemiştir. Rumların 20 parçadan fazla brik, praçele ve korvetlerine karşılık Ali Bey, dört parça gemisiyle ile mücadeleye girişmiş, buna rağmen birçok yerde isyancıları kalelerinde mahsur bırakmıştır. Ancak tamamıyla

11. BOA, HAT., 1263/48902, 29.12.1236 / 1821.

12. BOA, HAT., 939/40551, 02.08.1236 / 1821. Ali Bey'in bu konuda İstanbul'a yazdığı rapor için bak: Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 89.

13. Finlay, *a.g.e.*, s. 201.

sonuç alamadan İnebahtı önlerinde demirlemek zorunda kaldı. Zira Ali Bey'in gemilerinin sadece on beş günlük erzakları kalmıştı ve askeri, moral çöküntüsü yaşıyordu.[14] Aslında benzeri şikâyet ve talepler Mora taraflarında serasker olan Seyyid Ali Paşa'dan da gelmekteydi. O da İstanbul'a yazdığı raporlarında isyanın her tarafta yayılmasına karşılık askerin azalmasından, erzak ve mühimmatın tükenmesinden şikâyet ediyordu.[15]

Bütün bu gelişmeleri dikkate alarak yeniden bir durum değerlendirmesi yapan Ali Bey, maiyetindeki ufak tefek tekneler ile Preveze sahillerinde kalmasının sakıncalı olduğunu gördü. Donanmasını ve askerlerini tehlikeye sokmaktansa, geçici bir tedbir olarak, değişik yerlere görevlendirdiği gemilerini toplayıp, Mora tarafına gitmeye karar verdi ve bunun için İstanbul'dan izin istedi. Son bir yıl içinde Ali Bey ilk defa güçlü bir donanma gelmeden bütün adalarda baş gösteren isyanın önlenemeyeceği kanaatini açıkça ve bütün çıplaklığıyla İstanbul'a bildiriyordu.[16]

Ali Bey'in endişelerini, Rum isyanı için görevlendirilmiş olan Mora Valisi ve Yanya Seraskeri Hurşid Paşa da paylaşıyordu. Nitekim o da İstanbul'a yazdığı raporlarında durumun vahametini anlatıyordu. Hatta aynı sıralarda Arnavutluk sahillerinde korsanlar ile karşılaşarak mağlup olan Ömer Kaptanın akıbetini de hatırlatan Hurşid Paşa, Nasuhzâde Ali Bey'in eldeki gemiler ile kendisinden bekleneni yapamayacağını söylüyordu. Ayrıca bu görüntü, Ali Bey'in İstanbul'a döneceği işaretini verdiğinden Hurşid Paşa'yı da endişelendiriyor ve Ali Bey'i denizde tutmak için onu çare aramaya sevk ediyordu. Bu konuda İstanbul'a yazdığı yazılarında; Ali Bey'in bölgeden ayrılması Mora'da süren

14. BOA, HAT., 942/40662.
15. Tayfur, *a.g.e.*, s. 120.
16. Şânîzâde, *Târih*, IV, s. 93.

isyanı daha da arttıracağını, bu yüzden Ali Bey'e İstanbul'a dönmemesi için gerekli talimatların verilmesini istiyordu.[17] Aslında Hurşid Paşa kendisine havale edilen görevin hakkını verememişti, bundan dolayı sorumluluğu ve bu ateşten gömleği Nasuhzâde Ali Bey'e giydirmek istiyordu.

Rum isyanlarının artması ve özellikle Müslüman ahâlinin can güvenliklerinin tehlikeye girmesine paralel olarak maiyetindeki bütün gemileri değişik bölgelerde görevlendiren Ali Bey, Arnavutluk sahillerinde mahsur kalmıştı. Buradan yanında kalan birkaç tekne ile tek başına hareket ederek selamete ulaşması bile şüpheli idi. Çünkü Rumlar artık organize hareket ediyorlardı. Spetsiyalı ve Hidralı Rumların oluşturdukları filodan Andre Miyaolisin kumandasındaki on iki brik, Balyabadra (Patras) Körfezi'ni abluka altına almak ve Ali Bey'in filosunu gözetlemek için görevlendirilmişti. Balyabarda, Gördüs Körfezi'nde önemli ve stratejik bir mevki olduğu kadar burada yaşayan Müslüman Türklerin ekonomik durumları ve servetleri de isyancıları cezbediyordu.[18] Üstelik burası birçok yerden kaçabilen Müslüman ahâlinin de sığınağıydı.

Rum İsyanı'nın başlamasından sonra donanmanın yetersizliği ilk defa net bir şekilde ortaya çıkıyordu. Aynı sıralarda Hurşid Paşa yazışmalarında endişelerini dile getiriyordu. İstanbul'a gönderdiği 15 Nisan tarihli kısa raporunda Mora'da ortaya çıkan isyanın diğer adalara da yayıldığına dikkatleri çekiyordu. Salona kazasına bağlı Galaksidi kasabası reayasının tamamının gemi sahibi olup, isyan ettiklerinden bahseden Hurşid Paşa; kaza merkezini de bastıklarını haber vermektedir. 10-15 parça gemilerinin olduğu bilgisini alan Paşa, bunların Mora'ya asker geçiril-

17. BOA, HAT., 155810, 15.01.1237 / 12 Ekim 1821.
18. Örenç, *a.g.e.*, s. 34.

mesini engelleyebileceklerine dikkatleri çekmektedir. Bu yüzden Ali Bey'den Balyabadra ve Mora Kalesi arasında donanımlı iki gemi dolaştırması ve Rumeli Kalesinden Mora Kalesine asker geçirmek için isyancılar üzerine güvenilir adamlar ile Preveze'den kayıklar gönderilmesini istemiştir.[19]

Ali Bey, Preveze önlerinde iken ele geçirdiği Tepedelenli Ali Paşa'nın mahzenlerindeki malzemeyi kullanarak yanında bulunan Çamlıcalı ve bazı maharetli gemi ustaları marifetiyle 11 filika ve sandal inşa ettirip donanmanın hizmetine sokacaktır.[20] Ancak bunun Hurşid Paşa'nın talebiyle ilgisinin olup olmadığı bilinmemektedir.

1821 yılı Nisan ayı ortalarında, Mısır Kadılığı'na tayin edilmiş olan Seyyid Muhammed Said Efendi'nin de içinde bulunduğu bir hacı gemisi Sakız civarında Hidralı korsanların baskınına uğradı. Bu baskında Mısır Kadısı ile pek çok hac yolcusu işkence ile öldürüldüğü gibi, Mısır valisine gönderilen bazı kıymetli hediyeler de korsanların eline geçti.[21] Bu olay II. Mahmud'u çok üzdü. O güne kadar bölgeden gelen istihbarata rağmen meselede gevşek davranan merkez için de bu olay büyük bir alarm oldu. Sultan benzeri olayların tekrarlanmaması için Riyâle Seyyid Ali Bey'in kumandasındaki filoya katılmak üzere derhal birkaç geminin hazırlanmasını emretti. Padişah endişelenmekte haklıydı, ancak elde donanmadan ayrılacak başka gemi kalmamıştı. Bunun üzerine İstanbul limanında bulunan sekiz tüccar gemisinin sahipleri ikna edildi. Gemileri savaş gemisine dönüştürülüp denize çıkarılmak için hazırlan-

---

19. BOA, HAT., 868/38591, 15.07.1236 / 18 Nisan 1821.

20. BOA, HAT., 570/27927-U, 07.08.1236 / 11 Nisan 1821.

21. Finlay bu saldırıda kullanılan Hidra briklerinin kumandanlığın İsahturi ve Pinotzi'nin yaptıklarını nakleder. Finlay, *a.g.e.*, s. 214.

dı.[22] Ancak bunların sahaya gitmesi bir hayli zaman alacaktı. Üstelik ne kadarının da ulaşacağı meçhuldü.

Korsanlar meydana gelen her güvenlik boşluğundan istifade edip özellikle ticaret gemilerine aman vermiyorlardı. Tersane'de yukarıda sözü edilen gemiler hazırlanırken on yedi silahlı Rum tüccar gemisinin Rodos açıklarında, Girit'ten İstanbul'a gelmekte olan Müslüman bir tüccar gemisine saldırdığı haberleri İstanbul'a ulaştı. Ali Bey'in gemilerini farklı noktalarda görevlendirdiği için yerinden hareket edemiyordu. Denizde dolaşan Osmanlı gemileri de bu tür olaylara yetişemiyordu. Sultan II. Mahmud, durumu derhal Mısır valisine bildirip bölgeye gemi sevk etmesini istedi. Aldığı bu emir üzerine Mısır valisi Mehmed Ali Paşa, korsanların üzerine gitmek üzere on iki harp gemisini yola çıkardı. Neyse ki yetişen bu gemiler ile Rum korsanları arasında çıkan savaşta korsanlar mağlup olup kaçmak zorunda kaldı ve muhasara altındaki tüccar gemisi kurtarıldı.[23]

Buna rağmen bu tür çarpışma ve takipler bölgede seyreden ticaret gemilerine korku salmış, ayrıca güvenliği sağlamak maksadıyla denizde bulunan askeri gemilerin de hareketlerini yavaşlatmıştır. Üstelik Mısır'dan gelen gemiler de geri dönmüşlerdi. Zaten daha başından itibaren isyancıların planı bunun üzerine bina edilmişti. Önce çeşitli yerlerde isyan çıkarıp Müslüman ahâliyi korkutacak, ardından deniz güvenliğini sarsıp muhtemel yardımları önleyerek adalara tamamen hâkim olacaklardı. Tabii bu plana bir de adalarda yaşayan Müslüman-Türk ahâlinin katliamı dahil edilip ilk çıkış sloganları uygulanacaktı. Adalarda Müslüman ahâli çoğunlukta değildi. Hatta bazılarında sadece kaledeki yönetici ve sınırlı sayıdaki as-

22. Kurtoğlu, *a.g.e.*, s.112-113.

23. BOA, *Ayniyat Defteri* nr. 573, s. 10.

kerlerden ibaret idi. Onların ortadan kaldırılması isyanın başarısı için yeterli görülüyordu.

Aslında Sultan II. Mahmud, Mora taraflarında isyanların ortaya çıkmasından beri Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'dan olaylara el koymasını bekliyor ve bu doğrultuda emirler gönderiyordu.[24] Mehmed Ali Paşa ise bu tür emirler karşısında her zaman olduğu gibi birtakım bahaneler üreterek işi ağırdan alıyordu. Ancak olayların bu şekilde gelişmesi ve Ali Bey'in kuşatma altında kalması akabinde merkezden aldığı emirle o da İskenderiye'de bulunan on sekiz harp gemisini harekete geçirmek zorunda kaldı. Mehmed Ali Paşa'nın gemileri İskenderiye limanından demir alması üzerine, Sultan II. Mahmud da İstanbul'da hazırlanan gemilerin boğazdan çıkarak Mısır donanması ile birleşip kuşatma altında bulunan Nasuhzâde Ali Bey'in kurtarılması emrini verdi.[25]

Sadaretten Kaptanıderya Abdullah Paşa'ya gönderilen bir yazıda bu son hazırlıklar ile muhasara altındaki Nasuhzâde Ali Bey'in derhal kurtarılmasının Padişah'ın mutlak emri olduğu bildiriliyordu. Aynı yazıda, Rum teknelerinin Akdeniz'de başvurmadıkları hiçbir kötülüğün kalmadığı söyleniyor ve devletin artık bunlara gücünü göstermesinin gerektiği vurgulanıp, şu ifadelere yer veriliyordu:

> *...Bildiğiniz gibi Akdeniz'de pervasızca dolaşan gâvur teknelerinin yapmadıkları rezillik ve kötülük kalmamıştır. Bunlara devletin kahır yüzünü gösterip haklarından gelinerek, tamamen ortadan kaldırmak gerekmektedir...*[26]

---

24. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 573, s. 33.

25. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 573, s. 10.

26. "...malûm-ı müşîriyetleri olduğu üzere Akdeniz'de gâvur tekneleri bî-pervâ-keş ve güzâr ile cesaret etmedikleri fezâhât ve şena'ât kalmadığından bunlara satvet-i kâhire-i devlet-i aliyye izhâr olunarak haklarından gelinip külliyen kahr ve tedmîr olunmaları..." *(Aynı Defter.)*

Rum isyanı karşısında o zamana kadarki en şiddetli söylemlerden biri bu ifadelerde yer bulmuştu. Artık mesele basit bir haydutluk meselesi olarak görülmüyor ve devlet imkânları ile Rum deniz korsanlarının topyekûn ortadan kaldırılmaları talep ediliyordu.

Rum isyanının durdurulmasının mezkûr ifadelerde söylendiği gibi kolay olmadığı belliydi. Bir tarafta sadece bir isyancı gibi davranmayıp, güçlerini birleştirmiş olan Rumların Avrupa devletlerinden elde ettikleri tam donanımlı gemileri, diğer tarafta devletin çok yönlü sorunlar ile uğraşması ve donanmanın bir türlü istenilen seviyeye ulaştırılmamış olması işin kolay halledilemeyeceğini gösteriyordu. Nasuhzâde Ali Bey bu durumu yakından müşahede edenlerden biriydi. Bu yüzden en azından kendine havale edilen işi şansa bırakmak istemiyordu. Zira İstanbul'da işler ağırdan alınabilirdi. Sürekli hem Kaptanıderya ve hem de Sadaret ile yazışarak içinde bulundukları güç durumu ve yaptırdığı istihbaratı merkeze bildiriyordu.[27]

İstanbul'dan Foçalı Hasan Kaptan'ın bindiği Miftâh-ı Nusret gemisinin Zanta Adası önünde Rusya bandırası taşıyan Suluca Rumlarının saldırısına uğradığını ve 5-6 saat savaştıktan sonra yola devam edebildiğini Kaptanıderya'ya yazan Ali Bey, esasında Mayıs 1821 ortalarında bölgede yaşanan son durumu da özetliyordu. Çuka Adası ile Manya arasında Rum izbandutların saldırısına uğrayan bir gemi de isyancıların eline geçmişti. Bu tür vakaların önlenmesi için sağa sola gemi ve asker göndermek zorunda kalmasından dolayı Ali Bey, hazırlanan donanmanın İstanbul'dan hareketinden önce acil olarak 5-6 kalyon ve bir firkateynin gönderilmesini talep ediyordu.

Sıkıntı içinde olsa da sürekli bilgi toplayan Ali Bey, İngilizlerin Yedi Ada'da meydana gelen hareketlilikten dolayı on kalyon

---

27. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 573, s. 8; Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 29.

ve on firkateyn ile Korfu sularına doğru geleceğini, aynı şekilde Yedi Ada bahanesi ile Fransız gemilerinin de Akdeniz'de hareket hâlinde olduklarının istihbaratını alıyor ve içinde bulundukları sıkıntılı durumu raporunda anlatıyordu.[28]

Ali Bey, Arnavutluk sahillerinde iken Mora ile de ilgilenmesi talep edildiğinde öncelikle Manya taraflarına yönelip istihbarat toplamaya çalıştı. Bulunduğu noktadan yaklaşık 200 mil uzaklıktaki Manya taraflarına bir şalope göndererek hem istihbarat toplamak ve hem de devletin bayrağını göstermek istedi.

Ancak bir süre sonra Ali Bey bu konuda İstanbul'a yazdığı bir yazıda, giden şalopeden uzun zamandır haber alamamasından dolayı endişelerini dile getirmektedir. Bu endişelerine rağmen, daha sonra aldığı bilgiye istinaden Hüseyin Kaptanın idaresindeki şalopeden atılan havanlar ile Manya isyancılarının kulelerinin yıkıldığı haberlerini yazarak, Manya için İstanbul'dan talimat beklediğini bildirmektedir.[29]

Savaşarak ölmek mesele değildi, ancak elindeki bir avuç denizci ile bir kenara çekilen Ali Bey, orada askerleriyle açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıya idi. Kendisinden ziyade askerleri için duyduğu sorumluluktan dolayı sürekli İstanbul'u sıkıştırıyordu. Fakat deniz yolu güvenli olmadığı için beklenen erzak bir türlü yola çıkarılamıyordu. Toplantılar yapılıyor, görüşler derleniyor ancak bir hâl çaresi bulunamıyordu. Sadrazam da endişeliydi. Nitekim Serasker'e yazdığı bir yazısında "her ne kadar sen elinden geleni yapıyorsan da..." diyerek, ısrarla, "Ali Bey'in yardım ve erzak taleplerine süratle cevap verilmesini" istiyordu.[30]

---

28. BOA, HAT., 570/27927-V, 7.08.1236/10 Mayıs 1821; BOA, *Ayniyat Defteri* nr. 573, s. 8; Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 29; BOA, HAT., 570/27927-V, 7.08.1236/10 Mayıs 1821.

29. BOA, HAT., 904/39698, 23.01.1236.

30. BOA, HAT., 570/27927-V, 7.08.1236/10 Mayıs 1821.

Hatta Ali Bey'in bu ısrarlı serzenişleri Padişah'a da ulaştı. Bunun üzerine Padişah; Kaptanıderya Abdullah Paşa ile Tersane Emini Yusuf Agâh Efendi'nin bir araya gelerek, yabancı bandıralı bir gemi ile Ali Bey'e erzak göndermenin mümkün olup olmadığının araştırılmasını emretti.[31]

Ali Bey'in durumunu anlatan 16 Mayıs 1821 tarihli yazısı adeta bir feryatnâme niteliğindeydi. Kaptanıderya'ya gönderdiği *şukka*sında; Çamlıca ve Suluca Rumları'nın donanmış kırk gemiyle, Badra ile Mora arasındaki kaleleri ele geçirdiklerini haber veriyordu. Galakşidi Rumları'nın da otuz gemi ile onlara katıldıklarını ve İnebahtı'nın tehlikede olduğunu yazıyordu. Bir firkateyn, iki korvet ve bir brik ile her tarafta çıkan isyanlara yetişmesinin mümkün olmadığını yazan Ali Bey, İnebahtı'ya da yardıma gitmenin mümkün olmadığını bildiriyordu. Kendisinden beklenmeyecek bir tarza adeta kıyametin yaklaştığını, "nefsî vaktinden nişan veren" durumda; yani başkasını düşünemeyecek bir dönemde olduklarını söylüyordu. Eğer donanma gelmezse kendisinin de İnebahtı'da bulunan donanma parçasının da mahvolacağını acıklı ve adeta merhamet dileyen ifadeler ile arz ediyordu. İfadelerinden Ali Bey'in çok zor durumda olduğu anlaşılıyordu. Buna rağmen o, daha altı aya yakın bir süre bu sularda kalacaktı.[32]

---

31. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 573, s. 17; Şânîzâde, *Târih*, IV, s. 173-174.

32. Önemine binaen uzun raporun burada sadece ilgili kısmı verilmiştir: el-hâletu hazihi vakt u hâle ve her taraftan tuğyanlıklarına göre maiyyet-i çâkerîde olan bir kıt'a firkateyn, iki kıt'a korvet ve bir kıt'a brik sefinesiyle mahall-i muhâtarada ve sûret-i ıztırapta olup İnebahtı tarafında olan süfûn-i merkûmeye imdat ve iâne etmek mümkün olamadığından başka bize dahi hiçbir taraftan muâvenet melhûz olmayıp nefsî nefsî vakitlerinden nişan vermiş olup eğer şu birkaç gün zarfında Donanma-yı hümâyûn tarafımıza erişur ise cümlemiz birleşerek derhal kalkılup hem İnebahtı'da olan süfûn-i hümâyûnu tahlis ve hem Mora havalisiyle dilhâh üzere gûşimâl verilmek melhûz olduğu ve ma'azallah-teâla karîbu'l-ahdte erişmez ise İnebahtı'da olan süfûn-i hümâyûn-

Ali Bey, Mart 1821 başından beri Akdeniz'de şiddetlenen ve büyük ölçüde kendi lojistiğini de etkileyen, sadece etrafındaki Rum isyancılar ile değil bütün ada ve sahillerdeki hareketlilikle ilgileniyordu. Kendi görev sahasındaki hadiseler ile uğraşırken özellikle tehlike altında olan Müslüman ahâlinin muhafazası ile de ilgileniyor, istihbarat toplayarak İstanbul'u haberdar ediyor ve Hurşid Paşa ile paylaşıyordu. İstihbarat işi için küçük şalope ve kayıklarla güvendiği bazı kaptanlarını görevlendiriyordu.[33]

Ali Bey, Nisan 1821 tarihli raporunda kendisine gönderilen Miftah-i Nusret gemisinin Zanta Adasına uğrayıp yanına gelen gemi kaptanından edindiği bilgileri Kaptanıderyaya yazıyordu. Suluca Adasından Orlov adında bir korsan, gemisine Rus bandırası çekerek Miftah-i Nusret'i ele geçirmeye çalışmıştır. Her ne kadar bu korsan başarılı olamayıp firar etmiş ise de hâlâ Zanta Adasında Sulucalılara ait Rusya bandıralı birkaç tekne dolaşmaktadır. Elindeki küçük gemiler ile bu bölgeyi kontrol etme imkânı olmadığını söyleyen Ali Bey, aynı raporda, 5-6 parça kalyon ve firkateyn gönderilmesini talep etmiştir. Ayrıca Korfu'daki

dan ümid kalmayacağından başka biz dahi nâçâr kalup hâl-i müşkil olacağı malûm-i devletleri bulunmakda evvel-be-evvel Donanma-yı hümâyûnu bir saat akdem irişdirilmesi ve bu tarafta olan süfûn-i hümâyûna imdat ve iâneleri vesaillerinin istihsâline himmet ve'l-ehhemet-i veliyyi ni'amîleri masrûf buyrulmak niyazıyla tasdî' ser-i devletlerine ictisâr olunmuş ise de evvel Allah ve Resulullah aşkına ve padişah-i rub'-i meskün sertâc-i âlem şevketlü kerametlü adaletlü veliyyinimetimiz efendimiz padişahımızın mübarek serîr ü efserlerine hürmeten ırz-ı devlet ve namus-i saltanatı vikâye ve bi'l-cümle mahzûnu'l-kalb olan ümmet-i Muhammedin hâl-i perişaniyetlerine merhameten bir gün ve bir saat evvel Donanma-yı hümâyûnun tarafımıza irsal ve îsaliyle 'ammenin tevecc-cühat-i reviyyetine ve de'âvat-i hayriyyelerine mazhar olmaları niyazında idüğü iş'âre ictisâr kılındı." (BOA, HAT., 868/38592, 13.09.1236 / 14 Haziran 1821.)

33. BOA, HAT., 927/40280, 29.07.1236; 939/40545, 17.08.1236.

Osmanlı şehbenderinden [konsolosundan] aldığı malumatı da raporuna eklemiştir. İstanbul'dan erzak ve mühimmat yüklü olarak yola çıkarılan ve kırmızı beylik sancağı taşıyan üç gemi, Çuha Adasıyla (belgede Çuka şeklinde geçmekte) Manya arasında küçük bir ada önünden seyrederken Rum izbandutlarının hücumuna uğramıştır. Ali Bey, Yedi Ada etrafındaki İngiliz ve Fransız hareketliliğini rapor etmekten başka Preveze sahillerinde iken kaçak durumda olan İpsilantis'in hâlâ Rumları tahrik etmeye devam ettiğini de 13 Mayıs 1821 tarihli başka bir raporunda İstanbul'a bildirerek Zanta ve Mora sahillerindeki son durumu aktarıyordu.[34] Ali Bey'in raporları sıklaşmıştı. Doğrudan askerî harekât yapamadığı için en azından istihbarat toplayıp merkezi bilgilendiriyordu.

Ali Bey elde ettiği istihbaratı sadece İstanbul'a değil, çevredeki görevlilere de bildirerek, onları da uyarıyordu. Nitekim 15 Mayıs 1821'de Rumeli valisine gönderdiği bir yazı ile onu Rumların faaliyetlerine karşı uyarıp daha sonra kendi sonunu da belirleyecek olan Sakız Adasına dikkatleri celbediyordu. Bir başka raporunda yine özellikle isyanda en aktif olan sadece Sulucalıların on yedi gemi ile korsanlık yaptıklarını söyledikten sonra Çuha Adası ile Değirmenlik Adası arasına dikkatleri çekiyordu. Elde edilen bilgiye göre Sulucalılar gemileriyle İstanbul'dan gönderilen zahire ve mühimmat taşıyan iki gemiyi ele geçirdiler. Mal ve gemilere el koyduktan sonra içindekileri de Değirmenlik yakınlarında küçük bir adaya çıkardılar.

Ayrıca aynı postadan gelen haberlere göre Sulucalı bir dul olan Laskarina isimli bir kadın, idaresinde ve mülkiyetindeki dokuz gemisiyle Anabolu civarındaki Arhoz mevkini ele geçirmek için faaliyet gösteriyordu. Bu, o güne kadar gelen haberlerin en

34. BOA, HAT., 570/ 27927, 07.08.1236; 927/ 90280, 10.08.1236.

ilginciydi. Zira dokuz gemiye sahip kadın bir korsandan söz ediyordu. Bu kadın korsan, İstanbul'un da iyi bildiği ama istihbaratı yapanların sadece yerel kaynaklardan duyduğu Arnavut kökenli ve Tripoliçe katliamına da katılmış olan Laskarina Bubulina (Bouboulina) idi.[35] Eski eşlerinden ve annesinden kalan miras onu iyi bir armatör yapmıştı. Miras meselesi yüzünden Valide Sultan'dan yardım almak için İstanbul'da bulunduğu sırada Patrik ile de görüşmüş, Filiki Eterya'nın bilinen tek kadın üyesi olan Laskarina'nın denizdeki faaliyetleri, Ali Bey'in dikkatlerinden kaçmamıştı. Aynı sıralarda, Çamlıca ve Sulucalı isyancılar Mora'daki Kranidi ve Kassandra kalelerini muhasara etmek üzere ittifak ederek saldırı için hazırlık yapmaktaydılar.[36]

Ağustos ayı gibi deniz hareketliliğinin en yoğun olduğu bir dönemde, bütün bu olumsuz haberlerin yanı sıra hem Ali Bey'in doğrudan idaresindeki hem de farklı yerlerde görevde bulunan gemilerin tamamında erzak eksikliği hissediliyordu. Zira seyir güzergâhlarında Rumlar sürekli hareket hâlindeki gemilere saldırdıklarından İstanbul veya başka yerlerden zamanında erzak gelemiyordu. Ali Bey ihtiyacı geçici olarak gidermek için Korfu taraflarından peksimet satın alsa da bu geçici tedbir askerleri için yeterli olmuyordu.[37]

Daha önce sözü edilen tedbirler veya uyarılarda isteneneler hayata geçirilemeden, Rum isyancılarından Andre Miyaolisin'in on iki brik ile Balyabadra sularında görülmesi, Preveze sularında olan Kapudâne Nasuhzâde Ali Bey'i oldukça zor bir durumda bıraktı. O sıralarda bölgede görevli olan Sirozlu Yusuf Paşa, durumun vahametini kavrayıp İstanbul'dan yola çıkmış olan donan-

35. Gordon, *a.g.e.*, s. 243. Laskarina; Yunanistan'ın milli kahramanlarından olup, adına müze kurulmuş, paralara resmî basılmış ve heykeli dikilmiştir.

36. BOA, HAT., 927/40280, 12.08.1238.

37. BOA, HAT., 876/38814, 13.11.1236.

mayı beklemeden bir şeyler yapma gereğini hissetti. Balyabadra limanında bir korvet, iki brik ve bir fırkata ile demirli ve kendisine bağlı olan Ülgünlü Hüseyin Kaptan'a, Nasuhzâde Ali Bey'e zarar vermemeleri için isyancıların üzerine gitmesi emrini verdi. Hüseyin Kaptan aldığı bu emir üzerine, 10 Haziran'da dört gemi ile harekete geçip iki gün sonra Mesolongi önlerine vardı.[38] Andre Miyaolisin'in dört brik ve praçele denilen dört küçük teknesi ile karşılaştı. Rüzgâr üstündeki bu teknelerden başka, Rumların üç korveti ile on iki briki de uzaktan görünüyordu. Daha fazla ilerlemeyi sakıncalı bulan Ülgünlü Hüseyin Kaptan bir an tereddüt rtti. Gelişini fark eden izbandut gemileri ise derhal takibe başlayıp onu top menziline sokarak ateşe tuttular. Bir süre top atışlarına mukabele eden Hüseyin Kaptan, daha fazla dayanamayacağını anlayınca, İnebahtı'ya doğru çekilip körfezden içeri girerek, demirlemek zorunda kaldı. Kendisini takip eden izbandut gemileri ise gece yarısı boğazdan içeri girmeye çalıştılar. Her ne kadar kaleden top atışları ile durdurulmaya çalışıldı ise de Rumlar içeri girip, Hisar ile İnebahtı arasında demirlemeyi başardılar.

Bu olaylardan önce 4 Haziran 1821'de hem Sirozlu Yusuf Paşa'ya ve hem de Kapudâne Nasuhzâde Ali Bey'e etrafındaki gelişmeleri rapor eden Hüseyin Kaptan ayrıca, erzak yetersizliğinden şikâyetle, durumlarının perişan olup karadan ve denizden yardıma muhtaç olduklarını ve ne yapması gerektiğini soruyordu.[39] Kendisinin muhasara altında olması yetmiyormuş gibi, tedbirsizce girişilen bu harekâttan sonra Hüseyin Kaptan'ın da askeri ile birlikte aç biilaç İnebahtı körfezinde kalmasının, Nasuhzâde Ali Bey'in canını çok sıktığını, 14 Haziran 1821 tarihinde İstanbul'a gönderdiği raporundan anlıyoruz.

---

38. BOA, HAT., 942/40662.

39. Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 87.

Nasuhzâde Ali Bey raporunda daha önce Serasker ile yazışarak hem erzak hem de yardım taleplerinde bulunduğunu ancak, deniz korsanları yüzünden İstanbul'dan yardımın ulaştırılmasının adeta imkânsız hâle geldiğini belirtmektedir. Gerçi İstanbul'da yapılan toplantılarda da bu soruna çareler araştırılıyordu. Seraskerlik makamı Ali Bey'in İstanbul'a dönerek, donanma ile birleşip yeni bir planla korsanların üzerine gidilmesini istiyordu. Ancak Çamlıca, Suluca ve İpsara taraflarında korsanların elinde iki yüzden fazla gemi bulunuyordu. Bunlar otuzar, kırkar gemi hâlinde değişik bölgelere göndertip, rast geldikleri gemilere hücum ettiriyorlardı. Ali Bey'in maiyetinde bir küçük firkateyn, iki korvet ve bir brik kalmıştı. Şalope ve kayıklarını kaybetmişti. Bunlar ile yola çıkması gerçekten tehlikeli idi. Bu yüzden bir an önce donanmanın Preveze taraflarına gelip kendileri ile birleşmesinin daha güvenli ve uygun olacağı kanaatindeydi. Ali Bey'in düşüncesine göre, böylece hem muhasara altında kalmış olan Modon, Koron ve Nanavarin kalelerine yardım edilebilecek hem de donanmanın İstanbul'dan hareket haberi bu bölgedeki küçük gemilere moral desteği sağlayacaktı. Nasuhzâde Ali Bey'in içinde bulunduğu durum İstanbul'da uzun uzun tartışma konusu olmuştu. Yukarıda da söylendiği gibi, aslında Seraskerliğin tavrı, bir şekilde Ali Bey'in oradan kurtulup gelmesi yönünde idi. Ancak gerek gelen raporlar gerekse de son gelişmeler, bunun imkânsız olduğunu ortaya koyuyordu. Yapılan araştırmalarda özellikle Çamlıca ve Suluca Rumlarının elindeki İngiliz korvetlerinin benzeri korvetler ile gerek Akdeniz'den gelen ve gerekse Anadolu'dan Akdeniz'e gidecek gemilere saldırma imkân ve ihtimalleri çok yüksekti. Bu da Kapudâne Ali Bey'in ön gördüğü tedbirin daha uygun olduğunu göstermekteydi.[40]

---

40. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 573, s. 34, 46; Şânîzâde, *Târih*, IV, 96; Cevdet, *Târih*, XI, s. 157-158.

Nasuhzâde Ali Bey'in Kaptanıderya ile haberleşip bir anlamda anlaştıkları bu planın uygulanmasından önce Ülgünlü Hüseyin Kaptan'ın başına gelenler her şeyi alt üst etti. Badra önünde demirleyen kırktan fazla korsan gemisinin yanı sıra İngiltere himayesindeki Yedi Ada'dan da otuz dört teknenin korsanlara yardım için geleceğini istihbar eden Ali Bey, raporunu yazmadan önce maiyetindeki kaptanları topladı. Niyeti, kaptanları ikna edip kendilerine yardım etmek isterken tehlikeye düşen Ülgünlü Hüseyin Kaptan'a yardıma gitmek idi. Ancak kaptanların hemen tamamı bu görüşe karşı geldiler. Her şeyden önce, korsan gemileri tam teçhizatlı ve sayıca kendilerinden çok fazla idi. Diğer taraftan kendilerinde yeterli barut ve mühimmat yoktu. Yaklaşık bir yıldan beri denizde bulunan askerlerin durumu ise perişan bir vaziyette idi. Bu şekilde düşman üstüne gitmenin olumlu bir sonuç doğurmayacağını düşünen kaptanlar, üstüne üstlük alacakları mağlubiyet ile "devletin ırz ve namusunu göz göre göre lekelemiş" olacaklardı. Bu yüzden yapılan toplantıdan çıkan sonuç şu oldu: Eldeki gemiler ile Parga ve Komanitçe arasındaki Morto limanına gidip demirleyecek ve donanma gelinceye kadar kendilerini emniyet altına alacaklardı.[41] Nitekim bu maksatla 8 Haziran 1821'de Sayada mevkinden hareketle Morto'ya varan Ali Bey'in kumandasındaki küçük filodaki gemileri baştan demirleyip, kıçtan pürmeçe tutarak[42] alabandalarını boğaza çevirdiler. Akabinde hummalı bir çalışma ile liman ağzındaki burunlara birkaç tabya inşa ettiren Ali Bey, buralara gemiden çıkardıkları topları yerleştirip filosunu emniyete aldı ve İstanbul'dan gelecek donanmayı beklemeye koyuldu.[43]

41. BOA, HAT., 942/40664, 13.09.1236; HAT., 877/ 38861, 13.09.1236.

42. Gemileri sabit tutmak için kıç tarafından zincire halat bağlanması.

43. Ali Bey'in bu konuda İstanbul'a yazdığı rapor için bak: Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 87-90. Ayrıca, BOA, *Ayniyat Defteri* nr. 573, s. 37-39, 46.

Ali Bey bir süre önce tutuklanıp sonunu bekleyen Tepedelenli hakkında bilgi toplayan yabancılar ile de bir nevi istihbarat diplomasisi yapıyordu. Temmuz 1821 tarihli yazışmalarında, Komanitçe sahillerindeki bir adada karantinada bekleyen bir İngiliz gemisine Kaptan Osman ve donanma tercümanı Niyaki beyleri gönderip hatır sordurduğunu ve karantinada bekleyen İngiliz generaline ikramlarda bulunduğunu anlatmaktadır. Ali Bey giden adamlarının sorgulandıklarını ve yabancıların Tepedelenli Ali Paşa'nın sonunu merak ettiklerini bildiriyordu. Tepedelenli'nin affedilerek bırakılacağı şayialarının dolaştığını belirten Ali Bey, adamlarının "Sultan'ın asla bu kanaatte olamayacağını" İngiliz generaline söylediklerini yazıyordu. Ali Bey, adamları ile İngiliz general arasındaki diyalogları naklederken Mora hakkında sorulan soruya adamları tarafından verilen ilginç cevabı da şu şekilde nakletmektedir: "General, 'Mora'da durumlar malum, ama sizin yaptığınız araştırmalara istinaden bize de bilgi verir misiniz?' sorusuna şu cevap verilmiştir: 'Sürekli sizin adamlarınız gelip gidiyor. Oradaki olaylar hakkında bilgiyi siz bizden iyi haber alırsınız. Ancak duyduğumuza göre Serasker (Hurşid) Paşa pek çok asker ile bölgeye memur tayin edilmiştir. Birçok yerde ve mevkide büyük çatışmalar yaşanmakta ve daima fetih haberleri alınmaktadır.'"[44]

Diyalogdan da anlaşılacağı üzere isyan eden Rumların dışında onlara destek veren yabancılar ile de bir sinir harbi yaşanmakta ve bu da görüşmelere yansımaktadır. Ali Bey elçileri aracılığı ile Barda Körfezi hakkında derlediği bilgileri de İstanbul ile paylaşmaktadır. Buna göre Körfez dışında Barda önünde ve kalelerin karşısında demir atmış on dokuz gemi bulunmaktadır. Ayrıca İnebahtı Körfezi dahilinde de yirmi bir düşman savaş gemisiyle otuzdan fazla ufak tefek başka gemiler vardır. Alınan bil-

44. BOA, HAT., 944/40684, 01.10.1236.

giye göre, bundan başka Rumlar, Akdeniz sularında ve Mora sahillerinde tam donanımlı 200 savaş gemisi ile yüzden fazla farklı küçük gemiye sahiptirler. Bu gemiler sürekli hareket hâlinde ve zaman zaman rast geldikleri ada ve sahillere müdahale etmektedirler. Daha vahimi de bu gemilerin sayıları da gün geçtikçe artmaktadır.[45]

NASUHZÂDE ALİ BEY'İN DENİZ HAREKÂTLARI

Yanya seraskeri Hurşid Paşa da tıpkı Nasuhzâde Ali Bey gibi donanmanın gelmesini dört gözle beklemekteydi. İstanbul'a yazdığı raporunda, donanmanın bir an önce Koron, Modon ve Anavarin (Navarin) sularına gelip karaya asker çıkartılmaz ise Mora'nın tamamıyla Rumların eline geçeceğini ve Yunan İsyanı'nın önü alınmaz bir hâle geleceğini bildiriyordu. Gerçekte bölgede bulunan hemen herkes işin sonunu görüyordu. Değişik sebepler ile suçlanan ve Hâlet Efendi'nin adamı olup Rum İsyanı'ndan ziyade Tepedelenli'ye kafasını takan Hurşid Paşa bir kehanette bulunmuyor, geleceği görüyor, ama tedbir almıyor veya alamıyordu. Bunun belki de en önemli sebebi, Osmanlı'nın askeri düzeninin tamamen yıkılmasından başka bir şey değildi. Devletin zaafını en iyi anlayanlar da muhtemelen isyancılar ve ayrılık taraftarı olanlardı.

Aslında donanmaya sadece Mora'da değil, Adalar Denizi'nin hemen her tarafında ihtiyaç vardı. Nitekim, o güne kadar İstanbul'dan ve Mısır'dan bölgeye gelen otuzdan fazla gemi batırılmıştı. Dağınık bir biçimde sağda solda yatan ve ihtiyaçları karşılanamayanlar da cabasıydı. Diğer yandan Bektaş Kaptanın süvarisi olduğu ve donanmayla birleşmek üzere İstanbul boğa-

45. *Aynı vesika.*

zından çıkarak Akdeniz'e yelken açan iki alabandalı Mansuriye Kalyonunun,[46] mücadele etmesine rağmen, Rumlar tarafından 6 Haziran 1821'de Midilli sahilindeki Sigri limanında, bir ateş kayığı ile yakılması haberi de moralleri iyice çökertmişti.[47]

Neyse ki tüccar gemilerinden başka donanmanın İstanbul'dan hareketi biraz olsun yüreklere su serpmişti. Ancak donanma güvenlik tedbirlerinden dolayı ağır hareket ediyordu. Bunu dikkate alan Padişah, sadrazamı ve seraskeri bir kere daha uyararak Kapudâne Nasuhzâde Ali Bey'in ihtiyaçlarını taşıyan gemilerin donanmadan bağımsız hareket etmesini istemişti. Seraskere 18 Haziran 1821 tarihinde yazılan bir emirde Rum İsyanı ve sonuçları için şu ifadeler yer alıyordu:

> *Akdeniz adalarında isyan eden gâvurlar gemiler donatarak Ümmet-i Muhammed'e ihanet etmek için ortaya çıkmışlardır. Bir an önce donanma hazırlanıp –Allah'ın lütfuyla– bunların haklarından gelinmesi ve asla geç kalınmaması gerekir. Bunların garaz ve ihanetlerinin Müslüman Osmanlı Devleti'ne* (Devlet-i Aliyye-i Muhammedî) *ve Müslümanlara olduğu açıktır. Şu anda o taraflarda görevde bulunan Kapudâne Ali Bey'in görev süresi uzamış, levent ve askerlerinin çoğu telef olmuş bazıları ise firar etmiştir. Ülgün ve diğer taraflardan asker toplayıp onun maiyetine verilmeli, bir taraftan da donanma çıkarılmalıdır. Ali Bey'in yanında savaşa uygun gemilerin bulunmamasını Padişah doğru bulmamaktadır. Ali Bey'e asker ve erzak yardımı yapılması Sultan'ın kesin emri olduğu için her ne şekilde olursa olsun ona asker ve erzak yetiştirilmelidir.*[48]

---

46. Bu kalyonun ismi 1830 yılında inşa edilen başka bir kalyona verilmiştir. (İdris Bostan, *Gemilerimiz...*, s. 431).

47. Şânîzâde, *Târih*, IV, s. 139-140; *Esad Efendi*, *a.g.e.*, s. 31.

48. "Akdeniz adaları gâvurlarının izhâr-i 'adv ve isyan ile gemiler donatıp, ümmet-i Muhammed'e olan ihanetlerini icrâ da'iyesiyle kendilerini meydana at-

Sadaret'in yazısı, Kapudâne Ali Bey'in denizdeki hizmetlerinin Sultan tarafından takdir edildiğinin bir göstergesiydi. Padişah'ın takdirleri ve ihtiyaçlarının karşılanacağı ayrıca bir yazıyla kendisine bildirilerek, dayanma gücü kalmayan Ali Bey'e moral destek sağlanmıştı. Padişah'ın ve sadrazamın bu derece takdir ettikleri kapudânenin ihtiyaçlarının karşılanması için olağanüstü gayret gösteriliyordu. Ali Bey ve adamlarının günlük ihtiyaçları için yabancı bir gemi ile yola erzak çıkarıldı. Diğer taraftan emir üzerine İstanbul'dan çıkarılan gemiler ve Riyâle Seyyid Ali kumandasındaki gemilerin birleşip bir an önce Morto limanında bekleyen Ali Bey'e ulaşmaları emredildi.[49] Adeta açlığa mahkûm olmuş olan Kapudâne Ali Bey'in askerleri için yola erzak çıkarıldığına dair bilgilerin Morto'ya ulaşması moral kaynağı oldu. Arnavutluk sahillerinde sıkıntı içinde kıvranan Ali Bey'e Temmuz 1821 başlarında İstanbul'dan yazılan bir yazıda alınan tedbirler şöyle bildiriliyordu: Mektupta, bir İngiliz gemisi ile yola çıkarılan erzak ve 1500 kantar peksimetin en geç on beş gün içinde Arna-

mış oldukları ma'lûm ve bedîdâr ve Donanma-yi hümâyûn ihrâcı ve tedâbir-i lâzimenin icrâsiyle o makûle gâvurların Cenâb-ı Hakkın lutf ve nusretiyle haklarından gelinmenin suretinde [?] dakika fevt olunmadığı bedîdar ise de bu gâvurların garaz ve ihanetleri mücerred Devlet-i Aliyye-i Muhammediyye ve ehl-i İslam'a olduğu gereği gibi açığa çıkmış ve Kapudâne [Ali] Bey bendeleri dahî me'muren ol taraflarda bulunmuş ve müddet-i me'mûriyeti uzayarak levandanın ekseri telef ve birazı firar etmiş olduğundan Ülgün ve Bad ve sair taraflardan mir-i mûmâ-ileyh maiyyetine biraz asker tertibi ile bu taraftan ihrâç olunan Donanma-yi hümâyûna iltihâkı sûreti hatıra gelmiş ise de mîr-i mûmâ-ileyhin yanında cenke el verir sefîne olmadığından bu sûret tecvîz buyrulmayarak mûmâ-ileyh asker ve zahire hususiyle muâvenet buyurmalarının te'kîd üzre taraf-i seraskerîlerine yazılması hususu emr u ferman-i Hümâyûn buyrulmuş olmağla hamiyyet ve gayret-i sipeh-dârileri ve emr u ferman-i hazret-i şehinşahî iktizâsı üzere ne veçhile mümkün olabilirse 'alâ eyyi-hâl mumâ-ileyh Kapudâne [Ali] bendelerine asker ve zahire ile muavenet buyurmaları sıyakında." (BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 573, s. 71.)

49. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 573, s. 79.

vutluk sahillerinde nerede olursa olsun Ali Bey'e teslim edileceği ön görülmekteydi. Bu konuda İngiltere İstanbul büyükelçisine de gerekli bilgi verildiği gibi, navlun ve sigorta işleri tamamlanarak iş sağlama alınmıştı. Ancak bu erzakın ulaşmaması veya yetmemesi ihtimaline karşı, İskenderiye mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya da emir verilip oradan da 2000 kantar peksimetin Ali Bey'e gönderilmesi ayrıca istenmişti.[50] Alınan bu tedbirlerden bihaber olan Ali Bey, erzak konusundaki başka bir feryadında Arnavutluk sahillerinde kokorozun (bir çeşit mısır) dışında bir şeyin bulunmadığı ve o mevsimde onun bile olmadığını yazacaktır. Bundan dolayı geçici bir tedbir olarak Korfu taraflarından peksimet, fasulye ve pirinç gibi gıda maddeleri satın alarak gemilere dağıtıp İstanbul'dan gelecek yardımı beklediğini ilave edecektir.[51]

İşin vahameti karşısında Mısır valisi Mehmed Ali Paşa bir kere daha İstanbul'dan uyarıldı. Hazırladığı gemilerin başına hemen bir başbuğ tayin edip, kısa sürede Mora taraflarına göndermesi hatırlatıldı. Mısır'dan gelecek gemilerin başbuğu Nasuhzâde Ali Bey ile haberleşip, onun öngördüğü tedbirlere başvurulacaktı. Mora isyanının gün gittikçe alevlendiği ve Kapudâne Ali Bey kumandasındaki donanmanın Morto limanında yalnız kaldığının da hatırlatıldığı fermanda gemilerin acil olarak bölgeye yetiştirilmesi Mısır valisinden istenmekteydi.

9 Temmuz 1821 tarihinde Ali Bey'e de Sadaret'ten bir yazı yazılarak son gelişmeler bildirilmiştir. Alınan tedbirlerin sıralandığı bu yazıda bir taraftan Mısır'dan bir filo, diğer taraftan da İstanbul'dan, Patrona Muhtar Bey, Riyâle Seyyid Ali Bey ve Fatih-i Bahr süvarisi Ali Bey'in maiyetinde yola çıkarılan kuvvetlerin

---

50. BOA, MD, nr. 239, s. 189, hüküm 655, (Evâil Şevval 1236); *Ayniyat Defteri*, nr. 573, s. 110.

51. BOA, HAT., 884/39072, 29.12.1236.

kendisiyle birleşeceği müjdesi verilmekteydi.[52] Yapılan plana göre İstanbul'dan çıkan kuvvetler Rodos sularına ulaştıktan sonra Mısır gemileriyle bir brik gemisi aracılığıyla haberleşip, Nasuhzâde Ali Bey ile birleşecek ve iki takım hâlinde hızlı ve ani bir şekilde Mora üzerine giderek isyancılara karşı nihai zafer elde edeceklerdi.[53]

Ancak öncelik, kuşatma altındaki Ali Bey'e bir an önce ulaşılmasındaydı. Zira tahkim ettiği limandan hareket edemeyen ve üstelik açlık tehlikesi ile karşı karşıya kalan denizcilerin gemilerini terk etmeleri an meselesiydi. Üstüne üstlük, Rumların teşvikiyle İngilizler de bir şekilde Ali Bey'in askerlerine el atmışlardı. Ali Bey'in yanında müste'men taifesinden bir miktar paralı martol askeri bulunmaktaydı. O sıralarda bölgedeki olayları bahane ederek Korfu limanına gelen bir İngiliz generali, Ali Bey'e mektup yazarak, bu askerleri bulundurmasının tarafsızlık ilkesine aykırı olduğu iddiasıyla, onların derhal kendisine gönderilmesini istemişti. Anlaşılan Rumlar İngilizler aracılığı ile Ali Bey üzerinde baskı kurmak ve askerlerini kaçırtmak istiyorlardı. Neyse ki zamanında işe hükûmet el koydu ve İstanbul'daki İngiliz elçisi ile yazışıp İngiliz generalinin meşru dayanağı olmayan bu talebi reddedildi.[54]

Patrona Muhtar Bey kumandasında, Fatih-i Bahr, Burc-i Zafer kalyonları ile Garra-i Zafer, Fevz-i Nasr ve Bahr-i Zafer firkateynlerinden oluşan donanma, 14 Temmuz 1821'de Seddülbahir önünden Akdeniz'e doğru yelken açtı.[55] Aynı şekilde, Kapıcıbaşı Mehmed Ağa kumandasındaki Mısır donanması Nasuhzâde Ali Bey ile Preveze'de birleşmek üzere İskenderiye'den Rodos'a doğru yola çıkarıldı.

---

52. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 573, s. 92.
53. BOA, HAT., 30053, 13.10.1236/14.07.1821: BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 573, s. 94.
54. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 573, s. 113; HAT., 1290/50082, 12.01.1237
55. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 573, s. 110.

Patrona Muhtar Bey kumandasındaki filo Sisam Adası civarına ulaştığında birtakım korsanlar ile karşılaşarak onları takibe başladı. Korsanlar Sisam'ın dar bir boğazına girerek demirleyince onlar da daha fazla ilerleyemeyerek, açıkta demirlemek zorunda kalmıştı. Zira, korsanlar ateş kayıkları kullanma konusunda oldukça tecrübe sahibi olmuşlardı. Bu yüzden donanmadaki büyük gemilerin korsanlara yaklaşması tehlikeli idi. Patrona Bey İstanbul'dan hareket ederken, Sisam Adasının da vurulması emrini almıştı. Bu yüzden Anadolu sahilinden toplanmış olan askerleri, yanındaki tüccar gemileri ile Sisam Adasına çıkartmayı planlıyordu. Ancak, Mora taraflarında olayların şiddetlenmesi üzerine Kaptanıderya'dan gelen yeni bir emirde, vakit kaybetmeden hızlı bir şekilde, Nasuhzâde Ali Bey'in filosuyla birleşmesi bildirildi.

Zorunlu olarak Sisam çıkartmasından vazgeçen Patrona Muhtar Bey, emrindeki gemilere, batı ufkuna doğru bir çizgi üzerinde hareket etmek üzere yelken açtırdı. Donanmanın Sisam önlerinden kalkması korsanları şımartmış ve pek çok yağma ve talan yapmalarına sebep olmuştu. Bir süre sonra Mısır donanması ile karşılaşan Patrona Muhtar Bey ile birlikte donanmadaki gemi sayısı elliye ulaşmıştı. Donanma yelken üzerinde iken, İstanköy açıklarında yüze yakın büyük küçük Rum teknesi ile karşılaştı. Bu tekneleri kovalamaya başlayan donanma, kısa sürede onları Bodrum tarafında sıkıştırdı. Fakat sıkışan Rumlar altı ateş kayığını harekete geçirince, donanma da bir emniyet tedbiri olarak denize açıldı. Bunu fırsat bilen korsanlar da kaçtı. Bunun üzerine donanma burada daha fazla vakit kaybetmeden Badra'ya yöneldi. Ancak donanmayla birlikte İstanbul'dan hareket eden ticaret gemileri işi ağırdan aldıkları için donanmadan koptu ve Rum korsanlarına yem oldu.[56]

---

56. Şânîzâde, *Târih*, IV, s. 188-189.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MORA'NIN DÜŞÜŞÜ: TRİPOLİÇE KATLİAMI VE ALİ BEY'İN DONANMA SERASKERLİĞİ

TRİPOLİÇE KATLİAMI

Mora Yarımadasının ortasında bulunan Tripoliçe (Tripolis/Tropolitza) Akdeniz'de önemli bir güzergâhın üzerindedir. 1460 yılında Osmanlı idaresine giren şehir 18. yüzyılda büyük ölçüde gelişerek Akdeniz'deki en önemli İslam beldesi olarak tanınmıştır. 1668 yılında şehri ziyaret eden Evliya Çelebi camileri, han ve hamamlarıyla nüfus ve zenginliğiyle oldukça gelişmiş bir şehirden bahsetmektedir. Şehir 1686-1715 tarihleri arasında Venedik idaresinde kalmış, ancak tekrar Osmanlı idaresine geçerek inşa edilen camiler, tekke, kütüphane ve diğer eserler ile yeniden mamur bir Osmanlı şehrine dönüşmüştür. Şehir Rusya'nın teşviki ile başlayan ilk Mora İsyanı (1770-1779) sırasında tahrip edilmiş olsa da tekrar ayağa kalkmıştır. 1821 İsyanından önce yarısı Müslüman olmak üzere şehrin nüfusunun 30.000 kadar olduğu kaynaklarda ifade edilir.[1]

Mora Yarımadasında isyan büyüyünce bölgedeki Müslüman askerler ile ahâli kalelere kapanmak zorunda kalmışlardı. Ancak yeterli yardım ulaşmadığı için bu kaleler birer birer isyancıların eline geçmiş veya içinde yaşayan Müslüman Türkler muhasara altına alınmıştı. Yaklaşık bir ay içinde vilayet merkezi

1. Daha geniş bilgi için bkz. Machiel Kiel, "Tripoliçe", *DİA*, İstanbul 2010, XXXXI, s. 314-315. Osmanlı Arşivleri kataloglarında şehrin ismi hem Tripoliçe hem de Trepoliçe olarak kaydedilmiştir.

Tripoliçe hariç bütün Mora isyancıların eline geçmişti. Tripoliçe aylarca isyancılara direnmişti. Bu arada isyancıların eline geçen Müslüman ahâli öldürülüp malları yağmalandı.[2]

Daha Mart 1821 ortalarından itibaren Mora taraflarında isyancılar tertibat almış ve Müslüman ahâlinin yaşadığı yerlerin birbiriyle irtibatını kesmişti. 23 Mart'ta Mora'dan Hüseyin Salaroğlu, ulaşıp ulaşmayacağından emin olamadığı bir mektubu, Balyabadra'ya gönderdiğinde çoluk çocuklarıyla birlikte bütün Müslüman ahâlinin tehlike altında olduklarını, mektubu alanların bu haberi mümkün olan her yere ulaştırmalarını istiyordu.[3] Aynı sırada Balyabadra voyvodası Şakir Ahmet Ağa da Mora'da Mustafa Bey'e gönderdiği bir mektupta, meseleyi biraz da hafife alarak ahâlinin ve kimi ulemanın korkudan kalelere sığınmaya başladıklarını yazıyordu.[4] Bu ilk çelişkili feryatların ardından asıl "Mora Hristiyanlarının" isyan haberini ve hazırlıklarını Mora vali vekili Salih Ağa veriyordu. Mora isyanını anlatan Yunan kaynaklarının da ittifak ettikleri Vostitsa'da bir manastırda toplanan piskopos ve bazı metropolitlerin isyan için Rumlara beyannameler göndererek onların Müslümanlara saldırmalarını teşvik ediyorlardı. Bu yüzden Tripoliçe'ye giden yollar tutulmuş, Müslüman ahâli baskı altına alınmıştı. Mektup Sultan'a kadar ulaşmış o da üzerine düştüğü hatt-ı hümâyûnunda bu bilgilerin Rum Patriği ile paylaşılmasını ve onun bölgeye vekiller gönderip konuyu araştırmasını istemiştir.[5] Muhtemelen bu hadise Patri-

2. N. Iorga, *Osmanlı Tarihi* (çev. B. Sıtkı Baykal), Ankara 1948, s. 245-246; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, VI, s. 2879.

3. BOA, HAT., 842/37882, 18.06.1236.

4. BOA, HAT., 862/38445 A, 25.06.1236.

5. BOA, HAT., 862/38445. Hurşid Paşa'nın Müslüman ahâliyi hedef alan isyan ile ilgili tedbir ve Yakova kadısı, mütesellim ve ileri gelenlerini, Kırlıili isyancılarına karşı cihada çağırması hakkındaki buyruldu için bkz. BOA, TSMA, nr. E. 475/15, 15.07.1236.

ğin idamına giden süreci de başlatmıştır. Bu meselede asıl yetkili olan kişi Hurşid Paşa'ydı. O, İstanbul'a yazdığı *şukka*sında, isyan haberlerini doğrularken; önerdiği tedbir, Balyabadra'da bulunan Kapudâne Ali Bey'in birkaç gemiyi Mora'ya göndermesini istemekten ibaret idi.[6] Oysa Ali Bey, edindiği istihbaratla Müslüman ahâlinin kuşatma altında olduklarını bildiriyor ve o tarafa asker sevki için yeterli kayığın olmadığını yazıyordu. Bir çare olarak o sırada Ülgünlü Hüseyin'in idaresindeki şalope ile asker gönderilecek ve yeni kayıklar buldukça da asker sevk edilecekti.[7] Hülasa başta eski sadrazam yeni Rumeli valisi Hurşid Paşa olmak üzere, diğer görevliler ve denizciler yazışma ve göstermelik tedbirler ile uğraşırken isyan büyüyordu.[8]

Miaoulis kumandasındaki ticaret filosu, Rumların savaş filosuna dönüştürüldü. Bağımsız diğer korsan gemi ve filolarının yanı sıra bu düzenli güç sayesinde isyan kısa zamanda Mora civarındaki bütün adalara yayıldı. Adalarda sıkışan Müslüman ahâli (Türkler ve Arnavutlar) Müslüman nüfusun yoğun olduğu Mora'nın merkezi Tripoliçe'ye sığınmaya başladı. Sığınmacılar ile Tripoliçe'deki Müslüman nüfus 40-50.000'e dayandı. İsyancıların muhasarası ise gündelik hayatı hayli zorlaştırdı. İhtiyaçlar çoğaldı, açlık ve susuzluk baş gösterdi. Hurşid Paşa ve Mora Eyaletinin diğer yöneticileri gayret gösteriyor, İstanbul ile yazışıyor, sağa sola gemiler göndererek halkın ihtiyacını karşılayıp feryadını durdurmaya çalışıyordu. Maliyeti yüksek olsa da bazı gemiler ile Mısır'dan erzak getirtiliyordu, ama yetersizdi. Ya abluka kaldırılacak ya da Müslüman halk bütünüyle tahliye edilecekti.

---

6. BOA, HAT., 868/38591,15.07.1236.

7. BOA, HAT., 862/38432.

8. Hurşid Paşa'nın Tripoliçe katliamından önce çeşitli yerlerde yaptırdığı operasyonlar hakkındaki yazışmaları için bkz. BOA, C. DH., 110/5482.

Nitekim ikinci çare tercih edildi. Tripoliçe'de mahsur kalan Müslüman ahâlinin tahliyesi için muhasarayı sürdüren Rumlar ile pazarlıklar başladı. Rumlar, Tripoliçe kalesine sığınmış Müslümanları İzmir'e nakletme karşılığında 40 milyon kuruş (1,5 milyon sterlin) talep ettiler.[9] Müzakereler uzadıysa da sonuçta anlaşmaya yaklaşıldı. Buna göre Tripoliçe'den tahliye edilecek Müslüman ahâli önce Guston İskelesine oradan da Arnavutluk sahillerine taşınacaktı. Maalesef bu müzakereler sürerken içerdeki Arnavut liderlerinden biri olan Elmas Bey, kendine bağlı olanları çıkarmak için Rumlar ile anlaşıp kale kapısını 5 Ekim 1821'de isyancılara açtı. Muhasarayı sürdüren Rumlar içeriye girerek dönemin ilk ve en büyük katliamını yaptı. Türk kaynakları üç gün süren katliamda 40 bine yakın Türkün katledildiğini yazarken[10] bu konuda Batı ve Yunan kaynakları da hiçbir zaman 20 binin altına düşmemektedirler. Rakam ne olursa olsun bu katliam, Türklerin Mora'daki varlığını sonlandırmanın başlangıcı olacaktır.

Konu Batı basınında da gündeme gelecektir. *The Times*'daki bir haberde Yunanların şehre girdikleri, ama girmeden önce Türklerin de şehri yaktıkları ileri sürülürken, kalan nüfusun da Petra'ya nakledildiği şeklinde yanlış bilgi verilmektedir. Aynı gazete yazısının devamında Brusseles, *Leghorn* gazetesinden yaptığı iktibasta "30 bin Yunan'ın adaya çıktıklarını ve orada sokaklara dağılarak Rumlardan adada tutulan rehineleri aradıklarını, ama bulamadıklarını ayrıca; din adamlarının da öldürüldüğünü görmüşler" iddiasıyla daha sonra vereceği ölümlerin gerekçesini hazırlamaktadır. Gazete haberinin devamında, "8 bin silahlı Türk

9. Gordon, *a.g.e.*, s. 242.

10. William St Clair, *That Greece Might Be Free, The Philhellenes in the War of Independence,* Openbook Publishers, 2008, s. 44-45; Örenç, *a.g.e.*, s.38-40.

kılıçtan geçirilmiştir. Bunun yanında kadın erkek ve çocuklardan 12-13 bin kişi daha aynı kaderi paylaşmışlardır."[11] ifadesiyle yapılan katliamı okuyucularıyla paylaşmaktadır.

Tripoliçe'de yaşananlara pek çok yabancı konsolos, seyyah, tacir ve asker de şahit olmuştur. Bir kısmı anılarında ve raporlarında, bir kısmı da yayımladığı müstakil çalışmalarında gördüklerini Osmanlı belgelerine bile yansımayan detaylarıyla aktarmışlardır. Mesela aslen bir İngiliz askeri olan Binbaşı Thomas Gordon (1788-1841) da olayları yerinde gözlemleyenlerden biridir. Kendisi farklı milletlerin askeri hizmetinde bulunduktan sonra 1821'de Demetrios İpsilantis'in yanında bizzat Mora isyanında yer almıştır. Ancak Tripoliçe katliamında gördüğü manzara karşısında isyancılar ile anlaşamayıp Londra'ya dönmüştür. Daha sonra da Rumlar ile çalışmaya devam eden Gordon, 1832 yılında yayımladığı kitabında Rumların Tripoliçe'de irtikâp ettikleri pek çok hadiseyi anlatmaktadır.[12] Clair, Gordon'un kitabında nakletmeye cesaret edemediği bazı gözlemlerini raporlarına dayanarak aktarmaktadır.[13] Söz konusu gözlemlerinin burada verilmesi meselenin ve daha sonra yaşanacakların anlaşılması için önem arz etmektedir:

> *5 Ekim tarihinde Rumlar, kasabaya zorla girdiler ve kasaba iki gün boyunca çetelere bırakıldı. 10 binden fazla Türk ölüme terk edildi. Orada olan Avrupalı görevliler dehşet sahnelerini tasvir etmişlerdi. Paralarını sakladıkları düşünülen tutsaklar işkenceye tâbi tutuldu. Kolları ve bacakları kesildi ve ateş üzerinde yavaş yavaş yakıldılar. Hamile kadınların karınları yarıldı, başları koparıldı ve köpeklerin kafaları ayakları arasına sıkıştı-*

11. *The Times*, 12, 13 ve 17 Aralık 1821.
12. Gordon, *a.g.e.*, s. 243-248.
13. William St Clair, *a.g.e.*, s. 380 (dipnot, 7).

rıldı. Colocotrones[14] *durdurana kadar Cuma'dan Pazar gününe kadar gökyüzü çığlık ve kahkaha sesleri ile dolmuştu. Bir Rum yalnızca kendisinin 90 kişi öldürdüğü ile övünüyordu. Yahudi topluluğu da sistematik olarak işkence görmüştü. Çoğu kadın ve çocuk olan yaklaşık 200 tutsak çıplak bir şekilde kasabanın dışında bir vadiye sürülmüş ve sonrasında da öldürülmüştü. Kemik yığınları yıllar sonra bile görülebiliyordu. Haftalar sonrasında çaresiz bir şekilde açlıktan koşan Türk çocukları coşkulu Rumlar tarafından vurulup öldürüldü. Cesetler düştükleri yerlerde kalıyordu. Kısa sürede dayanılamaz bir koku yükseldi ve leş kargası sürüleri kasabaya doluştu. Vahşi köpekler tüten yıkıntılar arasında dolanıyor, kokuşmuş cesetleri yiyorlardı. Kuyular içerisine atılan cesetler ile zehirlenmişti. Kısa sürede salgın hastalık ortaya çıktı ve tehlikeli bir biçimde yayıldı ki savaşın devamı boyunca Mora'da bu salgın sürekli görüldü. Binlerce Rum bu yağmalama ile zenginleşti ve birkaç Türk kadını köle alarak köylerine çekildiler. Kana bulanmış yığınla kıyafet, silah, mobilya ve değeri olan her şey satışa sunuldu. Kölelerin fiyatları öylesine düştü ki satılamaz hâle geldiler ve en genç kadınlar haricindekilerin hepsi öldürüldü. Elde edilen kazanç birçok kaptan arasında bölüştürüldü. Ancak ganimetin en büyük payını Colocotrones aldı. Türk valinin sarayından 52 at ile taşınan para, silah ve mücevheri Colocotrones dikkatli bir şekilde kendisine ayırmıştı. Son derece zengin bir hâle geldi ve parası Yedi Ada adalarından bir bankaya gönderildi...*[15]

---

14. Bölgede bilinen meşhur Kleftislerden biri olan Colocotrones, İpsilantis'in isyan başlarken ismini ilan ettiği komutanlarından birdir.

15. William St Clair, *a.g.e.*, s. 44-45.

Rum isyanlarına sempatiyle ve bir bağımsızlık hareketi olarak bakan İngiliz William St Clair, Mora'dan Türklerin izinin silinmesini hayretle anlatırken, "bir zamanlar orada yüksek oranda Türk soylu insanların yaşadığına inanamazsınız" diyecektir. Ardından kitabının başında yukarıdaki bilgiler ışığında, Mora/Tripoliçe katliamını şöyle özetleyecektir:

> *20 binden fazla Türk erkek, kadın ve çocuk, birkaç hafta süren katliam sırasında Rum komşuları tarafından öldürüldüler. Kasten ve hiç vicdan azabı duymadan öldürüldüler ve ne o zaman ne de sonrasında Rumlar pişmanlık duymadılar. Çiftliklerde veya tecrit edilmiş toplumlar hâlinde yaşayan Türk aileler, kısa bir zaman içinde öldürüldüler, yakılan evleri, cesetlerinin üzerine yıkıldı. Olaylar başlayınca evlerini bırakarak en yakındaki kente sığınmaya çalışanlar da Rum kalabalıklar tarafından yollarda öldürüldüler. ... Küçük kentlerde, Türkler evlerine kapanarak kendilerini korumaya çalıştılar, ama pek azı kurtulabildi. Bazı yerlerde açlığa dayanamayarak, hayatlarının bağışlanacağına dair onlara söz veren asilere teslim oldular, ancak bu sözlerin çok azı yerine getirildi. Ele geçirilen Türk erkekler derhal öldürülüyor, kadınlar ile çocuklar köle olarak dağıtılıyor, ama daha sonra onlar da öldürülüyordu.*
>
> *Mora'nın her yanında, sopa, orak ve tüfeklerle silahlı Rum asiler, çevreyi dolaşarak öldürüyor, yağmalıyor ve ateşe veriyorlardı. Çoğu kez Hristiyan din adamları, onlara önderlik ediyor ve bu sözde kutsal eylemlerinde onları teşvik ediyorlardı.*[16]

Bu katliamın haberleri kısa zamanda yayıldı. İstanbul'a ulaşan raporlar da yukarıda anlatılan durumu, benzer şekilde tasvir ediyordu. Raporlarda, baskınların daha Nisan 1821 başlarında

---

16. William St Clair, *a.g.e.* s. 1. Ayrıca bkz. Salahi S. Sonyel, *a.g.e.* s. 111.

Mora'daki Rumların, Müslümanların yaşadıkları kasabalara hücum ederek yapılan katliamlarla başladığı bildiriliyordu. Benefşe ve Anavarin kaleleri kuşatılmış ve içerdeki ahâli açlığa mahkûm edilmişti. Akabinde isyancılar tarafından ele geçirildi. 5 Ekim'de (bazı kaynaklar 10 Ekim'i işaret etse de belgede bu tarih verilmektedir) uzun zamandan beri kuşatma altında tutulup açlığa mahkûm edilen Mora'nın merkezi Tripoliçe istila edilmeye başlandı. Halkın çoğu öldürüldü, sağ kalanlar esir edildi. Hatta Hurşid Paşa ve naibi Mehmed Paşa ile ileri gelen diğer bazı idarecilerin aileleri de esir edilenler arasındaydı. Camiler yakıldı veya kiliseye tahvil edildi. Müslüman ahâliden boşaltılan Tripoliçe'de Rumlar cumhuriyet ilan ettiler. Canını kurtarabilenler Anabolu'ya kaçtılar. Ancak isyancılar tarafından takibata uğradılar, sağ kalanlar da açlığa mahkûm oldular. Bütün güçlüklere rağmen bir ara İstanbul, bir İngiliz gemisi ile Tripoliçe ve etrafındaki bazı yerlere zahire ulaştırmıştı, ama yeterli olmayınca ölümden kurtulup mağdur olan Müslüman ahâli ihtiyaçlarını gidermek için sağa sola dağıldı.[17]

Kabul edilmelidir ki bu büyük hadisenin merkezde yaratacağı etki de büyük olacaktı. Nitekim bu tarihten sonra Rum İsyanı'na karşı takınılan tavrın ve takip edilen siyasetin oluşumunda, Tripoliçe katliamının meydana getirdiği baskının daima etkisi hissedilecektir. Padişah ve devlet adamları üzerinde üzüntünün dışında adeta bir şok meydana getiren bu hadise, aslında stratejik kararların alınmasına da engel olmuş, sorunun çözümü yine çoğu kere sahada askeri güç kullanan kumandan ve askerlere bırakılmıştır. Mesele bununla sınırlı kalmayacak, Tripoliçe'yi ele geçiren Rumlar, başka yerlerde yaşayan Müslümanları da hedef

17. BOA, HAT., 19/926, 01.06.1237; 841/37873, 01.07.1237. Ayrıca bkz. Gordon, *a.g.e.*, s. 246.

alacaklardır. Bu olaylardan sonra Tripoliçe'de toplanan Rumlar, burada üç gruba ayrılıp bir grubu Modon, diğeri Koron ve üçüncü grup da Petra (Patras)'ya yönelerek[18] oralarda Müslüman Türkleri katlederek veya baskı altına alarak kendi hükûmetlerini ilan etmeye başlayacaklardır.

KAPTANIDERYALIĞA GİDEN YOL: DONANMA SERASKERLİĞİ

Ali Bey, daha önce sözü edilen yardımın İstanbul'dan yola çıkması üzerine Ağustos sonlarında Morto limanından çıkarak ve güzergâhında kendisine yapılan birtakım hücumları atlatıp 7 Eylül'de Koron'a ulaştı.[19] İstanbul'dan Patrona Muhtar Bey kumandasında yola çıkan donanma ile Mısır'dan gönderilen donanma 10 Eylül 1821 tarihinde Koron Kalesi önlerine ulaştı. Donanma önce Koron ve Modon kalelerini asilerin elinden kurtarıp burada zahire yokluğundan açlığa mahkûm olmuş olan ahâlinin ihtiyacını giderdi. Bu arada, 17-18 Eylül tarihlerinde, Ali Bey'in talebi üzerine bir süre önce Cezayir'den istenen birkaç gemi de donanmaya ulaştı.[20] Donanmanın geldiğini haber alan Nasuhzâde Ali Bey de Morto limanından çıkarak donanma ile birleşti. Bu olayı haberleştiren *The Times,* birleşen bu donanma karşısında Rumların şanslarının olmadığını söylüyordu.[21] Badra limanında demirleyen donanmadan birkaç gemi o sıralarda Galaksidi (Galaxi-

18. *The Times*, 25 Aralık 1821.

19. Gordon, *a.g.e.*, s. 247.

20. BOA, *Ayniyat Defteri,* nr. 574, s. 8. Bu gelişme "Kapudâne Bey ile buluşan donanma" haberi olarak İngiliz basınında yerini almıştır. (*The Times,* 20 Kasım 1821).

21. *The Times*, 26 Eylül 1821.

di) limanında toplanan isyancıların üzerine gönderildi. İsyanın öncülerinden İpsilantis'in kardeşi Demetrius İpsilantis ve Prens Kantakuzen'in yönlendirdiği gemiler yakıldı ve topları ele geçirildi. Bu olay üzerine, donanmadan çekinen pek çok deniz korsanı gemilerini terk ederek dağlara doğru kaçtı.[22]

İstanbul'da büyük sevinçlere sebep olan bu başarılar bölgede ve denizde geçici bir sükûnet meydana getirdi. Ancak Mora'da isyan hâlâ devam ediyordu. Zira sorun sadece bir korsanlık değildi. Doğrudan doğruya siyasî bir sorun olarak o günkü dünyanın gündemindeydi. Avrupa devletlerinin ve özellikle Rusya'nın dikkatleri bölgeye yönelmişti. Batı basını "Yunan, Yunan Milleti, Yunan Devrimi" kelimelerini sıklıkla kullanıyor ve kamuoylarını Osmanlı'nın aleyhinde, Yunanların lehinde yönlendiriyordu. Tabii bu arada Rumların Osmanlı idaresi altındaki durumları hakkında da bilgiler veriliyordu. Bu konuda gazetelerde Rumların lehinde mektuplar yayımlanıyordu. Mesela Rusya büyükelçisi Baron Stogonoff bunlardan biriydi. Anlaşılan Rusya'nın talebi üzerine Osmanlı Devleti resmî bir cevap vermiş ve elçi de bu cevabı içeren bir mektubu *The Times* gazetesine göndermişti. Bu, Rum isyanı çıktıktan sonra belki de Osmanlı resmî görüşünü kamuoyu ile paylaşan tek yazıydı. Yazıda Osmanlı Devleti'nin Rusya elçisine ve Petersburg'a gönderdiği şu görüşlere yer veriliyordu: "Rum Milleti atadan oğula Osmanlı Sultanı'nın miras olarak devraldığı reayasıdır. Geçmişte kendilerine verilen haklara bugün de sahiptirler. Rumların din adamlarına verilen imtiyazların yanında yiyecek, giyeceklerine hiçbir zaman karışılmamış ve geniş hürriyetlere sahip olmuşlardır. Hükûmet, hiçbir

22. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 574, s.11; Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 31; Süleyman Nutkî, *a.g.e.*, s. 115-116. *The Times* gazetesi, Mehmed Ali Paşa'nın gönderdiği 800 adamının hiçbir engel görmeden Koron önlerine vardığını yazmaktadır. (*The Times*, 26 Eylül 1821).

zaman dini işlerine müdahale etmemiştir. İbadetlerini özgür bir şekilde yapmaya, kiliselerine devam etmeye izin verilmiş ve asla karışılmamıştır. Dahası kiliseleri yansa, yıkılsa başına bir şey gelse şeriat kurallarına göre yeniden tamir ve inşalarına müsaade edilmiştir." Bu ifadelerden sonra mesele Patriğin idamına getirilmektedir. Uzun cevapta, Küçük Kaynarca (1774) ile Rusların elde ettikleri Ortodoks Hristiyanları koruma imtiyazı da hatırlatılıp bu hakkın sadece "mezhebin korunması olduğu, suçun korunması olamayacağı" belirtilmektedir. Suça karışmamış olan reayanın şeriatın kendilerine tanıdığı haklardan barış içinde yararlanmaya devam edecekleri de vurgulanan cevapta, tarihi kaynaklarda daha önce din adamlarının da cezalandırıldığına dair örneklerin olduğu söylenerek işin büyütülmemesi istenmektedir. Hatta Çar'ın Rus patriğini suçlu bularak idam etmesi de ilave ve iğneleyici bir örnek olarak verilmektedir.[23]

Aynı mealde bir mektup da Eylül sonlarında İstanbul'daki İngiltere büyükelçisine gönderilmişti. Meclis-i Şûrâ ve Şeyhülislam'ın da onayından geçen mektupta Reisülküttap, elçiye "asaletli elçi bey dostumuzun Akdeniz'deki reaya eşkıyasına dair" bazı görüşlerini içeren mektubuna cevap olarak yazıldığı beyân ediyordu. Yani Osmanlı Devleti'ne dost görünen İngiltere elçisi de Rusya elçisi gibi konu hakkında hükûmet nezdinde girişimlerde bulunmuştu. Cevapta "Elçi Bey dostumuzun olumlu tavırları Osmanlı saltanatı nezdinde bilinmektedir." şeklinde diplomatik bir lisan kullanılarak şöyle devam edilmiştir:

> *Osmanlı Devleti'nin bütün umumi ve hususi işleri şer'-i şerifin hükümlerine bağlıdır. Bundan dolayı bugüne kadar söz konusu reaya (Rumlar), raiyyet şartlarına uydukça haklarında meşru olan*

23. *The Times*, 26 Eylül 1821.

himaye muamelesi icra oluna geldi. Ancak aniden tâbi oldukları hükûmet aleyhinde isyan etmeleriyle Osmanlı Devleti de derhal yine şer'i hükümlere müracaat ederek şer'î ve kanunî te'diplerinin sağlanması yoluna gitti. Akılları başlarına gelip pişmanlık izhar ederler ve kendilerine verilen kanunî hakları aşarak yaptıkları eşkıyalıktan vazgeçip af talep ederlerse, o takdirde, devlet de yine şeriata müracaat ederek eman taleplerini kabul edecektir.[24]

Mektup, elçilik tercümanı aracılığı ile verilmiş ayrıca "bunun dışında bir uygulama için devletin mazur olduğunu, hakkımızda hüsn-i zanna sahip elçi beye bildirmesi" istenmiştir. Gerek basında Rusya elçisinin yayımladığı ve gerekse İngiltere elçisine yazılan yazılarda bütün olanlara rağmen devletin "isyan eden reaya"dan bahsederek toptan Rumlara karşı bir tavrının olmadığını ortaya koyması dikkate değerdir. Ancak maalesef bundan istifadeye niyetlenenler devletin bu yaklaşımını asla görmeyip meseleyi Türk ve Rum, hatta Hristiyan ve Müslüman karşıtlığı üzerinde okumaya devam edeceklerdir.

Tabii sürekli sahada yaşananlar, devletin açıklamalarını gölgede bıraktığından devletler ve özellikle Batı basını için inandırıcı bulunmuyor ve Rum İsyanı'na körükle gidiliyordu. Osmanlı Devleti'ne karşı ön yargılı olan devlet, hükûmet ve bireylerin de bu resmî açıklamaların kolayca reddedilmesinde büyük payları vardı. Ancak az da olsa daha insaflı davranıp Osmanlı hükûmetinin isyana katılmayanların korunması için sıkı emirler verdiği de yazılıyordu. Batı basınına göre bunun istisnası ilk isyanların başladığı Sisam, İpsara, Hidra ve Speçya adalarının Rumlarıydı. Çalışmalarımız sırasında reayanın korunması ve suçluların cezalandırılmalarına dair pek çok hüküm görmekle

24. BOA, HAT., 1178/46559-B.

birlikte, gazete haberi dışında sözü edilen adaların korunmadan istisna edildiğine dair bir hükme rastlanmamıştır. Fakat adalardaki isyanların merkezleri buralar olduğu ve sürekli haklarında istihbarat geldiği için bölgedeki yönetici ve askerlerden onlara karşı devamlı teyakkuzda olunması istenmiştir. Diğer taraftan yapılan meşveret meclislerinin tutanaklarından devletin de başta Rusya olmak üzere Avrupalı devletlerin açıklamalarına itibar etmediği ve güvenmediği anlaşılmaktadır. Hatta bir mükâleme mazbatasında bu itimatsızlık şöyle ifade edilecekti: "Avrupalıların takip ettikleri siyasete bakıldığında her bir konuda nihayetsiz hileleri vardır." [25] Devlet bu yüzden Rum İsyanı çıktığından beri dışarıdan gelen tavsiye ve müdahaleleri "iç işlerimizdir" diyerek geçiştiriyordu. Zira Rusya, İngiltere ve Avusturya bu meseleye Eflak-Boğdan meselesinin uzantısı olarak bakıyor ve konu her açıldığında tartışma sadece isyan ile sınırlı kalmıyordu. Meşveret meclislerinde devletlerin yazılı ve sözlü talep ve söylemleri uzun uzun ele alınıyordu. Ancak devlet adamlarında hâkim olan korku meseleye Avrupalıların nazarıyla bakılması hâlinde Rusya'nın Karadeniz'den İngiltere'nin de Akdeniz'den Osmanlı Devleti'nin önünü tamamen kesmesi sonucunu doğurma ihtimaliydi. Nitekim daha sonraki gelişmeler bu korkunun boş olmadığını gösterecekti. Bu korku karar alma mekanizmalarını da yavaşlatıyordu.

O güne kadar yaşananların İstanbul'da büyük bir endişe ve telaş yarattığı resmî yazışmalardaki ifadelerden anlaşılmaktadır. Başlangıçta bir asayiş problemi gibi görülen meselenin büyüyüp devletin bütünlüğüne ve saltanata yöneltilmiş ayrılıkçı bir harekete dönüşmesi karşısında yeni politikalar üretilememesi Sultan ile devlet adamları arasındaki mesafeyi de açıyordu. Ali Bey'in elde ettiği bu sınırlı başarı özellikle daha önce sözü edilen

25. Bu konudaki bir mükâleme mazbatası için bkz. BOA, HAT., 1098/44445.

iki kaledeki Müslümanların kurtarılması ile teselli bulan çaresiz Sultan; bunların "gelecekte alınacak zaferin bir mukaddimesi" olarak gördüğünü bildiriyor ve donanmasının ihtiyaçlarının hızla karşılanacağının kendisine yazılmasını istiyordu.[26]

Donanmadaki problemler bitmiyordu. Özellikle bir yıldır Ali Bey'in filosunda olan leventlerin önemli bir bölümü hastalanmış, hatta bir bölümü de su almak bahanesi ile karaya her yanaşıldığında firar etmişti. Bu yüzden bütün gemilerin mevcudu azaldı. Bu durum Ali Bey'i İstanbul'a dönmeye zorluyordu. Zaten mesele Kaptanıderya ve Sadaret arasında da konuşulmuş olmalı ki, Sultan II. Mahmud da bir hatt-ı hümâyûnunda konuya değinecek ve "Kapudâne Bey, yanında savaşa elverir sadece bir firkateyn ve bir korvet varken nasıl gelebilir?" diye soracaktır. Muhtemelen o da Ali Bey'in bu haliyle yola çıkmasını güvenli bulmuyordu. Verdiği emirde Ali Bey'in erzak ve asker ile takviye edilerek orada tutulmasını istiyordu. Zaten Seraskerlik de o sırada Ülgün ve civarından denizciliğe elverişli üç-dört yüz kadar kişinin toplanıp Ali Bey'in emrine vermenin hazırlıklarını yapıyordu. Ayrıca isyancıların meskûn oldukları adaları ele geçirmek için de 1500 kara askerinin Avlonya'dan getirtilmesi planlanıyordu.[27] Ancak Ali Bey donanma ile İstanbul'a döndüğüne göre bu planlamaların hayata geçirilemediği anlaşılmaktadır.

Nasuhzâde Ali Paşa, başlangıçta Tepedelenli meselesi için görevlendirildiğinden, Mora meselesi Akdeniz'deki diğer kaptanlara özellikle de Yanya Seraskeri Hurşid Paşa'ya havale edilmişti. Halbuki o, yanlış bir zehaba kapılarak bölgedeki bütün sorunların kaynağı olarak Tepedelenli'yi görüyor ve onun ortadan kaldırılması ile sorunların da biteceğine inanıyordu. Ayrıca Mora Rumlarını

---

26. BOA, *Ayniyat Defteri* nr. 574, s.12.
27. BOA, HAT., 940/40602, 29.12.1236.

hafife alıyordu. Bu yüzden asıl görevi olan Mora taraflarını ihmal etmişti. Rumeli valiliği de tevcih edilen (18 Şubat 1821) Hurşid Paşa'nın da –belki de– Hâlet Efendi'nin telkiniyle gözleri kör olmuştu. Mora'daki tehlikeyi göremiyordu. Mora'nın merkezi vali naibi Köse Seyyid Mehmed Paşa idaresindeki Tripoliçe'yi de kendi ailesini yerleştirecek kadar güvenli bir yer zannediyordu.

Hurşid Paşa Mora işini önce kethüdası –sonra da Mora valisi– olan Köse Seyyid Mehmed Paşa aracılığıyla halletmek istemişti. Onu Avlonya mutasarrıfı Ömer Paşa ile birlikte Tırhala üzerinden Mora'ya sevk etmişti. Ancak mesele düşünüldüğü gibi gelişmedi ve isyan büyüdü, dolayısıyla alınan tedbirlerin hiçbiri de fayda vermedi ve Tripoliçe düştü.[28]

Hurşid Paşa, bölgeye Rumeli Valisi ve Yanya Seraskeri sıfatıyla gönderilirken Nasuhzâde Ali Bey'in de konumu gündeme geldi. Ali Bey o tarihe kadar Yanya'dan yayılan tehditleri ve isyanları engellemekle görevliydi. Hurşid Paşa'nın atanmasından sonra ona da yeni bir pozisyon verilip ikisi arasında bir denge sağlamak suretiyle iş birliği imkânı oluşturacaktı. Sahayı raporlardan okuyan hükûmet, Balyabadra limanında birleşecek donanmanın bu yöntemle etkin bir şekilde kullanılmasını umuyordu. Muhtemelen bu karar da meşveret meclisinden çıkmıştı.

Bu amaçla, Sadaret'ten Kapudâne Ali Bey'e bir buyruldu gönderilip, kendisiyle birleşen "bütün donanmanın kumandanı ve amiri olacağı" emri veriliyordu. Zaten baştan beri verilen bütün talimatlarda donanmanın Ali Bey ile birleşmesi emredilmişti. Kapudâne sıfatıyla kumandan olması da normaldi. Fakat anlaşılan Padişah, kaptanlar arasında bir rekabetin doğmasını ve herhangi bir kumanda boşluğunun meydana gelmesini istemediğinden işi tabii seyrine bırakmayıp, Ali Bey'i bağımsız olarak donanma seras-

28. Cevdet, *Târih*, XI,151-152; Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 40.

keri tayin etmeyi uygun buldu. Nitekim bu konuda yayımladığı bir fermanla, Ali Bey'i donanmaya "bi'l-istiklâl serasker" tayin ettiğini ilan ederek ona yeni bir misyon yükledi.[29] Bu hem yetki karmaşasını önleyecek hem de Ali Bey'i onurlandıracaktı.

Bütün gelişmeler bir tarafa, yeni bir unvanın verilmesi, Hurşid Paşa'nın istediği gibi Ali Bey'in denizde kalmasını sağlamaya matuf olduğunu düşündürtmektedir. Tepedelenli tehlikesi karşısına kendisini yerleştiren Hurşid Paşa bir bakıma Ali Bey'in de görevini üstlenmişti. Bu yüzden onun misyonu tamamlanmış ve donanmasıyla geri dönme ihtimali doğmuştu. Onu denizde tutacak yeni bir unvana ve göreve ihtiyaç vardı. Bu da deniz seraskerliğiydi. Zira bu atamanın akabinde Ali Bey'e ve çevredeki kadılıklara yazılan hükümlerde onun kendisine katılacak Mısır gemileri ile Mora ve Arnavutluk sahillerinde bağımsız serasker olarak tayin edildiğini ve bölgedeki yerel idarelerin de kendisine her türlü yardımı yapmaları emredilip[30] bir bakıma denizde kalmasının bahanesi de oluşturuldu.

Bu son gelişmeler 2 Ekim 1821 tarihinde Ali Bey'e yazıldığı gibi, donanmada ve Akdeniz'deki diğer bütün gemi kaptanlarına da bildirilerek, kendilerinden Nasuhzâde Ali Bey'in talimatlarına harfiyen uymaları istendi. Aynı yazışmalarda, yolda olan gemilere daha önce Sisam Adası üzerine gitme emri verilmesine rağmen, şimdilik onun geri bırakılıp Mora'ya yönelmesi emrediliyordu. Bu kararda Tripoliçe'nin muhasara altında olması da etkili olmuştu. Mora isyancılarına karşı nasıl davranacağı konusunda Ali Bey'e geniş yetkiler verilmekteydi. Teslim olanların, kabul edilmesi veya edilmemesi (eman verilip verilmemesi), isyana devam edenlerin fetvalara uygun cezalandırılmaları, mal-

29. BOA, *MD.*, nr. 239, s. 270, hüküm 1007.
30. BOA, C. BH., 12/582, 21.01.1237.

larının ele geçirilmesi ve çocuklarının esir alınması konusunda mutlak yetkili kılınan Ali Bey'den hizmet beklenmekteydi.[31]

Bu genişlikte yetkilerin o seviyede bir kumandana verildiği pek görülmemiştir. Bu durum İstanbul'un meseleye bakışını ve beklentilerini göstermektedir. Ali Bey Hurşid Paşa'ya rağmen adeta Akdeniz'de yarı bir hükümdar yetkileriyle donatılmıştı. Muhtemelen fermanının yazılmasından sonra bu durum dikkat çekmiş olacak ki, aynı fermana bir *derkenar* daha yazılarak Osmanlı Devleti ile dost olan devletlerin gemilerine karşı takınması gereken siyaset konusunda başka bir talimat verilmişti. Ali Bey'e bu konuda eskiden beri var olan kurallara ve devletlerarası anlaşmalara uyması da hatırlatıldı.

Ancak kış mevsimi yaklaşmış, denizde askerî harekâtı sürdürme imkânları iyice azalmıştı. Bu yüzden İstanbul'da hazırlıkların yapılıp baharda Akdeniz'e yeni donanmanın gönderilmesi gündeme gelmişti. Zaten çok geç kalınmıştı ve 10 Ekim'den itibaren kurtarılacak bir Tripoliçe de kalmamıştı. Hurşid Paşa bile bu olaydan iki gün sonra Ali Bey'in donanmasıyla Mora taraflarına gelip kalması konusunda İstanbul ile yeniden yazışacak ve mesele Sultan'a arz edilecekti. O da bu sefer daha önce bu talebe verdiği emrin aksine biraz da çaresizliği ifade eden, "Allah

31. Ali Bey'e yazılan ferman şöyle tamamlanıyordu: "... dinimizin ve devletimizin düşmanları olan kâfirlerden ahz-i intikam ile cevabınızdan din ve devletimizin şanına layık me'mûl eylediğimiz hüsn-i hizmet ve sadakatı izhâr ve isbâta bezl-i liyâkat ve müsâra'ât ve muterakkıb olduğumuz ahbâr-i sârrenin peyâ-pey iş'âriyle nâil-i rik'at olmaklığa gayret etmeniz siyâkında kâime vûsûlünde sizin bu veçhile seraskerliğin beyân ve cümlesinin hakkında şükr ve şikayetiniz müsmir olacağı dermiyân olunarak her ne ki taleb eder ve ne makûle şey isterseniz derhal i'tâsına müsrâ'ât eylemeleri hususu Bahr-i Sefîd'in Anadolu ve Rumeli sevâhilinde olan vüzerâ-yi îzâm ve hükkâm ve sâire evâmir-i aliyye isdâriyla tenbîh olunmuş olmağla heman siz her halde gayret ve hamiyeti isbat ile iş görmeğe ve nâm ve şân almağa müsâra'ât eylemeniz." (BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 574, s.13; BOA, C.BH., 12/582, 21.01.1237.)

Ümmet-i Muhammed'e imdâd eyleye" notu ile meselenin meşveret meclisinde görüşülmesini isteyecektir.[32] Sultan gerçekten çaresizdi. Zira bu yazışmalardan kısa bir süre sonra Muhafız Mehmed Paşa'dan Çanakkale Boğazından bir süre önce Muhtar Bey komutasında Akdeniz'e giden donanmanın, yanında elli kadar esir ve bazı izbandut gemileri ile boğazdan içeriye girdiği, yani geri döndüğü haberi geldi. Belli ki ne meşveret meclisi ne de Sultan donanmayı Akdeniz'de tutabildi. Bunun üzerine yeni bir yazışma yapılarak donanmanın geri gelmesinin sebebi sorulduğunda bazı gemilerin su aldığı bahanesi Sultan tarafından inandırıcı bulunmadı. Söz konusu yazışmaya göre dört gemi geçen baharda hazırlandıktan ve bakımları yapıldıktan sonra Akdeniz'e gönderilmişti. Kaptanların üzerinden bir kış bile geçmeden bakım bahanesini ileri sürmeleri doğru değildi. Kapudâne Ali Bey'in yanında zaten *kapak açar* cinsinden kalyon olmadığına göre onun da böyle bir bahaneye sığınması da Sultan tarafından garip görüldü.[33] Hülasa ileri sürülen bahaneler meşru görülmedi, fakat bu durum donanmayı ve Ali Bey'in Marmara'ya girmesi gerçeğini değiştirmedi.

Tripoliçe katliamı üzerine İstanbul, bölgeye baharda yeni bir donanma gönderme hazırlığına girişmişken,[34] Kaptanıderya Abdullah Paşa'nın azli ve yerine yeni birinin tayin edilmesi de konuşulmaya başlanmıştı. Abdullah Paşa, muhtemelen Tripoliçe'nin günah keçisi olarak seçilmişti. Aslında Tripoliçe katliamından sonra merkezdeki devlet adamları, denizde donanmanın kaptanları, bölge muhafızları, mutasarrıflar ve yerel yöneticilerin tamamı fikir ayrılığına düşmüş, hatta bu hayati mevzuyu

32. BOA, HAT., 1558/10, 15.01.1235.
33. BOA, HAT., 935/40452.
34. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 574, s.147.

kendi çekişmelerinin konusu hâline dönüştürmüşlerdi. Özellikle kendini kaptanıderyalığa yakın görenler arasında bir rekabet baş göstermişti. Belki de Akdeniz'den dönmek için bahane üreten Patrona ve diğer gemi kaptanları bile bu hevese kapılmışlardı. Kuşkusuz aralarında en şanslı aday Ali Bey idi.

Kısa bir süre önce denizde iken büyük yetkiler ile Donanma Seraskerliğine getirilen Kapudâne Ali Bey kaptanıderyalığa en yakın kişiydi. Denizde son bir yıldır yaptıkları, bölgeyi ve diğer denizcileri iyi tanıması onu diğerlerinin önüne geçirmişti. Kendisine rağmen Hâlet Efendi'nin tesiriyle Hurşid Paşa'nın Yanya Seraskeri tayin edilmesi onu rahatsız etmiş ve belki de İstanbul'a dönmesinin asıl gerekçesi olmuştur.

Nitekim Ali Bey İstanbul'a döndükten sonra azledilen Abdullah Paşa'nın yerine, 15 Kasım'da vezaret rütbesiyle Kaptanıderya olarak atanacaktı. Yukarıda belirtildiği gibi Akdeniz'de işler karışmış, Rum isyanı her tarafa yayılmış, Kaptanıderya Abdullah Paşa, bütün uğraşılarına rağmen bu isyanları bastırma, daha doğrusu donanmayı yerinde kullanma konusunda yetersiz kalmıştı. Hele Tripoliçe katliamı ve donanmanın ondan bağımsız hareket ederek İstanbul'a dönmesi da buna tuz biber olmuştu. Bu yüzden yeteneğine güvenilen ve tecrübe edilen görev adamı bir denizciye ihtiyaç hissedildi. Bunun için parmaklar Kapudâne Ali Bey'i işaret ediyordu. Esad Efendi de bu hadiseyi anlatırken Abdullah Paşa'nın kişisel özelliklerini övdükten sonra deniz işlerinde yetersiz kaldığını söylerken, özellikle Rumların hilelerine vâkıf, denizcilikte mahir ve kararlı birine ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır.[35] Tarif edilen kişi Ali Bey'di ve artık

35. Esad Efendi, eserinde bu atamayı şöyle anlatmaktadır: "Deryâ Kapudanı olan Vezir Abdullah Paşa, zatında pür-dil ü cesur bir zât-i gayret-meftûr olup lakin bu eyyâmda sarsar-i istidrâc ile âyine-i Bahr-i Sefîdi jeng-pezir-i mevc-i keder eden havene-i Rum-i delalet-rusûmun hiyel-i hûş-rübâsını dûrbîn-i

o, baharda Akdeniz'e yapılacak sefer için yeni bir umut olarak görülüyordu.

Bütün üst düzey atamalarda ödüllendirme adetten idi. Padişah da hediye olarak hâlâ denizde olup karaya çıkmamış olan Ali Bey'e de bir top "âlâ samur" ile 100 kese harçlık gönderdi. Ayrıca emrine girmiş olan Tunus ve Mısır gemilerinin başbuğlarıyla, Patrona Muhtar, Riyâle Seyyid Ali ve Kara Ali Kaptan beylere dağıtması için de birer samur kürk gönderildi. Diğer gemi kaptanları için başa sarılan birer şal ve gerektiğinde hizmeti geçenleri ödüllendirmesi için de Ali Bey'e bir miktar da hilat gönderilirken seraskerlik merasimi ise daha sonraya bırakıldı. Bu ödüllendirme bir noktada, tayin edilen yeni seraskerin meşruiyetinin ilan edilmesi ve kaptanlar üzerindeki nüfuzunun takviye edilmesi anlamına geliyordu. Artık vezir rütbesine sahip Nasuhzâde Ali Bey'den (bundan sonra Paşa) bu ödülleri seraskerliğine uygun bir törenle dağıtması ve bundan böyle yazışmalarını da sadece kendi mührü ile yapması istendi.[36]

Nasuhzâde Ali Paşa'nın İstanbul'a giriş tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak kaptanıderyalığa atandığı tarihten kısa bir süre önce gelmiş olma ihtimali yüksektir. Zira Ekim ayındaki yazışmalardan kendisinin hâlâ denizde beklediği anlaşılmaktadır. İstanbul'a gelmesi için kendisine yazılan bir emre ulaşılmadı-

tebassur ile teşhise muktedir, umûr-i harbiyye-i bahriyeye vakıf ve a'zam-i edevât-ı kapudânî olan fenn-i coğrafyaya ârif bir vücûd-i dirâyet-nümûdun yed-i ehliyetine sükkân-i tedâbir-i sefâyin-i hümâyûn teslim olunmak karargîr-i re'y-i rezîn-i Padişah-ı bahr u berr olmağla, vezir-i müşarunileyh ol emr-i hatîrden ma'zûl ve boğazda tevkıf kılınan Donanma Başbuğu Kapudâne-i hümâyûn Kalyonu Kapudâne Nasuhzâde Ali Bey'in evsâf-i mezkûre ile ittisafı, hüsn-i şahâdet-i ashâb-i ârâ ile âşikar olduğuna binaen, cânib-i berden ılgar ile der-i devlete ityân ve şehr-i mezkûrun on dokuzuncu günü bâ rütbe-i vezâret, Cezayir Eyaletiyle Derya Kapudanlığı uhdesine tevcih u ihsân olundu." (*Vak'anüvis Es'ad Efendi Târihi*, s. 36-37.)

36. BOA, *MD.*, 239, s. 318, hüküm 1265.

gı gibi yukarıda söylendiği gibi pek de hoş karşılanmadığı, ama çaresiz kabullenildiği anlaşılmaktadır. Ali Bey'in, Kaptanıderya Abdullah Paşa'ya gönderdiği 30 Ekim 1821 tarihli bir belgede; kendisiyle birleşen Mısır ve Cezayir gemileri ile Boğazdan giriş yaptıkları, ancak şiddetli fırtınadan dolayı dört geminin demir bırakmak zorunda kaldığı belirtilmektedir.[37] Bu yazışma da onun Ekim sonu veya Kasım başında İstanbul'a ulaştığını göstermektedir. Her halükârda daha önce da söylendiği gibi o sırada onun İstanbul'a dönmesi tartışmalı bir konudur. Her ne kadar uzun zamandan beri filosunun yetersizliğini rapor edip İstanbul'a dönme arzusunu dile getiriyor olsa da onun da diğerleri gibi kaptanıderyalık kokusunu alıp hızlı hareket ettiğini de söylemek mümkündür. Özellikle kendisine verilen yetkilere ve donanma tahviyesine rağmen İstanbul'a dönmesi bu spekülasyonu yapmaya imkân vermektedir. Zira donanma seraskerliği ile aldığı yetkileri kaptanıderya olarak daha etkili bir şekilde kullanmayı düşünmüş olması muhtemeldir. Çünkü bu durumda hem İstanbul'un talimatı olmadan etrafa emirler verebilecek hem de uhdesine verilen Cezayir-i Bahr-i Sefîd valiliği ile donanmayı idare edebilecek maddi iktidara da kavuşacaktı.

37. BOA, HAT., 877/38840, 3.02.1237; *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s. 31.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAKIZ VAKASI VE PAŞALARIN KAVGASI

KAPTANIDERYA NASUHZÂDE ALİ PAŞA'NIN DONANMASI

1821 yılı sonunda isyanın Girit Adasına yayılması ile Akdeniz tam bir cehenneme döndü. Kış mevsimi kısmen denizdeki hareketliliği durdurmuştu ama Osmanlı merkezinde bahar seferi için hazırlıklar devam etmişti. Mesele zaten çoktan bir isyan olarak görülmekten çıkmıştı ve eli silah tutan bütün Müslümanlar din düşmanlarına karşı cihada davet ediliyorlardı. Ali Paşa zaten son bir yıldır sorunun içinde yaşıyordu, onun için yeni bir şey yoktu. Sadece sorumluluğu artmıştı.

Sultan II. Mahmud'un özellikle yıllanmış devlet adamlarına, asker ve donanmaya söz geçiremediği, kendisine arz edilen evraklar üzerine yazdığı hatt-ı hümâyûnlarından anlaşılmaktadır. Donanmanın Ekim sonlarında Çanakkale Boğazından girmesine içerlendiğinde Aydın ve Saruhan sancakları mutasarrıfı Yusuf Paşa'nın donanmadan yardım talep etmesine rağmen gemi verilmediği haberini de almıştı. İnanılması zor bu haberin doğru olabileceği ihtimalini de donanmaya sitem babında Sadrazama yazmıştı. Yusuf Paşa'nın yardım istediği tarihlerde Ali Paşa'nın feryadı yukarıda ele alınmıştı. Burada sözü edilen donanma Ali Bey'e yardıma giden donanma olsa gerektir. Ali Paşa donanma ile buluştuktan sonra Yusuf Paşa'ya yardıma gitmemesi de çözülmesi gereken bir muammadır. Peki bu kayıtsızlık

sadece bıkkınlık ve yorgunluk ya da askerinin azalması ile izah edilebilir mi?

Yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Sultan, Ali Paşa'nın donanma ile geri gelmesinden memnun olmamış, ama yine de kaptanıderyalığı ona vermişti. Bu durum Ali Paşa'nın son bir yıl içinde yaptıkları ile izah edileceği gibi bir yandan da ondan başka söz geçirebileceği ve iş yaptıracağı birinin olmadığı şeklinde de yorumlanabilir. Hatta bu atama, II. Mahmud'un Hâlet Efendi ve etrafındakilerin vesayetinden kurtulma girişimi olarak da değerlendirilebilir. Elimizde buna dair bir belge olmamakla birlikte, Ali Paşa'nın Hâlet Efendi ile hiçbir bağının olmadığını söylemek mümkündür. Devletin en önemli makamlarından bir olan kaptanıderyalık gibi bir göreve Hâlet Efendi'nin müdahil olmayacağını söylemek de mümkün görülmemektir. Bu konuda perde arkasında yapılan tartışmalardan mahrum olsak da bu tayinin Hâlet Efendi'ye rağmen yapıldığı anlaşılmaktadır. Zaten bir süre sonra yaşanan gelişmeler ve Hâlet Efendi'nin de gözden düşmesi de bunu göstermektedir.

Aydın ve Saruhan mutasarrıfı Yusuf Paşa'nın Aralık 1821'de İstanbul'a gönderdiği ve muhtemelen Sultan'a sunulmamış bir *arîza*sında tıpkı Padişah gibi Rum İsyanı karşısında devlet adamlarının gösterdiği acizliği dile getirmektedir. Ancak asıl şikâyet konusu o sırada denizde olan Ali Bey (Paşa)'dir. Yusuf Paşa'ya göre, o gelen donanma ile Mora taraflarında gidip on beş gün kalsaydı isyan bitirilmiş olurdu. Onun ifadelerine göre "Kapudâne Ali Bey'in uygunsuz hareketleri (harekât-i gayr-i layıkânesi) Mora meselesinin yeniden ateşlenmesine sebep oldu. Böylece meselenin çözümü de güçleşti. Bunun yegâne müsebbibi ise Ali Bey'dir." Görüldüğü gibi Yusuf Paşa, Ali Paşa'yı suçlarken Hurşid Paşa'yı savunmaktadır. Ona göre Mora meselesi için görevlendirilmiş Hurşid Paşa'nın güzergâhının kapanmasından dolayı yanındaki askerleriyle Mora'ya gidemediğini yazarak buna

Ali Bey'in sebep olduğunu ima etmektedir. Yusuf Paşa Sultan'a hitaben yazdığı *arîza*sında "donanmanın bölgede kalmayıp dönmesinin pek çok sorunu doğurduğu gibi Müslümanların da üzüntüsünü en üst perdeye çıkarıp kendisini de gam müptelası yaptığını" söylemesi ayrıca takdire şayandır.[1]

Yusuf Paşa bu *arîza*sını 2 Aralık'ta kaleme almıştı. Acaba İstanbul'da son on beş günde meydana gelen değişiklikten ve Ali Paşa'nın kaptanıderya olmasından haberdar değil miydi? Adalar Denizi ve Akdeniz'de haberleşme kolay ve süratle yapılmakla birlikte, bilmiyor olması ihtimal dahilindedir. Ancak haber aldığı halde bu değerlendirmeleri yaptıysa Siroz'da bulunan oğlu ve Yanya Seraskeri Hurşid Paşa'nın isyan karşısındaki sorumluluklarını hafifletmek için Ali Paşa'yı suçladığını düşünmek mümkündür. Ayrıca eğer Ali Paşa'nın kaptanıderya tayin edildiğini bilmesine rağmen yine de bunları yazmış ise onun önemli muhaliflerinden birisi olduğunu göstermektedir.

Her halükârda Ali Paşa'nın donanma ile birlikte İstanbul'a geri gelmesi diğer devlet adamlarını -belki rakiplerini- etkilediği kadar Padişah'ı etkilememiş olsa gerektir ki, ona en büyük görevi tevcih etmiştir. Buna rağmen Ali Paşa orada kalmış olsaydı nasıl bir sonucun alınabileceği sorusunun da zihinlerde uyanması tabiidir. Kanaatimizce de Ali Paşa'nın çok zor bir zamanda Akdeniz'den geri dönen donanmaya katılarak İstanbul'a gelmesi doğru olmamıştır. Sultan II. Mahmud'un kanaati de bu yöndedir. Buna rağmen Sultan'ın Ali Paşa'yı kaptanıderya olarak atamasının izahı epey zordur. İki ihtimal akla gelmektedir. Ali Paşa'nın Arnavutluk sahilleri ve Akdeniz'de son bir yılda elde ettiği tecrübeye ihtiyaç duyulması ya da bu işi verebileceği başka bir adamının olmamasıdır.

---

1. BOA, HAT., 868/38605, 07.03.1237.

Aralık ayı ortalarında, Ali Paşa'ya, baharda Mora ve diğer adalar sahillerine yapılacak harekât için çıkarılacak donanmanın asker, erzak ve mühimmat ihtiyaçlarının Tersane'de görüşülüp planlanması emredildi. Ayrıca bu hazırlıklar yanında Cezayir ve Mısır'dan gelecek donanma askerlerinin Kasım ayından itibaren maaş ve ulufelerinin hesaplanması istendi. Aslında bu süreçte Akdeniz'de tahkimat ve hazırlıklar hiç terkedilmemişti. Daha Abdullah Paşa zamanında, Kasım 1821 başından itibaren Tersane'de donanmanın asker ve mühimmat ihtiyaçları yeniden gözden geçirilmeye başlandı. Ali Paşa'nın tayininden sonra bu hazırlıklara hız verildi. Mesela, Sakız Kalesi için 1,5 çapında iki sür'at ve yedi ve beş çaplarında iki obüs topunun hazırlanıp gönderilmesi kararı alındı. Midilli'ye asker ve zahire gönderilmesi için Hüdavendigâr mutasarrıfı İbrahim Paşa'ya ve civar bölgelere gereken talimat verildi. Nitekim alınan bu ilk tedbirler ile Midilli'ye yeterli zahire ve mühimmat ulaştırıldı. Ancak yetip yetmeyeceği ve yeniden nasıl nakledileceği soruları askıda kaldı. Bu hazırlıkların yanında Mısır, Trablus, Tunus ve Cezayir Garp ocaklarından da asker ve gemi talep edildi.[2] Ayrıca bahardaki sefer için Hıfz-i Hüdâ ve Îd-i Nusret adında iki korvet hazırlanıp Ocak sonunda alarga edilerek (Tersane'den denize çıkarılarak) donanmaya katıldı.[3] İstanbul'da bahar ayında yapılması planlanan sefer hazırlıklarının haberleri Londra ve diğer başkentlerde de duyulmaya başlandı. *Journal de Lyons*'tan iktibas yapan *The Times* Babıâli'nin Yunanlara karşı hazırlık yaptığını yazıyordu. Aynı gazete Osmanlı Devleti'nin Rusya, İran ve "oldukça başarılı sonuçlar almış olan" Yunanlara karşı bir savunma hazırlıkları içinde olduğunu bildiriyordu.

2. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 574, s. ,71, 80, 81, 94,106.
3. BOA, HAT., 1560/58, 29.12.1237.

Hatta bu maksatla yayımlanan ikinci bir fermanla eli silah tutan bütün Müslümanların İslam dinini müdafaa için savaşa çağrıldığını dahi yazıyordu. Gazeteye göre fermanın diğer muhatapları da yeniçeriler idi. Onlar fermandan aldıkları cesaretle İstanbul'da Rumlara karşı birçok suçlar işlemişlerdi. Hatta Yeniçeri Ağası da bu yüzden tutuklanmıştı.[4]

Kuşkusuz bu tür haberler, Londra veya diğer Avrupa başkentlerine günü birlik ulaşmıyordu. Bu yüzden ulaşan haberler birleştirilmekte ya da olaylardan sonra çeşitli yerlerden ulaşan mektuplar gazetelerde yayımlanmaktaydı. Bu yüzden içinde doğruların karıştığı birçok dedikodu da barındırıyordu. Fakat işin özü bu haberlerin çoğunun –bazı farklı sesler olsa da– Rum isyanına Batı kamuoyu nezdinde sempati uyandırmayı hedeflemesiydi. Hatta mesele Müslümanlık-Hristiyanlık çatışması olarak da lanse ediliyor veya bunu savunan mektuplara yer veriliyordu.

Kaptanıderya Ali Paşa, İstanbul'da üst düzey devlet ricali arasına girmişti. Devletin muhtelif sorunlarının tartışıldığı istişare meclislerinde yer alıyordu. O sıralarda Adalar'dan başka Rusya ile Eflak-Boğdan sorunu yeniden gündeme girmişti. Bu yüzden boğazlardan geçecek gemilerin kontrolü önem kazanmıştı. Ocak 1822 sonlarında Ali Paşa'ya verilen talimat gereği, kontrollerin daha sıkı yapılmasını sağlayacak tedbirlerle uğraşmaktaydı. Kendisinden, boğaza girecek yabancı gemilerin belgelerinin eskisinden daha sıkı kontrol edilmesi için güvenliği sağlayan Riyâle Bey'e uyarılarda bulunması isteniyordu.[5]

Tabii ki gündem maddelerinin en önemlisi donanmanın hazırlanarak zamanı gelince Mora taraflarına çıkarılmasıydı. Bu

4. *The Times*, 5 Ocak 1822.
5. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 575, s. 26.

maksatla Kocaeli, Çirmen, Tire ve Bayındır gibi çeşitli yerler ile yazışmalar yapılıyor ve donanma için kalyoncu ve gemici hazırlanması talep ediliyordu. Bu yazışmalardaki ortak ifade donanmanın hedefini açıkça gösteriyordu. Mora'da isyan eden Rum izbandutları tedip ve teknelerini yok etmek için Ali Paşa kumandasında sefere çıkacak olan donanmaya asker desteğinin sağlanması talep ediliyordu.[6] Zira donanmanın yeterli askeri yoktu ve ancak bu tür seferler öncesinde denizcilikle uyumlu bölgelerden paralı asker toplanabiliyordu. Nitekim gece gündüz çalışıldı ve Mart ortalarında donanma hazır hâle getirildi. 19 Mart'ta Sadaret'ten, Ali Paşa'ya, Padişah'ın Tersane önlerinde yatan donanmanın iki gün içinde Beşiktaş'a çekilmesi emri verildi. Aynı gün Ali Paşa'ya yazılan başka bir emirde de "gece gündüz süren hazırlıkların sonunun geldiği ve donanmanın on beş gün içinde Mora üzerine gitmek için harekete geçeceği" talimatı veriliyordu. Ertesi gün yazılan diğer bir yazıyla, daha önceki emriler teyit ediliyor ve mümkün olduğunca hızlı bir şekilde son hazırlıkların tamamlanarak "bir gün evvel" ifadesiyle, acele harekete geçilmesi isteniyordu.

Aslında kendisinden beklenen son hazırlıklar, donanma ile ilgili olmayıp daha çok Tersane ve çevresi, Galata, Beyoğlu ve Kasımpaşa bölgelerinin idaresinin ve güvenliğinin denize çıkmadan düzenlenmesi üzerineydi. Nitekim bu bölgelerin muhafazasına o sıradaki Tersane Emini Said Bey, Haliç donanması başbuğluğuna da eski liman reisi Eyüplü Ali Bey'in getirilmesini önermişti. Paşa'nın bu talebinin uygun bulunduğu, 29 Mart 1822'de kendisine tebliğ edilmiştir. Aynı yazışmadan anlaşıldığına göre Ali Paşa, hareket izni talep ederken, Müneccimbaşı-

6. BOA, C.BH., 79/3756; 42/1942; 84/4032, 29.06.1237.

dan da zâyiçe[7] talep etmiştir. Müneccimbaşıya göre donanmanın hareketi için en uygun vakit, 30 Mart 1821 Cumartesi saat üçü on dört (alaturka saat ile) geçedir. Bunu Sadarete arz eden Ali Paşa, ayrıca donanmanın sefere çıkarken uygulanan iki türlü teşrifattan hangisinin yapılması gerektiğini de sormuştur. Kendisine verilen cevapta bir gelenek olarak Yalı Köşkünde yapılan uğurlama töreni için zamanın uygun olmadığı bildirildi. Bu yüzden Bâbıâlî'ye gelecek, burada kendisine hilat giydirildikten sonra belirlenen saatte donanma ile yola çıkacaktı.[8] Talihi onu görkemli bir törenle kaptanıderyalığa taşırken, sefere törensiz bir şekilde çıkaracaktı.

Ali Paşa'nın kaptanıderyalığı konusuna özel bir başlık[9] açan Kurtoğlu bu konuda derli toplu bilgiler vermektedir. Kaynaklarını zikretmeden çeşitli arşiv belgelerinden derlediği ve başka yerde bulunmayan bilgilere göre Kaptanıderya Ali Paşa'nın donanma ile denize açılışını şöyle anlatmaktadır:

> *Ali Paşa bütün kış büyük bir gayretle çalışarak donanmayı sonunda Beşiktaş önüne çıkarttı. Üç filoya ayrılan donanmanın birinci filosu Patrona Seyyid Ali Bey'in komutası altında Karadeniz Boğazını muhafazaya memur edildi. İkinci Filo Kapudâne Muhtar ve Riyâle Hüseyin Beyler komutasında olarak Çanakkale'ye gitmek üzere iken Sakız'ın muhasaraya düştüğü haberi İstanbul'a geldi. 2 Nisan 1822'de İstanbul'dan hareket eden donanma gemilerinden Mesudiye Kalyonu Ali Paşa'nın*

---

7. Zâyiçe, Müneccimbaşı tarafından belirlenen uğurlu vakit veya vakitler anlamına gelmektedir. Donanmanın sefer çıkarılması, inşa edilen bir geminin denize indirilmesi vs. gibi konuların vaktinin belirlenmesi için Müneccimbaşından uygun bir zaman tespiti talep edilirdi. Aslında bu genel bir uygulamaydı ve astrolojik gözlemlere dayanan bir nevi vakit tayiniydi.

8. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 575, s. 60.

9. Kurtoğlu "Nasuhzâde" ifadesi yerine "Nasuhoğlu Ali Paşa'nın Derya Kaptanlığı" başlığını tercih ettiği görülmektedir. Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 27.

forsunu taşıyordu. Üçüncü filo ise üç firkateyn, bir brik, bir uşkuna, altı Cezayir, on iki Mısır gemisine başbuğ naspedilmiş olan sabık Kapudâne Halil Bey'in komutasında olup Kara Mehmed Paşa'nın askerleriyle beraber kış mevsiminde denize çıkarılmıştı Halil Bey Rodos'a uğrayarak Tunus ve Trablus gemileriyle birleştikten sonra Modon'a gidecekti.[10]

Kurtoğlu, Ali Paşa'nın idaresinde sefere çıkan donanmayı tarif etmektedir. Ne daha önce zikredilen kaynaklar ve ne de belgeler bu konuda açıklayıcı bilgi vermektedirler. Paşa'nın idaresindeki donanma, üç kalyon dört firkateyn, dört korvet ve on beş muavin gemiden teşekkül eden bir filodur. Buna göre Sakız önlerine ulaşan donanma, 26 parçalık bir filodan oluşmaktadır.[11] Bu sayı Kapudâne Muhtar Bey'i uyarmak için gönderilen bir belgede "Sakız önlerinde 20 parça geminin bulundurulması ikazına" da uygun düşmektedir.

Zaten genel olarak o tarihlerde bütün donanma için verilen elli küsur gemi rakamından Karadeniz ve diğer yerler için ayrılan gemiler çıkartıldığında, elde kalan donanmanın Ali Paşa'nın kumandasındaki sayı olduğu anlaşılabilir. Bu sayıya bakarak asker ve gabyar[12] mevcudunu da tahmin etmek mümkün olsa da her gemi için gerekli mevcudun olup olmadığını bilmiyoruz. Zira isyanlar akabinde daha Abdullah Paşa zamanından itibaren özellikle eskiden Rum ahâliden alınıp ücretle istihdam edilen gabyar ve denizciler alınmamış, kalyonlar için farklı yerlerden

10. Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 27.

11. Bazı kaynaklar gemi sayısını abartılı hatta Osmanlı'nın toplam donanmasından daha fazla bir sayı ile vermektedirler: Mesela, Voltes, 63 büyük gemi ile bunlara eşlik eden 26 firkateyn ve korvetten söz etmektedir. (Alaxander M. Valtos, *The History of the Island of Chios from the Earliest Times down to its Destruction by The Turks in 1822*, Londra 1913, s. 160).

12. Gabyarlar geminin sevk ve idaresi için gerekli teknik elemanlardır.

talep edilen nefer ve gemiciler de bütünüyle toplanamamıştır. Abdullah Paşa zamanında Akka, Yafa ve Sayda taraflarından ulufeli Arap denizcilerin tersaneye alınması kararlaştırılmış[13] olsa da yeterli olmamıştır. Ayrıca donanmanın sefere çıkışından kısa bir süre öncesine kadar hâlâ Tire, Bayırdır gibi yerlerden gemici ve kalyoncunun da beklendiği görülmektedir.[14] Zira sefere karar verilmesi ile sefere çıkış arasındaki zamanın gabyar ve kalyoncu ikmali için yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden böyle bir donanmada olması gereken sayıda denizci askerinin olduğunu ileri sürmek yanlış olur. Bu konuda –en azından– bizim ulaştığımız kaynaklar toplu bir rakam vermediğine göre bizim de bir rakam vermemiz doğru olmayacaktır. Rum İsyanı'ndan birkaç yıl önceki yazışmalarda bile özellikle gemilerde bulunması gereken sanatkâr gabyarların yetersiz oldukları tartışmaları yapılmıştır. Üç ambarlı bir kalyon için en az 150 gabyar, firkateynde 100, korvet için de 75 gabyar bulunduğu halde bunların yeterli olamadığı ve kademeli olarak artırılarak normal zamanlarda bile donanma için 500 gabyarın bulundurulması gerektiği belirtilmektedir.[15] Ancak bu yazışmanın da bu mevcudun olmaması üzerine yapıldığı dikkate alınırsa bu ihtiyacın Ali Paşa'nın donanması için de geçerli olduğu uzak bir ihtimal değildir.

Gabyarlara savaşçılar ilave edildiğinde üç ambarlı bir kalyonun toplam mevcudu 800-1200 arasında değişmektedir. Ancak en azından bizim tetkik ettiğimiz belgelerde bu mevcudun olduğunu gösteren delillere rastlanmamıştır. Kaldı ki Kurtoğlu'na göre beylik gemisi Mesudiye Kalyonu'dur. Bu kalyon ilk kayıtlara geçtiğindeki mevcudu 675 olarak gösterilmiştir.[16] Karadeniz Donanmasında Ali

13. BOA, HAT., 845/37944, 29.12.1235.
14. BOA, C. BH., 79/3756, 29.06.1236.
15. BOA, C.BH., 175/8226, 20.08.1232.
16. İdris Bostan, *a.g.e.*, s. 313.

Paşa'nın kapudâne olarak süvar olduğu Mesudiye isimli geminin mevcudu ise 1200 olarak kaydedilmiştir. İleride bahsedeceğimiz Sakız Vakasındaki kalyonun mevcudu hakkında fikrimiz olmasa da daha önce yaptığımız tartışmalar ışığında 700-1000 kişi arasında olabileceğini varsaymak mümkündür. Ancak her halükârda kalyonların tamamının tam mevcutlu olmadığı da aşikârdır.

Bu konuda bize ışık tutan bir belge bulunmaktadır. Bu belgede, 22 Aralık 1820 tarihinde Donanma ve kazalardan getirtilecek veya getirtilen (mürettep) gabyarların hem bölge bazındaki dağılımları ve hem de ücretleri kayıtlıdır. Bu belgeyi esas alır ve gerçekleştiğini varsayarsak –ki düşük ihtimaldir, mutlaka fire vermiştir– o tarihteki toplam gabyar sayısı 419'dur.[17] Yani daha önceki rakamın altında kalmaktadır. Tabii bunun bütün donanma için toplandığını varsaydığımızda ne denli eksiklik olduğu ortaya çıkmaktadır.

Donanmanın İstanbul'dan hareketinden sonra düzenlenen başka bir muhasebe kaydı ise bize nefer sayısı bakımından da önemli ipuçları vermektedir. Belge'de gedikli denizcilerin dışında Akdeniz'e çıkacak donanmadaki takımların ikmâli için yazılacak olan 3800 kalyoncudan söz edilmektedir.[18] Belge, donanmanın hareketinden sonra düzenlendiğine bakılırsa, daha önce farklı yerlerden talep edilen kalyoncuların toplamını vermektedir. Bunun ne kadarının hareketten önce geldiğini veya gelemediğini bilmiyoruz. Ama Akdeniz donanmasının en azından eksikliği olduğu veya azami ancak burada verilen sayı kadar olabileceği ortadadır.

Diğer taraftan kaynaklar gemi sayısı konusunda yirmili rakamları telaffuz etmekte, lakin tam sayı vermemektedir. Kurtoğlu 26 gemi, bir belge yirmi kadar gemi derken her halde en doğru cevabın yine donanma görevlileri listesi verecektir. Bu sayısal

17. BOA, C.BH., 226/10506, 16.03.1236.
18. BOA, C.BH. 44/2078, 29.07.1237.

karmaşaya, muhtemelen daha sonra devam eden süreç ve Mısır gibi yerlerden getirilen yardımcı gemilerin sayısı sebep olmaktadır. Nitekim Navarin ve sonrası rakamları bile Sakız Vakasında kullanılan gemi sayısı ile karıştıranlar bulunmaktadır.

Ali Paşa'nın öldüğü gün tutulan bir raporda isim ve mühürleri geçen kaptanlardan hareketle donanma takımını şu şekilde vermek mümkündür. Kalyon ve diğer gemi isimleri farklı dönemlerde aynı isimle isimlendirilebildiğinden listedeki gemilerin cinslerini tamamıyla tespit etmek mümkün olmamıştır. Ancak üç veya dört kalyon, diğerlerinin ise firkateyn, korvet ve daha küçük gemiler olduğu anlaşılmaktadır.[19]

Süvarinin Adı	Süvarinin Görevi	Gemisinin Adı	Gemisinin Cinsi
Ali Paşa	Kaptanıderya	Mesudiye	Kalyon/Kapak
Muhtar Bey	Kapudâne	?	Kalyon
Ali Bey (Kara)	Patrona	?	Kalyon
Ali Ağa	Liman Ağası	?	?
Tahir Bey	Kaptan	Kûh-i Revân	Kalyon
Mehmed	Kaptan	Peyk-i Meserret	?
Said	Kaptan	Rehber-i Nusret	?
Mehmed	Kaptan	Burc-i Zafer	Korvet
Nasuh	Kaptan	Mazhar-i Tevfik	?
Hasan	Kaptan	Beşir-i Zafer	?
Ahmet	Kaptan	Rehber-i Tevfik	?

19. Kaynak: HAT., 867/38582-H.

Hacı Ali	Kaptan	Bahr-i Zafer	
Mustafa	Kaptan	İnayet	
Mehmed Eşref	Kaptan	Fevz-i Nusret	
Şaban	Kaptan	Nur-i Zafer	
Mehmed	Kaptan	Şahin-i Derya	Firkateyn
Rahman	Kaptan	Annan-i Hak	
Ömer	Kaptan	Miftah-i Nusret	
Hacı İbrahim	Kaptan	Bü.. Zafer	
Hekimoğlu Osman	Kaptan	Hilal-i Zafer	
Pîrî Mehmed	Kaptan	Müjde-resân	
Giridî Sermet	Kaptan	Sefine-i Kavala	
Reisulabidin	Kaptan	Fırkate	

Burada söylenmesi gereken bir husus da İngiltere'nin bu harekâta karşı tavrıdır. Donanma İstanbul'dan çıkarılamadan önce Osmanlı Reisülküttabı özel ziyaret bahanesi ile İngiltere elçisini sahildeki sarayında ziyaret etmiş ve ona Rum İsyanı'ndan dolayı küçük bir donanmanın gönderildiğini ve yakında bir donanmanın daha gönderileceğini bildirmişti. Aslında devletin niyeti sadece bu bilgiyi paylaşmak değil, İngiltere'nin de niyetini öğrenmekti. Hatta Yedi Ada'da hemhudut olmaları sebebiyle bu harekâtta ortak hareket etmeyi sağlamaktı.

O görüşmede İngiltere büyükelçisi Canning, Osmanlı Devleti'nin isyancılara karşı tedbir alma hakkına sahip olduğunu ve bunu kendi başına yapabileceğini söyleyerek nezaketle iş

birliğini reddetmiştir. Her ne kadar Reisülküttap Hamid Efendi[20] usulünce ısrar ettiyse de elçi, Rumların ancak Yedi Ada'ya tecavüz etmeleri hâlinde müdahale edebileceklerini, gerçi civardaki Osmanlı sularında İngiliz menfaatlerine verilecek zarardan dolayı da müdahale imkânının olabileceğini, fakat şimdilik işin doğrudan Osmanlı Devleti tarafından yapılması gerektiğini beyân etmiştir. Aslında kaçamak ifadelerden İngiltere'nin harekâta dolaylı muhalefet ettiğini düşünmek mümkündür. Buna mukabil, Akdeniz'deki ticaretlerinin sekteye uğramaması ve Yedi Ada'da süren varlıklarının devamı için de Osmanlı Devleti'nin yapacağı askerî harekâta sessiz kalacakları intibaını vermiştir.[21]

SAKIZ ADASI VE VAHÎD PAŞA

Adalar Denizi'nde en eski yerleşim birimlerinden ve 841 kilometre kare büyüklüğü ile beşinci sırada yer alan adalardan biri olan Sakız adası (Chios/Khios) oldukça stratejik bir mevkidedir.

Etrafında yerleşime açık diğer adalar ile birlikte ele alındığında, adeta bir ada grubunun merkezinde olduğu için tarih boyunca önemli bir ticaret merkezi idi. Bu yüzden erken devirlerden itibaren muhtelif güçlerin hâkimiyetine giren ada 1072 yı-

20. Genç bir Reisülküttap olan Hamid Efendi'den beklenen performans alınamamıştır. İçki müptelası olan Hamid Efendi daha önceki tezkirecilik görevi sırasında uyarılmıştı. Ancak Reisülküttap iken de alışkanlığı devam etmiştir. İstanbul'da 1821'de çıkan bir yangın sonrası Bâbıâlî'de Sadrazam Salih Paşa'nın yanına sarhoş olarak gittiği haberi Sultan II. Mahmud'u hiddetlendirmiştir. Bu konuda Padişah'ın Sadrazama yazdığı hatt-ı hümâyûnunda "bana neden bildirmedin, haberim olsa katlederdim, bunca yabancı temsilciler Babıâli'ye geliyor o halde görseler ne derler?" yolunda sitemde bulunduktan sonra "gençliğine verdim" denilerek Sivas'a sürgün edilmiş ve yerine Büyük Tezkireci Mehmed Sadık Efendi tayin edilmiştir. (BOA, HAT., 1312/51069)

21. BOA, HAT., 924/40152.

lında İzmir ve çevresine hâkim olan Selçukluların da ilgi alanına girdi. Daha sonra Bizans ve Latinlerin idaresi altına giren ada, iki asırdan fazla Cenovalı Maona hanedanının hâkimiyetinde kaldı. 1402'den sonra Osmanlı Devleti de Anadolu'nun adeta bir uzantısı olarak görülen ada ile ilgilenmeye ve oradan vergi almaya başladı. Gerek stratejik mevkii ve gerekse Malta şövalyelerinin istihbarat merkezi olması hasebiyle, Fatih döneminden itibaren daha fazla takip altına alınan ada, 1566 yılında doğrudan Osmanlı idaresine alınarak Kaptanpaşa Eyaleti'ne (Cezayir-i Bahr-i Sefîd) bağlandı. Ada, Cenovalılardan Türklerin idaresine geçtiğinde, ticari bir merkez olması hasebiyle karma demografik bir yapısı da vardı. Adada yaşayan Cenevizliler ve Katolik nüfusun başta İstanbul olmak üzere başka yerlere göç etmesiyle, ada Rum ve Müslümanlar ile bölgede ticaret yapan Latinler gibi sınırlı grupların yaşadığı bir yere dönüştü. Osmanlı Cenovalılardan sakız üretim ve ticaretine dayalı bir tekel organizasyonu devraldılar ve bu sistemi muhafaza ederek sakız ticaretini İstanbul'a yönlendirdiler. Feridun Emecen'in tespitlerine göre, Sakız adası Osmanlı idaresi altına girdikten sonra adadaki Latin ve Rum kökenli halkın statüsü de aynen muhafaza edilmişti. Osmanlı Adanın özelliği olan sakız üretimi için yeni bir yapılanmaya giderek sakız üreten köyler için özel bir mali birim oluşturdu. Önemli bir ticari emtia olan sakızı üreten köylere *Mastika* veya *Mastaki* köyleri adı verilmiş ve burada sakız üretiminin devamlılığı için her türlü tedbirler alınmıştı.[22] Bu sayede diğer adalara göre oldukça gelişmiş

22. Feridun Emecen, "Sakız Adasının Sakızları: Küçük Bir Osmanlı Tarım İşletmesi", *Osmanlı Araştırmaları* (İSAM), sayı 37, İstanbul 2011, s. 1-17. Adanın 16-18. yüzyıllarına ait sosyo-ekonomik yapısı üzerine özgün kaynaklar kullanarak yapılan bir bir çalışmada hem Emecen'in bulguları genişletilmekte hem de adada kurulan Osmanlı idaresinin özellikleri tespit edilmektedir. Buna göre, Sakız adasında yerel gelenek ile Osmanlı karakteristik devlet özelliğinin mezcedilmesinden oluşan yapı 150 yıl içinde adayı Osmanlı kültürünün bir parçası

bir ekonomiye sahip olan Sakız adası, aynı zamanda bu ekonomik gücünü de devletten sağladığı bazı imtiyazlara da dönüştürebildi. Ada 1694 yılından Pasarofça Antlaşması'na kadar (1718) Venedik işgaline girmiş olsa da[23] halkın Osmanlı Devleti ile olan ilgisinin devam ettiği görülmektedir. Ancak adada yaşayan Latinler ile Rumlar arasında bu süreçte başlayan gerginlikler, Katolik-Ortodoks rekabeti daha sonraki yüzyıllara taşınacaktır. Bu süreçte devletin aldığı tedbirler zamanla Rum reayanın lehinde gelişmeler sağlayacaktır. [24]

Adanın sakız dışında ticaret yolu üzerinde tabii bir liman olması onun gemicilikte de gelişmesine imkân hazırlamıştır.[25]

haline getirmiştir. Keskin, çalışmasını sonuç bölümündeki bu değerlendirmelerden sonra şu yargıya varmaktadır: "Osmanlı yönetiminin Sakız'da uyguladığı toplumsal ve ekonomik düzen, genel anlamda karşılıklı memnuniyet ilkesi ile devam etmiştir. 1821 Yunan ayaklanmasına kadar da Sakızlıların sisteme yönelik herhangi bir şekilde direnişi veya karşı çıkışı olmamıştır. Osmanlı yönetimi, adanın özel statüsünü çeşitli imtiyazlarla korumuş, adalılar da yaklaşık üç buçuk asırlık Osmanlı egemenliğinde, devlete sadakat ile hizmet etmiştir. (Filiz Yaşar Keskin, Bir Osmanlı Adasında Toplum ve Ekonomi, (XVI yüzyıldan XVIII. yüzyıla Sakız), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2013, s. 234, 314.)

23. Adanın 18. yüzyılı üzerinde yapılan başka bir çalışmada da benzeri sonuçları görmek mümkündür. Altı aylık Venedik işgali adanın stratejik önemine binaen derhal sonlandırılmış ve halkı sıkıntıdan kurtarılarak eski düzen yeniden kurulmuştur. Venedik işgal sürecinin adadaki etkileri için bkz. Dilara Dal, "XVIII. yüzyılda Sakız Adası", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2008, s. 5-18.

24. Dilara Dal çalışmasında, ada hakkında şu sonuçlara varmaktadır: "Ada Doğu Akdeniz ticaretinin merkez konumunu devlet politikaları nedeniyle İzmir'e devretmiş olsa da XVIII. yüzyılda stratejik konumunun avantajını kullanarak, Avrupa-İzmir ve Kuzey Afrika-İstanbul trafiğinde seyreden birçok gemiyi kendine çekmeyi başarmıştır. Fransa, İngiltere, Nederland, İsveç, Nemçe, Rusya, Dobrovenedik ve İspanya konsolosluklarının yer aldığı ve XVIII. yüzyılda gemilerin daha çok bir mola yeri olarak değerlendirdikleri Sakız Adası'nın en önemli ihtiyacı coğrafî yapının elverişsizliği sebebiyle yetiştirilemeyen tahıl ürünleri olmuştur." (Dal, *a.g.e.*, s. 135.)

25. Adalarda kaçak gemi yapımı hakkında bkz. Fatma Şimşek, "19. yüzyılın

Ada halkının çoğunun irili ufaklı gemicilik ile uğraşması, gemi inşası için gerekli iş gücüne sahip olması adada ahşap gemi yapımının büyümesine imkân sağlamış, hatta bu özelliğinden istifade etmek için ada Rum İsyanı'nda adeta bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Nitekim isyanda kullanılan brik tipi gemilerin bir bölümü de önceden burada inşa edilmiştir.

Burada özetle verildiği gibi; 16. yüzyılda Osmanlı idaresine alınan adada Latin ve Rum nüfus aynen muhafaza edilmiş, yerel gelenek ile Osmanlı karakteristik devlet özelliğinin mezcedilmesinden oluşan yapı 150 yıl içinde adayı Osmanlı kültürünün bir parçası haline getirmiştir. Adanın Osmanlı idaresi dönemi hakkında yapılan çalışmalar, Yunan tarih yazımının iddia ettiği gibi, Sakız Vakası'nın Rum İsyanı'nın meşruiyetini sağlayacak bir tarihsel gelişme olmadığını göstermektedir.

1821 yılında Sakız Adası'nda yoğun Rum nüfusa karşılık, yarıya yakını asker olan iki binden az (Ada Muhafızı Vahîd Paşa'ya göre bin civarında) Müslüman ahâli yaşamaktaydı. Ada, Rum korsanlarının ve isyancıların önemli bir lojistik destek sağlama noktasıydı. Adada yaşayan Rumlardan bazıları da bu isyan rüzgârına kapılmıştı.[26] İstanbul, Anadolu sahillerinin dibindeki bu adaya çok önem veriyordu. Hatta diğer adalarda başlayan isyana katılmayacağını düşünüyordu. Fakat aldığı istihbarat ve bölgede hareketliliğin artması üzerine, idari tedbirleri alması için daha önce İngiltere ve Fransa'da bulunan ve farklı devlet görevleri icra etmiş tecrübeli bir yönetici olan Vahîd Paşa'yı (ö. 1828) Eylül 1821'de adaya muhafız olarak gönderdi.[27] O da kısa bir

İkinci Yarısında Cezayir-i Bahr-i Sefîd Vilayetinde Kaçak Gemi Yapımı", *Belleten*, cilt 83, sayı 296, Ankara 2019, s. 201-227.

26. BOA, HAT., 750/35408, 29.12. 1235; Cevdet, *Târih*, XII, s. 36.

27. *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s. 38; Fahri Maden-Mustafa Eğilmez; *Vahîd Paşa'nın Hayatı Sakız Vak'ası*, İstanbul 2012, s. 13, 67. (Bu çalışmanın içinde Vahîd

süre içinde asker ve maiyetiyle birlikte Adaya yerleşti. Adadaki idari geleneğe göre, Sakız halkı gelen yönetici ve asker için "mutfak masrafı" adı altında bir vergi ödemekteydi. Nitekim bu vergi Vahîd Paşa'ya da ödenmeye başlanmıştı. Verginin önemli bir bölümü İstanbul'daki Sakızlı tüccarlar tarafından verildiğinden onlar da bu konuda hükûmete gereken teminatı vermişlerdi. Bu ilişki, bir bakıma karşılıklı güven tazeleme ilişkisiydi. Vahîd Paşa, yaptığı ilk gözlemler ve karşılaştığı durumları dikkate alarak bölgeye ilave iki bin askerin yerleştirilmesini istedi. Ancak bu yeni vergi demekti. Buna önce İstanbul'dakiler karşı çıkacaktı. Bâbıâlî İstanbul'daki Sakızlı tüccarların da ticari menfaatlerini sarsacak girişimlere izin vermeyeceklerine güvenip mevcut sayının asayişi sağlamak için yeterli olduğu gerekçesiyle talebi reddetti. Aslında Vahîd Paşa'nın Sakız'a atanması gündeme geldiğinde bölgeden gelen bilgiler değerlendirilmiş ve orada sadece 500-600 askerin olduğu görülmüştü. Ada'nın mutlaka asker ve mühimmatla takviye edilmesi gerektiği, Sultan'ın da bu konuda talimatlar verdiği anlaşılmaktadır. Ama nedense bu talep hayata geçirilemediği gibi Paşanın isteği de kabul görmemiştir.[28]

Bunda birkaç faktörün rol oynadığını varsaymak mümkündür. Birincisi, bu ada İstanbul Sakızlılardan bir isyan beklemiyordu. İkincisi, İzmir ve Çeşme'ye yakınlığından dolayı her zaman kolayca asker çıkarabilecek bir yerdi. Üçüncüsü de İstan-

Paşa'nın hayatı dışında, (*a.g.e.*, s. 4-22) kaleme aldığı *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız* adlı eserinin transkripsiyonu da bulunmaktadır.) Eserin Princeton Üniversitesi nüshası 29 Ramazan 1243/14 Nisan 1828 tarihini taşımaktadır. Fahri Maden-Mustafa Eğilmez bu yazmayı, H.1290/M.1873 baskısı ile mukayese ederek neşretmişlerdir. Ancak bu neşirde pek çok okuma hataları bulunmaktadır. Biz alıntılarımızı eserin matbu nüshasından yaptık. Vahîd Paşa, *Tarih-i Vak'a-i Sakız, Bin İki Yüz Otuz Yedi Tarihinde Sakız'da Vuku bulan İhtilali Beyan Eder*, Mekteb-i Sanayi Matbaası H.1290.

28. BOA, HAT., 1320/51482, 29.12.1236.

bul'daki Sakızlı tüccarların bir bakıma kendileri ve menfaatleri rehin altındaydı. Onların da böyle bir isyana izin vermeyecekleri zannediliyordu. Oysa aynı sıralarda İzmir İngiliz konsolosu hem Bâbıâlî'yi hem de Sakız muhafızını, Sakız dışındaki Rumların yaptıkları hazırlıklara karşı uyarıyordu.[29] Ayrıca, Fransızlar da Vahîd Paşa'yı uyararak gerekirse yardım edebileceklerini bildirmişlerdi. Paşa'nın söylediğine göre o, bu talebi "kendimizi savunabiliriz, yardıma ihtiyacımız yok" diyerek geri çevirmişti. Oysa bu tarihten yaklaşık bir yıl önceki raporlarda bile adalardaki isyanlar anlatılıyor ve mevcut savunma imkânlarıyla durdurulamayacağı bildiriliyordu. Bunun en bariz delili Kapudâne Ali Bey'in kuşatma altında iken İstanbul'a ulaşan feryatlarıydı. Zaten görev yerine ulaştığında Vahîd Paşa'nın askeri takviye talep etmesi de bu açık tehditten kaynaklanıyordu.[30] Ama nedense İstanbul sadece Arnavutluk sahilleri ile Mora'ya yoğunlaşmıştı ve bir türlü Sakız'ı görmüyordu.

Vahîd Paşa atanmadan önce, Mayıs 1821 sonlarında İstanbul'a ulaşan mufassal bir raporda, Sakız etrafında yaşanan gelişmeler ele alınıyordu. Hacdan dönen 12 kadın toplam 434 hacının Rum baskınlarından etkilendiği ve sadece 124 hacının canını kurtarıp Sakız Adasına sığındığı bildirilmekteydi. Aynı raporda, asıl isyancıların Çamlıca ve İpsara taraflarında olduğu söylenmekle birlikte, Sakız Adası ahâlisinin de isyana hevesli olduğu notu düşülmüştü. İsyancıların bütün Avrupa devletlerinin bayraklarını asarak herkesi kandırabildiklerini beyân eden raporda kısa bir süre içinde Sakız etrafında 600'den fazla Müslümanın öldürüldüğüne dikkatler çekilerek Sakız'ın askeri bakımdan takviye

29. Vahîd Paşa, *Târih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, İstanbul H.1290, s. 13. (Bundan sonra *Vahîd Paşa, a.g.e.*)
30. BOA, HAT., 745/35221, 21.12.1236

edilmesi isteniyordu. O tarihte de Çamlıca, Suluca, İpsara ve sair adalardan gelerek Sakız'ın muhasara edildiği bildirilen raporda bu adalardan istenildiğinde 100'den fazla Rum gemisinin aynı anda hareket edebildiği yazılmaktadır. Tehlikeyi oldukça açık ve hakikati yansıtır biçimde yansıtan bu rapor, Sultan'a takdim edilmiş ve o da bu tehdidin büyüklüğünü fark etmiştir. Bu arzın üzerine Sultan'ın yazdığı hatt-ı hümâyûnu oldukça manidardır. Yolda kalan hacıların kurtarılması için 10.000 kuruş gönderilmesini emreden Sultan, gelen yazıya istinaden "Bahr-i Sefîd'e giden donanma kâfi değil, buna bir çare bulunmalı" tespitinde bulunuyordu. Padişah, donanmanın Sisam Adasına gidip isyancıları ele geçirerek öldürülmelerini, geride bıraktıklarının (isyancıların ailelerinin) da esir alınmasını, bu sonucun diğer adalılara da ders olacağını söylüyordu.[31]

Bu düşünce pratik değildi ve sadece zaman zaman bu konuda II. Mahmud'dan sadır olan fevri cevaplardan biriydi. Sultan'ın adamları meseleye bir çözüm üretemedikleri için o da ancak bu çareyi düşünebiliyordu. Sultan'ın bu şiddetli tepkisine rağmen, geçen bir yıl boyunca Sakız için yeterli bir tedbir alınmadığı sadece Denizli ve Suğla mütesellimi İlyas Ağa'nın Sakız taraflarına asker ile gönderilmesinin düşünüldüğü[32] ve kısmen hayata geçirildiği anlaşılmaktadır.

Aynı sıralarda gelen başka istihbaratlarda da o tarafa yönlendirilmiş olan küçük bir filoya karşı seksen civarında Rum gemisi teçhiz edildiği bildirilmekteydi.[33] Belgelere yansıdığına bakılırsa uyarılar karşısında İstanbul, çeşitli merkezlere yazarak Sakız için asker tertip etme gayretine girmişti. Ancak gerek mahalli yö-

31. BOA, HAT., 941/40914, 23.08 1236.
32. BOA, HAT., 839/35792, 29.09.1236.
33. BOA, HAT., 731/34746, 23.10.1236

neticilerin iktidarsızlığı ve gerekse taşralarda Sakız'a kaydırılacak askerlerin isteksizlikleri bu planlamanın zamanında hayata geçirilmesine engel teşkil ediyordu. Mesela İzmir ve civarıyla Sakız'a asker toplamak için yapılan yazışmalarda, askerin hevessiz davrandığı ve hatta çeşitli söylentilerin yayılarak Sakız için Çeşme'de yapılmak istenen askeri yığınağın gerçekleşmediği görülmektedir. Aslında Sultan merkezdeki adamlarını harekete geçiremediği gibi onlar da taşradakileri harekete geçiremiyordu. Temmuz 1821 başında İzmir muhafızından gelen bir kâime üzerine Sultan II. Mahmud'un yazdığı hatt-ı hümâyûn oldukça anlamlıydı ve Sultan'ın birkaç sene sonra Yeniçerilere karşı girişeceği harekâtın da ipuçlarını taşımaktaydı.

> *Bizim asker fetâvâ-yi şerîfe mûcebince [şer'î fetvalar gereği] idamları luzûm gelen asiler ile cenk idüp ganâyim [ganimetler] almağa heves etmeyüp kendi haliyle olan reayayı yağmaya göz diküp isyan ettiriyor...*[34]

Toplama askerin iş görmediği ayan beyân ortaya çıkmışır. Zira Sultan'ın "bizim asker"dediği kesim çeşitli yerlerden toplanmış ve bölgeye sevkedilmş askerlerdir. Bunlar, doğrudan düşmanın üzerine gidip, savaşarak, savaş hakkı olarak ganimet almak yerine kendi halinde insanları yağmalamayı tercih eden ve Sultan'ın şikayetine neden olan çapulculardır. En üst seviyeden gelen bu feryadın, Osmanlı askeri düzeninin ne derece bozulmuş olduğunun da bir göstergesidir.

34. BOA, HAT., 941/40633, 3.10.1236.

Vahîd Paşa muhafız tayin edildiğinde, nerdeyse Adalar Denizindeki bütün adalara sirayet eden Rum İsyanı, Sakızı da tehdit ediyordu. Özellikle komşu ada Sisam taraflarında yapılan hazırlıklar İstanbul'da bile duyuluyordu. Bu yüzden Paşa, bir tedbir olarak adadaki bazı metropolitler ile kimi saygın tüccarları rehin olarak kale içine aldırdı. Sisam ve Çamlıca Adalarından Sakız Adasının bir saldırıya uğrayacağı istihbaratı üzerine kale dışındaki Müslümanlar da kale içine nakledildi. Bu süreçte zaman zaman yaşanan tehlikeler bertaraf edildiyse de Sisamlı Rum isyancıların liderliğinde 4000 isyancının (kimi kaynaklara göre 6000) 23 Mart 1822'de adaya çıkmalarına engel olunamadı.[35] Başka bir ifade ile bir yıl önce baş gösteren ve II. Mahmud'u endişelendirip kızdıran tehlike bir yıl sonra ortaya çıktı. Aslında Çamlıca taraflarındaki isyandan ilk haberler, o zaman Kapudâne olan Nasuhzâde Ali Bey tarafından İstanbul'a ulaştırılmıştı. Korfu'daki Osmanlı şehbenderine [konsolosuna] gönderdiği haberci aracılığıyla edindiği bilgilere göre İpsilantis, Çamlıca halkına bir komutan tayin ederek bütün gemilerine isyan bayrağı astırmıştı. Ali Bey'in istihbaratına göre 150 kadar gemi toplanıp ateşli şenlik yaptıktan sonra üçe ayrılmışlardı. Badra'ya ulaşan grubun gemilere etrafı kırmızı, zemini mavi yarım ayın üstünde haçın bulunduğu bayraklar asılmıştı. Aynı gemiler bir brik ve bir firkateyn ile Mısır'dan gelmekte olan Müslüman tüccar gemilerine saldırarak zarar vermişlerdi. 1821 Nisan-Mayıs aylarının havadisini nakleden raporda, sağa sola saldıran Rum gemilerinin İngiliz ve Rus bandıraları ile hareket ettikleri bildirilmekteydi.[36] Muhtemelen

35. BOA, HAT., 932/40382, 21.07.1237.
36. BOA, HAT., 927/40280, 29.12.1236.

Sakız Adasını tehdit eden gemiler de raporda belirtilen Çamlıca ve İpsaralı isyancıların gemileri idi.

Zaten bu rapordan sonra Sakız adasından gelen ilk bilgilerde, adada yaşayan Latinler hariç adanın bütün Rum ahâlisinin bu isyancılar ile iş birliği yapmaya zorlandığı/tahrik edildiği bildiriliyordu. İlk kuşatmada yirmi gün süren çatışmalar neticesinde, dışarıdan gelen asiler ve içeriden onlara katılanlar adayı yağmaladı ve kıymetli olan her şey Sisam'a taşınıp şehir merkezi hayalet şehre dönüştürüldü.[37]

Sakız adası halkının diğer adalılar gibi gerçekten isyana niyetlerinin olup olmadığı tartışmalıdır. Elbette isyancılar ile baştan beri ilişkisi olan azınlık bu hükmün dışındadır. Zira, isyan doğrudan ada halkı arasında başlamamış, dışarıdan gelenler onları da içlerine alarak isyan etmişlerdir. Sakız Adasının bulunduğu coğrafî konum ve Osmanlı idaresinde asırlardır sahip olduğu birtakım ayrıcalıklar onları diğer adalardan farklılaştırıyordu. Üstelik Atina ve diğer ada Rumlarından çok Anadolu ile yakınlıkları vardı. Bu yüzden Sakız ahâlisinin çoğunluğu isyana sıcak bakmıyor, hatta bundan dolayı dışarıdaki isyancılar tarafından da tenkit ediliyorlardı. Ancak ada, Rum isyancılar için stratejik bir mevkiydi. Anadolu'nun dibinde elde edecekleri başarı kendi davalarına ciddi yarar sağlayacak, Anadolu ve İstanbul Rumlarının daha fazla desteğini alabileceklerdi. Bu açıdan Vahîd Paşa'nın adaya gelir gelmez daha fazla asker talep etmesinde haklılık payı bulunmaktaydı. Nitekim Paşa'nın bazı tanınmış aileleri, tüccarları ve metropoliti kalede rehin tutmasının sebebi de dışarıdan gelmesi muhtemel saldırıya karşı bir önlemdi. Ancak daha önce de söylendiği gibi bürokrasi, uyarılara rağmen Sakız Adası-

37. Cevdet, *Tarih*, XII, s. 37; Ali Fuat Örenç, "Sakız", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, s. 6-10.

nın yakınlığı ve Sakızlıların verdiği güvenceye istinaden bu tedbiri gereksiz buluyor veya tehlikenin büyüklüğünü sezemiyordu. Ama ok yaydan çıkmış ve Sakız ahâlisinden isyana taraftar olmayanlar da –muhtemelen zorla ve korkuyla– isyancılar ile iş birliği yapmaya başlamışlardı. Zira isyana iştirak etmeyenler de yağmacıların hedefi olmaktan kurtulamayacaktı. Özellikle Ortodoks olmayanlar bu tehdide daha da açıktı.[38]

Sisam'da isyancılara önderlik yapan Lycurgus Logothetis, Sakız isyanını da planlayanların başındaydı. Ada halkı için yayımlanan ve daha doğrusu kaledeki Türk yönetimine hitap eden ilk isyan beyannamesinin altında da ada tüccarlarından Antonious Bournias ve Dimetraki ile birlikte onun imzası yer alıyordu.[39]

---

38. Olaylardan sonra Vahîd Paşa'nın sunduğu mufassal bir raporunda ilk defa isyancı başlarının adı geçmekte ve onların halkı isyana zorladıkları ifade edilmektedir: "...an-asl Sakızlı olup Fransız himayesinde bulunan Antonaki Burniya nâm kâfir ile Sisamlı Yorgi Likuî kâfir sergerdeleri olarak, Sisam tarafından ve İpsaralı Dimetraki kapudan sahâbetiyle İpsara'dan zuhûr eden dört bin mikdarı izbandutlar Cezire-i Sakız'ın mecmu-i kur'a reayasını tav'an ve şehir reayasının Latin mezhebinde olanları asla karışmayıp ma'âda Rumların bazıları bi't-tatavvu' ve'r-rızâ, bazıları cebren ve kerhen munzam ve mülhak olduğu... BOA, HAT., 938/40536.

39. Vahîd Paşa'nın tercümesini verdiği ve isyancıların Sakız'daki yönetime sundukları teklif şöyledir: "Rabbü'l-âlemîn emir ve iradesi olmadıkça kimse kimseye zarar ve ziyan edemez ve öldüremez. Eski günahlarından dolayı Rum milletinin hürriyetleri Osmanlıların eline geçmiş ve nice senelerden beri esaret zinciri altında kalmışlardı. Müslümanların günahkârlığı sebebiyle 'saltanat-ı memâlik-i Rûm' (Rum diyarlarının saltanatı) eskisi gibi kendilerine döneceği kesin olduğundan taraf taraf ayaklanıp nice mahalleri zapt ettiklerini ve şu anda Sakız Adasını da istila ettiklerini gördünüz ve bildiniz. Şimdi koruduğunuz kaleyi elinizden almak bize su içmek kadar güç bir şey değildir. Eğer üç güne kadar silahlarınızı bana teslim ile itaat ederseniz içinizde olan yabancıların cümlesini silahsız Anadolu tarafına geçirir ve yerlinin erkek ve kadınlarına (Sakız Müslümanları kastediliyor) yıllık küçük bir vergi koyarak emlak ve akarları ellerinde bırakılır. Ve eğer inat ve muhalefet ve hususiyle kalede mahpus tutulan Rumlara suikast ve ihanet ederseniz çoluk-çocuklarınız ile yok olacağınızı muhakkak bilesiniz." (Vahîd Paşa, *a.g.e.*, s. 17; http://www.christopherlong.co.uk/per/chiosmass2.html)

İlginçtir ilk iki isim Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında ona hizmet etmişlerdi. Nitekim Sakız'ı kuşatan Rum isyancılar da Lycurgus Logothetis'in adamlarıydı. Kimi kaynaklara göre isyancıların asıl kini Sakız Rumlarına idi. Zira diğer ada Rumları isyana iştirak ederken Sakızlılar hâlâ uzak duruyorlardı.[40] Özellikle isyancıların başında Sisam'dan adaya gelen ve kendisini Sakız Rumlarının tabii lideri olarak gören Lycurgus, bu sebepten dolayı Sakızlılara içerlenmekteydi. Zaten adamlarıyla birlikte adaya çıkar çıkmaz kısmen Sakız özerk yönetimi temsil eden Demogerontları (mahalli meclis üyeleri) davet ederek bir ihtilale girişti. Halkın seçtiği bu heyeti iptal edip altı kişilik bir yeni danışma konseyi kurduğunu ilan etti. Valtos'un verdiği listeye göre bunlar Cosi Vouro, Panteli Zervudavhi, Nicolas Frangopulo, Frangouli Pallaki, Polychrones Diamantari ve Stephan Gianousto'dan oluşmaktaydı.[41]

Aslında bu davranış tek başına ve Sakız Vakasının sonuçlarından bağımsız olarak değerlendirildiğinde bile doğrudan bir kalkışma, bir siyasi isyan idi, denilebilir. Zira bu isyan; kurulu devlet düzenini, üstelik Sakız'a özgü, halkın seçtiği yerli yöneticileri ortadan kaldırıp yeni bir düzen getiriyordu. Bir savaş konseyi oluşturan Lycurgus, Limana yabancı gemilerin girişini engelleyen tertibat aldıktan sonra kendi savaşçılarını serbest bıraktı. İlk hedefleri eski düzenin koruyucusu olan kaledeki muhafız ve askerlerdi.

İsyancılar, hızlı bir şekilde Türkleri katletmeye, kahvehanelerini, iş yerlerini yağmalamaya, evlerini yakmaya başlayıp iki camiyi de yıktılar. Dışarıdan gelen deniz haydutlarının ya da adadaki ortaklarının, Müslüman ve Latinlerin hatta isyana des-

40. Valtos, *a.g.e.*, s. 153.
41. *A.g.e.*, s.157.

tek vermeyip evlerine kapanan Sakızlı Rumların evlerinde, iş yerlerinde, üzerlerinde kıymetli olan her şeye el koymaları[42] büyük galeyana sebep oldu. Bu vahşi manzara, karşısında kale etrafını savunan Türkler de isyancılar ile iş birliği yaptıklarını düşündükleri merkezdeki Rumlara saldırdılar.[43] Böylece önü alınmaz ve günlerce devam edecek olan karşılıklı bir kıyım başladı.

İstanbul'da pek çok Sakızlı yaşamaktaydı. Kimi ticaret, kimi gemicilik ve başka zanaatlar ile meşguldü. Hatta bazıları da Tersane'de ve seferdeki gemilerde tercüman olarak istihdam ediliyorlardı. Sakız'da isyan belirtileri ortaya çıkınca İstanbul'daki Sakız kökenliler de muhtemel bir tehdit olarak algılandı. Bu yüzden İstanbul'un çeşitli semtlerinde yaşayan Sakızlıların bir tedbir olarak İstanbul'dan çıkarılması için ilgililere talimatlar verildi. Tabii bu iş de devletin ağırbaşlılığına uygun yapılmaya başlandı. Sakız isyanı akabinde bir güvenlik tedbiri olarak, önce patrikhaneye talimat verildi ve İstanbul'daki bekâr Sakızlıların listesi tutularak Konya, Karahisar, Ankara ve Çankırı taraflarına, bazı kaynakların ifade ettiği gibi sürgünleri değil, gönderilmeleri (belgede *i'zamları* denilmektedir) istendi. Zira Osmanlı kaynaklarında sürgün edilenler için *i'zam* da kullanılsa bile mutlaka *nefy* kelimesiyle kullanılmaktaydı. Oysa burada *i'zam* yani sade-

---

42. Valtos, *a.g.e.*, s. 155 vd. Valtos'un eserini yayımladığı tarih, henüz hadiselerin soğumadığı dönemlere denk gelmektedir. Kitabında özellikle Rumların diğer Rumlar ile ilişkilerine ve isyana yansıyan boyutlarına dair önemli bilgiler vermektedir. Rum isyanından sonra, II. Mahmud'un Rumların katli konusundaki açıklamaları ve bununla ilgili uygulamalar kitabımızın muhtelif yerlerinde belgeleri de verilerek değerlendirilmiştir. Açıklama ve uygulamalar tarihçilerin değerlendirmelerine açıktır. Ancak burada Valtos'un daha sonraki anlatımlara da kaynaklık eden sözde Sultan'ın "12 yaş altındaki bütün erkekleri 40 yaş üstündeki bütün kadınları, 2 yaş üstü bebekleri öldürün ve gerisini esir edin" ifadelerini içeren bir fermanın bulunmadığını veya en azından baktığımız belgelerden böyle bir emrin çıkmadığını da hatırlatmak gerekmektedir.

43. Vahîd Paşa, *a.g.e.*, s. 23.

ce gönderilme deniliyordu. Aslında bu kararın fevri bir şekilde alınmadığı Sadaret'ten Sultan'a sunulan *arîza*dan da anlaşılmaktadır. Teklifte, Vahîd Paşa'dan gelen haberlerde, Sakız'da kale dışındaki muhasaranın yanı sıra Sakız reayasının da isyan ettiği anlaşıldığından bir güvenlik tedbiri olarak İstanbul'daki bekâr Sakızlıların da adı geçen yerlere gönderilmesi Sultan'a arz edilmiştir. Sultan Rum İsyanı karşısındaki bilinen hiddetine rağmen bu teklifin Meclis-i Şûrâ'da tartışılıp çıkan kararın uygulanmasını talep etmiştir. Yine belgelere göre, o sırada İstanbul'da 15 binin üzerinde bekâr Rum genci (sadece erkekler kastediliyor) vardır. Bu durum, Adalardaki isyanın onları harekete geçirebileceği ve İstanbul Boğazını kapatabilecekleri endişesini doğurmuştur. Bu yüzden özellikle sağda solda kontrolsüz bir şekilde yaşayan bekâr Rumların İstanbul'dan uzaklaştırılmalarına karar verilmiş ve hemen uygulamaya sokulmuştur.[44]

İstanbul'daki bu hazırlıkları ve donanmanın Mora için harekete geçirilmesini yabancı elçiler de dikkatle takip etmekteydi. Sisamlıların Sakız'a saldırı ve işgal haberleri İstanbul'a ulaştığında hükûmetin aldığı tedbirlere karşı ilk sesler, yine Rusya ve İngiltere elçilerinden gelmişti. Birbirini sevmeyen Rus elçisi Baron Stogonoff ile İngiltere elçisi Stratford Canning hükûmet nezdinde müşterek mesaiye başlamışlardı. Özellikle İstanbul'da Sakızlı tüccarlara konulan ambargo ve yapılan baskılara Canning, onların ticari olarak İngilizler ile ilişkide olduklarını ve bu yeni durumun kendi menfaatlerini zedelediğini söyleyip karşı çıkıyordu. Hatta bu haber ve tartışmalar Mayıs 1822 ortalarında Londra basınına da taşındı. Batı kamuoyunda İstanbul'dan harekete geçen donanmanın tedbir amaçlı olduğu, fakat Yunanlara karşı

44. BOA, HAT., 884/39087, 29.12.1236.

bir savaşın beklenmediğini tahmin ediyordu.[45] Aslında bu doğru bir tahmindi. Zira donanmaya verilen talimatlar da bu yöndeydi. Buna rağmen özellikle Canning ikiyüzlü hareket ederek bir taraftan Rumlardan İngiliz tüccarların alacağını ileri sürüp onlara devletin baskı uygulamamasını istiyor, diğer taraftan da Rum isyanında İngiltere'nin hiç dahli olmadığını iddia ediyordu. Canning bu iki yüzlüğünü Ağustos 1822'de bile hâlâ sürdürecek ve hükûmete ültimatom gibi bir mektup sunacaktı.[46]

PAŞALARIN KAVGASI

Rumların baskınından bir hafta sonra, Kaptanıderya Ali Paşa, Akdeniz'e yelken açtığında ilk durağı Sakız Adası oldu. Kendisine verilen talimatta önce güzergâhındaki Sakız İsyanı'nı durdurup ardından hızlıca Mora'ya yönelmesi isteniyordu. Mart sonunda İstanbul'dan yola çıkan donanma, on gün içinde Sakız önlerine vardı. İzmir mutasarrıfı Hasan Paşa'dan gelen bilgilere göre 11 Nisan'da donanmanın ada önlerinde görülmesiyle adayı abluka altında tutan denizdeki isyancılar dağıldı. Ada önlerinde donanmayla demirleyen Ali Paşa, önce Çeşme'den nakledilen askerleri (takriben 1500 kişi) adaya çıkardı ve Vahîd Paşa ile iş birliği yaparak şehir merkezindeki güvenliği sağladı. Ablukayı sürdüren isyancılar donanmayı görüp kaçınca karadakiler desteksiz kaldı. Aslında donanmanın yolda olduğunu öğrenen pek çok Sakızlı isyancı da daha donanma bölgeye ulaşmadan adayı terk etti. Ayrıca ablukayı sürdüren İpsara ve diğer adalardan gelen ge-

45. *The Times*, 14 Mayıs 1822.

46. Stratford Canning'in hükûmete sunduğu mektup için bkz. BOA, HAT., 889/39279,

miler de geri çekilirken isyana katılan veya katılmayan ahâliden binlercesini de tahliye etti. Bir kısım isyancılar ise dağlara doğru merkezden uzak yerlere kaçtı.

Donanmadan adaya çıkarılan askerler üç bölgeye ayrılarak isyancıları takibe başladı. Torloti Manastırı tepesi, Azban Kapısı ve Okmeydanı'nda şiddetli çarpışmalar oldu. Denizden adayı muhasara eden ve ada dışından gelen isyancı kayıklarının kaçtığını, yerli 28 kayığın yandığını, bunların 15'inin de ele geçirildiğini rapor eden Ali Paşa, yakalanan elebaşlarıyla, isyana destek veren Metropolitin "irâde-i şahâne gereği"[47] idam edildiğini bildirmektedir.

Raporunda ayrıca, İstanbul'dan Vahîd Paşa'ya gönderilen 100.000 kuruş atiyyeyi de teslim ettiğini belirten Paşa[48], dikkatleri Midilli, İstanköy ve Rodos adalarına çekmektedir. Bu adalar, henüz isyan etmemiş olsalar da güçlü tedbirler alınmadığı takdirde "vicdanlarında olan hıyaneti fiiliyata" dökme cesareti göstereceklerini söyleyen Ali Paşa, devletin isyana bakış söylemini kendisi de kullanmaya başlamıştır. Paşa bu maksatla Anadolu'dan asker toplayıp bu adalara gönderilmesini önermektedir. Sultan Mahmud, Sakız'dan gelen kurtarma haberine sevinmiş ve haberi İstanbul'a ulaştıran tatarlara hilattan başka biner kuruş atiyye verilmesini, ayrıca Ali Paşa'ya "tahsîn ve teşvîk" muhtevalı bir mektup gönderilmesini emretmiştir.[49]

---

47. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 575, s. 125.

48. Parayı teslim aldığına dair Sultan'a teşekkür mektubu yazan Vahîd Paşa, mektubunda daha önce istediği mühimmatın da gönderildiğini ve donanmadan adaya peyderpey çıkarıldığını ilave ettikten sonra, mühimmatın tamamının verilmediğini ima edip özellikle "siyah barutun" azlığından şikâyet etmektedir. Belli ki Vahîd Paşa ile Kaptan Paşa arasında bu konuda bir anlaşmazlık vardır. Belki de aralarındaki ilk ihtilaf da bu konuda yaşanmıştır. (BOA, HAT., 938/40536).

49. BOA, HAT., 932/40382, 21.07.1237.

19 Mayıs 1822'de İstanbul'dan Ali Paşa'ya yazılan cevâbî mektupta Padişahın Sakız'ın muhasaradan kurtarılması haberine duyduğu memnuniyet bildiriliyor ve kendisi "Osmanlı devletinin gayûr ve cesur veziri" olarak nitelendiriliyordu.[50] Aynı tarihlerde muhafız Vahîd Paşa da benzeri raporlar yazarak Sakız'ın işgalden kurtarıldığını, Müslüman halkın kaleden çıktığını belirterek, dışarıdan gelen gönüllü askerlerin dönme hazırlıkları yaptığından Sakız'ın muhtemel yeni saldırılardan korunması için adaya birkaç bin askerin yerleştirilmesini istemektedir.[51]

Ali Paşa'nın diğer adalar için yaptığı önerilerin de yerinde bulunarak, gerekli yerlerde asker tertibine gidileceği kendisine yazılırken, Sakız için de Aydın ve Saruhan'dan asker toplanıp gönderileceği söyleniyordu. Aynı yazıda Sakız'ın istihkâmına da dikkat edilmesi uyarısı yapılıyordu. Nitekim adanın askeri bakımdan takviyesi için Anadolu'dan toplanan askerler, Çeşme Muhafızı Abdi Paşa tarafından peyderpey adaya gönderilmeye başlanmış ve Ali Paşa da bunun tamamlanmasına kadar ada önlerinden hareketini ertelemiştir.[52]

Sakız Muhafızı Vahîd Paşa, kaleme aldığı *Tarih-i Vak'a-i Cezîre-i Sakız* adlı eserinde bu süreçte yaşanan olayları kendi gözünden detaylarıyla anlatmaktadır. Aşağıda ele alınacağı gibi ki-

---

50. "İzmir mutasarrıfı Hasan Paşa'nın 13 Nisan 1822 tarihli arızası, Sultan Mahmud'a takdim edildiğinde üzerine yazdığı hatt-ı hümâyûnunda hoşnutluğunu şu ifadeler ile anlatmıştır: 'Hasan Paşa'nın işbu kâimesiyle muahharan vurûd eden kâime ve Reşid Paşa'nın kâimesi ve evrâk-ı sâire manzur-ı hümâyûnum olmuştur. Elhamdülillah Cenâb-i Bârî'nin lütf ve ihsânına hamd ü sena olsun. Kapudan Paşa'nın ve Vahîd Paşa'nın tahriratları dahi yolda olmak gerekir. Hasan Paşa (İzmir mutasarrıfı) ile Reşid Paşa'dan (Midilli mutasarrıfı) gelen tatarlarına hil'atlar ilbas olunup beşer yüz kuruş atiyye verile." (BOA, HAT., 897/39476. 21.07.1237.)

51. BOA, HAT., 931/40342. 5.08.1237.

52. BOA, HAT., 897/39476; 931/40342, 5.08.1237; 932/40382, 21.07.1237. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 575, s. 92; *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s. 85-86, 95.

tapta Kaptanıderya Ali Paşa'dan sınırlı bir şekilde, o da aralarında yaşanan ihtilaflar nedeniyle bahsetmektedir. Kuşkusuz olayın birinci derece görgü tanığı olarak Vahîd Paşa'nın verdiği bilgilerin kıymeti büyüktür. Ancak eserinde Kaptanıderya'ya yönelttiği suçlamaların da göz ardı edilmesi mümkün değildir.

Donanmanın Sakız önlerine varmasının ilk günlerinden itibaren iki paşa arasında bazı ihtilafların baş gösterdiği ve Ali Paşa'nın Vahîd Paşa'nın görevden alınmasını istediği resmî kayıtlara girmiştir. Aynı şekilde Vahîd Paşa da bu ihtilafa binaen istifa etme talebini Kaptan Paşa'ya ve İstanbul'a ulaştırmıştır. Vahîd Paşa'nın bu talebini 12 Mayıs'ta İstanbul'dan yazılan bir buyruldu ile Ali Paşa'ya da ulaştırdı. Bu yazışma trafiğine göre ihtilafın baştan beri sürdüğü anlaşılmaktadır.[53] Peki birbirini şahsen tanımayan ve aynı maksat için orada buluşan iki paşa arsındaki kavganın sebebi nedir?

Kaptanıderya, İstanbul'dan aldığı talimata göre, adada gerekli tedbirleri aldıktan sonra Mora'ya geçecekti. Ancak isyanın bastırılmasına rağmen adayı koruyacak yeterli asker yoktu. Yakın adalarda isyan devam ediyordu. Bu yüzden Anadolu'dan buraya asker geçirilmesi gerekiyordu. Nitekim aldığı izinler ve Çeşme Muhafızının da iş birliğiyle bir kısım takviye askerin Çeşme üzerinden Sakız'a çıkarılmasına karar verilmişti. Paşa bu duruma nezaret etmek maksadıyla ada açıklarında demir atıp beklemeye koyulmuştu.[54]

İstanbul'dan çıkarken Paşa'ya verilen talimatlar, öncelikle Sakız ve çevresinin güvenliğinin sağlaması yönündeydi. Sadaretin aldığı istihbarata istinaden, 28 Nisan'da Kaptan Paşa'ya yazdığı uzun bir buyruldu, olaylar bastırıldıktan sonra donanmanın

53. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr.575, s. 125.

54. BOA, HAT., 884/390067, 9.08.1267; *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s. 90.

bölgeden uzaklaşması hâlinde isyancıların toparlanıp yeni bir harekâta girişebilecekleri de ihtâr etmişti. Kendisine Sakız'ın tahkimi ve çevresinde yeterli tedbirlerin alınması önerilmiş, hatta dağlara kaçmış bazı isyancıların isimleri verilerek Vahîd Paşa'yla birlikte takiplerinin yapılması istenmiştir. Aynı yazıda, bu meselenin öneminin Vahîd Paşa'ya da iyice anlatılması konusunda Padişah'ın uyarısı hatırlatılmıştır.[55] Başka bir ifadeyle Padişah, Ali Paşa'ya yeterli önemler alınıncaya kadar Sakız önlerinde kalmasını emrediyordu. Ancak anlaşılan bu beklemeyi Vahîd Paşa kendisine duyulan güvensizliğin bir yansıması olarak algılıyordu. O bir taraftan donanmanın bölgedeki varlığını Sakız'ın güvenliği için zaruri buluyor ve bunu istiyordu. Fakat donanmanın Sakız önlerinde durması yerine İpsara ve Sisam taraflarına gidip bölgeyi oradan kontrol altında tutmasını arzu ediyordu.

Oysa aynı sıralarda, İstanbul'dan Mora Seraskeri Hurşid Paşa'ya yazılan başka bir buyruldunun, donanmanın uygun havada hareket ederek Sakız'da duracağı, orada gerekli tedbirleri aldıktan sonra Mora'ya yöneleceğini bildirmesi, yukarıdaki planlamanın yürürlükte olduğunu göstermektedir. Ancak ihtiyaç hâsıl olursa donanmanın Sakız önlerinde kalmasının uzayabileceğine de dikkatler çekilerek, Hurşid Paşa Mora taraflarında yaşanmakta olan ihtilale dikkat etmesi konusunda uyarılmaktadır.[56] Daha önce belirtildiği gibi, anlaşılan Hurşid Paşa'nın asıl görevini bırakıp Tepedelenli taraftarlarıyla uğraşması, kendisinin uyarılmasını gerektirmiştir. Paşa'ya Sadaret'ten gönderilen bir yazıda, "Mora işinin bütün işlerin önüne geçirilmesi" gerektiği tembih edilerek, bölgedeki diğer askerlerin kol kol Mora'ya sevki ve Kaptanıderya ile iş birliği yapması istenirken donanmanın Sakız'da

55. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr.575, s. 106-107.
56. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr.575, s. 69-70.

kalış süresinin de uzayabileceği ihtimali hatırlatılarak gereken tedbirleri alması istenmiştir.[57]

Bu yazışmalar, Kaptanıderya ile Sadaret ve bölgedeki diğer görevliler arasında Mayıs ortalarına kadar devam edecektir. Aynı sıralarda donanmada kapudâne görevinde olan Bekir Bey'in, bir denizci hastalığı olan kılıç hastalığından vefat etmesi üzerine, Ali Paşa'nın yerine atama yapılmasını talep ettiği 11 Mayıs tarihli yazısı İstanbul'a ulaştı. Ali Paşa yazısında, adet olduğu üzere donanmasında mevcut patronanın, kapudâne olarak tayin edilmesini söyleyip sitayişle Muhtar Bey'i önerirken onun yerine de riyâle olan Ali Bey'in kapudâne olarak tayin edilmesini istemiştir.[58]

17 Mayıs'ta Ali Paşa'ya gönderilen Sadaret yazısında ölen kapudâne yerine tekliflerine uygun atamaların yapılacağı hatırlatıldıktan sonra, Padişahın kendisine havale edilen işleri layıkıyla başaracağına olan güveni de tekrarlanmaktadır. Sakız'a ilave asker yerleştirilmesi isteğine de olumlu cevap verildiği bildirilen yazıda bu işlerin tamamlanması akabinde Paşa'nın Mora'ya gitmesi emredilirken, İzmir mutasarrıfı Hasan Paşa'dan gelen istihbarata istinaden, Rumların muhtemel yeni hilelerine karşı da uyarılmaktadır.[59] Adeta daha sonra başına geleceklerin bir ön uyarısı

---

57. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr.575, s. 131

58. BOA, HAT., 578/28346, 19.08.1237/11.05.1822.

59. "Malûm-ı müşîrâneleri olduğu üzere Rum gâvurlarının Devlet-i Aliyye-i Muhammediye aleyhine olan ihanet ve melânetleri cihetiyle bir sûretle bunların hareketlerine gâfil olmak caiz olmadığından başka müşarünileyh Hasan Paşa'nın şukka-i mezkuresinde müstefâd olduğu veçhile izbandut teknelerinin tecemmu'uyla Donanma-yı hümâyûn üzerine gelmeleri hevadisâtına binaen her hâlde zât-i haydarî-simâtlarının agâh ve basiret üzre bulunmanız şeref-rîz-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı mülûkanede emr u fermân buyrulmuş olmağla muktezâ-yı dirâyet ve memuriyetleri ve iktizâ-yı idare-yi aliyye mucebince her hâlde mutabassır bulunarak keyd-i a'dâdan tefâul etmemeleri selâbet ve fetânet-i zâtiyelerine muhavveldir. Hemân cenâb-ı hayrü'l hafizîn nusretler ihsa-

olan ifadelerde, Rumların "Devlete ve Din-i Muhammediye" karşı giriştikleri ihanetlerinden dolayı donanma üzerine topluca ateş kayıkları gönderebilecekleri hatırlatılarak, bu konuya karşı uyanık olunması istenmektedir. Aslında bu uyarı da son bir yıldır verilen mücadelede sık sık karşılaşılan meselelerden birisiydi. Uzun zaman bölgede bulunan; bölge denizcilerini, taktiklerini ve onlara karşı nasıl savaşacağını bilen birine bunların yazılması da manidardır. Anlaşılan Rumlar ateş kayığı taktiklerini geliştirmişler ve Osmanlı gemilerine karşı kullandıkları en önemli silah hâline getirmişlerdi. Zira daha önce sınırlı bir şekilde yapılan bu tür baskınlar çoğalınca, donanmanın uyarılması ihtiyacı hissedilmiştir.

Aslında Ali Paşa'nın donanmayı güvenli bir şekilde Sakız önlerine kadar götürmesi bile başlı başına bir başarıydı. Zira isyancılar pek çok gemi ve kayıklarla her tarafta aktif idiler. Mesela Haziran 1822 başında İstanbul'da Halil Kaptan'ın idaresinde bir gemi ve beş şalopa hazırlanıp donanmaya katılmak üzere Akdeniz'e çıkarıldı. Ancak Çanakkale boğazına vardığında yapılan istihbaratla daha ileriye gitmesi tehlikeli bulunarak Boğazın muhafazası için orada kalmasına karar verilmişti.[60]

Ali Paşa, 28 Mayıs 1822 tarihinde Sadarete yazdığı cevabından patrona ve kapudâne tayinlerin gerçekleştiğini ve gerekli merasimler ile Muhtar ve Ali Beylerin görevlerine başladıklarını anlamaktayız. Söz konusu *şukka*da Ali Paşa, dipnotta alıntıladığımız ifadelerin aynısını tekrar ederek, her şeyin emredildiği gibi yapıldığını söyleyecektir. Ayrıca yeni tayin ettiği isimlerin bu işi yapabilecek dirayette olduklarını yazdıktan sonra ayrıca boş ka-

nıyla Donanma-yı hümâyûnu şerlerinden emin eyleye, amîn." BOA, *Ayniyat Defteri*, nr.575, s. 130.

60. BOA, HAT., 942/40668, 29.09.1236.

lan riyâlelik için, uygun hizmette bulunacaklardan birinin tayin edileceğini, kaptanlara ilan ettiğini bildirmektedir.[61]

Yukarıda da anlatıldığı üzere, Kaptanıderya daha İstanbul'dan hareket ederken Sakız meselesi ile ilgilenmesi talimatını almıştı. Ayrıca isyanın bastırılmasından sonra Vahîd Paşa ile bölgede güvenlik ve savunma tedbirleri alması da kendisine verilen müteaddit emirler arasındaydı.[62]

Oysa Sakız muhafızı Vahîd Paşa isyanın bastırılmasından sonra Ali Paşa'nın Sakız önlerinde kalıp kalmaması konusunda çelişkiler yaşamakta ve bunu izhar etmekteydi. Kendisini Sakız'da güvende hissetmeyip daha fazla askerin yerleştirilmesini isterken donanmanın da Mora işini unutup veya erteleyip Sakız etrafında operasyonlar yapmasını, ama ada önünde beklememesini istiyordu. İki paşa arasındaki bu fikir ayrılıkları daha da derinleşecek ve resmî yazışmalara yansıyıp İstanbul'a kadar ulaşacaktı.

Ali Paşa İstanbul'a yazdığı 11 Haziran tarihli *şukka*sında iki taraf arasındaki anlayış farklarını açıkça ortaya koymaktadır. Ali Paşa bu raporunda Sakız Kalesinin ve varoşunun kurtarıldığını ve dışardan gelen isyancıların bölgeden uzaklaştığını söyledikten sonra endişelerini de sıralamaktadır. Adanın coğrafî yapısını hatırlatan Paşa, diğer adalardan gece kolayca isyancıların sızabileceğini ve yeniden isyanların başlayabileceğini dolayısıyla adanın sürekli muhafazası içi 7-8 bin askere ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir. Paşa, Vahîd Paşa'nın iyi bir idareci olduğunu, lakin askerî işleri bilmediğinden dışarıdan sızmalara karşı tedbir alamayacağını ileri sürmektedir. Paşa, kaleme aldığı raporundan anlaşıldığına göre, bu konuda Vahîd Paşa'yı uyarmış, ama belli ki

---

61. BOA, HAT., 576/28149. 08.09.1237/ 28.05.1822.

62. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr.575, s. 115.

iki taraf alınacak tedbirler konusunda anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Ali Paşa meselenin sadece adaya Çeşme'den geçirilen 2-3 bin asker ile halledilemeyeceğini bu yüzden bu eksikliği gidermek için Vahîd Paşa'nın yanına askerî işleri bilen birinin yerleştirilmesini önermektedir.[63]

Vahîd Paşa'ya göre Donanma, Sakız Kalesi önlerinde olduğu için Rum gemilerinin Sakız'ın arkasından dolaşıp adaya saldırma ihtimalleri vardı. Bu yüzden Vahîd Paşa'ya bağlı askerler ile Çeşme'den gelen bir kısım yeni askerler, Viblis köyünde toplanarak bazı isyancıların ve ahâlinin üzerine gitmişlerdir. Burada, Ayamoki Manastırını karargâha dönüştüren Antonaki Purina'yı yakalayıp idam etmişlerdir. Aynı askerler, söz konusu Manastır'ı ve etraftaki pek çok köyü tahrip ederek ganimetler ile Sakız'a dönmüşlerdir. Vahîd Paşa açıkça zikretmese de muhtemelen bu harekât onun bilgisi dahilinde olmuştur.

Kaptan Paşa ise bu girişime muhalefet etmiş ve ikisi arasında ilk anlaşmazlık da bu yüzden çıkmıştır. Ali Paşa'nın buna muhalif olmasını gerektirecek bir durum var mıdır? Doğrusu bu konuda kaynaklarda bir bilgi yoktur. Ama muhtemelen bölgedeki askerî harekâtlarda kendisini tek yetkili görmesi ve bu harekâtın da kendisine danışılmadan yapılmasını sindirememiştir. Diğer taraftan Sakız'ın mülkî amiri olması hasebiyle Vahîd Paşa'nın da kimseyle istişare ihtiyacı hissetmeden hareket edebileceği düşüncesi, aralarındaki çatışmanın kaynağı olduğunu düşündürtmektedir.

Anadolu'dan Sakız önlerinde getirilen gönüllü askerler bir kısım ganimetler elde etmiş olmakla birlikte daha fazlasını istiyorlardı. Vahîd Paşa'nın ifadesine göre bunların Sakız'a kadar gelip "bir sakız ile tatmin olmaları" mümkün değildi. Hatta bazıları

63. BOA, HAT., 938/40536-C.

elde ettikleri ganimetlerini İpsara ve Sisam pazarlarında yok pahasına satıp yeni ganimetler elde etmek için izin talebinde bulunmuştu. Her ne kadar Vahîd Paşa söylemese de kendisinin de bu talebe izin verdiği anlaşılmaktadır. Hatta o, Kaptan Paşa'dan birkaç gemi ile bu askerleri isyancıların yoğun olduğu İpsara ve Sisam'a göndermesini istemiş, ama karşılık bulamamıştır.[64] Aslında Sakız'a saldıran isyancıların karargâhının İpsara Adası olması, oraya da askeri bir harekâtın düzenlenmesi fikrinin makul olduğunu düşündürtmektedir. Fakat Kaptan Paşa'nın Mora'ya gitmeden oralarda donanmayı bir tehlikeye atmak istememesini de bir tedbir olarak düşündüğünü ve bu isteğe olumlu bakmadığını söylemek mümkündür.

Vahîd Paşa ile Kaptanıderya arasındaki en önemli meselelerden ve suçlamalardan birisi de isyan bastırıldıktan sonra adada hapiste tutulan bazı isyancıların ve Metropolitin idamları konusudur. Vahîd Paşa, isyana öncülük etmiş olan 63 kişi ile Metropolitin idamını talep ettiğinde, Ali Paşa buna karşı gelmiştir. Ali Paşa'nın bu kişilerden tazminat ve senet alınarak serbest bırakılmalarını istediğini söyleyen Vahîd Paşa bunların isyandaki rollerinden dolayı idamı hak ettiklerini, Padişahın iradesinin de bu yönde olduğunu belirtmektedir. Ali Paşa'nın muhalefetine rağmen idamların gerçekleşmiş olması ise iki paşayı karşı karşıya getirmiştir. Ancak burada Vahîd Paşa'nın İstanbul'dan aldığı talimata uyduğunu kabul etmek gerekmektedir. Talimat ile kendi arzusunun bütünleşmesi ise başka bir şeydir. Ali Paşa'nın bir raporunda Padişahın emri ile Metropolitin idam edildiğini bildirmesi, burada karşı gelinen idamın bu olmadığını diğer rehinelerin olabileceğini akla getirmektedir. Oysa onlar hakkında da aynı hüküm verilmişti ve idam sonrası listeleri de İstanbul'a gönderilmişti.

64. Vahîd Paşa, *a.g.e.*, s. 44.

Vahîd Paşa donanmanın aslında Sakız için gönderildiğini düşünmektedir. Sakız muhafızı olması hasebiyle gelen donanmanın kendi emrinde olduğunu varsayarak donanma askerlerinden bir kısmını İpsara ve Sisam Adalarına sevk etmek arzusundadır. İfadesine göre bu konuda Kaptanıderya'ya yazdığı "emir" kabul görmediği gibi tahfif de edilmiştir. Vahîd Paşa eserinde, Ali Paşa'dan, "İpsara ve Sisam ne kelimedir?" şeklinde meseleyi önemsemeyen "galiz" bir cevap aldığını yazmaktadır.[65] Bu kadar askerin her zaman bulunamayacağını, fırsat varken askerin İpsara'ya geçirilmesi gerektiğini savunan Vahîd Paşa, bu konuda Paşa'dan ikinci kere "ricada" bulunmuş, fakat "rica yollu" talebine de olumlu cevap alamamıştır. Aslında Ali Paşa gerekçesini bildirmesine rağmen Vahîd Paşa'nın bunu hazmedememesi de anlaşılmamaktadır. Ali Paşa, talebe karşılık olarak "yaptırdığı istihbarat ile söz konusu adalarda Rum istihkâmlarının olmasından dolayı oraya asker sevkinin zaman alacağını ve bunun da asıl görevi olan Mora'ya gitmekten kendisini alıkoyacağını" bildirmesine rağmen, bu durum Vahîd Paşa'nın ona yönelttiği en önemli suçlama olmuştur.[66]

Kaptanıderya yaşamış olsaydı bu suçlamalara nasıl cevap verirdi bilinmez, fakat İstanbul ile yaptığı yazışmalardan cevap sayılabilecek bazı ipuçları çıkarmak mümkündür. Bu bağlamda yukarıdaki iddialar ile ilgili değerlendirmeyi yapmadan önce, resmî yazışmalara konu olan, ama Vahîd Paşa'nın sessiz kaldığı bir başka sorundan da söz etmek yerinde olacaktır.

---

65. Vahîd Paşa, *a.g.e.*, s. 45.

66. Cevdet Paşa bu ve benzeri bazı olayların iki paşanın arasını açtığını; Ali Paşa'nın da "Vahîd Paşa'nın hırs ve tamahkârlığından söz eden şikâyetlerini İstanbul'a yazmaya başlayınca Vahîd Paşa'nın da muhafızlıktan istifa ederek başka bir yere naklinin yapılmasını istediğini" söylemektedir. Anlaşılan Paşa, bu konudaki yazışmaların en azından bir kısmını görmüştü. Ama ya yeterince tetkik etmedi veya gönlü Vahîd Paşa'ya kaydı. (Cevdet, *Târih* XII, s. 41).

Askerî harekâtın ve Sakız İsyanı'nın büyük ölçüde Mayıs başlarında tamamlandığını ve sükûnetin sağlandığını söylemek mümkündür. Bu tarihten itibaren Vahîd Paşa ile Kaptan Paşa arasında soğuk bir harbin başladığını İstanbul ile ayrı ayrı yaptıkları yazışmalarında görmekteyiz. Gerçi her iki tarafın talepleri farklılaşsa da birbirlerini suçlama yarışında oldukları sezilmekte, hatta Kaptan Paşa'nın bunu açıkça yaptığı görülmektedir. Kaptan Paşa'nın 6-10 Mayıs tarihlerinde takip sırasında öldürülen asilerin kellelerinin bir kısmını denize attırıp, bir kısmını da kendini göstermek için Vahîd Paşa'nın İstanbul'a göndermesini eleştiren yazı bunlardan bir tanesidir.[67] Vahîd Paşa, birkaç satırlık bir yazı ile İstanbul'a gönderdiği kelle ve kulakların Galata'da teşhir edilmesini istemesi, onun Sakız meselesinde Kaptan Paşa'dan bağımsız bir zafer peşinde olduğu intibaını vermektedir. Muhtemelen Kaptan Paşa'nın da içerlendiği nokta bu olsa gerektir.

Vahîd Paşa'nın aynı tarih ve aynı tatarla gönderdiği *şukka*sında isyan ve sonuçlarıyla ile ilgili gözlem ve değerlendirmelerine yer vermektedir. İsyancılar ile önce şehrin merkezi ve çevresinde ardından Ayayorgi Köyü ve Ayamoni Manastırı ve Lahakhi (?) köyü ile civarında defalarca çarpışmalar yaşanmıştır. Osmanlı askerlerini gören "Mastaki ve Has Köyleri" halkından otuz kadar köy ahâlisi eman dilemiştir. Kısmen ortalık sakinleştikten sonra diğer bazı köylerden de eman dileme ve itaat etme işaretleri görülmüştür. Bu sırada donanmada rehin tutulan kocabaşılar ile af şartları konuşulmaya başlandığından birkaç gün mütareke yapılmıştır. Ancak af şartlarının en önemlisi olan silahlarını teslim konusunda sonuç alınmadığı gibi silahlı "gâvurların" çoğunluğu İpsara taraflarına firar etmişlerdir. Vahîd Paşa kaçanları almaya gelen kayıklardaki izbandutların "beş on güne kadar görürsü-

67. BOA, HAT., 853/38208.

nüz" tehdidi yaptıklarını söyleyip, "Bu gâvurlar gereği gibi kılıç yemedikçe hıyanet ve hasetlerinden vazgeçmeyecekleri açıktır." ifadelerini kullanarak yaklaşımını göstermektedir.

Vahîd Paşa raporunun devamında aslında Kaptan Paşa ile ihtilafına sebep olan iddialarının ipuçlarını vermektedir. O, "af bedeli lakırdılarının zaman geçirmekten başka bir şey olmadığı" hususunu da Kaptan Paşa'ya bildirdikten sonra, kendisinin aldırdığı tedbirlerden bahsetmektedir. Aydın askeri başbuğu Molla Ağa, Sakız'ın arkasındaki Liti ve Mesta sahillerinde kalması ve oranın emniyetini sağlaması konusunda uyarılmıştır. Ayrıca Muhafız sıfatıyla Vahîd Paşa'nın emriyle, İzmir ve diğer taraflardan toplanan yeniçeri ve ücretli askerler konusunda Abdi Paşa ve İlyas Ağa ve Kaptan Paşa'nın Silahtar ve Tüfenkçibaşıları nezaretinde askerler üç koldan dağlara çıkarılmıştır. Bu kuvvetler haklarında "re'y u eman" (can güvenliği verilen) bulunan köyler hariç, buldukları yabacı ve din hainlerinin cezalarını vermeleri için görevlendirilmiştir. Bu gruplar, 6-10 Mayıs arasında sürdürdükleri takipleri sonunda elde ettikleri silah ve cephanenin orduya gelmesini sağlarken, ayrıca yanlarında ganimet olarak mal ve esirler de getirmişlerdir. Vahîd Paşa, Abdi Paşa ve İlyas Ağa'nın askerlerinin öldürdükleri beş yüz kadar kişinin kellesini de beraberinde getirdiklerini belirtmektedir.

Vahîd Paşa aynı raporunda Abdi Paşa ve İlyas Ağa'ya istinaden takriben 5-6 bin kişinin cezalandırıldığını, kalan ahâlinin silahsız olduğunu, zira bir kısmının silahlarını denize attığını bir kısmının da gömmüş olabileceğini yazmaktadır. Mastaki Köyü'ne silah araştırması için adamlar gönderilmiş ve halka gerekli şartlar anlatılıp eman verilerek yurtlarında yaşayabilecekleri bildirilmiştir. Paşa'ya göre önemli mevkilere adam yerleştirilmesi ve kalenin muhafazası için de adada 5-6 bin daimî askerin bulundurulması gerekmektedir. Vahîd Paşa, mal ve esir almış olan İzmir, Aydın,

Saruhan ve Suğla askerlerinin bir an önce geri dönme niyetleri olduğunu düşünüyordu. Buna karşılık, İpsara ve yakındaki diğer adalara kaçmış olan isyancıların ilk fırsatta Sakız'a saldıracakları ihtimalden uzak değildi. Bütün olanlara rağmen söz konusu adalara mensup isyancı gemilerinin hâlâ İpsara ile Sakız arasında dolaşmaları bu ihtimali güçlendirmekteydi. Paşa adanın layıkıyla muhafazası konusunun "kendisini ıstırap denizinde boğarak hasta etmesine rağmen" raporunu yazmak ihtiyacı duyduğunu beyân ederek bundan sonra meydana gelebilecek saldırılara karşı yeni asker talebinde bulunmaktaydı.[68]

Aynı postada Sakız Vakaları akabinde idam edilen Metropolit dahil kalede rehin tutulan 61 ve Mastaki köylerinden iki kişi olmak üzere toplam 63 kişinin listesini gönderen Vahîd Paşa, bunların infazını Sultan'ın emri olarak yerine getirdiğini ifade etmektedir.[69]

Aynı tatarla rapor gönderen Kaptanıderya Ali Paşa farklı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Anlaşılan mektuplar önce Kaptanıderya'da toplanmaktaydı. Muhtemelen Ali Paşa, Vahîd Paşa'nın yazdıklarına muttali olmuştu.

Kaptan Paşa 11 Mayıs'ta İstanbul'a yazdığı ve tatarın yola çıkmasına kadar birkaç tane daha ilave etmek zorunda kaldığı *arz*larında son gelişmeleri şöyle özetlemektedir:

Askerî harekâttan sonra Sakız adasında kendilerine re'y u eman verilen Mastaki köyleri ahâlisinden başka kimse kalmamıştır. Bir kısmı çarpışmalarda ölürken, diğer kısmı da başka adalara firar etmişlerdir. Kalan ahâlinin silahlarını toplamak işi ise Vahîd Paşa'ya havale edilmiştir. Diğer taraftan 50-60 parçalık gemileri ve ateş kayıklarıyla izbandutlar İpsara önlerinde donan-

68. BOA, HAT., 853/38209.
69. BOA, HAT., 853/38209-B.

maya saldırmak için hazır beklemektedirler. Bu yüzden Kaptan Paşa, donanmanın demir üzerinde bulunmasını mahsurlu görüp yelken üzerinde kalkıp bir tehdit anında hazır bulunmayı tercih etmiş ve bu konuda bütün kaptanlara talimatlar vermiştir.

Ali Paşa, Sakız'da kalanların artık isyana mecalleri olmadığını lakin Sisam ve İpsara taraflarındakilerin hücum etmelerinin muhtemel olduğunu bildirirken, Sakız adasının önemli noktalarının muhafaza altına alındığını da ilave ederek Vahîd Paşa'yı da dolaylı olarak tasdik etmektedir. O da Vahîd Paşa gibi ganimet olarak elde ettikleri eşya ve esirleri memleketlerine götürmek isteyen askerlerin sabırsızlandığından ve bir an önce adadan ayrılmak istemelerinden bahsetmektedir. Ancak bir tedbir olarak o, Vahîd Paşa'nın aksine, her bayraktan (birlikten) beşer onar kişi ayırıp eşya ve esirlerinin gönderilebileceği, diğerlerinin de adanın emniyeti için geri bırakılabileceğini düşünmektedir.

Ali Paşa bu tedbiri önerirken, Vahîd Paşa'yı bir engel olarak görmektedir. Vahîd Paşa'nın hiddeti ve kişiliği asker ağalarının her birini gücendirmiş olduğundan kalmak istemeyeceklerdir. Kaptan Paşa askerlerin gönlünü alma konusunu Vahîd Paşa ile her konuştuğunda o da kendisinin görevden azledilmesi için Kaptan Paşa'dan İstanbul'a yazmasını istediğini söylemektedir. Vahîd Paşa bu isteğiyle meydan mı okuyordu ya da işlerin üstesinden gelememekten mi korkuyordu sorusu akla gelse de kendisinin yazışmaları birincisinin doğru olduğuna işaret etmektedir.

Kaptan Paşa, zor zamanda devlet hizmetinden kaçmanın doğru olamayacağını beyân edip azl talebini yazmadığını söylerken ve adada on bini aşkın asker var iken onun yeni asker talebinde bulunmasını gerçekten azlini sağlamak istemesine yorumlayıp yazmak mecburiyeti hissettiğini de kaydetmektedir. Kaptan Paşa başka raporlarında da belirttiği gibi, asıl görevi Sakız'a düzen verip buradan hızlıca ayrılıp Mora taraflarına git-

mesi gerekirken hâlâ burada vakit geçirmesinin devlete hizmet etme arzusuna uygun olmadığını bildirmektedir. Sakız Adasında düzenin kurulmasına rağmen Vahîd Paşa'nın korkaklığı ve vehminden dolayı donanmanın asıl görevine geciktiğini savunan Kaptan Paşa, askerlerinin akşama kadar gümrük tezkiresi düzenlemekten başka iş yapmadıklarını söylemektedir. Ali Paşa'nın bu tarihe kadar Vahîd Paşa için kullandığı nezaketi terk ettiği anlaşılmaktadır. Onu sadece korkaklıkla itham etmiyor, her ne zaman istişare edilse "yapamıyorum, edemiyorum" bahanelerine sığındığını, yapmaya kalktığında kendisini de engellendiğini ileri sürmektedir.

Kaptan Paşa bu raporunda, Sakız önlerinden hareket ederek İpsara ve Midilli arasında donanma ile birkaç gün dolaşacağını bu arada bu yazısına verilecek cevabı bekleyeceğini ve Vahîd Paşa'ya da donanmasının asıl görevine gitmesi için bölgeden ayrılacağına dair kat'î emir gönderilmesini istemektedir.[70]

Raporlardaki ifadelerden iki taraf arasındaki çatışmanın doruk noktasına ulaştığı anlaşılmaktadır. İki Paşa da aynı gözlemleri yapmakta, fakat farklı yorumlarda bulunmaktadırlar. Vahîd Paşa, 11 Mayıs postasına, Kaptan Paşa'dan daha önce talep ettiği görevden alınma talebini içeren bir mektup daha eklemiştir. "İnayetlü, atûfetlü, mürüvvet-şiyem karındaşım, sultanım hazretleri" ile başlayan kısa mektubunda ilginç detaylar vardır. Sakız'ın muhasara edildiğinde buna karşı gelen ve hizmetleri geçen gaziler ile sonradan parça parça adanın savunmasına gelenleri ayırmaktadır. Sonradan gelenlerin görülmemiş bir şekilde mal, hayvan ve kadın, kız esir aldıklarını; ama bunlara şükredip hizmete devam edecek cinsten insan olmadıklarını iddia edecektir. Kendi adamlarından çoğu ve diğerlerinin tamamı adadan uzak-

70. BOA, HAT., 853/38209-C.

laşmak niyetinden başka bir emre kulak vermemektedirler. Mektubunda Vahîd Paşa, diğer raporunda belirttiği tehlikeleri tekrar ederek, mevcut askerler ile savunma yapmanın mümkün olmadığı gerekçesiyle adaya yeni asker gönderilmesini tekrar etmektedir. "Hiç kimse kalmasa bile tek başına kalıp" Sultan'ın rızasını yerine getireceğini söyleyen Paşa, –buna rağmen– muharebe sırasında darbe aldığını, sağ ayağında felç oluştuğunu ve sürekli ateşlendiğini yazarak görevden alınmasını talep etmektedir. Ayrıca ahâlinin sağa sola dağılmasından dolayı adeta baykuş yuvasına dönen Sakız'a Abdi Paşa'nın atanmasını talep etmektedir.

Vahîd Paşa'nın azledilme talebinin daha iki paşanın ilk karşılaşmalarına kadar dayandığını biliyoruz. Ancak o zaman, uygun olmadığı gerekçesiyle geri bırakılmıştı. Fakat bu sefer, iki Paşa'nın da talebi aynı yönde birleşti. Mektubu Ali Paşa'nın görebileceğinin veya içeriğini öğreneceğinin farkında olan Vahîd Paşa'nın, mektubu doğrudan Sultan'a yazması, Sultana hitaben sıklıkla kullanılmayan "karındaşım" diye hitap etmesi ve içeriği; bir bakıma Kaptan Paşa'ya meydan okumak olduğunu düşündürmektedir. Daha sonra yazdıklarına bakılırsa, Vahîd Paşa Sultanın nezdinde hâlâ çok muteber olduğunu düşünmekte ve belki de Kaptan Paşa'nın okuyacağını bildiği bu mektup ile de blöf yapmaktadır. Hattı zatında iki tarafa da bir şey kazandırmayacak olan bu inatlaşma, büyük ölçüde Vahîd Paşa'nın Kaptan Paşa'ya atfettiği mağrurluğun kendisinde de olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Aynı postaya, aynı tarihle farklı arzların verilmesi adeta bir düelloya dönüştü. Kaptanıderya Ali Paşa da takriben Vahîd Paşa'nın yazdığı satırlar kadar bir arzı, doğrudan Sultan'a sunulmak üzere göndermiştir. O da "inayetlü, re'fetlü mekar-i mekârim-i Sultanım hazretleri" ile başlayan ve doğrudan Vahîd Paşa'yı hedef alan ifadeleri içeren bir *arîza* kaleme almıştır. Ali Paşa,

Sakız'daki son durumu bir satırda özetledikten sonra Vahîd Paşa'nın İpsara ve Sisam'dan gelecek tehlikeye karşı donanmanın Sakız'dan ayrılmasını istemediği yazmaktadır. Ayrıca, Mora'ya bir an önce yönelmesini devlete olan sadakatinin bir gereği olarak görmeyip kendisini engellemektedir. Tahmin edildiği gibi yeni bir saldırı olursa da korkaklık ve rehavetinden dolayı karşı çıkamayacaktır. Bu yetersizliğini örtmek için tumturaklı bazı sözler ile kendisi aleyhinde yazılar yazabileceğini söyleyen Kaptan Paşa, acil bir şekilde Vahîd Paşa'ya, donanmanın oradan ayrılacağının kesin bir dille bildirilmesini arz etmektedir.[71]

Tatarın çıkmasından yarım saat önce ortaya çıkan bir durumu daha rapor etmek isteyen Ali Paşa, Sultan'a hitaben bir *arîza* daha ilave edecektir. *Arîza*ya göre Vahîd Paşa eman verilmiş olan Mastaki Köylerini kırdırmıştır. Ali Paşa'ya haberi Mastaki Emini olan Ömer Ağa göndermiştir. Paşa sözlerine her türlü ağdadan uzak bir şekilde, "bu ne garip keyfiyet ve ne cesarettir bilmem" şeklinde başlayarak hayretini dile getirmektedir. Ali Paşa, bu köylerde yapılan aramalarda az silah bulunmuşsa da devletin verdiği "rey'e" güvenip mekânlarında ikâmet edenlerin gerektiğinde yeniden aranmaları mümkün iken Vahîd Paşa'nın yaptığını anlamakta güçlük çekmektedir. Eğer Osmanlı mülkünde olan bütün reayanın kırdırılması Sultan'ın iradesine bağlı ve bu konuda kendisine gizli bir emir verilmişse bunun kendisine de verilmiş olması gerekirdi. Ali Paşa bu son olay karşısında şaşkındır. Kırdırılan ahâlinin tamamı eman dilemek üzere iken Vahîd Paşa'nın asker gönderme talebini uygun bulmamakla birlikte şerrinden korkarak, kendisi aleyhinde "reayayı sahipleniyor" iftirası yapabileceğinden asker gönderdiğini söylemektedir. Fakat söz konusu köyleri kırdırmak devleti zor durumda bırakacaktır.

71. BOA, HAT., 853/38209-İ.

Konsolos raporları ile diğer devletleri gücendireceği ve bundan sonra böyle bir durumu isyan eden reayanın eman dilememesi ile sonuçlanacağı öngörüsünde de bulunmaktadır. Paşa bir tahmin daha yürütmektedir. Kendisine "Bunu şimdi niye yaptın?" diye sorulsa, Vahîd Paşa'nın tahmini cevabını şöyle vermektedir: "Ne yapayım nüfuzum yok asker sözümü dinlemiyor" deyip özür beyân edecektir.[72]

Sadaret, iki taraftan da ulaşan mektupları özetleyerek Sultan'a sunmuştur. Sadrazam özellikle Ali Paşa'nın ithamlarını dile getirdikten sonra, eman verilmiş köylerin Vahîd Paşa tarafından kırdırılması bilgisinin tek taraflı olduğunu beyanla bunun yeni gelecek haberler ile teyit edileceğini söylemektedir. Padişaha sunulan özetler ve mektupların, Padişah'ı da hayrete düşürdüğü anlaşılmaktadır. Bu konuda yazdığı hatt-ı hümâyûnu Padişah'ın kavga değil sonuç almayı beklediğini ve aslında kendi nezdinde iki tarafın da hatalı olduğunu düşündüğünü göstermektedir. Özellikle Ali Paşa için o ânâ kadar başkaları tarafından dillendirilmemiş, hatta bütün diğer belgeleri gören bu çalışmada bile düşünülmemiş farklı bir değerlendirme yapması manidardır. Padişah iki bentte özetlenen Sadaret yazısını ve iki paşanın yazışmalarını gördükten sonra şöyle diyordu:

> *İki Paşa'nın yazışmaları aslında birbirine muhalif değil, mutabıktır. Ancak donanma az olduğundan Kaptan Paşa Mora'ya gitmekten korkuyor. Görevi Mora'ya girmek olduğu halde tekrar bunu açıklayan sarih bir ferman istemesi, aslında doğacak bir sorun karşında, "Ben böyle emir aldım." diyerek sorumluluktan açıkça kaçmaktadır. Vahîd Paşa'ya gelince bu işlerin adamı olmadığını baştan beri yaptığı bütün işlerde gösterdi. Zaten kendisi de arzında aczini ifade ediyor. Gerçi askerimizin hâli*

72. BOA, HAT., 853/38209-E.

de ortadadır ve zaptı zordur. Ancak iş bilen hiçbir vezir askerden şikâyet etmezken bunlar şikâyet etmektedir. Yeniden asker gönderilse bile, Vahîd Paşa'da bu kadar vahşet ve kötü sözlülük (bedzebânlık) *var iken yeni askeri de idare edemez.*[73]

Padişah, soğukkanlılığını içeren bu uzun hatt-ı hümâyûnunda sadece bu ifadeler ile yetinmez. Sadrazamdan İbrahim Paşa (Avlonya'da bulunan veya Mısırlı) ile yazışarak oradan birinin askeri işleri yapmak üzere Sakız'a yönlendirilmesini istemiştir. Hatta isim vererek İbrahim Paşa'nın yanında bulunan Mehmed Paşa'ya, gerekirse vezirlik de verilerek aylıklı bin asker ile Sakız Adasına gelmesini talep etmiştir. Aslında bu çözümü daha önce Ali Paşa önermişti. Padişah ona kızsa da önerilerini dikkate aldığı anlaşılmaktadır. Zaten devamında da yeni muhafız göreve başlayıncaya kadar –Ali Paşa'nın önerdiği gibi yelken üzerinde kalması şartıyla– donanmanın da ada önlerinde kalmasını emretmektedir. Padişah'ın aslında kendisine gelen önerileri kabul etmekten başka bir çaresi de yoktur. O da donanmanın oradan ayrılması hâlinde Rumların, yeni muhafızın ve askerin adaya çıkmasına engel olacaklarını düşünmektedir. Sultan II. Mahmud, bu işler tamamlandıktan sonra Vahîd Paşa'nın Anadolu'ya geçirilmesi ve Ali Paşa'nın da derhal Mora'ya gitmesini emrederek yazışmalarda konu edilen diğer hususlar hakkındaki görüşlerini de söylemektedir. Başka bir ifade ile Kaptan Paşa'nın yerinden önerdiği tedbirler merkezden de uygun bulunmaktadır.

Vahîd Paşa'nın raporlarında da belirtildiği gibi adadaki Latin reayanın isyanda parmakları olmadığından, onlardan kalede unutulan rehinlerin serbest bırakılmasını isterken İstanbul'da yaşayan Sakızlılara karşı alınan tedbirlerin geciktirilmesine de

73. BOA, HAT 885/39112.

içerlemektedir. İstanbul'da da rehin olarak veya Tomrukta (tutukevi) tutulan ve olaylar ile ilişkisi olan Sakızlıların tamamının Bostancıbaşı tarafından siyaset edilmesini isteyen Padişah, diğer bekârların küreğe konulması, evlilerin de aileleriyle Anadolu'ya sürülmelerini emretmektedir. İlginçtir, bu karar çok daha önceden alınmasına rağmen 1822 yılı ortalarına kadar hâlâ uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Padişah da bu hatt-ı hümâyûnunda "bu kadar teennî gerekmez" diyerek şayet sultanların (padişah kızlarının) bahçelerinde çalışanlar varsa bile onların da Anadolu'ya defedilmesinin gerektiğini vurgulaması en azından bazılarının belki iş gücü olarak himaye edildiklerini de göstermektedir. Padişah işin her gün şiddetlendiğinden bahisle "sonu nasıl geleceği bilinmiyor" diyerek bu emrini teyit etmektedir.

Sultan II. Mahmud, Ali Paşa'dan gelen bazı bilgileri de değerlendirerek ilginç bir tenkit daha yapmaya ihtiyaç duymuştur. Sultan, Kaptan Paşa'nın "Eşkıya gemileri Marsilya'dan gelen Fransız kaptanından Amerikan donanmasını sual ettiğine" dair verdiği bilgiye üç yorum yapmaktadır. Birincisi, Amerika ile Rusya'nın anlaşmış olabileceği ve Rusya'nın tahrikiyle Amerika'nın gerçekten bu sulara gelme ihtimalidir. İkincisi, eşkıyanın Müslümanları korkutmak için böyle bir haberi kasten yaymasıdır. Padişahın üçüncü yorumu ise Ali Paşa'yı iğnelemeye matuftur. Buna göre Paşa, Mora'ya gitmekten korktuğu için geçen sene "Boğaz (Çanakkale) dışında elli Rus gemisi var", diye yazdığı gibi şimdi de Amerikalıları yazmaktadır. Padişah bu yorumlarına rağmen ihtiyatı elden bırakmayarak, Sadrazamdan işin hakikatinin araştırılmasını isteyecektir. Ayrıca Ali Paşa'nın mektubunda tenkit ettiği ve Vahîd Paşa'nın gönderdiği kellelerin Galata'da ibret için teşhirini istemektedir. [74]

74. Aynı vesika.

Padişahın yorumları ve emirleri aslında sahayı tarif etmekteydi. Gelen öneri ve tekliflerden birini diğerine tercih etmek yerine birbirinin tamamlayıcı unsuru olarak görmekteydi. O güne kadar övülen bir paşanın "korkaklıkla" suçlanması durumun vahametini göstermektedir. Ancak yılın başından beri Mora'ya gitmek için hazırlanan Paşa'nın Sakız önlerinde kalmama arzusunu dile getirdiği halde bu sıfatı hak edip etmediğini de düşünmek gerekmektedir. Sonuçta davranışları Sultan'da bu intibaı uyandırmış olması bile onun adına bir lekedir. Burada bir sorunun daha sorulması gerekmektedir. Ali Paşa, isyan bittikten sonra hareket etmeyip neden Sakız önlerinde kalmıştır? Bu sorunun cevabı da Vahîd Paşa'nın iddalarında saklıdır.

KUYUDAKİ TAŞ: KAVGANIN SEBEBİ NEYDİ?

Karşılıklı ithamlar bu yazışmalardan sonra Ali Paşa açısından sona erecek; ama Vahîd Paşa, kavgasını daha sonraki yıllarda yazdığı risalesiyle sürdürecektir. Vahîd Paşa ile Ali Paşa arasında çıkan ihtilaf nasıl yorumlanmalıdır?

İki paşa arasında aynı cephede süren kavga, dar bir mekânda iki ayrı kişiliğin çatışması olarak anlaşılması mümkündür. Doğum tarihini bilmemize rağmen en azından 1805'ten itibaren devlet geleneğinde ve üst kademe memuriyetlerde uzun bir geçmişi olan Vahîd Paşa'nın nev-zuhûr bir paşaya (Ali Paşa 1821 yılı sonlarında paşalık rütbesini elde etmişti.) tahammül edemediği veya Ali Paşa'nın onun beklediği saygıyı kendisine göstermediği spekülasyonu yapılabilir. Sözgelimi Vahîd Paşa'nın İpsara'ya asker gönderme konusunda önce emir verdiğini, olmayınca ricada bulunduğunu, fakat ikisinin de karşılık bulmadığını söylemesi

Ali Paşa'dan beklentilerini göstermektedir. Tarih, Vahîd Paşa'ya kendini anlatma konusunda bir avantaj vermiştir. Daha uzun yaşayarak iddialarını ortaya koyma fırsatı bulmuştur. Buna karşılık savunma imkânı olmayan Ali Paşa zan altında kalmıştır.

Halbuki yukarıda ele alınan suçlamaların –kırıntılar ile de olsa– her birinin resmî yazışmalarda bir karşılığı vardır. Daha önce anlatıldığı gibi, Vahîd Paşa'yı rahatsız eden Ali Paşa'nın Sakız önlerinde kalması hususu, kendisine İstanbul'dan çıkarken verilen talimatların gereğidir. Zira aynı talimatta Sakız'dan sonra Mora'ya gitme emri aldığı için Vahîd Paşa'nın İpsara ile ilgili taleplerine olumlu cevap vermemesi de normaldir. Hatta yukarıda kendisine yapılan ithamın, yani gitmemek için ayak sürüdüğünün doğru olduğu kabul edilse bile bunu resmen açıklaması mümkün değildir. Her hâlükârda Vahîd Paşa'nın talebini yerine getirmemek için aldığı ilk talimatı uygulayacaktır.

Diğer taraftan isyancıların elebaşlarının ve metropolitin idamı konusunda her iki paşanın tasarrufunda da haklılık görülmektedir. II. Mahmud'un, Ali Paşa'ya Kaptanıderya olmadan önce kapudâne iken isyancıların yakalanması, mallarının yağmalanması ve esir alınmaları, hatta gerekirse idamları konusunda yetki vermiş olması, –Vahîd Paşa'nın dediği gibi– bu idamların padişahın emri ile Ali Paşa'ya yaptırıldığını göstermektedir. Buna karşılık aynı hükümde, Ali Paşa'nın cezalandırma konusunda alacağı her türlü tedbirde yetkili kılınması da idamlara karşı gelmesinin yanlış olmadığını gösterir. Nitekim Ali Paşa muhalif olduğu idamlardan sonra Sadaret ile yaptığı yazışmada, padişahın iradesi ile idamların yapıldığını söylemesi anlamlıdır. Vahîd Paşa eserinde, "Ali Paşa'nın idam edilecekleri kurtarma konusundaki teşebbüslerinin semeresiz kalması onu gücendirmiştir." iddiasında bulunmaktadır. Sakız Muhafızı Vahîd Paşa, bu olaydan ve ayrıca duyduğu özel husumet yüzünden Kaptan Paşa'nın kendisi

aleyhinde faaliyetlere giriştiğini iddia etmektedir. "Garaz-ı mahsûs" diye ifade ettiği özel husumetin nedenlerini yazmayan Vahîd Paşa, bu olaydan sonra Ali Paşa'nın şöyle bir girişiminden söz etmektedir:

> *Ali Paşa, Sakız Muhafızını (Vahîd Paşa'yı) bir bahane ile lekelemek için kalede bulunan bazı subayları yanına getirterek aleyhinde ifadeler vermeye zorlamıştır. Vahîd Paşa subayların buna itibar etmediğini, bilakis Muhafız Paşa'yı övdüklerini söylemektedir. Ancak kendisinin de bu olaydan sonra görevden azledilmesi için talepte bulunduğunu söylemesi ve İstanbul'dan uyarılar alması, söylediğinin aksine subayların da aleyhinde ifadeler verdiğini göstermektedir.*[75]

Peki, bu kadar önemli bir isyanın müsebbiplerine (rehinelere) karşı Ali Paşa'nın müsamahakâr olmasını ne ile izah etmek gerekir? Bunun cevabını vermek mümkün olmasa bile, Paşa'nın isyancılardan alınacak tahlisiye [kurtarma] bedeline tamah etmiş olma ihtimali ileri sürülebileceği gibi, daha önce yaşanan tecrübelerde olduğu üzere, idamları isyanı sonlandıracak bir çözüm olarak görmediği varsayımının da yapılması mümkündür. Tepedelenli'ye karşı yaptığı mücadeleler sırasında, zaman zaman hükûmetin isyancılar ile anlaşma yolunu seçme tecrübesine sahip olması bu yaklaşımında başka bir sebep olarak gösterilebilir.

75. Vahîd Paşa, *a.g.e.*, 46-47.

ALTINCI BÖLÜM

AKDENİZ'DE ÖLÜM

ALİ PAŞA'NIN ELÎM ÖLÜMÜ VE KAYNAKLARIN DİLİ

Ramazan ayının 29'u bayram gecesi olan 18 Haziran 1822'de, Sakız Kalesinden bakanlar denizde büyük bir patlamanın meydana geldiğini gördüler. Zifiri karanlıkta meydana gelen bu korkunç patlamanın nedeni ancak sabah anlaşılacaktı.[1] Sabah uyananlar veya patlamadan sonra sabahı sabırsızlıkla bekleyenler Sakız Adası önlerinde bulunan donanmaya sabotaj yapıldığını ve kendisinden Mora'da büyük bir hizmet beklenen Kaptanıderya'nın öldürüldüğünü öğreneceklerdi. Olaydan hemen sonra şoku atlatan Kapudâne Muhtar Bey ile Patrona Ali Kaptan'ın resmî raporlarına göre herkeste şaşkınlık yaratan bu felaket şöyle gelişmişti:

Patlamanın olduğu gecenin gündüzünde, donanmanın yakınlarında üç Avusturya bandıralı gemi görülmüştü. Derhal, karakol gemilerinden on iki filika gönderilerek, pasaportlarına bakılıp yoklamaları yapılmıştır. Onlar da gece seyredemeyeceklerini belirterek, donanmaya yakın bir yerde beklemek için Kaptanıderya Ali Paşa'dan izin istemişlerdir. Kalmaları için izin verilen bu gemilerden gece (alaturka saat) altıda, donanmanın üzerine gönderilen üç adet ateş kayığı ile sabotaj düzenlenmiştir.[2] Do-

1. Fahri Maden-Mustafa Eğilmez, *a.g.e.* s. 100.
2. BOA, HAT., 867/38552-B, D. Aynı bilgi Ali Paşa'nın tatarlarından olup olay-

nanmadaki üç büyük gemi hedef alınmıştı. Yapılan ilk müdahalede iki ateş kayığı batırılmış; üçüncü ateş kayığı hedefi vurmuş ve beylik gemisinde yangın çıkarmayı başarmıştır. Ali Paşa, yanan gemisinden inip uzaklaşmaya çalışırken bindiği filikası da ateş alınca orada yanarak ölmüştür. Yanık cesedi ertesi gün karaya vurmuş ve denizden çıkarılıp Sakız Adasına defnedilmiştir.[3]

Bu hadiseden mülhem olarak yanmış anlamına gelen "Mahrûkî" adıyla anılacak olan Ali Paşa, o tarihe kadar süren ve daha sonra da devam eden Rum İsyanı'nın en büyük kurbanı olmuştur. Nitekim onun ölümünü haber yapan Batı gazeteleri kendisinden Osmanlı donanmasının büyük kaybı olarak söz edeceklerdir.[4] Hülasa bir görev adamı olan Ali Paşa, Karadeniz'de gazi, Adalar Denizi'nde de şehit olacaktır.

Tarihimizdeki nadir hadiselerinden olan böyle bir meselede kaynaklarımız onun Rum İsyanı'na kurban olması ile değil, daha ziyade bu hâle nasıl düştüğü hikayesi ile ilgilenmişlerdir. Birçok kaynak, meselenin özünden ziyade bu konuda anlatılan bazı dedikoduların naklini yeğlemiştir. Bu olayla ilgili ilk rapor, olaydan kıl payı kurtulup akabinde de geçici olarak Kaptanıderya Vekili olarak tayin edilen Muhtar Paşa[5] ile olayı kaleden seyreden Vahîd Paşa ve donanmanın Patronası Kara Ali Bey tarafından verilmiştir. Yukarıda özetlenen ilk resmî rapor oldukça kısa ve özdür. Hiçbir yorum katmadan yaşanan olay net bir şekilde tanımlanmaktadır. Altında Sakız mutasarrıfı Vahîd Paşa'nın da

dan hemen sonra İstanbul'a gönderilen Ömer Ağa'nın raporunda da bulunmaktadır. (HAT., 867/38552-G).

3. Abdi Paşa'nın raporu için bkz. BOA, HAT., 867/38582 E, 29.9.1237.

4. *The Times*, 2 Ağustos 1822.

5. BOA, HAT., 867/38582, 29.09.1237. Nitekim 28 Mayıs 1822 tarihli başka bir yazışmadan bu tayinlerin gerçekleştiğini anlamaktayız. (BOA, HAT., 576/28149, 07.09.1237).

imzasının olduğu raporda, yukarıda verdiğimiz bilgiden başka bir detay verilmemektedir.

Oysa kimi kaynaklarda, izin alan gemilerin bir süre sonra mekânı terk ettikleri, ateş kayıklarının ise ondan sonra gönderildiği kaydedilmektedir. Ayrıca olaydan önce görülen pasaportların sahte olduğu ve gemilerin Avusturya bandırası asmış Rum korsanları olduğu bilgisi de ilave edilmektedir. Bazılarında ise Ali Paşa'nın önce karaya ulaşmak için uzun zaman yüzdüğü, fakat kurtulamadığı detayı ile cesedinin bulunduğu mekân da verilmektedir.

İlk raporlardan sonra yazılan daha uzun resmî raporlarda da Ali Paşa'nın ölümüne sebep olan olay aynı şekilde aktarılırken daha geniş bir malumat verilmemektedir. Nitekim ilk raporun dışında dikkate almamız gereken en önemli belge, Kapudâne Muhtar Bey ile donanmanın diğer üst düzey görevlileri ve kaptanlarının[6] 23 ve 25 Haziran tarihli Sadaret'e sundukları müşterek tutanaklarıdır.

23 Haziran 1822 tarihinde, yedi imza ile sunulan birinci mahzar (tutanak), aslında, iki gün önce yaşanan felaketin izlerini taşımaktadır. Bu müşterek tutanakta da Ali Paşa'nın ölümü/öldürülmesi yukarıda zikredilen basitlikte anlatılmıştır. Kaptanların, patrona, kapudâne ve riyâle beylerin imzalarını taşıyan mahzarın asıl maksadı, Ali Paşa'nın ölümü akabinde içine düştükleri durumu anlatmaktır. Ayrıca donanmanın hareketi için düşündükleri tedbirlerin uygulanmasına izin istemektedirler. Bu tutanakta öngörülen ilk tedbir, Sakız Muhafızı Vahîd Paşa'nın talebi üzerine Kapudâne Muhtar Bey'in, kaptanıderyalığa vekil tayin edilmesidir. Bu görevlendirme donanmaya sahip çıkılması bakı-

6. Sakız önlerinden donanma kaptanlarına ait 23 Haziran 1822 tarihli mufassal raporda, Kapudâne Muhtar Bey, Patrona Ali Bey, Riyâle Ali Bey ile gemi kaptanları Tahir, Said Mehmed Fuad ve Mehmed Beyler'in imzaları bulunmaktadır. (BOA, HAT., 942/40668, 3.10.1237/23 Haziran 1822).

mından tabii olsa da bu işin Vahîd Paşa'ya söyletilmesi ilginçtir. Vahîd Paşa da eserinde, bu tayini yaptığını söyleyerek kendine pay çıkarmaktadır.[7] Aslında ortada tuhaf bir durum vardır. Sakız Muhafızının elbette donanmaya sahip çıkması ve Padişah'ın bölgede temsil eden en büyük mülkî âmir sıfatıyla bir vekilin tespit edilmesi görevi Muhafıza düşmektedir. Lakin Vahîd Paşa o sırada "sâbık muhafız" sıfatını taşımakta ve "yeni muhafız" ve Sakız Vakasından önce atanan Abdi Paşa da kalede bulunmaktadır. Belki Abdi Paşa ve Muhtar Paşa da onun yaşına ve merkez ile olan ilişkisine bakıp onu öne çıkarmışlardır.

Ali Paşa'nın ölümü akabinde yazılan ilk mufassal raporlar donanmanın o günkü durumunu, askerlerin hâlet-i ruhiyesini ve kaptanların içine sürüklendikleri belirsizliği tasvir etmektedir.

Hızlıca yapılan bir toplantının tutanağı olan ilk mahzarın birinci maddesi, Ali Paşa'nın ölümüne sebep olan saldırı hadisesi, daha önce gönderilen rapordaki bilgilerin tekrar edilmesinden ibaret iken, daha sonraki kaynaklarda zikredilen hiçbir bilgiye yer vermemektedir. Donanma kaptanlarının içine düştüğü psikolojiyi yansıtan bu mahzar, donanma ve askerleri hakkında verilen kıymetli bazı bilgiler bakımından da büyük önem taşımaktadır.[8]

25 Haziran tarihli ikinci tutanak, donanmadaki en üst rütbeliler olan Kapudâne Muhtar Bey, Patrona Ali ve Riyâle Ali Beylerin imzalarını taşımaktadır. Hemen hemen birincisiyle aynı mealde olan bu mahzarda, bir öncekinde muhtemelen hadisenn hemen akabinde acele yazılmasından dolayı meydana gelen bazı ifade bozuklukları düzeltilmiş, bazı maddelerin sıralaması da değiştirilmiştir. En önemlisi de iki gün önceki yazışmalarında donanmayı Sakız önlerinden uzaklaştırmak için istedikleri izin gel-

7. Vahîd Paşa, *a.g.e.*, s. 49.
8. BOA, HAT., 942/40668-G.

meden harekete geçtiklerini bildirmektedirler. Her iki mahzar da donanmanın ve donanma askerinin durumunu anlatırken, yaşanan felaketin etkisinin devam etmekte olduğunu göstermektedir.

Özetleyecek olursak, Ali Paşa'nın Rum ateş kayıklarının saldırısı neticesinde ölmesinden hemen sonra yazılan bu iki geniş mahzar hadisenin oluş şeklini, donanmada meydana gelen hasarları ve ihtiyaçlarını ihtiva etmektedir. Ayrıca mevcut donanma askerinin durumları da anlatılarak, yeni denizci askerlere duyulan ihtiyaç dile getirilmektedir. Her iki mahzarda düşman diye nitelenen Rumların ateş kayıklarının oluşturduğu tehditlerin müteaddit defalar geçmesi de zikre değer bulunmaktadır. İkinci mahzarın son maddesinde ise ilave bir istihbarat bulunmaktadır. Buna göre donanmanın Akdeniz'e çıkarılmasından o güne kadar hiç Amerikan bandıralı gemi görülmemiştir. Fakat son zamanlarda yaşanan olaylara rağmen, dört Amerikan bandıralı geminin Suğra sularında görülmesinin şaşkınlığı anlatılmaktadır. Raporda dost mu, düşman mı olduklarına karar verilemediği için hiçbir işlemin yapılmadığı ve gemilere müdahale edilmeyip seyirlerine devam ettiği de ifade edilmektedir.[9]

Sakız önünde yaşanan bu travmatik olay, İstanbul'da da şok etkisi yaratmıştı. Devlet en yüksek rütbeli denizcisini eşkıya, izbandut, isyancı, devlet haini, din düşmanı vs. olarak nitelediği Rum terörüyle kaybetmişti. Kuşkusuz bu hadise devletin, Rum İsyanı'na bakışını değiştirirken, aynı zamanda Rumların da kendi milli amaçlarına giden yolda önemli bir aşama olacaktı. Bu yüzden konu günlerce yazışmalarda yer almıştır. Yapılan değerlendirmelerde, donanmadaki güvenlik zaafı ve tedbirsizlikten söz edilmekle birlikte, –daha sonraki bazı kaynakların aksine– Ali Paşa'nın hizmetlerinden de sitayişle söz edilmektedir.

9. *Aynı Vesika.*

İstanbul'a ilk haberlerin ulaşması akabinde, 26 Haziran 1822'de Sadaret kaptanlara ve donanma memurlarına oldukça sakin bir uyarı göndermiştir. Söz konusu hadisenin İstanbul'a ulaşan ilk raporlardan olduğu gibi alıntılanıp olay hatırlatıldıktan sonra, bu hadisenin Ali Paşa'nın Frenklere emniyetinden ve "gâvur" gemisinde gördüğü pasaportların sahte olup olmadığını düşünmeyerek itimat etmesinden meydana geldiği söylenmektedir. Bu tespitten sonra, donanma memurlarının rehavet ve müsamaha ile hareket etmemeleri gerektiği ve böyle bir zamanda hiçbir tarafa güvenilmeyeceği ve sürekli uyanık davranmanın bütün memurlara farz derecesinde olduğu uyarısı yapılmaktadır. Aynı uyarıda, hiçbir yabancı veya müste'men gemisinin donanmaya yaklaştırılmaması istenmektedir. Tabii uyarının sonunda "aklınızı başınıza devşirin" ifadesiyle donanma kaptanlarına görevlerinin gereğini bihakkın yerine getirmeleri emredilmektedir.[10]

Aynı konuda İzmir Muhafızına ve Mora Seraskeri Hurşid Paşa'ya yazılan yazılarda başka bir üslup kullanılmaktadır. Yazıda "bu tür hadiselerin muharebe sırasında olagelmiş şeyler olduğu" ifade edilerek, bundan sonra yeni Kaptanıderya ve donanmadan zafer beklendiği söylenip Hurşid Paşa bir nevi teselli edilmektedir.[11] Aynı şekilde 27 Haziran'da Bahr-i Sefîd (Çanakkale) Boğazı Muhafızlığına yazılan bir yazıda da, Sakız Vakasından bahsedildikten sonra, bu sefer "Ali Paşa'nın dikkat ve ihtimamında kusurları olmadığı" ifadesi vurgulanmaktadır.[12] Haziran ayı sonuna kadar birçok yer ile yapılan yazışmalardan merkezin hadiseyi nasıl anladığı ve nasıl tepki verdiği ortaya çıkmaktadır. Genel olarak ilk raporlara itimat ederek farklı bir araştırmaya ihtiyaç duyul-

10. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 576, s. 4-5.
11. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 576, s. 5, 8.
12. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 676, s. 6.

madığı görülmektedir. Ancak olay soğuyup, etkileri görülmeye başlayınca yeni değerlendirmeler ve tabii olarak dedikodular da devreye girecektir.

Baş döndürücü bir yazışma trafiği yaşandığını söylemek abartılı olmasa gerektir. Merkezin, donanma komutanlarına ve bölgedeki diğer görevlilerine gönderdiği emirler yerine ulaşmadan, yerelden gelen talepler ve alınan kararlar bu yazışmalarda birbirini kovalıyordu. Yukarıda sözü edilen iki tutanağın akabinde yeni kaptanıderyanın atandığı ve hemen onun emrine girilmesi gerektiği haberini alan Muhtar Bey, 4 Temmuz 1822'de İstanbul'a son durumu bildiren yeni bir rapor daha gönderdi.

Rapora göre; Kaptanıderya vekili olan Muhtar Bey öncelikle ölen Ali Paşa'nın gemideki bütün muhallefatını (geride bıraktığı, eşya ve varlıklarını) eksiksiz bir şekilde Çanakkale Boğazı muhafızı Mustafa Paşa'nın Bozcaada'daki adamına teslim etmek üzere Sakız önlerinden hareket etmiştir. Muhtar Bey, Paşa'nın muhallefatını teslim ettikten sonra Boğaz'daki erzak gemilerinin de Bozcaada'ya getirtilip, oradan yeni atanan Kaptanıderya'nın emrine gideceğini, ancak Mısır'dan ve Garp Ocaklarından beklenen gemilerin ulaşmasına kadar Midilli ile Sakız adaları arasında dolaşacağını bildirmektedir. Bu arada İstanbul'dan gelen emir ve *tenbihnâmeleri* bütün kaptanları toplayarak tebliğ ettiğini söyleyerek, her birinin verilen emirlere boyun eğdiklerini yazmaktadır.[13]

Muhtar Bey'in bu raporu İstanbul'a ulaşmadan kendisine daha önce bahsettiğimiz mahzarlara cevap olarak 5 Temmuz 1822'de yeni bir buyruldu yazılmıştır. Kapudâne Muhtar Bey'e yazılan bu emirde, etrafa gönderilen diğer buyruldulardaki yumuşak ve sakin üsluptan farklı bir dil kullanılarak, raporları yazan denizcilerle birlikte ölen Nasuhzâde Ali Paşa da eleştirilerden

13. BOA, HAT., 944/40688, 14.10.1237.

nasibini almaktadır. Görebildiğimiz yazışmaların en ağırı olan ve aynı zamanda İstanbul'un sitemlerini barındıran bu cevabî yazıda, şu değerlendirmelere yer verilmektedir:

> *Kapudâne Muhtar Bey'e, ama gerçekte, askerde bıkkınlık olduğunu beyân ve kumanya talep eden bütün kaptanlara hitaben yazılan cevapta, daha İstanbul'dan yeni çıkıldığı hatırlatılarak, eski askerlerin bıkkınlığından söz edilmesi ve ilave askerlerin talep edilmesi şiddetle tenkit edilmektedir. Donanmanın kısa bir süre önce bütün ihtiyaçları tamamlanıp yedi aylık kumanya ile yola çıktığı hatırlatılıp, sadece İstanbul'dan Sakız önlerine gidilerek henüz hiçbir şey yapmadan ve savaşmadan, askerde bıkkınlık var denilmesi ayıplanmaktadır. Alışılmış bir üslubun dışına çıkan tembih ve takbîh dolu yazıda, "iki seneden beri büyük masraflar ile hazırlanan donanmanın, adeta 'din düşmanı kâfirlerden korkarak' Sakız önlerinden kaçıp Boğaz'a sığınmaya niyetlenmesi" asla doğru bulunmamaktadır.*

Yazıda konu başka bir noktaya taşınarak "Geçen yıl ölen Ali Paşa ile birlikte Mora'da bir akçelik hizmet görmeden, hatta Allah'tan ve Padişahtan utanmadan gereksiz yere İstanbul'a dönerek Tripoliçe ve diğer bazı yerlerin düşman eline geçmesine sebep oldunuz." ithamı yapılmaktadır. Elbette yaşanan şartların feryadı olarak anlaşılması gereken bu ifadelerde, bir yıl önce kendisine övgüler yapılan Ali Paşa'ya şimdi tenkitlerin getirilmesi anlamlıdır. Bir bakıma yaşanan felaketin sorumlusu aranmaktadır. Daha önce söylediğimiz gibi, Ali Paşa'nın Kaptanıderyalığa atanmadan önce Tripoliçe'ye gitmek yerine İstanbul'a gelmesi konusunda emir alıp almadığını bilmemekteyiz. Fakat kendisinin içinde bulunduğu durumu defalarca arz ederek dönmek istediğini de geçmiş yazışmalarından görmekteyiz. Padişah onu, donanmanın bölgeden dönüşüne duyduğu hoşnutsuzluğuna rağmen kapta-

nıderyalığa atamıştır. Dolayısıyla yukarıda sözü edilen tenkitin doğrudan Paşa'ya mı yoksa onunla birlikte İstanbul'a dönmüş olan donanma kaptanlarına mı olduğu anlaşılmamaktadır. Zira burada bir ayrım yapmakta yarar vardır. O, yaklaşık bir yıldır sahada bulunuyordu ve tükenme noktasına gelmişti. Buna karşılık diğer kaptanlar daha fazla gemi ile kısa bir süre önce onu kuşatma altından kurtarmak için gönderilmişti. Belli ki giden donanma kendi misyonunu tamamlayıp hemen geri dönmüştür. Elbette gerek Yusuf Paşa'nın ve gerekse Hurşid Paşa'nın yardıma muhtaç olduğu bir dönemde donanmanın geri dönmesi izaha muhtaçtır. Ancak burada görev talimatlarının eksik verildiği veya daha önce söylendiği gibi merkezin iş yaptırma gücünün olmadığını söylemek mümkündür.

Tripoliçe'nin düşmesinin ardından veya aynı günlerde 12 Ekim 1821 tarihli başka bir yazışmada Mora seraskeri Hurşid Paşa'nın kışın yaklaşması bahanesi ile Donanma Başbuğu Kapudâne Ali Bey'in (sonra Paşa) Kasım ayında donanması ile İstanbul'a dönebileceğini haber vermişti. Bunun mahsurlarına dikkat çeken Hurşid Paşa'nın o sıralarda Arnavutluk sahillerinde olan Ali Bey'in Mora'ya gelmesinin gerekli olduğu, zira donanmanın varlığı Rumları korkutup sakinleştireceği ileri sürülerek, kendisine İstanbul'a dönmemesi konusunda katı bir emrin verilmesini talep etmişti.[14] Ancak bu talep ile ilgili bir icraat yapmadan Ali Bey ve onu kurtarmaya gelen donanma geri dönüş yoluna girmişti. Anlaşılan İstanbul da Hurşid Paşa'nın talebini kesin bir talimata dönüştürüp Ali Bey'in kendisini kurtarmaya gelen donanma ile birlikte bölgede kalması konusunda ısracı olmamıştır.

Baştan beri Kapudâne Ali Bey ile Hurşid Paşa'nın görev yerleri ve misyonları farklıydı. Hurşid Paşa Mora Seraskeri olarak

14. BOA, HAT., 1558/10, 15.01.1237.

Ali Bey'in önünde görülse de o kendi tasarruflarında bağımsızdı. Bu yüzden Hurşid Paşa, Ali Bey'den taleplerini doğrudan değil, İstanbul üzerinden yapmaktaydı. Başlangıçta farklı amaçlar ile Akdeniz'de bulunsalar da daha önce bahsedilen Tepedelenli meselesinin aldığı vaziyet Kapudâne'nin de Rum İsyanı'nda görevlendirilmesine sebep olmuştu. Nitekim kendi görev yeri ve çevresinde de elinden geleni yapmıştı. Ancak bu son davranışı, yani Preveze'den kurtulduktan sonra Mora'ya gitmemesi, onun olumsuz hanesine yazılacaktı.

Kısa bir süre önce Ali Bey'in Donanma Başbuğu olarak ilan edilmesi Hurşid Paşa'yı rahatsız etmiş miydi? Kim bilir belki de bundan sonra verilebilecek görevin de Kaptanıderyalık olacağının fakındaydı ve yukarıdaki yazısıyla zımnen buna itiraz ediyordu. Aynı şekilde Ali Bey de Kaptanıderya olabileceğini hissetmiş veya birileri bunu kulağına söylemiş olabilirdi. O da başkaları devreye girmeden bir an önce İstanbul'a gidip bu görevi almalıydı. Bu son değerlendirmeler herhangi bir delile dayanmamakla birlikte ihtimal dışı değildir. Anlaşılan Ali Bey'in dönmesini isteyenler veya bizzat kendi arzusu, daha baskın çıkmış ve İstanbul'a dönüp neticede Kaptan Paşalığa terfi etmiştir.

Hülasa yukarıda zikredilen Sadaret yazısında, donanma komutanları daha fazla tartaklanacaktır. Yazıda onlar, Tripoliçe hadisesi kastedilerek "Ümmet-i Muhammed'den olan kadın, erkek ve çocukların küffâr eline esir düşüp, ayakaltına alınmasının yegâne müsebbipleri" olarak gösterilecektir. Ayrıca, "şimdi de geçen sene gibi şöyle, böyle denilerek" bahane üretilmesi, "ayak sürümek ve vakit geçirmek" olarak değerlendirilecektir. Sadaret yazısında bu duruma, "korkaklık ve doğrudan dine ihanetten başka bir şey denilmeyeceği" hükmünü vererek, kaptanları ağır bir şekilde itham edecektir. "Cümleniz ehl-i imandan ve padişahın ekmeğiyle beslenen kişiler olmanız hasebiyle tutuğunuz yolun

tasvip edilmesi mümkün değildir," denilerek; "Bu işin sonu güzel gitmez!" ifadesiyle de tehditkâr bir üslupla uyarılacaklardır.

Aynı yazıda, –daha önceki yazışmanın aksine– eski Kaptanıderya Ali Paşa'nın iş bilen becerikli bir adam olarak övülmesinden sonra, gerçekte kaptanların deniz işlerine vâkıf kimselerden seçildikleri belirtilirken, "şimdi ise deniz işlerinden haberleri yokmuş gibi davranmakla" suçlanmaktadırlar. Ayrıca Sakız önlerinde dar bir mahalde yirmiden fazla geminin demir atıp, "karavulsuz" ve "kılavuzsuz" yatmasıyla, "kazaya" bizzat kendilerinin sebep olduğu yüzlerine vurulmaktadır. Bu ifade tabii olarak Ali Paşa'yı da ilzam etmektedir. Aslında en üst makam, ilk ve son defa kaza hakkında böyle bir yorum yapacaktır. Zira donanmanın yattığı yere dost gemilerinin bile yaklaştırılmaması gerektiği, İstanbul'da akşamdan sonra Tersane önünden bir piyadenin geçmesi bile mümkün olmaz iken tehlikeli bir yerde gâvur gemisinin donanmanın arasından geçirilmesinin nasıl mümkün olduğu sorgulanarak isim vermeden Ali Paşa tenkit edilmektedir.[15]

Söz konusu yazıda ayrıca, peyderpey İstanbul'dan gomina[16] zincirlerinin talep edilmesinin, denizcilerin ellerinden başka bir şey gelmediği intibaını uyandırdığı ve sık sık yapılan bu tür taleplerin israfa neden olduğu hatırlatılmaktadır.[17] Oysa anlaşılan donanmaya yapılan saldırıda yaşanan karmaşada gomina zincirlerinin bir bölümü hasar almış veya tamamen denize düşmüştü.

Ali Paşa'nın Sakız önlerinde beklemesinin gerekçelerinden biri de donanmaya katılan yeni gönüllüler ile artan askerlerin zahire ve peksimet ihtiyacının giderilmesiydi. Bu konuda 28 Mayıs'ta İstanbul'a yazarak, taleplerini bildirirken, deniz

15. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 576, s. 15-16.
16. Gemi çapa demirlerinin bağlanıp denize atıldığı zincir.
17. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 576, s. 16.

üstünde emniyetin olmaması nedeniyle İngiliz bandıralı gemilerle ihtiyaçların gönderilmesini Sadaret'ten istemişti. Sadaret konuyu değerlendirip, aynı sıralarda iki büyük geminin Anabolu [Navplia] için kiralandığını, Sakız'a gidebilecek büyük İngiliz gemisi olmadığı, pek çok küçük gemiler ile de erzak göndermenin mümkün olamayacağı kararına varırken, donanmanın uygun bir havada Çanakkale Boğazına girip oraya gönderilecek küçük erzak teknelerini alıp geri dönmesi önerildi.[18]

Kaptan Paşa'nın ölümünden sonra yazılan mufassal mahzarlarda da bu talep yenilenmiştir. Ama bu sefer haklı görülmeyen imza sahipleri ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Başka bir ifade ile töhmeti gerektirmeyen bir tedbir olmasına rağmen muhtemelen meydana gelen hadisenin İstanbul'daki etkisi yazışmalara ağır ifadeler ile yansıtılmıştır.

Sadaret yaptığı ağır tenkitlerden sonra; "Güzelce mülahaza edip ocağınızın namusunu yerine getirin!" diyerek bazı talimatlar da vermektedir. Buna göre:

> *1- O sıralarda, Çanakkale Boğazı önlerinde bulunan bazı savaş gemileri ile zahire gemileri donanmaya katılacaktır.*
>
> *2- İzmir taraflarından Sakız'a geçmekte olan askerlerin geçişi tamamlandıktan sonra askerler sağda solda beyhude dolaşmayacak ve hiçbir yabancı gemiye de itimat edilmeyecektir. Gerçek dost gemisi olsa bile hiçbir şekilde donanma yakınlarından geçirilmeyecektir.*
>
> *3- Bütün donanma, vakit geçirmeden Mora'ya gidecektir.*[19]

Aslında donanma kaptanları ile Muhtar Bey'in mahzarları daha İstanbul'a ulaşmadan Sultan II. Mahmud, o sıralarda Balya-

---

18. BOA, HAT., 575/28139, 07.09.1237/28.05.1822.

19. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 576, s. 16.

badra'da olan Ankara ve Çankırı mutasarrıfı Mehmed Paşa'yı Kaptanıderya olarak tayin etmiş ve bunun tebliği de 26 Haziran tarihli bir emirle yola çıkarılmıştı.[20] Yukarıdaki tartışmaya konu olan mahzarlar yazılmamış olsaydı, belki de ağır ithamlar da yapılmayacak ve sadece kaptanlardan beklenen işler kendilerine bildirilecekti. Nitekim 27 Haziran'da yani kendi mahzarları İstanbul'a ulaşmadan Kaptanıderya vekili sıfatıyla Kapudâne Muhtar Bey'e yazılan emirde, boğazda bulunan beş geminin de buluşup derhal Mora üzerine gitmek için Balyabadra'da olan yeni Kaptanıderya Mehmed Paşa'nın emrine girmeleri isteniyordu. Sadaret bu yazışmayı ayrıca Mora seraskeri Hurşid Paşa'ya yazıp talimatlar verirken ağır ifadeleri hâvi mektup hakkında da bilgi vermektedir. Sadaret, hâlâ donanma kaptanlarının, Mora etrafında gezinip bir sonuç almadan geri boğaza döneceklerini düşünmektedir. Bu yüzden Hurşid Paşa'ya "Padişahın emrine uygun olarak görevlerini hakkıyla yerine getirmeleri için tehdit ve teşvik içeren bir kâime" yazıldığı belirtilip bir suretinin de Kaptanıderya'ya ulaştırılmak üzere Hurşit Paşa'ya gönderildiği söylenmektedir.[21]

Aslında bu yazışma trafiği ve üslup farklılıkları bile devletin içine düştüğü aczi göstermesi bakımından anlamlıdır. Üstelik bu durum neredeyse bir yıldan beri aynı şekilde devam etmekteydi. Sadaret'in değerlendirmesinde kısmen bir haksızlık olduğunu da söylemek mümkündür. Zira İstanbul'dan gönderilen gemi, asker ve erzak bile yolda onlarca bazen daha fazla Rum gemisinin saldırısına uğruyordu. Nitekim bir yıl önce Bektaş Kaptan'ın küçük filosu Rum ateş kayıkları saldırısına uğradığında, Sadaret ile Riyâle Ali Bey arasında benzeri yazışmalar

20. BOA, HAT., 927/40269 29.10.1237; BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 576, s. 5, 6.
21. BOA, *Ayniyat Defteri*, Nr. 576, s. 22.

yapılmıştı. Ali Bey yazdığı raporlarında denizde dolaşan ve aniden ortaya çıkıp ateş kayıkları ile saldıran Rum hırsız ve izbandutlarından ve sahip oldukları yüzlerce gemiden bahsettikten sonra şöyle diyordu: "Savaşmaktan korkumuz yoktur... Rüzgâr olduğunda o gibi laînlerden korkmayız, ancak üzerlerimize içinde funda çalısı ve barut gibi şeyler olan ateş gemileri salmaktadırlar."[22] Son bir yıl içinde Rumlar bu konuda daha da maharet kazanırken, Osmanlı denizcilerinden hâlâ açık ve mertçe bir savaş beklenmekteydi.

Bütün bunlar olurken, Muhtar Bey'in Ali Paşa'ya ait eşya ve mallarından oluşan muhallefatını Bozcaada'ya götürme konusundaki müracaatının da İstanbul'da kabul gördüğü hem kendisine hem de o sıradaki Çanakkale Boğazı Muhafızı Mustafa Paşa'ya yazılan hükümlerden anlaşılmaktadır. Hatta Mustafa Paşa'ya yazılan hükümde, Muhtar Bey'den "kaptan paşa vekili" olarak bahsedildikten sonra, paşa seviyesindekiler için kullanılan "zîde mecdehu" (azamet ve haşmeti artsın) duasının da kullanılması mevcut durumun kabullenildiği ve artık işlerin sakinleştiğini göstermektedir.

İstanbul, Muhtar Bey ve Mustafa Paşa'ya yazdığı ayrı ayrı hükümlerde, Ali Paşa'nın mal ve eşyaları mühürlenip güvenlik altına alınmış olmasından duyulan memnuniyet ifade edilmektedir. Paşa'nın pek çok borcu ve yetimleri bulunmaktadır. Bundan dolayı, borçlarının mallarından ödenip gerisinin bir an önce hukuki varislerine verilmesi için İstanbul'da Ali Paşa'nın kapı kethüdalığını yapan Cephane Nazırı Süleyman Efendi[23] nazır

---

22. Safvet, *a.g.e.*, 54-60.

23. Her ne kadar bu hükümlerde isim verilmiyorsa da Ali Paşa Kaptanıderya olarak atandıktan sonra, kapı kethüdası olarak Cephane Nazırı Süleyman Efendi'yi önermiş ve bu öneri Sultan II. Mahmud tarafından da kabul edilmiştir (BOA, HAT., 670/32754).

olarak görevlendirilmiştir. Bunun için Bozcaada'ya ulaşan para, mücevherat ve diğer eşyanın kayıtlarıyla birlikte olduğu gibi derhal İstanbul'a ulaştırılması emredilmektedir.[24] Burada sözü edilen borçların donanma adına yaptığı borçlar veya avans olarak aldığı paralardan dolayı hazineye olan borçları olabileceği dikkate alınmalıdır. Bu yazışmalara istinaden, Ali Paşa'nın mal, eşya ve paralarını ihtiva eden bir muhallefat defterinin olduğu anlaşılmaktadır. Belki bulunacak o defter ve nazır tayin edilen kişinin yaptığı işlemlerin kayıtları ile Paşa'nın hayatına biraz daha ışık tutulması mümkün olacaktır.

BATI BASINI: "KAPTAN PAŞA ÖLDÜ!"

Kaptanıderya Ali Paşa'nın böyle bir isyana kurban gitmesi basit bir hadise değildi. Sakız önlerinde yaşananlar hemen dünyanın dikkatini çekmiştir. Her ne kadar yeni bir atamayla Osmanlı bahriyesinde boşluk doldurulmuş olsa da Rum İsyanı'na sempati ile bakan Batı'da bu sonuç Rumların zaferi olarak yansıtılmıştır. Nitekim olay önce Fransızca neşredilen İzmir'deki azınlık gazetelerinde yer aldığı gibi, Adalarda ve İzmir'de bulunan yabancı devletlerin konsoloslarının raporlarına da konu olmuştur. Bu kaynaklardan hareketle kimi Batı gazeteleri de uzun makaleler ile olayı okuyucularına aktarmışlardır.

Peki, bu gazeteler Sakız Vakasını ve Paşa'nın ölümünü nasıl vermişlerdir? Gazetelerin verdikleri bilgilerin bir bölümü görgü şahitlerine bir bölümü de hızlı bir şekilde yayılmaya başlayan dedikodulara dayanmaktadır. Bazı haberler bölgede ticaret yapan tüccarların veya konsolosların verdiği bilgilerden beslen-

24. BOA, *MD.*, nr. 240, s. 84, hüküm 591, 592.

mektedir. Ancak olaya oldukça yakın bir mahalden aktarılan bu bilgiler ve araya serpiştirilen yorumlar ihmal edilmeyecek kadar önemlidir.[25]

The Times gazetesi 28 Haziran'da Sakız Vakasını okuyucularına "İstanbul'da ve Sakız'da Rum Katliamı" başlığını kullanarak duyurdu. Aslında kendilerine ulaşan bir mektubu "yorumsuz" diyerek yukarıdaki başlıkla yayınlıyordu. Brothers ve Countryman imzalarını taşıyan mektup, sadece Sakız Adasında yaşananları anlatmak için yazılmış olsa da gazete, haberi İstanbul'u da başlığa katarak sunuyordu.

Sakız'da yaşananları anlatırken, nüfusundan askerî harekâtlara kadar mübalağalı bilgiler veren mektup Osmanlı aleyhinde de pek çok mesaj içeriyordu. Gazete özetle, Sakız'ın bir harabeye döndüğü, bütün nüfusun dağıldığını; okul, kütüphane, hastane ve kiliselerin yıkıldığını; pek çok kadın, erkek ve çocukların esir edildiklerini ve Anadolu'nun farklı yerlerindeki esir pazarlarına gönderildiğini yazmaktadır. Paşa ile birlikte (Vahîd Paşa kastediliyor) adaya 3000 asker yerleştirildiğini iddia eden mektup, ayrıca Kalede rehin tutulanları haber vermektedir. Mektubun verdiği bazı detaylar, kaynağının olayları gören Sakızlı biri olabileceğine işaret etmektedir. İddiasına göre Vahîd Paşa, Sisamlıların isyanını haber vermeye gelenleri rehin almıştır. Ayrıca Sisamlılar adayı kuşattığında adadaki bütün erzakı kalede toplayıp, fakirlerin elinde bir şey bırakmamıştır. Sisamlılar adaya çıkarma yaptıklarında Paşa, bazı rehineleri ve Türkleri göndererek onları geri püskürtmek istemiş ise de tehdit ile karşılaşınca rehine ve askerleriyle kaleye kapanmıştır.

---

25. Burada sınırlı bir basın taramasından çıkan sonuçlar verilmiştir. Dönemin bütün Batı basını taranarak daha fazla bilgilere ve yorumlara ulaşmak mümkündür.

Mektup şunları da haber veriyordu: Anlaşılan "sadece sopa ve sırıklarla silahlanan" bazı köylüler isyanda Sisamlılara iştirak etmişlerdi. *The Times*'da yayımlanan bu mektuba göre: "Bu olaylardan on bir gün sonra Osmanlı donanması ada önlerine ulaşmıştı. Donanmadaki 15 bin asker kalede 3 bin asker ile birleşince sadece 3 bin kişiden oluşan Sisamlı isyancıları kovmuşlardır. Ardından silahsız insanlara, kadınlara ve çocuklara yönelmişlerdir. Öldürmüşler, yakmışlar ve kalanların hepsini esir edip taş üstünde taş bırakmamışlardır."[26]

Batı gazetelerinde bu ve benzeri mektuplar yayımlanmaya devam etmiştir. Tahmin edileceği gibi bunların büyük bir bölümü Sakız'dan çıkmak zorunda kalanlara yardım toplamaya, Rum İsyanı'nın meşruiyetini göstermeye ve onlara karşı sürdürülen operasyonları durdurmaya matuftu. Bu yayınlar Batı şehirlerinde yardım faaliyetlerini başlatmış, ayrıca "kana susamış Muhammedîlerin"[27] gibi çirkin/kabîh ifadelerle sürdürülen propaganda, Batı Hristiyanlığı arasında Osmanlı aleyhinde kamuoyu oluşturmayı da başarmıştır. Zaten daha sonraki süreçlerde devletlerin bu konudaki baskıları da bunu göstermektedir. Gazetelerde yer alan bilgilerin doğruluğu ve yanlışlığı burada tartışılmayacaktır. Zira *The Times*'da yayımlanan mektuptaki rakamların gerçekliği veya yanlışlığı bu kitap boyunca verilen Osmanlı belgelerindeki diğer bilgiler ile mukayese edildiğinde farklar görülecektir. Söz gelimi Sakız kalesinde rehin tutulup idam edilenlerin sayısı –adı da verilerek– Osmanlı belgelerine 63 olarak yansırken yukarıdaki mektupta 85 olarak verilmektedir. Bu tür olayların doğurduğu heyecan ile tarafların meseleye kendi zaviyelerinden bakıp haklılık kazandırmak amacıyla anlatımlarında her zaman mü-

26. *The Times*, 28 Haziran 1822.

27. *Aynı yer.*

balağaya kaçtıkları unutulmamalıdır. Rum İsyanı'nın en önemli kaynaklarından olan Finlay bile Sakız Vakasında ölen ve esir edilenleri anlatılırken yapılan bu mübalağaya dikkatleri çekmektedir.[28] Herhâlde meseleyi çıplak gerçeğiyle göstermek zorunda olan resmî belgelerden takip etmek en doğru yöntem olmalıdır. Ancak o belgeleri de olayın içinde yer alan veya taraf olanların ürettiğini düşünerek kullanırken dikkat edilmelidir. Doğruya en yakın olsalar bile çapraz sorgulama ve mukayese ile belgeler daima test edilmelidir.

The Times Sakız meselesini gündeme getirirken, o güne kadar adalarda yaşanan Müslüman kıyımını da sınırlı ifadeler ve yorumlarla sütunlarına taşımak zorunda kalmıştır. Hatta bazen Tripoliçe katliamını hatırlatarak, 1 Temmuz sayısında konuyu bir kere daha ele alarak daha önceki bilgileri paylaştıktan sonra, eğer Sakız, Tripoliçe'nin cevabı ise neden bu kadar geciktiğini sormaktadır.[29] Gazete ayrıca Doğu Hristiyanlığını ele alarak "artık Türkler ile Rumların asla bir arada 'tiran ve köle' olarak yaşayamayacakları" hükmünü veriliyordu. Aslında bu yorumlarda üç boyut ortaya çıkıyordu. Birincisi daha önce Tripoliçe'de Rumların yaptığı ve o zaman fazla dillendirilmeyen Müslüman katliamı zihinlerinde yer etmiş ve bir karşılığı bekleniyordu. İkincisi de 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı siyasetinin içinde ve sözde lehinde olan Londra, her şeye rağmen Rumların ayrılık fikirlerine destek veriyordu. Üçüncüsü de mesele bir Hristiyan-Müslüman çatışması olarak telakki ediliyordu.

İzmir'de yoğun ticari ilişkileri olan Hollanda basını da konuyu ilk duyuranlar arasındaydı. *Gazette van Gend*, 29 Tem-

---

28. Finlay, *a.g.e.*, s. 319.

29. *The Times*, 1 Temmuz 1822. Sakız olaylarını ve Ali Paşa'nın ölümünü konu alan başka mektuplar için bkz. *The Times*, 6 ve 27 Temmuz 1822.

muz 1822 tarihinde, İzmir'den gelen 14 Haziran tarihli haberleri verirken olayları şöyle naklediyordu: 10 Haziran'da "Yunan filosunun" İpsara'da demir attığını ve bazı briklerin adaların etrafında keşif yaptığını yazıyordu. Hollanda basınının isyancılardan resmî bir filo gibi bahsetmesi kısmen de olsa meseleye bakışını yansıtmaktadır. Aynı haberde, Türk filosunun da hareket hâlinde olduğunu, ancak fırtınadan dolayı Sakız'a döndüğünü söylerken –muhtemelen donanmanın İstanbul'dan hareket ederek– Sakız önlerine gelmesini kastediyordu. Ama gazete, ilginç bir şekilde olaydan önce "isyancıların amacının Türk filosunu ateşe vermek" olduğunu da haber veriyordu. Bu mesele bir kehanet olamazdı. Son bir yılda Akdeniz'de hareket eden Rum gemilerinin amacı ve yöntemi defalarca resmî kayıtlara ve yazışmalara da konu olmuş ve kamuoyunca da bilinmekteydi. Gazeteye Rum isyancıların planlarını birileri anlatmadıysa, bilinen bu yaygın kanaati okuyucularıyla paylaşıyordu.

Aynı gazete, Kaptan Paşa'nın Sakız önünde ölmesinden sonra 26 Haziran'da "İstanbul'dan haberler" başlığı altında neşrettiği yazıda, Osmanlı'ya karşı menfi bakışını daha açıkça şu ifadeler ile ortaya koyuyordu:

> *İnsanlık intikamını aldı! Pek çok insana felaket yaşatan Kaptan Paşa öldü! Yunanlar* (yazıda Greeks olarak geçiyor.) *tüm Avrupa'da ses getirecek bir eylem yaptılar. Bayramdan bir gün önce, 22 Haziran'da, yabancı bir bayrak altında üç Yunan ateş kayığı, Müslümanlar bayramı kutlarken ve dinlenirken Türk filosuna yaklaştı. Türkler bunların dost gemileri olduğunu düşünerek amiral gemilerine yaklaşmalarına izin verdiler. Sonrasında Yunanlar gemiyi ateşe vermek için fişekler kullandılar. Bu amiral gemisinde büyük bir kaosa sebebiyet verdi ve herkes sadece kendini kurtarmayı düşündü. Yarı yanmış olan Kaptan Paşa birçok felaket yaşattığı Sakız sahilinde karadaydı ve bir saat*

sonra öldü. Üç Türk gemisi ağır hasar aldı ve diğerleri dört bir yana dağıldı. Tarih kronikleri Yunanların bu cesaret ve zekâsını gelecek nesillere aktaracaklar.[30]

Hadiseyi neredeyse resmî kaynaklara yansıyan bilgilere yakın bir şekilde sunan gazete, Rumların da sözcülüğünü yapmaktan kaçınmıyordu.

Nederlandsche Staatscourant gazetesi 10 Temmuz'da İstanbul'dan aldığı haberlere istinaden 12 Ağustos'ta yayımladığı bir yazıda, Avrupa'da yayılan haberlere kuşku ile baktığını göstermektedir. Gazete, Türk donanmasının en iyi gemilerinin yok edilip Kaptan Paşa'nın hayatına mâl olan felakete dair gelen ilk raporların bazı noktalarının doğru olmadığını söyleyip bir görgü tanığının raporunu yayımlamıştı. Gelen diğer haberlerden ziyade söz konusu raporun doğruluğuna inandıklarını da hatırlatan gazete, yaşanan feci hadisenin 19 ve 20 Haziran arasındaki gecede değil, 18 ve 19 Haziran arasındaki gecede olduğunu ve Kaptan Paşa'nın yanan gemiden kaçtıktan sonra onu karaya çıkaracak olan sandalında öldüğünü belirtmektedir.

Rum ateş kayıklarının Avusturya bayrağı taşıdığını söyleyen gazete, Yunan filosunun bazı görevlilerinin Avusturya belgeleri taşıdığı iddiasına ise şüpheli yaklaşmaktadır. Bu iddianın donanma görevlilerinin hatalarını örtmek için kullanılan bir bahane olduğunu ileri süren gazete, bu bilginin Osmanlı yetkilileri tarafından teyit edilmediğini de yazmaktadır.[31] Anlaşılan resmî rapora yansıyan Avusturya bandırası hikâyesi kamuoyuna veya en azından bu haberin kaynağına da ulaşmıştı. Belli ki gazete Avus-

30. *Gazette van Gend*, 29 Temmuz 1822: Gazete metinlerini Felemenkçe'den İngilizceye tercüme ederek bana gönderen değerli dostum eski Hollanda Arşivleri başkanı B.J. Slot'a teşekkür ediyorum.

31. *Nederlandsche Staatscourant*, nr. 188, 12 Ağustos 1822.

turya'nın işe bulaştırılmasından rahatsızlık duymuştu. Oysa Rum korsan gemilerinin başta Rusya olmak üzere zaman zaman Batılı devletlerin bandıralarıyla hareket ettiğini herkes bilmekteydi.

Gazetenin diğer bilgilerden daha fazla güvenilir görüp yayımladığı İzmir'deki Avusturya konsolosluğunun (veya temsilcisinin) 21 Haziran tarihli raporunda şunlar söyleniyordu:

> *Kaptan Paşa'yı nüfuzunu kullanıp kayıplarımı tazmin etmeye ikna etmek için Sakız'a gitmiştim, ancak 18 ve 19'u arasındaki gecede yaşanan olaylar benim adaya gitmemi engelleyince hiçbir şey elde edemedim. Türk savaş gemilerinin dikkatinden kaçan iki Rum ateş gemisi gece Sakız kanalına doğru seyrederek, akıllı manevralarla amiral gemisine yaklaşmayı başardı. Bunları kendi gemileri sanan Türklerin bu olayı anlamaması anlaşılır gibi değil. Bu ateş gemilerinden bir tanesi gece yarısından iki saat sonra amiral gemisine öylesine yaklaştı ki bataryayı bağlayıp kısa süre sonra ateşe verdi ve amiral gemisinde büyük sıkıntıya sebep oldu. Ancak mürettebatın etkin hamleleri ile Türkler nihayet ateş gemisiyle bağlantıyı kesmeyi ve öteye sürüklemeyi başarıp Kaptan Bey'in gemisine yaklaşmaya çalışan Rum ateş kayığını batırdılar. Ancak ikinci ateş kayığında Türkler bu kadar şanslı değildi. Zira Türkler bir öncekini uzaklaştırmaya çalışırken, ikinci bir ateş kayığı yaklaşıp beylik gemisini ateşe verdi. Yangın öyle hızlı büyüdü ki tüm yardım ve çabalar boşuna idi. 45 dakika sonra geminin büyük bir kısmı alevler içerisindeydi. Alevler barut deposuna ulaştı ve akabinde gemi büyük bir patlama ile havaya uçtu.*

Ticari bir iş için Sakız önlerinde demirleyen yelkenliden hadiseleri seyreden rapor sahibinin anlattıkları resmî belgelere de yansıyan bilgiler ile uyumlu görülmektedir. Ancak verdiği detayların gece karanlığında bütünüyle görülmesi mümkün

değildir. Muhtemelen olayın ertesi günü derlediği bilgileri de ilave etmiştir. Donanmaya yaklaşan ateş kayıklarının tanınmamasını hayretle karşılaması da büyük ihtimalle yine Avusturya bandırası ile alakalıdır. Bu iddia, Avusturya konsolosu sıfatıyla devletinin bandırasının burada kullanılmadığını ispat girişimi olarak görülebileceği gibi, aynı gün onun orada bulunması ve bu detaylı bilgileri raporlaştırması bile bir kısım şüpheleri üzerine çekmektedir. Acaba o böyle bir hadiseyi gözlemlemek için mi, yoksa ilk cümlesinde iddia ettiği ticari maksatla mı orada bulunuyordu?

Görgü tanığımız, Kaptan Paşa'nın durumunu şöyle anlatmaktadır:

> *Ağır bir şekilde yaralanan Kaptan Paşa, gemisini terk etmek istemedi, ancak ona sadık personel tarafından zorla sandalına taşındı ki tam o sırada direğin kafasına düşüşü onu ölümcül bir şekilde yaraladığı gibi sandalı da alabora oldu. Personel onu yüzen bir kalıntı üzerinde karaya çıkarttı. Bir saat sonra öldü ve ertesi gün sabah 10'da Sakız Kalesinde gömüldü.*

Paşa ile ilgili bu bilgiler kısmen diğer kaynaklarda da bulunmaktadır. Hatta Paşa'nın gemisini en son terk ettiğine dair daha nadir rivayetleri de desteklemektedir. Bu haberde başka kaynaklarda bulunmayan detaylar da verilmektedir. Genel olarak Nasuhzâde Ali Paşa'nın gerek kendi bindiği beylik gemisi gerekse diğer gemilerin personeli hakkında kaynaklarda pek bilgi bulunmamaktadır. Biz ancak gemi cinslerinden hareket ederek bir fikir verebilmekteyiz. Ancak bu raporda, Sakız Vakasında alınan esirlerin de içinde bulunduğu, batan beylik gemisi hakkında şu detaylar verilmektedir:

> *2286 kişilik mürettebatın 200'ü kurtulabildi. Diğer iki gemi ve bir firkateyn neredeyse yok olmuştu. Ağır hasara sebep olan ateş kayığı rüzgâr ile birlikte Türk filosunun ortasına doğru sü-*

rüklendi. Ateş kayığı Sakız adasındaki Saint Helena burnuna doğru sürüklenerek orada yandı. Ateş kayığının Rum mürettebatı sandalları ile birlikte Türk filosunun ortasından kaçtılar. Eylemlerini duyurdukları İpsara'ya ulaştıklarında silah atışları ile yapılan kutlamalar bir saat sürdü ve bunlar Sakız sahillerinden duyuldu. Ben Sakız'da demirlemiş bir İngiliz yelkenlisinde idim ve bu olaylara orada tanık oldum.

Burada verilen ölüm rakamını teyit etmek mümkün görülmemektedir. Beylik gemisinde bine yakın personelin olduğunu varsayıldığında alabileceği esir sayısının da sınırlı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Oysa gazetenin kaynağı adeta sayım yapılmış gibi küsuratlı bir rakam vermektedir ki, o şartlarda bu imkânsızdır.

Aynı haberde, Kaptan Paşa'nın öldürülmesi akabinde gelişen olaylar ve yaşananlar da şöyle anlatılmaktadır:

Aynı gece, 19'unda, Türk birlikleri öldürülen Kaptan Paşa'nın ve yanan filolarının intikamını almak için Sakız Adasındaki yabancı konsolosluklara sığınan mültecileri yok etmek amacı ile saldırdılar. Bu girişim başarısız oldu ama 19'unda Mastika köylerindeki Rum yerlilerine birçok zulümler yaptılar. 20'sinde Saint Helena burnuna doğru yelken açan 12 gemili Rum birliği, Türk filosunun harekete geçtiğini görünce hızlıca İpsara'ya geri döndü. 35 yelkenliden oluşan Türk birliğini dün gece Baba Burnu dışında sert bir kuzeybatı rüzgârı ile Port Olivero'ya doğru ilerlerken gördüm.

Bu haberleri veren kaynak kişinin olayları gördüğünü söylemesi ve bazı bilgilerinin de resmî raporlardaki bilgiler ile örtüşmesi raporunu önemli kılmaktadır. Buna rağmen özellikle beylik gemisi veya denize düşenlerin sayısı hakkındaki bilgiler, tetki-

ke muhtaçtır. Esasında bu bilgiler, resmî raporların sessizlikle geçtikleri bu hususun tartışılmasına imkân vermektedir. Eğer ölenlerin sayısını buradaki gibi kabul edecek olmamız, gemi mürettebatını dışarıda tutarak, kısmen esir sayısı hakkında da fikir yürütmemize imkân vermekte. Zira geç dönem Yunan ve bazı Batılı araştırmalar, bu konuyu abartılı bir şekilde anlatmaktadır. Nitekim biraz daha geç tarihteki bazı yayınlarda ölü ve esir sayıları 20 binden 43 bine kadar verilirken, Kaptan Paşa'nın asker sayısının da 7000 olduğu ileri sürülmektedir.[32]

Aynı tarihlerde konu Alman basınını da meşgul edecektir. *Journal de Frankfurt*, İzmir'de çıkan *Spectateur Oriental*'den naklen hadiseyi iki gün boyunca anlatmış ve Hollanda'da çıkan *Gracenhaagsche Courat* da haberi buradan derleyerek, 12 Ağustos 1822 tarihli nüshasında oldukça detaylı bir şekilde okuyucularıyla paylaşmıştır. Bu sonuncu gazete olayı şöyle hikâye etmektedir:

> *Osmanlı donanması 18 ve 19 Haziran geceleri Sakız'da demir atmıştı. En başta demirleyen Kaptan Paşa'nın gemisi sahilden bir mil uzaklıktaydı. Büyük miktarda bir servet ve önemli bir bölümü köle olan 2286 kişiyi taşıyordu. Bakır kaplı iki Yunan yelkenlisi faça ettikleri kanala girdiler. Türkler bunların kendi birliklerine ait gemiler olduklarını düşündüler. Bu yelkenlilerin yaptıkları façalardan birinde Türk gemilerine o kadar yaklaştılar ki, Türkler, onlara mesafelerini korumalarını söylediler. Bunun üzerine yelkenliler aniden yön değiştirdiler ve Çeşme'ye doğru ilerlediler, ancak bunu rüzgârın avantajını kullanmak ve eğer tekrar birliğe yaklaşırlarsa, Türklerin kazandıkları güvenini kullanarak aynı hamleyi yaptılar. Gece yarısından bir saat sonra aniden yüksek hızla döndüler. Onlar*

32. *Hamilton Spectator*, London, 13 Haziran 1885.

iki kundak (ateş kayığı) gemisiydi. Birincisi amiral gemisinin pruvasına ulaştı ve kendini ona bağladı. Diğeri serveti taşıyan Kaptan Bey'e doğru yöneldi ve ona ulaştı, ama iyi bir sonuç alamadı. Birinci kundak gemisinde dümen tutan Yunanlar ateşi yaktılar ve kundak gemisinin arkasında saklı olan küçük bir bota atladılar. Kuvvetli rüzgâr aniden büyük bir yangının oluşmasına sebebiyet verdi ve bu yangın bütün amiral gemisine yayıldı. Yunanlar amiral gemisinin tamamen yandığını görünce zaferlerini kutlayarak uzağa doğru yelken açtılar.
İkinci kundak gemisi ise Kapudâne Bey'in gemisinde yangına sebebiyet verdi, ancak onu söndürmeyi başardılar, çünkü kundak gemisi pruvaya bağlı kalmayı başaramadı. Bu ikinci kundak gemisi rüzgâr ile kıyıya savruldu ve kendi aleviyle parçalandı. Gemide olan Yunanların kendilerini kurtarıp kurtarmadıkları bilinmiyor. Bu olayın sonuçlarını tahmin etmek kolaydır. Amiral gemisindeki yangın 45 dakika boyunca sürdü. 2000'den fazla kişi can verdi ve ancak 180'i kurtarılabildi. Kaptan paşa bu kazadan kurtulmak istemedi ve inatçı bir şekilde gemiyi terk etmeyi reddetti, fakat aksini yapmaya zorlandı. Kendisini düşen direk tarafından alabora edilip parçalanan bir sandala attı. Kafası bir ağaç kıymığı tarafından ciddi bir şekilde yaralandı, kan kaybetti ancak neredeyse bir saat boyunca yüzmeye devam etti ve son nefesini verdiği sahile ulaştı. Diğer iki sandal battı, çünkü onlarda kendilerini kurtarmaya çalışan çok sayıda Türk vardı. Kaptan Paşa'nın naaşının yanına gelen Sakız Paşası 19'u sabahında onu Hisar'da gömmeyi emretti.

Burada verilen bazı bilgiler araştırılmaya muhtaç olmakla birlikte, ilginç bir şekilde elimizdeki resmî kaynaklardan ve özellikle Sakız Muhafızı Vahîd Paşa'nın ölüm vakası hakkında verdiği bil-

gilerden daha detaylıdır. Gazetede hadisenin Sakız'a yansımasını da şu şekilde anlatmaktadır:

> *Amiral gemisi havaya uçmadan önce korkunç yangın sebebiyle Sakız şehrinde panik ve korku yarattı. Dağlara çıkan Türkler yıkıcı alevlerin korkunç yükselişini ve denizde oluşan karambolü gördüler. Bu alevler küçük gemilerin yaklaşmasını engelleyen top atışları ile zaman zaman yükseliyordu. Diğer bütün savaş gemileri halatlarını kesmişlerdi. Bunların üzerindeki insanlar tehlikenin boyutunu ve düşmanın sayısını bilmedikleri için endişeliydiler. Amiral gemisindeki, Kapudâne beydeki ve hatta bir diğer üçüncü gemideki alevleri gördüler. Başarısız olan ve sahilde yanan ikinci kundak gemisini de gördüler. 84 topun olduğu gemi havaya uçtuğunda oluşan sarsıntı deprem kadar büyüktü. Tüm bunlara şahit olan Türkler, yıldırım çarpmış gibiydiler. Çoğu kendini korkunç çığlıklarla yere attı. Denizdeki olay gece yarısından bir saat sonra olmuştu. Saat ikiden önce Kaptan Paşa'nın naaşı sahilde yatıyordu. Korkunç sonuna dair dedikodular ağızdan ağıza dolaştı ve ertesi gün aydığında meraklı gözler bu korkunç olayın kurbanını gördüler.*

Gazete, hadiseden sonra yaşananları da şöyle naklediyordu:

> *Çaresizlik, öfke ve intikam hırsı tüm kalpleri doldurmuştu ve bu duygular kan dökülmesini istiyordu. Türkler öncelikle orada olmaları ihtimali ile tüm Yunanları öldürmek için konsolosluklara yöneldiler. Sakız Paşası konuşarak ve dualarla onları bu çirkin planlardan vazgeçmeye ikna etti. Ancak sonunda 20.000 kişi alanlara döküldü. Sakız köyleri saldırıya uğradı ve havada esir alınanların feryatları ve öldürülenlerin iniltileri yankılandı. Tüm ada uçsuz bucaksız bir mezarlıktan başka bir şey olmayacaktı! Zavallı Sakız! Senin kaderin tamamlandı.*

Bu satırlar ve Vahîd Paşa'nın olay sonrasına dair verdiği bilgiler birlikte okunduğunda Sakız'da meydana gelen kaosu anlamak mümkündür. Paşa'nın da söylediği gibi Kaptan Paşa'nın ölümünden sonra başsız kalan askerlerin her tarafa dağılmaya ve intikam almaya başladıkları tezini doğrulamaktadır. Ancak verilen sayılar tetkike muhtaçtır. Özellikle 20 bin kişinin sokağa dökülmesi tam anlamıyla bir mübalağadır.

Hadiseye en yakın yer olan İzmir'de dilden dile dolaşan haberleri nakleden gazete, sözde tarafsızlık adına da şu yorumu yapmaktadır:

> *Tüm bu felakete sebep olan Yunanlar hakkında ne söyleyeceğiz? Üzerimizde büyük bir sorumluluk var ve karakterimiz olması gereken tarafsızlıktır ve hakikate saygı göstermeliyiz. Bu bizi ıstırap ve bezginlik hakkında sessiz kalmaya zorluyor. Bu devrimi onurlandıracak ilk eylem. Bu cesaretin ve sadakatin işareti ki; bize göre bu 30 Yunan (ateş kayıklarını idare edenler kastediliyor) her zaman cesaretin sembolü ve ruhları hâlâ Termopil'de (Thermopylae) dolaşan o küçük birlik ile eş değer olacaktır.*

Aynı gazetede, İzmir kaynaklı 28 Haziran haberlerinden ve farklı kaynaklardan derlediği bilgilere istinaden yaptığı değerlendirmeler bir bakıma Batı'nın Rum isyanına bakışının özeti gibidir. Aslında yukarıda MÖ 480 yılında Perslere karşı yapılan bir direnişi referans vermesi ve kundakçılarla Termopil savaşında ölenlerin ruhlarını birleştirmesi, meseleyi Doğu-Batı çekişmesi olarak gördüğünü göstermektedir. Gazete, "İstanbul'daki Türklerin, Kaptanıderyanın üzücü akıbetini duydukları zaman İzmir'deki Müslümanlar kadar makul olup Tanrı'nın kaderini kabul etmeleri arzusuyla İstanbul'un verebileceği muhtemel tepkilere" de işaret ederek, ardından olayı şu şekilde nakletmektedir:

18 ve 19 Haziran gecelerinde gece yarısından sonra saat 1.30'da gökyüzünde güney ve güneybatı arasında Sakız yönünden bir parıltı görüldü. Bu parıltı, halkı birtakım kötü olaylar olduğunu düşünmeye yönlendirdi. Bayram 19'u akşamı başladı. 20'sinde Türkler kasabada bizim yer aldığımız kısma geldiler ve tüm gün öylesine sessizdi ki, Yunanlar Türklerin barışçıl davranışları ile cesaretlendiler, sokaklara indiler ve kendilerini düşmanca bir yüz şikâyeti olmadan serbestçe gösterdiler. Gece yarısı birbirlerini tebrik ettiler ve ilk bayram günü takdire şayan bir şekilde geçti ki, Kaptanıderya'nın öldüğü ve gemisinin Yunanlar tarafından yakıldığı kara haberi aniden dolaşmaya başladı. Haberler, olayı dört farklı ulaktan alan (Vahid) Paşa'nın kendisinden geldi. Hiçbir zaman kolluk güçlerinin bu kadar teyakkuzda olmasını övme sebebimiz olmamıştı. Paşanın talebi üzerine farklı milletlerin konsolosları onu ziyaret etti. 19 ile 20'si arasındaki gece şehirde meydana gelen sıkıntılardan dolayı ne kadar üzüntü içerisinde olduğunu saklayamamıştı. Yaşanan bu dehşet, ihtiyat ile alınmış önlemlerin sağladığı iyi bir düzen varken ortaya çıkmıştı.

Olayın hemen öncesinde Sakız halkının nasıl bir rahatlık ve güven içinde olduklarına da tanıklık eden bu yazı, olayın akabinde geçmişten o güne kadar yaşanan gelişmeleri de şu yorumlar ile vermektedir:

Tüm kırsal kesimde düzen bozulmamıştı. Hiçbir şey, hiçbir şeyin Sakız açıklarında meydana gelen bu ölümcül olayın, Türklerin zihnindeki şaşkınlığı azaltamayacağı ve her ne kadar bu, münferit bir olay olsa da planlarını ve belki de tüm meseleyi dönüştüreceği algısını değiştiremezdi... İsyancı adalılar Bâbıâlî'nin onlara birkaç defa sunduğu tüm dostluk ve barış tekliflerini reddettiler. Sonrasında ise itirazlarını gururlu bir

şekilde gösterdiler ki; zaten birkaç ay önce de Avrupalı kaptanlara "düşmanlarımızın donanmasına saldıracağız" demişlerdi. Daha sonra Türklere ara ara meydan okudular, ama başarılı olamadılar. Ancak sonrasında işe yarayan ve hayal edilebilecek en cesur eylemi gerçekleştiren kahramanlarla dolu ateş kayıklarını gönderdiler.

Gazete olayın sonuçlarından beklentilerini de ortaya koymakta, hatta daha önce Rumların ilan ettikleri anayasalarının da değerlendirmesini yaparak Rum İsyanı'na müspet bakışını da netleştirmektedir. Buradaki ifadeler en azından son bir yıldır Batı'nın mesele ile yakından ilgilendiğini ve buna Osmanlı Devleti'nin aksine, olaylara tamamiyle Rumların haklı siyasi davası olarak baktıklarını göstermektedir:

Sonuçları çok mühim olacak. Leonidas tarafından yapılan bu tek eylem en büyük zaferden daha fazla kazanım sağladı, çünkü bu heyecanı ateşlemiş ve bunu bilinmeyen seviyelere kadar çıkartmıştı. Yunanlar gösterilerin meyvelerini toplamaya başlamıştı ki şans onların yanında olsa da olmasa da yeniden toparlanmaya ve faaliyetlerini değerlendirip kullanmaya zamanları vardı. Yunanlar siyasi meselelerde de ilerleme kaydetmişlerdi. Anayasaları harika unsurlar barındırıyordu; tüm aşırılık ve zulmü yasaklıyor, herkesin gücünü kısıtlıyor, herkesin görevini tasvir ediyor ve halkla özgürlük, hikmet ve mutluluk getirecek her şeyi barındırıyordu. Yunanların bu güzel yönergeleri nasıl uygulayacakları merak konusuydu, çünkü bir uçtan diğer uca geçeceklerdi. Sıfırdan şekil vermek değil yeniden şekillendirmek zorundalardı ve bu çok daha zordu.[33]

---

33. *Gracenhaagsche Courat*, 12 Ağustos 1822. Aslında Rumların ilan ettikleri anayasalarına Batı basınının övgü yağdırması ilk değildi. Mesela 29 Nisan 1822 tarihli *The Times* gazetesi de uzun bir makale ile Yunanların *Kutsal Teslis* adıy-

SAKIZ'DAN ALINAN ESİRLER VE PENCİK MESELESİ

Henüz istikrarın sağlanamadığı ve isyanın yer yer devam ettiği bir zamanda, 2 Mayıs 1822 tarihinde, Sakız Muhafızı Vahîd Paşa Sadaret'e edebî ifadeler ihtiva eden bir yazı gönderip kalenin isyancıların elinden kurtarıldığını müjdelemekteydi. Bu sırada isyancıların pek çoğu dağlara firar etmiş ve takip başlatılmıştı. Ancak muhassıllığın has toprağı olan yirmi dört Sakız [Mastaki] köyü silahlarını bırakmış ve teslim olup itaatlerini arz etmişlerdi. Onlara eman verildikten sonra altı köy daha aynı şekilde itaatlerini arz etti. Geri kalan yerlerde savaşın devam ettiğini bildiren Vahîd Paşa, onlar ile de mütareke şartları aransa bile mal ve ganimet peşinde olan askerlerin kontrol edilemediğini, yani işin kontrolden çıktığını yazmaktadır. Mal, eşya ve esir alan askerlerin memleketlerine geri dönmek arzusunda olduklarını söyleyen Paşa, yeniden asker talebinde bulunduktan sonra asıl meseleye gelmektedir. Donanma askerleri ile İzmir ve başka yerlerden adaya gelen askerler, aldıkları esirler için *pencik* (pençik) tezkiresi[34] istemektedirler. Kendilerinden İstanbul'dan emir gelinceye ka-

la başlayan anayasalarını hem tanıtıyor ve hem de övüyordu. Gazeteye göre anayasaya da Yunanistan dört vilayetten müteşekkildi. Yunanistan Mora, Batı Yunanistan, Doğu Yunanistan ve Adalar'dan oluşacaktı. Türklerden bağımsızlaştıkça daha fazla vilayetler de kurulacaktı. Birinci bölgenin başkanı İpsilantis, ikincisinin ki Mavrokordato, üçüncü bölgenin M. Negri, son bölgenin başkanı da Hidra'daki Rum beylerinden biri olacaktı. (*The Times*, 29 Nisan 1822.)

34. Pencik: Beşte bir anlamına gelen bu kelime, savaşlarda alınan esirlerin beşte birinin devlet hizmetine alınması uygulaması iken zamanla bir vergiye dönüştürülmüştür. Esir sahibi olan asker, devlete muayyen bir vergi vermek suretiyle "esiri istediği yere götürme ve satma izni" içeren tezkire verilmeye başlanmıştır. Pencik uygulaması savaşlarda, İslam devletlerinde ve Osmanlı Devleti'nde uygulanmış, Sakız Vakası akabinde de yasaklanmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "Pencik", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, s. 226-228.

dar sabretmeleri istenmiş olsa da sabretmeyip tezkire almak için baskılarını sürdürmektedirler.[35]

Askerî harekâttan sonra esirler meselesi üzerinden yeni bir kriz doğmuştu. Konuyu idare edemeyen Vahîd Paşa, talep edenlere *pencik tezkiresi* verileceğini söyleyerek bu konuda gelecek emri de gece gündüz beklemekte olduklarını yazıyordu. Aslında Vahîd Paşa gibi tecrübeli bir kişinin gelecek emri tahmin etmemesi mümkün değildi. Bu yüzden işi aceleye getirip 14 Mayıs'tan itibaren vergisini talep edenlere bedeli karşılığında *pencik tezkiresi* vermeye başlamıştır. Zaten raporunun sonunda pencik verilmesi konusunda emir beklediğini göstermektedir. Oysa İstanbul bu konuyu daha önce düşünmemiş ve mesele tabii olarak tartışmaya açılmıştır.

Sadaret ile Kaptanıderya arasında yapılan yazışmalarda, Sakız ve civarı ahâlisinden alınan esirlerin, iki paşa arasındaki anlaşmazlıklarda önemli bir sebep olduğu anlaşılmaktadır. Aslında olaylar sırasında ölenlerin veya esir edilenlerin sayıları hakkında spekülasyonlar vardır. Her halükârda isyancılar ve doğrudan askere karşı savaşanların dışında pek çok masum ahâli de hayatını kaybederken, resmî raporlarda geçtiği üzere önemli sayıda kadın ve erkek de esir alınmıştır. Alınan esirler üzerinden de bir esir pazarının doğduğu ve Ali Paşa ile Vahîd Paşa'nın verdikleri *pencik tezkireleri* ile bu esirlerin sağa sola götürüldüğü anlaşılmaktadır.

Böyle bir pazarın doğması bazı suistimalleri de beraberinde getirmiştir. Bazı tamahkâr askerler adeta çeteleşerek, itaatlerini arz eden kimselere de esir muamelesi yapmaya kalkışmışlardır. Ali Paşa, meseleye vâkıf olunca Mastaki köylerinin hür ahâlisinin esir alınmaya kalkan bazı cüretkârların davranışlarına şiddetle karşı gelmiştir. Vahîd Paşa'nın bu konudaki fikri açık ol-

35. BOA, HAT., 882/38998, 10.08.1237.

mamakla birlikte, kendi yazdığı hikâyesinde askerlerin isyancılara ve onlara destek verdiğini düşündüğü ahâliye karşı hareketlerini meşru gördüğünü düşündürtmektedir. Ayrıca bu konuda ona Ali Paşa'nın yönelttiği suçlamalar da ortadadır.

Tabii burada temel mesele isyancılara karşı alınacak önlemlerde meşruiyetin ölçüsüdür. Zira o karmaşada masum ahâli ile isyancıları kim ayırt edecektir? Bu mesele, İstanbul'a kadar ulaşmış ve tartışmalara sebep olmuştur. Bunun üzerine Sadaret, konuyu meşihattan sorma ihtiyacı duymuştur. Meşihat, "eman verilen bölgelerdeki halktan esir alınmasının ve pencik verilmesinin caiz olmadığı ve daha önce pencik elde edenlerin de ellerinden alınması gerektiği" yolunda fetva vermesiyle Kaptan Paşa'nın ölümünden kısa bir süre önce Vahîd Paşa'ya bu doğrultuda gerekli emirler gönderilmiştir.[36]

Bu konuda bazı Batılı ve Yunan kaynakları ahâliden 20 binin İpsara'ya kaçarken, 30 bininin de esir alınıp, Yahudi ve Endülüs kökenli (Arap) esir tüccarları tarafından Avrupa, İzmir, İstanbul, Mısır ve diğer yerlerdeki esir pazarlarına dağıtıldıklarını ileri sürmektedirler.[37] Ancak bu rakamları doğrulayacak kanıtlar bulunmamaktadır. Filiz Yaşar, ölenlerin sayısını bir belgeye istinaden yaklaşık 7 bin; (bizim gördüğümüz belgede 5-6 bin denilmektedir) esir alınanları da kaynak vermeden 4 bin olarak vermektedir.[38] Mesele oldukça trajik bir olay olduğundan çoğu kere polemik ve spekülasyonlara da kurban edilmektedir. Özellikle son yıllarda internet ortamında konudan habersiz, tarihi belgeleri yorumlama yeteneği olmayan pek çok kimse çeşitli gerekçeler, ama daha ziyade propaganda amaçlı siteler açarak bu bilgi

36. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr.576, s. 24.
37. Valtos, *a.g.e.*, s. 164-165.
38. Filiz Yaşar, *a.g.e.*, s. 206.

kirliliğini daha da artırmaktadırlar. Elbette insanların ölümü ve esareti sayılar ile değerlendirilmez. Bir kişi ile bir milyon arasında da fark aranmaz. Lakin tarihin de kendi şartları içinde okunması gerekmektedir.

Vahîd Paşa, eserinde, Sakız köylerine (Mastaki) yapılan saldırıyı, Ali Paşa'nın ölümünden sonra askerlerin bir tepkisi olarak zikretmektedir. Başka bir belge bunu teyit etse de Sakız kalesinde veya dışarıdan gelen bazı maceraperest ve tamahkâr askerlerin varlığı ve onların isyanını bahane ederek ganimet peşinde olmaları da raporlara yansımıştır. Bunlar kontrol dışına çıkıp çeteleşen bazı askerler olsa da muhtemelen bazı kişilerden de müsamaha görmüş olabilecekleri de kabul edilmelidir. Zira İstanbul'un uyarıları da bunu göstermektedir. 26 Haziran'da Vahîd Paşa'ya yazılan *buyruldu*da Sadaret, önemli bir ihtarda bulunarak Paşa'nın dikkatlerini bu konuya çekmektedir: Suçsuz halkın himaye ve korunmasını ısrarla isteyen merkez, bu işin de Paşa'nın aslî görevlerinden biri olduğu hatırlatılarak bir bakıma görevini hakkıyla yapmadığını söylemektedir. Muhtemelen merkez de aldığı bilgiler doğrultusunda, Vahîd Paşa'nın bu konuda ihmalkâr ve hatta müsamahakâr davranmış olabileceğini düşünmektedir. Bu yüzden "kendini bilmez" kimselerin halka karşı giriştikleri bu cüretkârlığın hem şeriata hem de Padişah'ın rızasına aykırı olduğu hatırlatılıp Paşa uyarılmaktadır.[39] Gerek donanmanın varmasından önce ve gerekse donanma olaylara hâkim olmasından sonraki

---

39. *..mukaddem re'y u emân verilmiş olan bî-cürm reâyânın bu vecihle katl ve idam olunmaları şer'î şerifin hilâfı ve rızâ-yı Padişâhînin mugayırı olduğu zâhir ve o makûle kendüyü bilmezleri zapt u raptıyla cürmü olmayan reayaya bu misillü muamele ettirilmeyup himayet ve sıyânetlerine dikkat ve itinâ cenabınızın müteferriât-i memuriyetinizden idüğü bedîhî ve bâhir olarak seniye-i şahâne dahî bu dairede dâir olmağla ba'dezin o makûle cürmü olmayup re'y u emâm verilmiş olan reâyânın himayet ve siyânetlerine bir gûne rencide olmamaları esbâbının istihsâline mezîd dikkat eylemeniz...* BOA, *Ayniyat Defteri*, Nr. 576, s. 4.

süreçte kanun tanımaz kimi kontrolden çıkmış toplama askerlerin Sakız ahâlisine karşı giriştikleri katl, yağma ve esir alma uygulamaları kabul edilebilir cinsten değildir. Zaten resmî yazışmalarda da sık sık bu konuya dikkatler çekilmektedir.

Vahîd Paşa'nın adamı olan ve onunla birlikte oradan ayrılmaya niyetlenen Kapıcıbaşı İlyaszâde'ye de 27 Haziran'da gönderilen emirde, Rumların irtikap ettikleri isyanları sırasında görevini hakkıyla yapıp sadakat göstermiş memurların bulundukları yerlerden ayrılmalarının doğru olmadığı bildirilmektedir. Bu yazışmada iki önemli mesaj vardır. Birincisi, dolaylı olarak Vahîd Paşa, azledilme talebine binaen değil aslında bekleneni yapamadığı için görevden alındığı ima edilmektedir. İkincisi ise, Ali Paşa'nın ölümünden sonra Sakız ahâlisinden günahsız bazı kimselerin katl ve idam edildiği söylenip bu konuda gerekli tedbirlerin alınması istenmektedir.[40]

Aynı tarihte benzeri minvalde başka bir emrin yeni atanan Sakız Muhafızı Abdi Paşa'ya da gönderilmesi meseleye merkezin verdiği önemi göstermesi bakımından anlamlıdır. Bu konuda meşihatın verdiği fetvaya dayanarak, verilen müteaddit emirlerden[41] sonra eman verilmiş reayanın katli, idam edilmesi ve esir

---

40. BOA, *Ayniyat Defteri*, Nr.576, s. 11.

41. Abdi Paşa'ya yazılan emirde şöyle denilmekteydi: *Mukaddema eman verilmiş olan bu makûle reayanın bu veçhile katl ve idam olunmaları şer'i şerîfin hilâfı ve rızâyı padişahînin mugayırı olduğu zâhir ve o makûle kendüyi bilmezlerin zabt u rabtıyla cürmi olmayan reayaya bu misillû muamele ettirilmeyup siyânetlerine dikkat ve itinâ...* (BOA, *Ayniyat Defteri* Nr.576, s. 24). Bahr-i Sefîd Boğazı Muhafızına da gönderilen emirde de şu ifadeler yer almaktaydı: *Ba' de'l-emân alınmış olan üserânın muktezâ-yi şer'isî cenâb-ı fetvâpenâhîden lede's-suâl taraf-î devlet-i aliyyemizden re'y ve emân i'tâ buyrulan mahallerden askeri taifesinin o misillû hod-be-hod aldıkları zukûr ve inâsın yedlerine pençik i'tâsı iktizâ etmeyerek bunlar da reayâ olup bey' ve şiraları meşru olmadığını mübeyyin iki kıt'a fetva-i şerif mucebince o makûle hilâf-ı şer'î şerîf olarak alınan zukûr ve inâs her ne ise bey' u şiraları caiz olmadığına mebni her kimin yedinde bulunur ise ahz u tevkîf ve badehu Sakız muhafızı ile bi'l-muhabere vatanlarına ba's ve tesrîb olması...* (BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 576, s. 24).

alma işlemini teşvik eden *pencik* uygulamasının da yasaklanmış olması –hatta bundan sonra tamamıyla tarihe karışması– Osmanlı tarihindeki esir ticaretinin sonlandırılması bakımından da dikkate değer bir başlangıç olsa gerektir.

Her halükârda Vahîd Paşa'nın ganimet elde etme sevdasında olan askerlerden halkı korumakta, zaman zaman yeterli özeni göstermediğini varsaymak mümkündür. Her ne kadar Kaptanıderya'nın ölümü akabinde konsolosluklara sığınanlar veya evine çekilenlerin korunması konusunda gayret göstermiş ise de yetersiz kalmıştır. Zaten bunun böyle anlaşıldığının farkında olsa gerektir ki, o da bu hareketleri kendi idari yetersizliğine değil, Ali Paşa'nın ölümü akabinde askerin arasında gelişen heyecana bağlama ihtiyacı duymaktadır. Bu yetersiz savunma onu sorumluluktan uzaklaştırmamaktadır. Aslında iki paşa arasındaki anlayış farkının büyük ölçüde reayaya davranış farkı olduğunu söylemek mümkündür. Vahîd Paşa ve onun gibi düşünenler Sakız ahâlisini bütünüyle "harbî" yani kendileri ile savaş hâlinde olanlar statüsünde düşünmektedirler. Kaptan Paşa ise meseleyi devletin suçlu ile suçsuzu ayrıt etme politikasına uygun olarak daha fazla inisiyatif almaya yönelik olduğunu söylemektedir.

Kaptan Paşa, Sakız önlerine gelerek muhasarayı kaldırıp isyanı sonlandırdığı savaşta ne kadar ölüm meydana geldiği veya ne kadar esir alındığı konusunda yeterli bilgimiz yoktur. Sadece Ali Paşa'nın 11 Haziran 1822 tarihli bir *şukka*sında ilk çarpışmalar sonucunda 80 kişinin öldüğü ve bir o kadar yaralının olduğu, fırtına yüzünden Vahîd Paşa'nın tam bir sayım yapamadığını yazmaktadır. Ancak bu bilgi bir günlük rapora mı yoksa bütün çarpışmaların sonuçlarına mı aittir bilinmemektedir. Ancak burada kastedilen kaybın Osmanlı askerleri olduğu açıktır.

Kaptan Paşa'nın öldürüldüğü olayda bazı yabancı kaynaklarda ölenlerin sayısı abartılı rakamlar ile verilmektedir. İçin-

deki esirlerle birlikte yanan beylik gemisinde Osmanlı tarafında 2000'den fazla kişinin öldüğü yazılsa da bunların ne kadarının asker ne kadarının esir olduğunu bilmek mümkün değildir. Ölen askerlerin bir bölümü batan beylik gemisinden, bir bölümü de ateş alan diğer iki gemiden olduğu kabul edilirse bu sayınının en az yarısından fazlasının asker olması gerektiğini düşünülebilir. Valtos abartılı bir şekilde sadece 2000 Türk'ün öldüğünü, kendi ifadesi ile "cehenneme gönderildiğini"[42] ileri sürerken hangi kaynağa dayandığını söylememektedir. Her halükârda bu rakam abartılıdır ve gerçeği yansıtmamaktadır. Lakin Osmanlı belgelerinin bu konuda sessiz kalması da ilginçtir. Ne Vahîd Paşa ne de diğer görgü tanıkları donanma gemilerinde ölenlerin sayıları hakkında bir rakam vermektedirler. Ali Paşa'nın muhtemel gemi mevcudu daha önce tartışılmıştı. Bazı esirlerin varlığını dikkate alsak bile verilen rakamlara ulaşmak mümkün değildir.

Diğer taraftan Mayıs'ın ilk haftalarında yaşanan çarpışmalar ve takipler akabinde 14 Mayıs 1822 ile 23 Mayıs 1822 tarihleri arasında alınan esirlerin başka yerlere nakli için verilen pencik tezkirelerine dair tutulan bir defterde; kimlerin ne kadar kadın ve erkek esir sahibi oldukları, ayrıca ne kadar pencik bedeli ödedikleri kaydedilmiştir. Buna göre, 1335 esir için pencik tezkeresi verilmiştir. Bu rakamın Kaptan Paşa'nın ölümü öncesine ait olduğu unutulmamalıdır. Bunun resmî rakam olduğu ve birkaç katı daha fazla olabileceği düşünülse bile bu konuda verilen mübalağalı rakamlara ulaşmak mümkün değildir. Ancak Kaptan Paşa'nın ölümünde düzensiz ve gönüllü askerlerin aldıkları esirler bu sayıya dahil değildir. Bu konuda da devletin esir almayı önleme çabaları aşağıda ele alınacaktır.

---

42. Valtos, *a.g.e.*, s. 164.

Listelerde görülen esir sahiplerin İstanbul, Van, Edirne gibi imparatorluğun muhtelif yerlerinden kişiler olmakla birlikte büyük çoğunluğunun Batı Anadolu'dan ve hatta adalardan oldukları görülmektedir. Elbette bu esirlerin bir kısmının satılmış olma ihtimali bulunmaktadır. Satılmamış olanların ise çoğunluğunun yine adalar ve diğer İzmir, Manisa, Aydın ve Isparta gibi bölgelere dağıldıklarını söylemek mümkündür. Aşağıdaki tabloda pencik tezkerelerinin verildiği tarih ve sayıları gösterilmektedir:[43]

Tarih	Kadın	Erkek	Pençik Bedeli (Kuruş)
14 Mayıs 1822	93	50	4751
16 Mayıs 1822	78	69	4851
17 Mayıs 1822	92	58	4926
18 Mayıs 1822	95	76	5676
19 Mayıs 1822	108	13	5574
20 Mayıs 1822	73	67	4620
21 Mayıs 1822	84	67	4983
22 Mayıs 1822	105	40	4787
23 Mayıs 1822	108	59	5511
Toplam	**836**	**499**	**45679**

Filiz Yaşar, bu tarihlerden sonra yapılan başka bir sayımı esas alarak askerlerin elindeki ganimetlere dair bir rapora istinaden verdiği tabloda 27 esir göstermektedir. Onları da yukarı-

43. BOA, *D. BŞM. d.* Nr. 08891. Bu defterdeki kayıtlar esir sayısı hakkında bir fikir edinmemiz yanında Şânîzâde'nin *Zeyl*'inden menkul olarak, Cevdet Paşa'nın aktardığı "esirlerin fiyatının 50 kuruşa düştüğüne dair iddiaları" da çürütmektedir. Zira "beşte bir vergisi" 33 kuruş olan bir esirin fiyatı en az 155 kuruştur.

daki tabloya eklemek gerekmektedir. Bu durumda esirlerin toplam sayısı 1362 etmektedir. Diğer taraftan Yaşar'ın tablosundaki esirlerin altısının Vahîd Paşa'nın adamlarının elinde oldukları da dikkat çekmektedir.[44] Bu sayının resmî rakamı temsil ettiği ve esir alınanların daha fazla olabileceği iddiaları olacaktır. Bu varsayım kabul edilse bile ortaya atılan rakamlara ulaşmak mümkün değildir. Kaldı ki bu esirlerin eski yerlerine ve evlerine iadesi için yapılan çalışmalar da unutulmamalıdır.

Yasaklamalara rağmen alınan esirlerin sahiplerine, istedikleri yere götürmek veya satmak için pencik tezkeresinin verilmesinde Muhafız Vahîd Paşa'nın, yeni muhafız olarak önerilen Abdi Paşa'nın[45] ve aynı zamanda Kaptan Paşa'nın müşterek sorumlulukları bulunmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki, isyana isteksiz olan Sakız ahâlisinin bu hâle düşmesinde en büyük sorumluluk payı da isyanı başlatanların lideri olan Lycurgus ve arkadaşlarınındır. Zira gerek daha önce isyancılar hakkında "harbî" yani savaşılan taraf hükmünde olduklarına dair fetva verildiğini ve gerekse Tripoliçe hadisesini unutmayan askerlerin kontrolünün imkânsız olduğunu, ayrıca birçok adada Rumların yaptıkları gibi bu durumu fırsata çevirmek isteyen çapulcuların nasıl hareket edeceğini en iyi onlar bilmekteydiler.

VAHİD PAŞA NE SÖYLÜYOR?

İstanbul ile yapılan yazışmalar, Kaptanıderya Ali Paşa'nın Sakız önlerine varıp Rum isyancıları adanın etrafından

44. Filiz Yaşar, *a.g.e.*, s. 187.

45. Pencik bedellerini gösteren bir defterde Abdi Paşa'nın takımına vergiden üçer kuruş indirim yapıldığı belirtilmektedir (BOA, *D.BŞM d.* 08891, s. 9).

püskürtmesinden sonra askeri harekât ve alınacak yeni tedbirler konusunda Sakız Muhafızı Vahîd Paşa ile ihtilafa düştüğünü göstermektedir. Vahîd Paşa'nın daha sonraları –muhtemelen vezirliği elinden alınıp Alâiye veya Afyonkarahisar'da ikâmete mecbur edildiğine[46] –veya Konya'da sürgünde iken kaleme aldığı risalesinde[47]; Ali Paşa'nın bu olayların neticesindeki ölümüne, "gurur ve tedbirsizliğinin" sebep olduğunu ileri sürmektedir. İddiasına göre Ali Paşa, kendisini yaklaşan gemiler konusunda uyaran bazı adamlarını, "Siz ne anlarsınız, düşman ateş olsa cirmi kadar yer yakar!" diyerek azarlamıştır. Hatta Vahîd Paşa, ateş kayığı taşıyan Avusturya bandıralı geminin kaptanı ile Ali Paşa'nın görüştüğü ve onun izzet ve ikramına nail olduğunu iddia etmektedir.[48]

Bu hikâyesiyle neredeyse kendisinden sonraki bütün anlatılara kaynaklık eden Vahîd Paşa, daha büyük bir iddiada bulunacaktır: O gece, "baştan dümene varıncaya kadar gece gündüz içki içmeye müptela olan zabitlerden hiç kimsenin ayakta/ayık olmaması"[49] bu felakete sebep olmuştu.

---

46. BOA, *Cevdet Maarif (C. MF.)* 131/6501, 23.05.1238; Fahri Maden-Mustafa Eğilmez, *a.g.e.* s. 102. Ayrıca Vahîd Paşa ve eserleri hakkında son zamanlarda yapılmış olan bir tez için bkz. Ahmet Kılıç, *Mehmed Emin Vahîd Paşa, Hayatı, Eserleri, Vakfiyesi ve Kütüphanesi*, Ankara Yıldırım Bayazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016.

47. Eserin Princeton nüshası 29 Ramazan 1243/14 Nisan 1828 tarihini taşımaktadır. Fahri Maden ve Mustafa Eğilmez bu yazmayı, H.1290/1873 baskısı ile mukayese ederek neşretmişlerdir. (Fahri Maden-Mustafa Eğilmez, *a.g.e.* s. 25). Ahmet Kılıç, risalenin orijinal nüshasının Vahîd Paşa'nın vakfı olan Kütahya Vahîd Paşa Kütüphanesi'nde olduğunu söylemektedir (Kılıç, *a.g.t.* s, 28-29).

48. Vahîd Paşa, *a.g.e.*, s. 50.

49. Vahîd Paşa, iddialarını ve Ali Paşa'nın tedbirsizliğini şu ifadeleri ile ileri sürmektedir: "Salifü'z-zikr Paşa gemisinin yanmasına başlıca sebep zâbıtân ve neferâtı gice gündüz sarhoş olup ayakta ayık kimse bulunmaması Donanma-yı hümâyûn etrafında geşt ü güzâr eden ecnebi gemileri layıkıyla aranup sorulmadığından düvel-i mütahâbbe bandırasıyla ve Frenk kıyafetiyle gelüp giden

Paşanın iddiaları,[50] diğer kaynaklar tarafından da zaman içinde abartılı bir şekilde anlatılacak ve Kaptanıderya'nın ölümüne sebep olan isyan, bu anlatının gölgesinde kalacaktır. Muhtemelen tecrübesi ve Rum asilerinin yöntemlerini çok iyi bilmesine rağmen, böyle bir olayla karşılaşan bir donanma kaptanının ihtiyatsız olamayacağı, denizde gerekli bütün güvenlik tedbirlerini alacağı varsayımıyla olayın meydana gelmesini donanmadaki herkesin "sarhoşluğu" ile izah etmek, Vahîd Paşa'dan sonraki kaynaklar için de kolay olmuştur. Aslında Ali Paşa'nın İstanbul ile yaptığı yazışmalarda tehlikenin farkında olduğunu ve Rum ateş kayıklarından duyduğu endişeden dolayı donanmayı Sakız önlerinde demirlemeyip yelken üzerinde tuttuğu anlaşılmaktadır.[51] Başka bir ifade ile Kaptan Paşa'ya atfedilen tedbirsizliğin doğru olmadığı ve bunu Sadaretin de teyit ettiği görülmektedir.

Vahîd Paşa'dan nakledilen rivayetler onun Kaptanıderya tarafından Sakız muhafızlığından alınmasını istemesinden mi

eşkıyanın Kaptan Paşa'nın ahvaline kesb-i ittila' etmesi ve böyle vakitlerde donanmanın bir mahalde demir atarak durması caiz olmayacağı ve daima yelken üzerinde bulunmak kaideden idüğü Kaptan Paşa'ya ihtâr olmuş iken kibr u gururundan havâle-i sem'-ü itibâr etmemesidir." (Vahîd Paşa, *a.g.e.*, s. 50.)

50. "Paşa gemisinde bulunan mühendislerden biri dürbün ile bu gemiye bakarak toplarının cesâmeti geminin endâze-i tahammülünden ziyade olduğunu anlamasıyla 'bu toplar ağaçtan masnu' olmak gerektir. Donanma-yı Hümâyûndan bir adamın gidip tahkîk etmesi muktezâ-yı ihtiyattandır,' demiş iken; 'Öyle şey olmaz!' cevabıyla ta'zîr ve reis-i merkûm Paşa ile mülakatı esnasında 'yarın kalkarım' dediği halde ol gice akşamdan sonra kalkacağım deyu bir haber irsaliyle ansızın hareket eyledikte tecrübesi sebkat etmiş bazı zâbıtan tarafından donanmanın yelken üstüne kalması lüzumu arz olundu. Kaptan Paşa ki, kibr ve azameti nihayet dereceye vardırmış idi. Tedbirin lüzumsuzluğundan değil mücerred başkasının tedbiri ile hareket eylemeği kendince zül bildiğinden 'O, zararasız gâvurdur; ben bilirim siz safânıza bakınız,' diyerek, ihtar edenleri techîl ve tekdîr etmişdi. O da nihayet cezasını gördü." (Vahîd Paşa, *a.g.e.*, s. 51.)

51. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 575, s. 135.

kaynaklanmıştır? Donanmanın Sakız'a gelip isyanı bitirdikten sonra Ali Paşa ile Vahîd Paşa arasında yukarıda anlatılan anlaşmazlıkların onun ölümü ile ilgili hikâyesindeki yeri nedir?

Kaptan Paşa'nın Vahîd Paşa aleyhinde Sadaret'e gönderdiği yazılarının kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Mesela Sadarete gönderdiği bir *şukka*sında, Vahîd Paşa'nın görevden azledilip yerine Çeşme Muhafızı Abdi Paşa veya uygun görülecek başka birinin tayin edilmesini istemişti. Bu talebi hemen gerçekleşmemiş olmakla birlikte, bu yüzden Vahîd Paşa'ya bir *tenbîhnâme* gönderilmişti.[52] Her halükârda, Vahîd Paşa'nın görevden alınması Ali Paşa'nın ölümünden önce kararlaştırılmış ve bunun müsebbibi de o olmuştur. Vahîd Paşa'nın görevden alınmasına dair yazışma, 24 Mayıs 1822'de yapıldığına göre, iki paşa arasındaki ihtilafın donanmaya saldırı yapılmasından yaklaşık bir ay öncesinde şiddetlendiği söylenebilir.[53] İki paşa arasındaki anlaşmazlıklar ve bunun doğrudan Padişah'a kadar ulaşması, vakanın şahidi olan Vahîd Paşa'nın değerlendirmelerine (hatta iddialarına) ne kadar yansıdığını kestirmek mümkün değilse bile etkisiz olduğunu düşünmek imkânsızdır.

Olayın ilk şahitlerinden olsa da bu olaydan sonra vezaret rütbesi elinden alınarak sürgüne gönderilen Vahîd Paşa'nın iddialarının güvenirliliği tartışmalıdır. Zira eserinde verdiği bilgilerin birçoğu altında imzası bulunan resmî raporlarda bulunmamaktadır. Ayrıca aynı dönemin Vakanüvisi Esad Efendi de Ali Paşa'nın gurur ve tedbirsizliğinden bahsederken, Vahîd Paşa'nın isnat ettiği bütün iddialardan söz etmemesi onu inandırıcı bulmamasından olsa gerektir.[54]

---

52. BOA, HAT., 885/39112, 39124; 29.12.1236. Sakız önlerindeki hadiseden önce Abdi Paşa muhafızlığa tayin edilmiş, fakat görevini Vahîd Paşa'dan teslim almamıştır. (BOA, HAT., 750/35435.)

53. BOA, *Ayniyat Defteri*, nr. 575, s. 136.

54. *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s. 105-106.

Diğer taraftan Esad Efendi'nin eksik bıraktıklarını tamamlamak için yıllar sonra (1856) bir *zeyl* yazan Abdurrezzak Bahir Efendi[55] hiç şüphe duymadan Vahîd Paşa'nın iddialarını aynen tekrar ederek buna Esad Efendi'yi de alet edecektir.[56]

En önemli tarihçilerimizden ve yer yer müdekkik olduğunu belirtme ihtiyacı duyan Cevdet Paşa da Sakız Vakası ve Ali Paşa'nın başına gelenleri (bir gün farkla/28 Ramazan) büyük ölçüde Vahîd Paşa'nın kitabından ve Kaptanıderya'nın kâtibi olduğunu söylediği, Dişlek Feyzi Efendi'nin dost meclislerinde anlattıklarından[57] nakledip rivayeti mütevatir hâle dönüştürecektir.[58]

Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet de *Harita-yı Kapudânân-ı Deryâ* isimli eserinde Nasuhzâde Ali Bey'in hayatına değindiği bir buçuk sahifelik bölümünün yarısını bu hadiseye ayırarak seleflerinin yolundan gitmiştir. Bir farkla ki muhtemelen o da olayı Vahîd Paşa'dan öğrenmiş, ama denizcilik tabirleri ile süsleyerek anlatmıştır. Bu kaynağımız da Paşa'nın sürekli içki içmeye devam etmesinden dolayı denizde alınması gereken tedbirleri almadığı ve sarhoş haliyle yanan gemiden kurtulmak isterken denize düştüğünü ve batıp çıkarken yanan bir direğin

---

55. Abdurrezzak Bahir Efendi'nin *Zeyl*'ini Esad Efendi tarihine ilave ederek neşreden Ziya Yılmazer'in değerlendirmeleri için bkz.: *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, nşr. Ziya Yılmazer, s. LIII-LIV, 675 vd.

56. Abdurrezzak Bahir Efendi, Vahîd Paşa'yı da suçladığı *Zeyl*'inde Ali Paşa için de "mest-i lâ-ya'kıl olarak safâsıyla iştigal ile re'y ü tedbirden bî-taraf bulunmuş" demektedir. *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s. 704.

57. Cevdet Paşa, Dişlek Feyzi'den şu rivayeti aktarmaktadır: "Gemide yangın çıkınca Kaptan Paşa kendisine şöyle demiştir: Gemide cayır cayır yanarak kebap olmak mı istersin yoksa denizde serin serin boğulup ölmek mi istersin?" İkinci şıkkı tercih eden Dişlek Feyzi denize atlamış ve önce bir direğe sarılmış akabinde bir kayığa çıkmıştır. Ancak kayıktakiler "sen ağır geliyorsun hepimizi öldüreceksin" deyip onu denize atınca yine bulduğu bir direk parçası ile çabalayıp sabaha karşı sahile ulaşmıştır (Cevdet, *Tarih*, XII, s. 42).

58. Cevdet, *Tarih*, XII, s. 41-42.

de kafasına düşerek onu yakıp öldürdüğünü anlatmaktadır. Cesedinin ertesi gün Vahîd Paşa tarafından çıkarılarak Sakız'a gömüldüğünü de söyleyen kaynağımız, aslında nereden aktardığının da işaretini vermektedir.[59] Mehmed İzzet olay mahallinde imiş gibi yaptığı süslü rivayet ile Ali Paşa'yı bir kere daha tarihe gömmüştür.

Bütün bunlar yetmezmiş gibi, İsmet Parmaksızoğlu, Kazasker Mehmed Hafid Efendi'nin *Sefinetü'l-Vüzerâ* isimli eserini yeni Türkçe harfler ile neşrederken meseleye bir kere daha tuz biber katmıştır. Eserin son bulduğu tarihten sonraki Kaptanıderyaların kısa biyografilerini ilave eden Parmaksızoğlu hadiseyi Cevdet Paşa'dan özetle naklederken, hiçbir değerlendirmeye tâbi tutmadan "Ali Paşa ve diğer deniz kumandanları bu esnada içkili bulunduklarından" denize düşüp ölmelerinden söz etmektedir.[60]

Diğer taraftan kaynaklarımızdaki bu zafiyet, Kaptanıderya'yı bütünüyle aklamak için de yeterli değildir. Aslında Ali Paşa'nın Bektaşi meşrep olma ihtimali yüksektir. Maiyetindeki bazı denizcilerin de Bektaşi olmaları muhtemeldir. Bu yüzden içki konusunda bazı kaynaklarımızın yazarları kadar hassasiyetleri olmayabilir. Kaldı ki donanmanın tamamına sarhoş olmakla suçlamak da mümkün değildir. Diğer taraftan Are-

---

59. "Sakız önünde lenger-endâz-i karar üzre iken şurb-i müdâma müdavemetten ve usûl-i deryâca lazım gelen hazm ve ihtiyâta adem-i riayetinden bir gice Rum tarafından şu'le endâz-i ihtirâk ve müşarun-ileyh bindiği kapağa rapt ve ilsâk olunan ateş gemisinden gemi ve ahâlisi ihrâk ve müşarun-ileyh dahî mesthâb iken kalkup geminin kıçında asılı filokaya atılarak ipini bıçakladıkta bir tarafı kesilip floka başı aşağı olunca denize düşüp batup çıkarken yukarıdan yanmış bir ağaç pâresi dahî başına düşmekle kâse-i seri ezilüp gark-i derya-yı rahmet-i hallâk olduğundan...")Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet, *Harita-i Kapudânân-ı Deryâ*, Ceridehane/İstanbul 1285, s. 208.)

60. Kazasker Mehmed Hafid, *Sefinetü'l-Vüzerâ*, yay., İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1952, s. 62.

fe günü olması hasebiyle mürettebatın serbest bırakılması ve hatta kaptanların rehavet göstermiş olmaları da mümkündür. Ayrıca gece olayı bizzat müşahade eden, yaşayan ve sabahında meseleye bütün detaylarıyla vâkıf olan Vahîd Paşa, Kapudâne Muhtar Bey ve diğerleri bu durumu bilmelerine rağmen edeben resmî raporlarına yansıtmamış olabilirler. Fakat hikâyenin neredeyse tek kaynağı olan Vahîd Paşa'nın risalesini, yeniçeriliğin ilgası ve Bektaşi tekkelerinin kaldırılmasından sonra yazmış olması da hatıra bu iddianın konjonktürel olabileceğini ve Paşa'nın kendisini aklamak için bir fırsat yarattığını düşündürmez mi?

Aynı şekilde, bu iddianın resmî raporlara yansımaması ve devletin ölen Kaptanıderya'ya ve ailesine sahip çıkıp onlara gelirler tahsis etmesi ve daima saygın bir muamele görmeleri Vahîd Paşa'nın iddialarını ve tabii olarak ondan etkilenen diğer kaynakları tartışılır hâle getirmez mi?

Belgelere rağmen Vahîd Paşa'nın kendisinden sonra gelenlere kaynaklık etmiş olan eserinin kaleme alınış biçimi, hatta ismi de problemlidir. Paşa, kitabında baştan sona kadar kendi mutasarrıflık dönemini anlatmaktadır. Bir bakıma Sakız hatıralarını nakletmektedir. Fakat daha güvenilir olmasını sağlamak maksadıyla, çok zekice bir taktik uygulamıştır. Kitabın adına *Tarih-i Vak'a-i Sakız* deyip, hatırat olmaktan çıkarmış bir "dönem tarihi" görüntüsü vermiştir. Bunun özel olarak düşünüldüğü içerikten de anlaşılmaktadır. Olaylar tamamen kendi etrafında dönmesine rağmen, yer yer kendisinden "Sakız muhafızı" olarak bahsedip ismini saklamaktadır. Tabii bunu yaparken de Sakız muhafızının (yani kendisinin) ne denli iyi işler yaptığını da abartılı bir şekilde anlatmaktadır. Ali Paşa'yı da sürekli muhafızın hasmı, yapmak istediklerini önlemeye çalışanı kindar, kibir ve gurur sahibi, başkasını dinlemeyen ve Sakız muhafızına özel garezi olan biri

olarak tanımlamaktadır. Bu husumetin sebebini de ada muhafızının –yani kendisinin– Padişah katında olan yüksek değerinin kıskanılmasına[61] bağlayan Vahîd Paşa, adeta bir megaloman tavrı sergilemektedir.

Osmanlı tarihinin en büyük isyanlarından birinin şahidi olan Vahîd Paşa, adeta kitabını, Ali Paşa'ya ayırdığı olumsuz sahifeler için yazdığı intibaını vermektedir. İkisi arasındaki ihtilafa bakarak bunu normal kabul etsek bile, büyük tarihçilerimizin meseleyi Vahîd Paşa'nın ağzından ve gözünden naklederken, onun Ali Paşa hakkındaki husumetinden söz etmemeleri, daha doğrusu iddialarını kritik etme ihtiyacı duymamaları ilginçtir. Ali Paşa'nın erken dönem hayatı, Tepedelenli ve Rum İsyanlarını önleme çabaları ve başarıları satır aralarında saklanırken, bir kaynak üzerinden sadece ölüm hadisesinin öne çıkarılması anlaşılacak gibi değildir. Vahîd Paşa'nın bazı konularda haklılığını varsaysak bile, bu olayda asıl soruna odaklanmak yerine, kaynakların dedikoduya sarılmaları da tarihçiliğimiz açısından bir başka ilginç nokta olsa gerektir. Diğer taraftan, Kaptanıderyanın başına gelen hadiseleri nakleden bir kaynağın sunduğu bilgiler ne kadar doğru olursa olsun devletin önemli bir paşasının felakete uğramasını "nihayet cezasını buldu"[62] ifadeleriyle de yargılaması, hatta adeta o vahim ve elîm hadiseden bir nevi neşe duyması kaynağın güvenirliliğini ciddi bir şekilde sarsmaktadır.

Aslında Vahîd Paşa'nın Ali Paşa'ya karşı biriktirdiği kin ve garaz maalesef ölüm günü yazdığı raporuna da yansımıştır. Ölüm haberini İstanbul'da, Sultan'a sunulacak raporunda verirken kullandığı ifadeler, insanı hayrete düşürdüğü gibi, Sultan II. Mahmud'un dev-

61. Vahîd Paşa, *a.g.e.*, s. 45.
62. Vahîd Paşa, *a.g.e.*, s. 51.

let adamları ve memurlarının durumu ile ilgili olarak zaman zaman yaptığı tenkitlerin[63] hatta feryatların haklılığını bir kere daha teyit etmektedir.

Muhafız Paşa, Kaptan Paşa'nın dediği gibi süslü ifadeler kullanmayı severdi. Yazılarını ayet ve hadisler ile desteklerdi. Ali Paşa'nın ölümü ile ilgili raporundaki ifadelerinde (ki o sırada resmen Muhafız değildir) de bu yönteme başvuruyordu. Her işte ilahi hikmetlerin saklı olduğunu, "Hakında hayırlı olduğu hâlde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz."[64] ayetini yazarak, Ali Paşa'nın ölümünden hayır çıkartmaktadır. Ali Paşa'nın "iyi bir gemici olmasından dolayı kaybına üzülmeyi makul" bulan Vahîd Paşa raporunda, onun "gafil ve mağrur bir kişi olduğu" gerekçesiyle de ölümüne üzülmeye gerek olmadığını yazmaktadır.[65]

Paşalığı haiz olmuş üstelik ilmiye kökenli olan birinin başka bir devlet adamı hakkında ölümü akabindeki bu değerlendirmelerini ve bunları resmî yazışmalara konu edebilecek cüretini okuyucuya havale etmek yerinde olacaktır. Ancak böyle birinin kaleme aldığı risalenin kaynak değerinin de yeniden sorgulanması gerekmektedir.

Uzunçarşılı, Ali Paşa'nın torunu Cafer Bey'e istinaden şu rivayeti nakletmektedir: Vahîd Paşa, Kaptanıderya ile olan anlaş-

---

63. Hacı Salih Paşa'nın sadareti sırasında Padişah, Sadrazam'a yazdığı bir hatt-ı hümâyûnunda, Babâlî'deki yüksek memurların çoğunun kendi işlerinden başka bir şey düşünmediklerinden ve bunu birkaç kere ima ettiği halde faydasının olmadığından şikâyet ederek pek çok üst düzey görevliyi azlederek yerlerine yeni tayinler yapmıştır. (BOA, HAT 1312/51084.)

64. el-Bakara 2/16.

65. "Her bir işlerde ukûl-i beşeriyenin ihâta etmeyeceği nice hükm-i hafiyye-i ilahiyye olduğu "asâ en tekrahu şey'en ve huve hayrun lekum" burhanıyla müsbit olduğundan Kapudan Ali Paşa merhumun gemiciliğine fâik kimesne yok gibi fevt ve fikdânına zâhiren teessüf olunur makuleden ma'dûd ise de hadd-i zatında gafil ve mağrur bir zat olduğu ecilden vefatına teessüf iktizâ etmeyeceği müstağni-yi kayd u beyândır." (BOA, HAT., 867/38582, 29.10.1237.)

mazlığından dolayı yardımına gitmemiş, eserini de bu hatasını örtmek için yazmıştır.[66] Aslında büyük tarihçimiz bu sözleriyle dolaylı bir şekilde Vahîd Paşa'nın eserini tenkit etmekte, ama daha fazlasını yapmaması ise şaşırtmaktadır.

Vahîd Paşa'nın etkilediği ana kaynaklar dışında meseleyi ele alan yeterli araştırma da yapılmamıştır. Rum İsyanı'na dair az da olsa yapılan çalışmalarda Ali Paşa nadiren –o da bilinçli bir şekilde değil, belge ve kaynaklarda geçtiği için– zikredilmektedir. Bunun iki istisnası bulunmaktadır. Birincisi Fevzi Kurtoğlu'nun 1944 yılında yayımlanmış olan ve bu çalışmada da kullanılan eseridir. Kurtoğlu bazı belgeleri kullanarak Rum İsyanı hakkında önemli bir derleme yaparken, Ali Paşa'nın gerek kapudâne ve gerekse Kaptanıderya iken yaptığı bazı yazışmalara yer vermiş, hatta bazılarını olduğu gibi aktarmıştır. Ölümü akabinde tutulan raporu da yayımlayan Kurtoğlu, Paşa hakkında ve özellikle Vahîd Paşa ile olan çekişmelerine dair bir değerlendirme yapmamıştır. Sadece Sakız Vakasını kaynak vermeden –muhtemelen– yine Vahîd Paşa'dan ve bazı belgelerden özetlemiştir.

Ali Paşa ile Vahîd Paşa'nın Sakız Vakasındaki rol ve ilişkilerini en iyi irdeleyen araştırma Filiz Yaşar'ın önce tez olarak hazırlayıp[67] sonra 2006 yılında kitap olarak yayımladığı çalışmasıdır. Filiz Yaşar bu çalışmasında pek çok belge kullanmış, ancak maalesef yöntem kurbanı olmuştur. Hadiseye "bir isyan mı bir bağımsızlık mücadelesi mi" diye bakılması gerektiği tezinden hareketle, bağımsızlık tezinden yana durmuştur. Ancak bunu em-

---

66. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Bizans ve Selçukilerle Germiyan ve Osmanoğulları Zamanında Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 130-131. (Bu kaynaktan beni haberdar eden ve ayrıca Vahîd Paşa üzerine yaptığı çalışmayı benimle paylaşan Fahri Maden'e teşekkür ediyorum.)

67. Filiz Yaşar, *Yunanistan'ın Kuruluşu Sürecinde Sakız Adası (1821-1829)*, Mersin Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

pati yapmak için kullandığını varsaysak bile anlatısı sempatiye dönüşmüştür.[68] Bu çalışma büyük ölçüde Vahîd Paşa'nın eseri ile Osmanlı Arşivleri'nden derlenen belgelere dayanmakta ve merkeze Sakız isyanını almaktadır. Yazarın tercihini okuyucularının değerlendirmesine bırakıyorum. Ancak yazarın, Vahîd Paşa ile Ali Paşa'yı anlama gayretini de takdir ediyorum. Daha önce ele alınan Vahîd Paşa ve Ali Paşa'nın Sakız harekâtı sırasındaki çekişmeleri Yaşar'ın kitabında da kısmen ele alınmaktadır.[69] Ali Paşa'nın Vahîd Paşa'ya yaptığı ve resmî yazışmalara geçen suçlamaları tekrarlayan Yaşar, Vahîd Paşa'nın risalesindeki cevapları da nakletmektedir. Eman dileyenlere karşı Vahid ve Ali Paşa'nın farklı tutumlarıyla kontrolden çıkan askerlerin ganimet elde etme sevdasına düşüp ada halkına yaptıkları eziyet konusundaki karşılıklı suçlama ve cevapları nakleden Yaşar, Ali Paşa'nın kendi yazışmalarında ileri sürdüğü kadar masum olmayabileceği değerlendirmesini yapmaktadır. Yaşar, Vahîd Paşa'nın görevden istifa etme gerekçesi olarak bildirdiği "mizaçsızlık/sağlık şartları"nı esas alarak ona meyleder.[70] Ancak birçok istifa ve görevden alınma hadiselerinde kullanılan ortak bir bahane olması hasebiyle gerçekte Vahîd Paşa'nın yaşanan çekişmelere –ve hatta Ali Paşa'nın talebine– bağlı olarak görevden alındığı hükmünü ortadan kaldırmaz.

Ali Paşa'nın beklenmedik ölümü onu savunmasız ve tarihçilerin insafına bırakmıştır. Tarihçiler de Vahîd Paşa'nın peşinden giderek meseleyi daha da karmaşık hâle getirmişlerdir. Oysa gemisine sabotaj düzenleyen İpsaralı gemici Constantine Canaris literatüre bir kahraman olarak girmiştir. Yunanistan'ın kurulmasından

---

68. Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda Sakız Adası*, İstanbul 2006, s. XV-XIX ve türlü yerler.

69. *A.g.e.*, s. 140 vd.

70. *A.g.e.*, s. 145-146.

sonra siyasete atılarak 1847'de senatör 1854 yılında da başbakan olmuştur. Canaris Yunan posta pullarında milli kahraman olarak yer almış, ayrıca resim ve heykelleri yapılmıştır.[71] Sadece Yunan literatüründe değil, Yaşar'ın kitabında bile "amiral" denilerek[72] maalesef tebcil edilmektedir. Diğer taraftan bir görev için Sakız önlerinde bulunan ve görevi sırasında korsanların sabotajıyla hayatını kaybeden bir kimsenin anılma biçimi ise düşündürücüdür.

71. "Constantine Canaris", *The Express and Telegraph* (Adeliade, SA: 1867-1922) 22 Temmuz 1912, s. 1. (Bu kısa haberde Yunan Bağımsızlığının büyük kahramanı olarak nitelenen Canaris'in, Sakız önlerinde Osmanlı danamasını batırdığı yazılmaktadır.

72. Yaşar, *a.g.e.*, s. 106.

YEDİNCİ BÖLÜM

ALİ PAŞA'DAN SONRASI

DEVLET'İN DİLİ, PADİŞAHIN FERYADI

II. Mahmud'un Rum İsyanı karşısında gösterdiği tepkiye rağmen, askerî harekât bölgelerinde reayanın korunması konusundaki ısrarı ve merkeze ulaşan haberlere istinaden görevlileri uyarması da devletin suçlu ile suçsuzu ayırma gayreti olarak değerlendirilmelidir. Son bir yıl içinde adalarda binlerce Müslüman ahâlinin öldürülmesi, denizlerde yaşanan olaylar, Rum isyancıların gasp ve yağmaları, masum gemi yolcularını ve hacıları öldürmeleri göz önüne alındığında, devletin intikam sevdasına düştüğünü iddia edenler olabilir. Ancak belgeler, fırsat çıktığında bile devletin bir intikam sevdasına düşmediğini açıkça göstermektedir. Aksine, bu fırsattan istifade edip bundan yararlanmak isteyenleri de engellemeye çalıştığı resmî yazışmalarda ayan beyân ortadadır. Özellikle Yunan tarih yazımında yer alan "Sakız katliamı" söyleminin bu belgeler ışığında yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Kuşkusuz Sakız'ın askerî harekât sonrasında boşalması ve nüfusun büyük çoğunluğunun başka adalara kaçması ile meydana gelen görüntü ve o sırada yaşanan insani dramlar, belgeler ışığında yeniden ele alınmalı ve münsifâne bir şekilde değerlendirilmelidir. Olaylardan bir süre sonra ve mağdurlara hiç sorulmadan başkaları tarafından kaleme alınan ve efsaneleştirilen anlatım-

lar, bugün ulaşılabilen özgün kaynaklar ışığında yeniden dikkatle okunmalıdır.

Sakız Vakasından birkaç ay önce donanma hazırlıklarının yapıldığı sırada Osmanlı Reisülküttabı ile Avusturya İstanbul büyükelçisi arasında geçen diyalog devletin isyancılara bakışını göstermesi bakımında anlatılmaya değerdir. Avusturya büyükelçisi Reisülküttabı konağında ziyaret ederek son gelişmeleri değerlendirirken sözü isyancılara ve düşünülen askerî harekâta da getirmişti. Devletin resmî kayıtlarına giren bu diyalogda, Avusturya elçisi Osmanlı devletinin isyancılara karşı mülayim davranmasını dostça ihbar etmişti. Bu ihbarı dostça bir uyarı olarak kabul eden Reisülküttap devletin zaten o ana kadar nasıl ve ne şekilde müşfikane davrandığını şu ifadeler ile anlatmıştır:

> *Şu ana kadar devlet hakîmâne bir tarzda; her kimi tedip ettiyse kabahatini tetkikin akabinde, her nereye asker sevk ettiyse orada isyan çıktıktan sonra sevki yapmıştır. Yoksa Rumların hepsinin bozguncu olduklarını varsayıp umumi bir cezalandırmaya gidilmemiştir. Oysa bu eşkıyalar, her gün şiddetlenen isyanlarında, bastıkları kasabalardaki Müslüman çocuklarının başlarını taş ile ezip, kadınların memelerini kesmişlerdir. Ayrıca buldukları dini kitapları ve evrakı da tahkir etmek için imha etmişlerdir. Buna mukabil, devlet onların yaptığına misliyle mukabele etmeyip devlet gibi davrandığını söyleyerek elçiyi teskin etmiştir.*[1]

Sakız Vakasından önceki bu görüşmedeki mülâyemetin daha sonra İngiltere elçisi ile yapılan görüşmede olmadığını söylemek mümkündür. Sakız'da meydana gelen hadiseler üzerine bölgede 120 gemisi ile isyancılara merkezlik eden Çamlıca Rumları ile

1. BOA, HAT., 924/40152.

Yedi Ada'daki İngilizlerin filo kumandanları arasında bir diyalog gelişmiştir. İngiliz elçisi Canning'in iddiasına göre, Çamlıca Rumları eman dilemek, hatta gerekirse gemi ve silahlarını teslim etmek istemektedirler. Ancak bunu yapmaları hâlinde Sakız reayasının akıbetine uğramaktan korkmaktadırlar. Reisülküttap ile yapılan görüşmede buna devletin nasıl yaklaşacağını merak ettiğini ve alacağı cevabı onlara bildireceğini söylemektedir. Bu görüşmenin detayları, hükûmetin Sakız olaylarının sebebinin dışarıdan adaya gelen isyancıların, İpsaralıların yanı sıra Çamlıcalıların olduğunu düşündüğünü göstermektedir. Hükûmete göre, Sakız vakasının büyümesi ve özellikle bazı Mastaki [Sakkız]köylerine yapılanlar, –daha önceki raporlara yansıdığı gibi– Ali Paşa'nın ölmesiyle meydana gelen heyecan ve askerin başsız kalmasından kaynaklanmıştır. Yoksa devlet eman verdikten sonra kimseye zarar vermeyeceği açıktır. Hükûmet Çamlıcalıların eman talebinin de sahte olduğuna, onların önce eman dileyip sonra yeniden isyan ederek, dünya kamuoyuna devletin sözünde durmadığını göstermek niyetinde olduklarına inanmaktadır. Ayrıca Çamlıcalıların İngilizleri aracı kılmaları da rahatsızlık vermiştir. Eman dilemek niyetleri olsa nasıl yapacaklarını bilmektedirler. Buna rağmen Mora'da Hurşid Paşa veya Kaptan Paşa gibi devlet memurları ile iletişime girmek yerine başka yere başvurmaları iyi niyetli görülmemektedir. Çamlıcalıların Sakız'daki bazı Mastaki köylerini bizzat yaktıkları ileri sürülen görüşmede, "devletin maksadı cezalandırmak olsa aynısını Aynaroz'da ve diğer eman dileyen yerlerde de yapardı," denilecektir. Reisülküttap Efendi bu konuda İngiltere elçisine, Osmanlı devletinde akıllılar yok mudur, memleket reayasız olur mu, gereksiz yere reayanın tedibi için niçin uğraşılsın gibi genel ve mantıklı sorular sorarak mesajını muhatabına vermek istemiştir. Aynı görüşmede Tripoliçe hadisesi kastedilerek Rumla-

rın Mora'da Müslümanlara karşı yaptıklarına Avrupa'nın duyarsız kalması da eleştirilmektedir.[2]

Devletin arşivlerine giren bu uyarı ve uygulamalar, red ve cevaplar göstermektedir ki devlet, suçlu ile suçsuzu ayırma niyetindedir. Ancak bu büyüklükteki kalkışmalarda bu ayrımı kim yapacaktır veya yapabilmiştir?

Sakız Vakasında, yukarıda tabloda verilen tarihlerde Vahîd Paşa ve Kaptan Paşa'dan *pencik tezkiresi* alanlar, esirlerini ve ganimetlerini belgeleriyle Çanakkale Boğazı'ndan geçirmişlerdir. Çanakkale Boğazı Muhafızı Mustafa Paşa bir yazışmasında bu durumu hatırlatarak, Kaptan Paşa'nın ölmesi ve olayların kontrolden çıkması akabinde bazı askerlerin eman verilen halktan aldıkları esirleri de penciksiz Boğaz önlerine getirip geçiş izni istediklerini İstanbul'a bildirerek talimat istemiştir. Aslında normal şartlarda olanların geçirilmemesi gerektiğini söyleyen Mustafa Paşa, ancak aralarında *erâzil* (reziller) takımının mevcudiyeti ve onların dedikodusu ile meydana gelebilecek karmaşayı önlemek adına, esirlerin geçirilip geçirilmeme konusunda tereddütler yaşadığını yazmaktadır. Konu, Mustafa Paşa'nın söylediği gibi açık olmakla birlikte Sadaret de meseleyi Şûrâ Encümeni'ne götürüp Mustafa Paşa'nın mektubunu okutarak Şeyhülislam'dan fetva talep etmiştir. Zira hükûmet bu hukuksuzluğu hukuk ile önlemek istemiştir. Nitekim alınan iki fetvada[3] bunların "hür reaya" oldukları ve alınıp satılmalarının asla meşru olmadığı ifade edilmiştir. Bu konuda Şeyhülislam'dan alınan fetva Mustafa Paşa'ya

2. BOA, HAT., 889/39279.

3. "Keyfiyet şeriat-i garrâdan istifsâr olundukda, harbî kefereden bir taife Padişâh-i İslam ile musâlaha ve muâhede ettiklerinden sonra ehl-i İslâm'dan birkaç kimesneler Padişâh-ı İslâm'dan izinsiz ol taifenin vilayetlerini urub taife-i mezbûreden Hindi kahren ahz ve dârü'l İslama ihraç edip Zeyd'e bey' eyleseler Hind, Zeyd'in cariyesi olup Hind, Zeyd'e helal olur mu? *Elcevap*: Olmaz." (BOA, HAT., 846/37993.)

gönderildiği gibi taşradaki diğer kadılıklara da tâmim edilmiştir. Ayrıca elinde bu tür esir bulunanların derhal esirleri bırakmaları ve hatta doğrudan yetkililerce alınıp memleketlerine iadeleri için Sakız Muhafızı ile irtibata geçilmesi emredilmiştir. Ayrıca fetvanın hâlâ elinde esir bulundurmaya devam edecek o "rezillerin" kulaklarına gidecek şekilde Sakız ahâlisinin esir olarak alımı, satımı ve cariye edilmesinin haram olduğunun yayılması tavsiye edilmiştir. Bunlarda bir kısmının penciksiz olarak bu esirleri İstanbul'a kadar götürüp satma ihtimallerine karşı da sıkı tedbirlerin alınması için fetvanın İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar kadılıkları ile Gümrük Emini'ne ve Esirciler Kethüdasına da gönderilmiştir.[4]

Yayımlanan fetvalar, yaşanan olayı tamamen tasvir etmekte ve anlaşılır, açık bir ifade kullanmaktadır. Birinci fetvada, kendileriyle anlaşma yapılan veya izin verilen gayrimüslimlerin vilayetleri, Müslümanlar tarafından basılıp, halkının esir edilmesinin dini açıdan mümkün olamayacağı açıkça beyân edilmektedir. Ayrıca buralardan esir olarak alınan kadınların asla cariye hükmünde kabul edilemeyeceği de söylenmektedir. İkinci fetva[5] ise, aslında savaşılan bölgelerden olup kendileri ile anlaşma yapılmış belde ahâlisinden başkalarına ait kadınların zorla alınıp esir edilmeleri veya satılmaları asla caiz değildir, denilerek devletin ve dinin görüşü net bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Bu fetvalar göstermektedir ki, devlet hem idari hem de hukuki ve dini imkânları kullanarak Sakız halkını korumaya çalışmıştır. Buna rağmen bu tür karmaşalardan istifade etmeye kalkanların olduğu açıktır. Lakin onların irtikâp ettikleri suçla-

4. BOA, HAT., 846/37993.

5. "Bilâd-i harbiyeden olup darü'l musâlaha olan bir belde ahâlisinden Zeyd zevcesi Hind'i bazı kimesneler ahz u kahren darü'l-İslâm'a ihraç eyleseler mezbûrelerin istirkâk ve bey'leri caiz olur mu? *Elcevap*: Olmaz."

rın doğrudan idareye ve idarecilere mal edilmemesi gerekmektedir. Elbette göz yuman idare ve idareciler bu hükmün dışındadır. Yukarıda değerlendirdiğimiz fetvaların dışında ulaşabildiğimiz bütün belgelerde gördüğümüz kadarıyla, devlet ve üst yöneticiler isyancılar ile halkı ayrı tutmaya gayret etmişlerdir. Bu konuda fermanlar yayınlanmış hatta mahkeme kararları çıkarılmıştır. Mesela daha başlangıçta Sakız isyancıları konusunda çıkarılan fetvanın Midilli gibi diğer ada ahâlisi için de geçerli olduğunu ileri süren bazı soyguncular için Kaloniye Kadısı Seyyid Hüseyin'den İstanbul'a kadar bir mahkeme *i'lâmı* gelmiştir. 9 Ağustos 1822 tarihli *i'lâm*da hükmün sadece isyan eden Sakızlılar için olduğu, oysa o güne kadar Midilli ahâlisinden en ufak bir isyan hareketi olmadığı, olanlar varsa da güvenlik kolları tarafından derhal gereken işleme tâbi tutulduğu; dolayısıyla isyancılar için çıkarılan söz konusu fetvanın Midilli için geçerli olmadığı ifade edilmektedir.[6]

Maalesef devletin en sıkıntılı zamanında, tedbir almakla görevli iki paşanın kişisel zaafları, vahim sonuçların doğmasına sebep olmuştur. Tepedelenli ile Hâlet Efendi arasındaki anlaşmazlıkların Rum İsyanı'nı ateşlemesi gibi Vahîd Paşa ile Ali Paşa'nın çatışmaları da mevcut isyanın alevlenmesine sebep olmuşlardır. Belki de o dönem için merkezde ve taşradan devlet adamları arasında sıradanlaşan bu tür ihtilaflar, II. Mahmud'un da istibdada daha fazla sarılmasına sebep olmuştur.

Aslında Padişah Rum İsyanı meselesinin memurlar yüzünden uzadığını düşünmektedir, ki büyük oranda doğrudur. O günkü devletin hâlinin bir tasviri olan ve Ali Paşa'dan sonra yeni Kaptanıderya'ya yazılan bir hatt-ı hümâyûndaki ifadeler oldukça manidardır. Bu ifadeler yeni Kaptanıderya Mehmed Paşa'yı ce-

6. BOA, *C. ZB.*, 18/897, 21.11.1237.

saretlendirmek ve hızlı hareket etmesini sağlamak için kaleme alınmış ise de doğrudan Ali Paşa, Vahîd Paşa ve hatta Mora taraflarında bulunan diğer memurlara da getirilmiş bir tenkittir. Tenkidin bizzat padişahın ağzından çıkması da ayrı bir önem taşımaktadır. Kısa ve öz olarak yazılan hatt-ı hümâyûn padişahın Sakız Vakası akabinde bizzat Rum İsyanı'na bakışını da yansıtmaktadır. Sultan'ın hiddetini ve meseleye karşı aldığı tavrını yansıtan pek çok yazışmaya rağmen bu kısa hatt-ı hümâyûn soruna ciddi bir asayiş meselesi olarak bakıldığını göstermekte ve sorunun uzama nedenlerini de sorgulamaktadır.

Bu hatt-ı hümâyûn daha önceki yazışmalardaki ifadeler ile birlikte değerlendirildiğinde meselenin bir "din ve millet" meselesi olarak zikredilmesi bu isyana –en azından merkezden– sadece Rum eşkıya ve korsanlarının bir başkaldırısı olarak görülmediğini açıklamaktadır. Bir taraftan Avrupa devletlerinin meseleyi karşı takındıkları tavra iç işleri diyerek karıştırmama eğiliminde olan Saltanat, diğer taraftan da meselenin bir İslam-Hristiyan çatışması olma ihtimalini de dikkate almaktadır. Rum İsyanlarını hazırlayanların iddiaları, halkı isyana çağıran beyannameleri ve hatta ilan edilen anayasaları merkezde tercüme edilerek değerlendirilmesine[7] rağmen, daha önce hiçbir yazışmada Rum İsyanı'nın bir dini kimlik isyanı olduğuna dair bir kanaatin belgelerde belirtilmemiş olması mânidardır. Yazışmalarda zaman zaman "din" faktörü kullanılmış olsa da bunun tepkisel bir söylemden öteye gitmediği anlaşılmaktadır.

Ancak Sultan'ın bu son değerlendirmesi oldukça önemli olup, olaya artık "din ve millet" meselesi olarak baktığını anlattığı kadar devlet memurlarına yaptığı öz eleştiri, dönemi anlama bakımından büyük önem arz etmektedir. Padişah "Rum eşkıyası"

7. BOA, HAT., 1222/47772. 21.04.1237.

diye nitelendirdiği isyancıların davranışlarını da "bâtıl bir niyet" olarak değerlendirmektedir. Buna rağmen Mora meselesinin uzamasını memurların birlikte hareket etmemesine bağlamaktadır. Sultan II. Mahmud müteaddit zamanlarda söylediği gibi bunun din ve millet kavgası olduğunu ve zerre kadar imanı bulunanların elinden geleni yapması gerektiğini, hatta bunun *farz-ı ayn* olduğunu defalarca ilgililere söylediğini beyanla memurlarına sitem etmektedir. Padişah kendisinin devlet adına gerekli tedbirleri almak konusunda kusur göstermediğini ancak taşradaki muhtelif idarecilerin yeterli gayret göstermediklerini söyleyerek Mehmed Paşa'yı teşvik etmektedir.[8] Devletin bu öz eleştirisine rağmen dış müdahalelerin de farkında olduğunu gösteren pek çok örnekler vardır.

---

8. "Rum eşkıyasının sûret-i hareketleri ve niyet-i bâtılaları ne veçhile olduğu cümleye malûm olmuştur. Mora gailesinin şimdiye dek imtidâdı mücerred memurların adem-i ittifak ve gayretlerinden neş'et edüp mâhâza din u millet kavgası olduğundan zerre bir imanı olan elinden gelen sa'y u gayreti sarfetmek farz-ı ayn olduğu şimdiye dek bi'd-defe'ât cümleye beyân ve ifhâm olunmakta ve taraf-ı devlet-i aliyyeden lazım gelen tedâbir ve tertibatta kusur olunmamış ve mukaddemce mahsûs Mirahur Kâni İbrahim Ağa tarafına gönderilmiş iken hâlâ layıkı üzere âsâr-i gayret revnümâ olmayup günler dahi geçmekte olmak mülâbesesiyle bu defa işbu Hatt-ı hümâyûnumla Mirahur-i evvelim Ali Bey kulum dahi mahsus tarafına memur ve irsal olunup bir müddetçik oltarafta ârâm-i evkât eylemesi tenbîh olunmuştur. Donanma-yı hümâyûnum dahi Balyabadra pişgâhına vâsıl olmakla göreyim seni bir dakika tevakkuf ve ârâm haram olduğunu cümle memurine beyân ve ifhâm ederek bi-avnihi subhanehu teâlâ bi'l-ittifak hareket ve Mora gailesini karîben ve külliyen dil-hâh üzere def u ref'ine bezli vaz' u makderet eyleyesin. Hak teâlâ her halde asâkir-i İslâmı mansur ve a'dâyı münhezim ve makhûr eyleye. Amin sümme amin." (BOA, HAT., 525/25702, 29.12.1238.)

STRATFORD CANNING VE REİSÜLKÜTTAP MEHMET SADIK EFENDİ'NİN MÜZAKERELERİ

Sakız Vakasından yaklaşık iki ay sonra İngiltere büyükelçisi Stratford Canning ile Reisülküttap Sadık Efendi'nin Hocapaşa'daki konağında yaptıkları görüşmeler gerek devletlerin ve gerekse Osmanlı Devleti'nin Rum İsyanı konusundaki tavırlarını açık bir şekilde göstermektedir. Yukarıda anlatılan bütün hikâyenin, olaylarda yer alanların, ölenlerin ve sorunu hâlâ takip edenlerin doğru anlaşılması için son bir fasıl olarak bu görüşme sonuçlarının verilmesi gerekmektedir.

27 Ağustos 1822'de Reisülküttap Mehmed Sadık Efendi'nin konağında toplanan mükâleme meclisinde[9] Rumeli Kazaskeri Sıtkızâde Efendi ve Çavuşbaşı'nın bulunması müzakerenin resmî nitelikte olduğunu dolayısıyla tarafların serdettikleri fikirlerin de resmî görüşler olduğunu göstermektedir.

Elçi, kısa bir süre önce Avusturya nezdinde Beç'te (Viyana) toplanacak devletler konferansı için görevlendirildi. Bu yüzden gitmeden önce hem veda etmek hem de bazı hususları öğrenmek için görüşme talebinde bulundu. Canning, kendisinin devletler nezdinde Osmanlı Devleti'nin de bir elçisi gibi görülmesini, bu yüzden orada Osmanlı lehinde konuşabilmek için Rum isyancılar meselesini bu mecliste ele almak istediğini beyân etmiştir. Elçi, "Şu anda Mora'da devam eden askeri harekâtınızla Mora meselesi yakında devletin lehinde hallolacağa benzemektedir," dedikten sonra asıl sorusunu soracaktır: "Mora meselesi hallolduktan sonra Osmanlı Devleti eskisi gibi Rumları himayeye ve

9. Burada anlatılanların tamamı uzun bir mükâleme mazbatasından özetlenerek aktarılmıştır. Her özet alıntıdan sonra ayrıca yeniden dipnot verme ihtiyacı duyulmamıştır. Mazbata için bkz. BOA, HAT., 889/39279.

korumaya devam edecek midir?" Canning bu sorunun cevabını iyi anladıktan sonra ona göre "Avrupa'da Osmanlı Devleti lehinde konuşabilirim." bahanesini ileri sürmüş olsa da özellikle Mora meselesinde İngiltere'nin farklı niyetleri olduğunu hissettirmişti. Ona göre, Avrupalılar olaylar teskin olunduktan sonra da Rumlara karşı şiddet uygulanacağı zannediyorlardı. Bu yüzden bu şüpheyi giderecek bir cevap bulmayı ummaktadır. Muhtemelen Sakız'da yaşananlar İngiltere'yi ve diğer Avrupa ülkelerini yeni arayışlara sevk etmiş, hatta Mora meselesinin de devletin lehinde biteceği kanaatini uyandırmıştır. Canning'in merakı da buna dayanmaktadır.

Kendisine verilen resmî cevapta, bu konuda geçmişte de söylendiği gibi "Osmanlı Devleti bütün işlerinde şeriat ve kanunlara göre hareket etme mecburiyetinde olduğu, bu sorunu da o çerçevede çözeceği" ifade edilmiştir. Reisülküttap cevabında, ayrıca "meselenin devletin iç işleri olduğunu ve şer'i ve idarî olarak ne gerekiyorsa yapıldığı ve yapılacağını" beyân etmiştir. Elçi ise "Hiç kimsenin devletin iç işlerine karışma hakkı yoktur, fakat bu mesele Avrupa'nın da asayişini ihlal ettiğinden, sorma cesareti gösterdiğini" söylemiştir.

Reisülküttap ve meclistekiler, İngiltere elçisinin samimiyetine inanmamakla birlikte bu oyunu sürdürmek zorundaydılar. Fransızların Mısır'ı işgalinden sonra Osmanlı Devleti'nin yegâne müttefiki olan İngiltere'yi kaybetmeyi göze alamazlardı. Kaldı ki özellikle Viyana Konvansiyonundan (1815) sonra İngiltere bir kere daha önem kazanmıştı. Ayrıca daha önce de söylendiği gibi İngiltere ve Osmanlı Devleti Akdeniz'de Yedi Ada vesilesiyle sınırdaş olmuşlardı. Bu yüzden Reisülküttap elçiye, onun da duymak istediği şekilde, "Umumun asayişini bozan tek taraf varsa o da Rusya'nın anlaşmalara uymamasıdır," diye mukabele eylemiştir. Rusya'nın anlaşmalara uyması hâlinde hiçbir asayiş sorununun

kalmayacağını beyân eden Reisülküttap açıklamalarını şöyle sürdürmüştür:

Osmanlı reayası arasına bu fesat sokulmazdan evvel gerek ticareti gerekse de diğer işleri ve umumi asayişi ihlal eden hiçbir şey bulunmamaktaydı. Rusya –hangi amaçla olursa olsun– Rumlara arka çıkınca, Osmanlı hâkimiyet dairesine taarruz ve müdahale edilmiş oldu. Sonuçta tahrik ve teşviklerini pes perdeye çıkarınca da fesat ve ihtilal meydana geldi. Şu anda bile Rumların isyanda bu kadar ısrarcı olmalarının sebebi aransa yine Rusya'dır. Sözün özü budur. Reisülküttap konuşmasını sürdürerek bu eşkıyanın darphanesi, tophanesi mi, vardır? diye soracaktır. Bu kadar zamandır sarf ettikleri mühimmatı nereden tedarik ediyorlar? Bu kadar hazırlığı Rum milletinin yapması mümkün değildir. Rusya bütün bu işleri anlaşmalara aykırı olarak sürdürmektedir. *Ne zamanki anlaşma şartlarına uyar ve Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmekten elini çekerse, o zaman diğer müttefik devletlerin arzuladıkları asayiş de geri gelecektir.*

Bu son cümleler, aslında Osmanlı Devleti'nin eleştirisinin sadece Rusya'ya olmadığını başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa devletlerine de sitemde bulunduğunu göstermektedir. İngiltere elçisi bunun farkında olsa da tartışmayı diplomasi zemininde ve yine Rusya üzerinden sürdürmeyi tercih etmiştir. Sâbık Rusya İmparatoriçesi II. Katerina'nın Osmanlı Devleti hakkındaki kötü niyetlerini hatırlatarak, onun takımından olan bazılarının hâlâ Rus siyasetinde aktif olduklarını ve aynı siyaseti sürdürdüklerini ileri sürmüştür. Önce meclistekilerin zihnine Rus tehdidini pompalayan Canning, devamında, "şimdiki Rus İmparatorunun siyasetinde orta yolu ve hakkaniyeti tercih ettiğini, dolayısıyla aynı siyaseti sürdürmeye razı olmayacağını" söyleyerek havayı yumuşatmak istemiştir. Elçi sözlerini desteklemek için Rus Çarı'nın eski takımdan bazılarını kovduğunu delil olarak göstermiştir.

İsim vermemekle birlikte muhtemelen kastettiği kişi Osmanlı'nın baskısıyla, daha doğrusu Eflak Boğdan'da sonuç almak için Rus Çarı yaverliğinden kovulan İpsilantis olmalıdır.

Elçi aslında Reisülküttabın Avrupalılara yönelttiği eleştiri mesajını almıştı. Buna da bir cevabı vardı. Ona göre, *eşkıyalara (Rum isyancılarına) yardım meselesi* Avrupa içindeki Karbonari grubu aracılığıyla sürdürülmektedir. Onlar ile iş birliği yapan Rumlar, İtalya üzerinden ve diğer yerlerden istediği yardımı elde etmektedir. Elçi konuşmanın başında fesadın her tarafa sirayet ettiğini söylerken bunu kastettiğini iddia ederek, Avrupa devletlerinin isyandaki resmî sorumluluklarını zımnen reddetmektedir.

Artık müzakere akıl ve mantık oyunlarına dönüşecektir. Meclistekiler, elçiye "zikr-i şey, nefy-i mâ-adâsı" yani tek bir şeyin söylenmesi, diğerlerinin inkârı değildir, kuralını hatırlatacaklardır. Bunu açıklama ihtiyacı duyan Reisülküttap, isyancılara yapılan yardımların sadece bir yer ile sınırlı olduğunu kastetmediklerini söyleyecektir. Ayrıca elçinin bahsettiği taraflardan da yardım alındığı ihtimali olabileceğini, ama asıl sorulması gerekenin bu olmadığını beyandan sonra şu soruyu soracaktır: "Seksen yıl evvel, reayada böyle bir fesat yok iken bunlar kırılmış mı idi, asayişe halel gelmiş miydi?" Canning konuyu kendilerinden uzaklaştırmak için "Rusya zaten Müslümanların düşmanıdır, İngiltere ile Fransa arasında bir imtizacın olamayacağı gibi Müslümanlar ile Rusya arasında da tabii olarak bir uyum olamayacaktır," diyerek yine de düşmanlığın kenarda tutulup orta yolun takip edilebileceğini ifade edecektir.

Reisülküttap bu müzakerede Sultan adına adeta bir ültimatom verecektir:

> *Şu husus bilinsin ki, Padişahımız bundan sonra dahili işlerimize dışarıdan hiç kimsenin karıştırılmaması konusunda, her bir ferdine varıncaya kadar bütün ehl-i İs-*

lam ile ittifak ve ittihat eylemiştir. Osmanlı Saltanatı, görüşünde kararlı olmak hasebiyle, kendi bağımsız mülkünde zamanın icaplarına göre gereken tedbirleri almayı ve gerekli tasarruflarda bulunmayı bilir ve icra eder. Dışarıdan "şöyle böyle" denilerek müdahale etmek faydasızdır. Söylenecek her şeyin –iç işlerimize müdahale olarak görüleceğinden– kabul edilmesi imkânsızdır.

Canning bu mesajın kendilerine olduğunun farkındadır. Bu yüzden şu cevabı verecektir: "Haklısınız, bağımsız devlet budur, iç işlerine müdahale kabul etmez. Fakat İngiltere gibi bir dost devletin elçisi tavsiye kabilinden bir 'nasihat' verdiğinde, devlet adamlarının onu dinleme imkânı olmaz mı?"

Osmanlı'nın iç işlerimize karışmayın talebine İngiltere'nin dost olarak karışma arzusu gösterdiğini hisseden Reisülküttap, meseleyi diplomatik nezakete aykırı bulmuş olacak ki "Nasihat dedikleri aklı ermez bir adama yol göstermek demektir, devlete nasihat da siz işinizi bilmiyorsunuz, fayda ve zararınızı ayırt edemiyorsunuz demek olur," diyerek elçinin ifadelerini reddetmiştir. Zira Reisülküttaba göre Osmanlı devlet adamları, üstün akıl sahiplerinden olup, her biri "fark ve temyize" kâdir kimselerdir. Osmanlı Devleti iç işlerini buna göre yürütmektedir. Herhangi bir öğüde ihtiyacı yoktur. Hatta Reisülküttap, nasihat kelimesine karşı alınganlığını "elçinin bu sözü, hükûmetin namusuna dokunmak" anlamına geldiği ifadesiyle, elçinin bu kelimeyi ağzına almasını uygun bulmadıklarını da söyleyecektir. Reisülküttap, bununla kalmayarak resmî tutanağa kaydedilmemek şartıyla şu örneği verecektir:

Adamın birisi terbiyeye muhtaç hanımını terbiye etmeye kalktığında bir yabancının o hanıma sahip çıkmak için bir şeyler söylemesi uygun değildir. Zira bu müdahale karı-koca arasında muhabbeti doğurmayacağı gibi aralarına daha kötü

bir soğukluğun girmesine de sebep olacaktır. İşte reaya ile metbu oldukları devlet arasına girmek de buna benzer ve iyi sonuçlar vermez. Tebaya lazım olan sadece metbuunu bilmesidir, başkalarını bilmesine gerek yoktur.

Reisülküttap klasik dönemlerin idare anlayışı bakımından haklıydı. Lakin artık Avrupa'da işler böyle yürümüyordu. Üstelik Osmanlı Devleti son yirmi yıldır işlerini dış müdahaleye açmak zorunda kalmıştı.

Reisülküttap konuşmasının elçi üzerinde bıraktığı olumsuz havayı kırmak için bir açıklama yapma ihtiyacı duyarak, eğer bir nasihat olacaksa, isyan eden tebaaya yapılmalı ve onların tâbi oldukları devletlerine itaatleri sağlanmalıdır, diyecektir. İngiltere elçisi bu açıklamadan cesaret alarak, zekice bir soru yöneltecektir: "Evet, doğrusu budur. Şimdi ben 'Rumlara devlete itaat edin devlet sizi incitmeyecektir,' desem, daha sonra yalancı olur muyum?"

Reisülküttap bu soruya, "Baştan beri söylenildiği gibi gerçekten eman dilemeleri ve itaat etmeleri hâlinde, kendilerine şeriatın verdiği haklar ve kurallar uygulanır. Ancak tebaaya nasihat edilmeli dememiz, elçi beye bunlara gitsin nasihat etsin demek değildir," cevabını verecektir.

Müzakere hararetli bir hâl almıştır ve her cümle başka bir cümle ile izah edilmektedir. Reisülküttap Mehmed Sadık Efendi söylenen sözün maksadının, isyan eden tebaya devletlerin *biz size karışmıyoruz, gidin devletinizle anlaşın*, demesi anlamına geldiği açıklamasını yaparak, şöyle devam etmiştir: "Zaten nasihat meselesi elçinin sözü üzerine açılmıştır. Kendisi elbette özgürdür, ister nasihat eder isterse etmez. Maksadımız Osmanlı Devleti'nin kendi iç işlerini düzene sokma konusunda muktedir olduğunu herkese anlatmaktır."

Bu görüşmede Rusya'nın Rumlar konusundaki tavrının olayların başlama ve büyümesinde rolü olduğu, iki devlet tarafından kabul görmüştür. Ancak Osmanlı Devleti zımnen de olsa diğer devletleri ve dost ülke olarak İngiltere'yi de sorumlu görmektedir. Tabii olarak anlaşmazlık bu konudadır. Mükâleme boyunca konuşulan konulardan anlaşıldığına göre İngiltere, Rum İsyanı'nda muharrik olarak görülmeden istifade yollarını aramaktadır. Devlet ile Rumlar arasında aracılık yaparak Rumlar üzerinde nüfuz kurmayı amaçlamaktadır.

Ancak bu görüşmede Canning istediğini alamamıştır. Hatta görüşmenin sonuna doğru ne söylense hemen eleştiriye tabi tutulup, bir dost elçisi gibi değil, Rusya gibi bir düşman elçisi muamelesi gördüğünden şikâyet edecektir. Son bir buçuk yıldır İstanbul'da ikâmet ettikten sonra görevli olarak geri giderken eli boş gideceğini iddia eden elçi, bari İngiltere başbakanına bir dostluk mesajının verilmesinin mümkün olup olamayacağını soracaktır. Reisülküttap yeni bir tartışma açmamak için anlamamazlıktan gelerek, "Elçi bey bir tavsiye mektubu mu istemektedir?" sorusunu yöneltecektir. Stratford Canning, bütünüyle elim boş gitmemek için böyle bir mektubun yazılmasının iyi olacağını, ama olmaz ise de ısrarcı olmayacağını beyân edecektir. Belli ki, o mükâleme meclisinde iki taraf da birbirlerine istediklerini verme konusunda isteksiz olduklarından Reisülküttap Mehmed Sadık Efendi, mektup meselesinin tutanağa geçirildiğini ve Padişah'tan alınacak emre göre hareket edileceğini Canning'e ifade etmiştir.

Bu ve birkaç yıl daha devam eden benzeri tartışmalar aslında sadece Akdeniz'de Rumların geleceğini değil aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin de yeniden yapılanmasını zorunlu kılacak, ayrıca egemenlik algısını şekillendirecektir.

Bu mükâlemede Osmanlı Devleti'nin Rusya hakkındaki düşüncelerimin yüzyıl boyunca değişmediğini söylemek müm-

kündür. Nitekim önemli bir Osmanlı diplomatı olan Salih Münir Paşa 1910 yılında neşrettiği kitabında Sadık Efendi'nin fikirlerini farklı ifadeler ile tekrarlayacaktır. Uzun yıllar diplomasideki tecrübesini eser vererek de gösteren Salih Münir Paşa'ya göre Rusya, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasını fırsat bilerek, Ortodokslar üzerinden Sırbistan, Girit, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ'ın bağımsızlıklarını kazanmalarına sebep olmuştur. Paşa, Rusya devlet adamlarının bazı hatalarını kullanarak, devlete yardımcı olması muhtemel Avrupalı devletlerin önünü kesip devleti çaresiz bırakmıştır diyecektir.[10]

Sakız vakasından sonra süreç Ali Paşa'nın bıraktığı yerden devam ettirilmiştir. Navarin'de donanma yok edilmiş, akabinde tekrar toparlanarak Sakız dahil Adalar Denizi'nde birçok yerde Osmanlı idaresi yeniden tesis edilmiştir. Ancak devletlerin özellikle Rusya ve İngiltere'nin meseleye –bu kitap boyunca da anlatılan– bakışları ve Türkler ile Rumların yol ayrımına gelmeleri Yunanistan'a bağımsızlık yolunu açmıştır. Her hâlükârda, bütün bu yaşananların bir katkısı olsa bile, büyük ölçüde Yunan bağımsızlığı Batılıların Rumlara bir hediyesi olmuş, Ali Paşa[11] da aldığı "Mahrûkî/Yanmış" lakabıyla bu hadisenin en büyük sembolü hâline gelmiştir.

---

10. Salih Münir Paşa, *Diplomasi: Malumat-i Esasiye,* İstanbul 1910, s. 14. Eserin sadeleştirme ve transkripsiyonu için bkz. Ahmet Dönmez-Refika Kart, Salih Münir Paşa (Çorlu) *Diplomasi: Malumat-i Esasiye,* Son Dönem Osmanlı Elçisi'nin Kaleminden Diplomasi (İnceleme-Sadeleştirme-Dizini, Konya 2018.

11. Yunan kaynaklarında Kaptanıderya Nasuhzâde Ali Paşa için "Kara Ali" ismi kullanılmaktadır. Oysa bu tamamen yanlıştır. Kara Ali, Paşa'nın donanmasına aldığı başka bir kaptandır ve sonraki mücadelelerde yer almıştır. Muhtemelen ismi bundan dolayı yaygınlık kazanmıştır. Ali Paşa'nın son kuşak torunu da büyük dedesini anlattığı bir yazısında bu yanlışı tekrar etmektedir. Nasuh Mahrûkî, "Şehit Kaptanıderya Nasuhzâde Ali Paşa" *Sözcü Gazetesi,* 19 Haziran 2016. Nasuh Mahruki, bu yazısında Kaptanıderya'nın Sakız'daki mezarının resmini ve Ali Paşa ile ilgili bazı gravürleri yayımlamıştır.

Ali Paşa'nın ölümünü merkez, "savaşta beklenen ve olabilen" şeyler kabilinden karşılayıp, ölüm haberleri akabinde yaşanan ilk şaşkınlık geçtikten sonra gerekenin yapılması için talimatlar vermiştir. Gemisinden kurtarılan şahsi ve devlete ait mal ve eşyalar kayıt altına alınarak hesapları, alacak ve borçları gözden geçirilmiş ve geri kalanı da çocuklarına bırakılmıştır. Aslında hayatının erken devirlerindeki evliliği veya evlilikleri hakkındaki bilgilerimiz de sınırlıdır. Ancak Kasımpaşa'da oturan eşi Fatıma Hanım başta olmak üzere çocuklarına devlet tarafından sahip çıkılmış ve onlara gereken ilgi gösterilmiştir. Kendisinden sonra ailesine, başına gelen hadiseyi tanımlayan "Mahrûkî" (yanmış) kelimesine nispeten Mahrûkîzâdeler adı verilmiştir. Nitekim ailenin bu isimle günümüze kadar uzanan kolları bulunmaktadır.

Aile ve devlet arşivlerindeki kayıtlara göre, Nasuhzâde Ali Paşa'nın Ahmet, Mehmed Ali, Cafer, Rukiye ve Emine Hasene isminde beş çocuğu olmuştur. Aile arşivindeki bir kayıtta, Emine Hasene; Ali Paşa'nın oğlu Mehmed Ali'nin kızı olarak görülmektedir. Ancak anneleri Fatıma Hanım'ın vefatında Kaptanıderyadan kalan maaşın kızı Emine Hasene Hanım'a intikali için Aralık 1858'de Maliye Nezareti'ne müracaat edildiğinde bu maaş, hayat boyu ona tahsis edildiğine[12] göre o da Paşa'nın kızı olmalıdır. Bu durumda ya Mehmed Ali'nin çocukları yanlış gösterilmiş –ki onun emeklilik evrakında da sadece bir kızı (Fatma Naciye) görülmektedir– veya zayıf bir ihtimale Emine Hasene isimli bir de torun olmalıdır. Eğer belgede "Fatıma'nın kerimesi" diye bahsedilen Emine Hasene, Paşa'nın kızı değilse maaşının kızı diye torununa aktarılmış olabileceği akla gelmektedir. O sırada Mehmed

12. BOA, *MVL.*, 817/91, 13.05.1275.

Ali Bey'in bürokrasideki sahip olduğu pozisyonu bunu yaptıracak güçtedir.

Aile kayıtlarında Koyuncuzâde Ahmed Ağa'nın kızı olarak geçen Fatıma Hanım'ın soyu hakkında yeterli bilgimiz olmadığı gibi, adı resmî belgelerde de sınırlı bir şekilde geçmektedir. Paşa ile ne zaman evlendikleri bilinmemektedir.

Maaşın intikali ile ilgili yukarıda sunduğumuz bilginin dışında bir belgede daha Fatıma Hanım'ın ismi, Sarraf Mıgırdıç Tıngıroğlu'na ait 12 Nisan 1847 tarihli bir dilekçede geçmektedir. Oldukça ilginç olan bu dilekçe, Paşa'nın ölümünden 26 yıl sonra bile devletin aileye himayeci bakışını göstermektedir. Sarraf Mıgırdıç'ın iddiasına göre, darphane üzerinden Fatıma Hanım'a verilen 30 bin kuruşluk bir alacağı bulunmaktadır. İfadesine göre, Fatıma Hanım'ın konağı, çiftlikleri ve akarları meydanda ve gücü iktidarı olmasına rağmen borcunu ödememektedir. Mıgırdıç, borcun Darphaneden kendisine ödenmesi gerekirken –sebebini anlatmadan– hapse atıldığını ve bunun için beş kişilik ailesinin perişan olduğunu, seksen yıllık itibarının zedelendiğini söylemekte ve hapisten çıkarılmasını talep etmektedir. Muhtemelen dönemin kayıtlarında bu ilginç hikâyenin diğer detayları da saklıdır ve bir gün bulunacaktır. Ancak bizi burada ilgilendiren husus, bu acıklı ve kendince hak arayan dilekçenin pek de dikkate alınmamış olmasıdır. Dahası "battal" yazılarak iptal edilen dilekçeler arasına konulmuştur. Acaba Mıgırdıç iddiasında haksız mıydı yoksa Fatıma Hanım mı korunmuştu?

Ali Paşa'nın ilk çocuğu Ahmed Bey olmalıdır. Ölümünden kısa bir süre önce Sakız önlerinden Padişah'a yazdığı bir *arz*ında, Arapça ve Farsça lisanlarını öğrenmeye çalışan ve dersleri çok iyi olan oğlu Ahmed'in hâcegânlık rütbesiyle bir daireye çırak yapılmasını talep etmiştir. Buna göre Ahmet Bey 1822 ortalarında

12-15 yaşlarında olmalıdır. Paşa'nın bu talebi uygun bulunmuş ve ataması da yapılmıştır.[13] Ancak o, genç yaşta arkasında Halil Cemil ve Faik ismindeki oğul veya bir kayda göre de dört oğul (Zeynel ve Ahmed) bırakarak hayata veda edecektir. Nitekim ilk iki oğlu ile kardeşi Mehmed Ali ilgilenecek ve devletten istediği maaş artışı taleplerinde onları kendi ailesi arasında zikredecektir. Zaten onlar da devlette çeşitli görevlerde istihdam edilmişlerdir.[14] Paşanın diğer oğlu Cafer Bey'in doğum ve ölüm tarihi hakkında bilgimiz yoktur. Ali Paşa'nın kızı Rukiye Hanım bir Paşa ile (Selim Paşa?) evlilik yapacak ve üç çocuğu olacaktır.

Ali Paşa ile Fatıma Hanım'ın son çocukları Mehmed Ali Bey'dir ve ailenin günümüze uzanan kollarının (Mahrukizâdeler) çoğu da onun soyundan gelmiştir.[15] Paşa'nın oğulları arasındaki en renkli sima da Mehmed Ali Bey'dir. Sicill-i Ahvâl Defteri'ndeki kayda göre 1236/1821 yılında Kasımpaşa'da doğmuştur. (Aile arşivindeki şecerede doğum tarihi 1817 olarak verilmektedir.) Doğduğu ayı bilmediğimiz için babası seferde iken mi yoksa geldikten sonra mı doğduğunu söyleme imkânımız yoktur.

15 yaşına kadar İstanbul'da eğitim alan Mehmed Ali'yi Padişah, şahsi bütçesinden 1000 kuruş maaşa bağlamıştır. Ardından kapıcıbaşılık, bir ay geçmeden rikâb-i hümâyûn kapıcıbaşılığı nişanı verilmiştir. Bunlara kimin aracı olduğuna dair bir fikrimiz olmamakla birlikte, belli ki padişah eski Kaptanıderya'nın ailesini unutmamıştır. Bu taltif ve maaşların verilmesini sağlayan yazışmalarda Mehmed Ali Bey takdim edilirken

---

13. BOA, HAT., 1560/13; 1560/27.

14. Halil Cemil Bey'in Arabistan ordusu süvari birliğine tayin edilmesi konusundaki irade için bkz. BOA, A. MKT. NZD., 164/52, 13.01.1272.

15. Mahrukizâde Mehmed Ali Bey'in resmî biyografisi için bkz. BOA, *SİAD d.* 2/104.

babasının hizmetleri de zikredilmiştir. Oldukça muhtasar bir yazıda bu taltiflerin padişahı memnun ettiği yazıldıktan sonra, Ali Paşa hakkında da Padişah'tan şu sözler nakledilmiştir: "Ali Paşa'nın, Sultan'a ve devlete pek çok hizmetleri geçmiştir. Kapudâne olduğu zaman sadakat ve samimiyetle hizmet ederek Padişahı memnun etmiştir. Ardından vezirliği zamanında da devlet ve padişah adına canını feda etmiştir." Nerede ise bu kitabın sonucu olabilecek bu birkaç cümle ölümünden on beş yıl sonra Paşa'nın hâlâ Sultan'ın aklında olduğunu göstermektedir. Mehmed Ali'nin de babasının yolunda gideceğini gösterdiğini bu yüzden kendisine kapıcıbaşılık rütbesinin verildiği beyân edilmektedir. Aynı iradeden anlaşıldığına göre bu genç adam, Padişah ile görüştürülmüş ve bu nişan onun ardından gelmiştir. Sadrazam veya mabeyn başkatibinin Padişahın iradesi müjdeleyen küçük notunda, Mehmed Ali Bey şöyle tanımlanmaktadır: "Mehmed Ali Bey'e nişan verilmesi padişaha arz edilmiş ve o da kabul etmiştir. Gerçekten Mehmed Ali Bey de edepli, dürüst ve Padişahın iltifatlarına layık bir eski kulun evladı (*zâde-i bende-i kadîme*) olduğundan Padişah ile görüştüğü gibi kendisine nişan verilmesi de kararlaştırılmıştır."[16] Mehmed Ali'nin ilk on beş yıllık hayatı hakkında bilgimiz olmasa da bir şekilde Sultan'a takdim edilecek bir terbiye kazandığı anlaşılmaktadır. Zaten bütün bunlardan sonra kendisine hayat boyu ödenmesi şartıyla verilen 1000 kuruş maaş ve üçüncü dereceden hâcegânlık rütbesiyle Sadaret Mektupçuluğu kaleminde işe başlatılacaktır.[17] Böylece Osmanlı bürokrasisine intisap eden Mehmed Ali Bey sırasıyla, Meclis-i Vâlâ'da, Maliye Nezareti Muhasebe Mecli-

16. BOA, HAT., 1488/59104 (Orijinali tarihsiz olan bu belge, 1237 olarak yanlış bir şekilde tarihlenmiştir.)

17. BOA, İrade Dahiliye, 5/234; *8.11.1255*. C. DH. 148/7354.

si üyeliği ile İane ve Patent Komisyonu üyeliğinde bulunduktan sonra Ebniye Müdürü olmuştur. Bu görevi sırasında aynı zamanda Dîvân-ı Muhâsebat üyeliği[18] yapmış ve Ebniye Müdürlüğü'nden emekli olmuştur.

Padişah'ın tahsis ettiği ilk maaşı bütün görevleri sırasında, asıl maaşına ilave olarak verilmeye devam etmiştir. Resmî biyografisinde, çeşitli rütbe ve nişanlar ile taltif edilen Mehmed Ali Bey'in görevine sadık bir devlet memuru olduğunu beyân etmek için "bulunduğu memurluklarından naklen, başka görev verilmesi veya kurumun lağvedilmesi" ile ayrılmıştır kaydı düşülmüştür. Köse Mehmet Paşa'nın kızı Şerife Hatice Hanım'la evli olan Mehmed Ali Bey 1882 yılında vefat ettiğinde, Ahmed Şefik, Eşref Cafer ve Fatma Naciye isimleriyle bilinen üç evlat bırakmıştır.[19]

Mehmed Ali Bey'in erkek evlatları da devlette görev almış, İstanbul'un tanınmış aileleri arasına girmişlerdir. Çocukları arasındaki en renkli sima, 23 Mayıs 1855 tarihinde doğan Eşref Cafer'dir. İstanbul ve Paris'te eğitim almıştır.[20] O, bir diplomat, şair, bestekar, öğretmen, yazar, yatırımcı, kolekisyoner, Nafi Baba dergâhı müntesibi ve ayrıca çevresinde çok sevilen bir simadır. Uzun yıllar devlet hizmetinde görev yapmış olan Eşref Cafer'in iki kitabı ve el yazısı ile hazırladığı bir sahifelik aile şeceresi ile yüzler-

18. BOA, İrade Dahiliye, 35/196, 28.03.1280.

19. Mehmed Süreyya eksik olmakla birlikte şu bilgileri vermektedir: Nasuhzâde Ali Paşa mahdumu olup pederinin ihtirâkından (yanmasından) bu nâmı almıştır. Bi't-tefeyyüz muhasebe-i maliye azası ve ebniye müdürü ve tekrar muhasebat azası olarak 1290'da (1299 olmalı) vefat eyledi. Halim, kâmil zât idi. Mahdumu Cafer ve Şefik Beyler, damadı Girid vali muavini İsmail Bey'dir." (Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmani Yahud Tezkere-i Meşâhir-i Osmaniye*, Yayınlayanlar: A. Aktan ve diğerleri, İstanbul 1996, III, 673). Ayrıca Mehmed Ali Bey'in çalıştığı yıllardaki bazı talepleri ile ilgili resmî yazışmalar için bkz. BOA, İrade Dahiliye, 10473, 408, 6 01.1256; 21.03.1265; *İrade Meclis-i Vâlâ*, 12142 4.05.1270.

20. Mahrukizâde Eşref Cafer'in resmî biyografisi için bkz. BOA, *SİAD d.* 10/381.

ce şiir müsveddeleri torunu koleksiyoner Cem Mahruki'nin özel arşivinde bulunmaktadır. Bu çalışma Ali Paşa ile sınırlı olduğundan Türk toplumunda önemli yer edinmiş olan ailenin diğer fertleri araştırmanın dışında tutulmuştur.

SONUÇ

Çocukluğu ve gençliği denizlerde geçmiş mahir bir denizci olan Nasuhzâde Ali Bey, ihtiyaç duyulduğunda tersaneye alınmış ve orada yıllarca çalışıp kendisini ispat etmiştir. Kaptanlık sınıfına geçtikten on yıl sonra hızlı bir yükseliş ile Osmanlı Devleti'nin en zor zamanlarında Kaptanıderyalığa getirilmiştir. Denizde kazandığı tecrübe ve korsan takibindeki maharetine rağmen maalesef o, devletine ve kurulu düzene isyan edenlerin kurbanı olmuştur. Ali Paşa denizcilikteki mahareti ve elde ettiği başarıları yerine dramatik ölümü ile şöhret bulmuştur. Paşa'nın ölümünün arkasındaki esrar unutulmuş, üstelik kaynaklar tekil bir anlatının peşine takılarak aynı bilgileri tekrar etmişlerdir.

Aslında Ali Paşa'nın hayatı, tarihçilere, özellikle biyografi yazarlarına bu işi yapmanın pek de kolay olmadığını göstermiştir. Bu kitap, Ali Paşa hakkında kaynaklara yansıyan sınırlı anlatımı ileriye taşımaktadır. Sadece Kaptanıderya olması ve bu görevde iken benzersiz bir ölümle hayatını kaybetmesi vesilesiyle hakkında bilgi verilen Ali Paşa'nın hayatı bu çalışma ile biraz daha aralanmıştır. Bu araştırmada, kaynaklar arasında ve belgelerin içinde saklı bir denizcinin hayatına ışık tutulurken, daha ziyade Osmanlı belgeleri ve kaynaklarının görevi öne çıkarması yüzünden kaybolan Nasuhzâde Ali Paşa'nın ismi ortaya çıkarılmıştır. Başka bir ifadeyle bu kitap, Ali Paşa'nın ilk biyografisi olma özelliğini taşımaktadır.

Osmanlı tarihçisi Ahmed Cevdet Paşa ve onun ardından gelen pek çok kişi, Ali Paşa'yı onunla menfaat çatışmasına girmiş olan Vahîd Paşa'nın gözüyle tanıtmıştır. Bu çalışma, bu tekil anlatımın yetersizliğini, belgelerin yardımıyla açıklarken, ilk hikâyeci olan Vahîd Paşa'nın bu konudaki anlatımını da yeniden değerlendirmektedir. Nitekim ortaya çıkan sonuçlar, Ahmed Cevdet Paşa'nın isminin verdiği ağırlıkla, güvenilerek okunan eserinin (*Tarih-i Cevdet*) bir kaynak olarak daha temkinli kullanılmasını da önermektedir. Pek çok konuda tetkike başvurmaya ihtiyaç duyan Ahmed Cevdet'in ikincil meselelerde veya ikinci derecede önem verdiği şahıslarda aynı hassasiyeti göstermediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma kaynakların dili arasında kaybolmuş bir şahsiyet olan Ali Paşa'nın hayatını ortaya koyarken biyografi araştırmalarına da yön verme amacı gütmektedir.

Bu çalışma her ne kadar Nasuhzâde Ali Paşa'nın bilinmeyen ve/veya yanlış bilinen hayatına odaklanmış olsa da aslında 19. yüzyılın ilk çeyreğindeki birçok hadiseyi dolaylı olarak ele almaktadır. Başka bir deyişle bu kitap, dolaylı bir anlatımla II. Mahmud döneminin bir kısmına da ışık tutan bir dönem monografisidir.

Saltanata iyi bir başlangıç yapmayan II. Mahmud, bir saltanat dönemi içinde yıllar boyunca merkezdeki devlet adamları ile taşradaki memur ve öne çıkmış isimler üzerinde otoritesini kurmaya çalışmıştır. Bu kitap boyunca Sultan'ın mücadelesini devlet hiyerarşisinde orta düzeyde yer etmiş olan birini yukarıya taşırken yaşananlar üzerinden okumak ve görmek mümkün olmaktadır. Ali Paşa'nın Kapudânelik ve kısa süren Kaptanıderyalık görevlerinde yaşadığı başarılara sevinen II. Mahmud, hezimetleriyle de üzülmüş, hatta sonuçlarına katlanmak zorunda kalmıştır. Ali Paşa'nın hayatı Osmanlı Devleti'nin gerçek anlamda devletin kaht-i rical döneminde geçmiştir. Ali Bey'i iyi bir denizci, iyi bir savaşçı olarak tanırken aslında II. Mahmud'un

hem devlet idaresi hem de askeriyede yapmayı düşündüğü, daha doğrusu mecbur kaldığı reformların zihninde nasıl şekillendiğinin işaretlerini vermektedir. Yeniçeri Ocağını kaldırıp modern bir ordu kuran, Tanzimat'ı ve kurumlarını hazırlayan Sultan II. Mahmud, şehzadeliğinde gerçekte iyi bir eğitim almamıştır. Genç Padişah'ın savaş tecrübesi de yoktur. Ama adamları üzerinden yaşadığı tecrübeleri ona yeterli olmuş ve özellikle hezimetlerden dersler alarak askeri sistemin dönüştürülmesine ve idarenin zabt u rabt altına alınmasına vesile olmuştur. Alınan dersler, merkez bürokrasisinde reform ihtiyacını ortaya koymuş devlet adamı yetiştirmede eskiden uygulanan intisap sistemi yerine, düzenli eğitim fikrini de geliştirmiştir. Rum İsyanı, ona özellikle hariciyede ve bürokraside eğitilmiş Müslüman ahâliye dayanması gerektiğini gösterirken, aynı zamanda bir prensip olarak, farklı dinden olan unsurlar arasında siyasi ve idari eşitliği de benimsemesine vesile olmuştur.

Ali Paşa'nın bizzat içinde olduğu, fakat doğrudan saltanatın yetkisinde olan devletlerarası ilişkilerde diplomasi ve güç ilişkisinin ortaya çıkması, ona donanmanın öneminin bir kere daha kavratmış ve bu yolda ilerleme sağlanmıştır. Osmanlı Bahriyesi'nde Küçük Hüseyin Paşa ile başlatılan dönüşüm, Osmanlı denizciliğini gemi ve personel bakımından ileri taşımıştır. Ancak art arda yaşanan savaşlar ve bütçe yetersizlikleri bu ilerlemenin sürekliliğini baltalarken, Nasuhzâde Ali Paşa gibi denizcileri öne çıkarmıştır. Nitekim Ali Paşa, Karadeniz donanmasında en fazla personeli olan Mesudiye kalyonunun süvarisi olduğu gibi –kısa süren– Kaptanıderyalığı zamanında, kendisini Tersane'ye kazandıran Hüseyin Paşa'nın yolundan gitmiştir. Kasım 1821-Nisan 1822 arasındaki kısa sürede, daha önce birçok kayıp vermiş olan donanmanın Akdeniz'de sefere hazırlanması onun başarıları hanesine yazılmalıdır. Hayatı özetlenecek olur-

sa, Nasuhzâde Ali Paşa Karadeniz'de gazi Akdeniz'de de şehit olmuştur.

Diğer taraftan Ali Paşa'nın hayatı, bizlere 1815 sonrası Batılı devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki niyetlerini anlatırken, Yunanistan'ın bağımsızlığına giden yolda yaşananları da öğretmektedir. Ali Paşa'nın hayatı bu yolun ne denli dikenli olduğunu, Rumların ve Türklerin nasıl tahrik edildiklerini, nice masumların da bu kavganın içinde yok olduklarını göstermektedir. Bu kitap bu konuda yeni bir polemik açmamakta, bilakis bugüne kadar kullanılmayan veya nadir kullanılan belgelerin ve kaynakların sunduğu verileri ortaya koymaktadır. Ayrıca meseleye sadece veri sunmak olarak bakmamakta, mümkün olduğunca olayların sebep ve sonuçları da okuyucularıyla paylaşmaktadır.

Bu kitap, son iki yüz yıl içinde yaşanan iki büyük felaketi olan Tripoliçe katliamı ve Sakız Vakasını da bu biyografinin gerektirdiği kadar ele almaktadır. Günümüzde hâlâ Türk-Yunan ilişkilerinin psikolojik temelini oluşturan bu iki önemli hadisenin daha fazla araştırılmaya ve spekülasyonlardan uzak değerlendirilmeye ihtiyacı vardır. Türk ve Yunan müşterek tarihinin bu iki önemli vakasında da bir şekilde Ali Paşa yer almaktadır. Birincisinde Ali Paşa Mora'ya gitmediği veya gidemediği için töhmet altında tutulurken, ikincisinde de Mora'ya giderken yaşanmış olması hatta hayatına mâl olması onu meselelerin merkezine oturtmaktadır. Bu bağlamda Ali Paşa hem Türk tarihinin Akdeniz'deki varlığının hem de "Yunan bağımsızlık hareketine" karşı mücadelenin sembolü olmuştur. Yunan Bağımsızlığı'nın öncüleri kabul edilen Laskarina Boubulina (ö. 1825) ve Constantin Canaris (ö. 1871) gibi isimler büyük ölçüde Ali Paşa'nın Akdeniz'deki harekât sahalarında onun karşısında korsanlık yapanlardan çıkmıştır. Nitekim bu isimlerin ikincisi Ali Bey'in beylik gemisini ateşe vermekle şöhret bulmuştur.

Tripoliçe'de hayatını kaybeden binlerce Müslüman Türk'ün bedeli asla Sakız'da ölen Rumlar değildir. Unutulmamalıdır ki, Tripoliçe'de kurulu bir düzenin yıkılması ve Rum İsyanı'nın başlangıcında ilan edilen Mora'dan Türklüğün silinmesi amaçlanmış iken, Sakız'da düzeni bozmak isteyenlere karşı bir savunma sergileniyordu. Lakin olaylar kontrol edilemedi ve bu kitapta ele alınan sonuçlar ortaya çıktı. Bunların sorumlusu ne Sultan II. Mahmud ne de Nasuhzâde Ali Paşa'dır. Hatta aracı olan isyancılar ve onların karşısındaki kontrolden çıkmış kimi yağmacıların sorumluluğu bile irtikâp ettikleri suçlar ile sınırlıdır.

Bu olaylarda Sultan, asırlardır alışılagelen ve çağına göre sorunsuz devam eden birlikteliği ve mülkünü korumaya çalışırken, Kaptanıderya da kendisine verilen görevi yapıyordu. Oysa Akdeniz rüyası gören başta Ruslar olmak üzere dönemin Batılı devletleri, meseleyi Müslüman-Hristiyan kavgasına dönüştürüp masum insanların kanlarına girmişlerdir. Rum isyanlarında bir efsane olarak anlatılan Fransız İhtilali sonrası milliyetçi fikirlerin etkisi ve ulusal bağımsızlık bilincinin artması meseleyi izah etmekten oldukça uzaktır. Nitekim yayımlanan beyannameler ve bizzat isyanı sürdüren liderlerin kimlikleri de bu etkinin olmadığını veya sınırlılığını açıkça anlatmaktadır. Bu kitapta anlatılan "Rum İsyanı", arkasında yer aldığı iddia edilen entelektüel arka plandan yoksun olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma boyunca alıntılanan belgelerin dilinde de Osmanlı tarafından meselenin sonuna kadar bir asayiş, düzene karşı gelenlerin tedibi meselesi ve iç işleri olarak görüldüğünü; buna mukabil, Rum İsyanı'nın, başlangıçtan itibaren dini bir retorik ile beslendiği müşahede edilmektedir. Nitekim, gerek Sultan II. Mahmud'un hatt-ı hümâyûnlarına ve gerekse diğer yazışmalara yansıyan dini söylem ve cihad çağrıları da Hristiyan Rumlar'a karşı değil, isyancılara karşı geliştirilen söylemlerdir. Meselenin

başından beri, fetvalara başvurularak kontrol edilmeye çalışılması da saltanatı tehdit eden ve Osmanlı mülkünü bölmeyi amaçlayan bu hareket karşısında hukukî davranılmaya çalışıldığının bir göstergesidir. Nitekim Ali Paşa'nın Sakız isyancılarının cezalandırılması karşısında yaşadıkları da bu kaygının bir sonucudur. Bu siyaset ve gayretlerin isabetliliği ve yeterliliği tartışmalı olsa da devletin kendi bütünlüğünü sağlama konusundaki çabalarının hukukiliği tartışmasızdır.

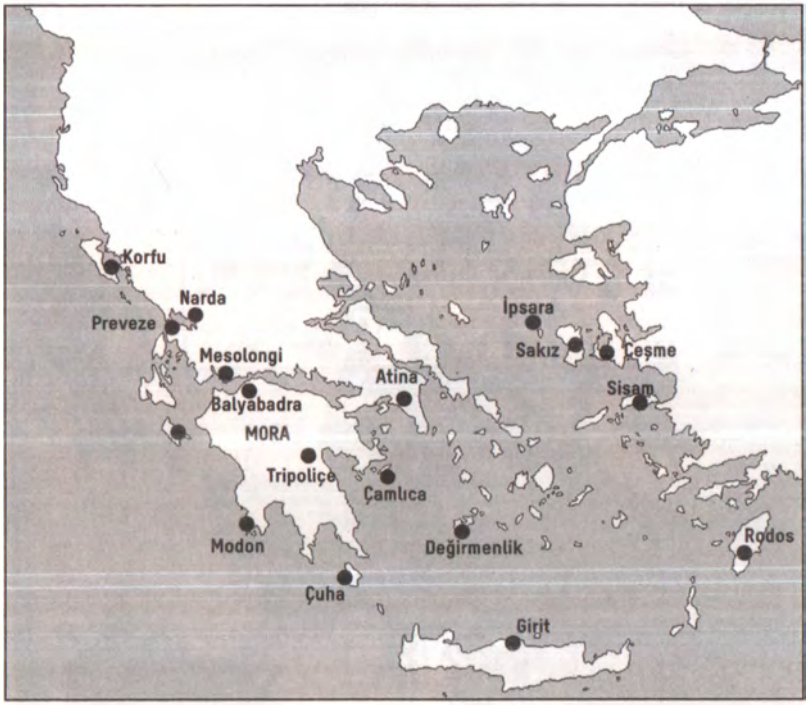
Bu çalışmanın sonuçları Kaptanderya Nasuhzâde Ali Paşa'nın hayatı üzerinden 19. yüzyılda Batılı devletlerin diplomasideki riyakârlıklarına perde aralarken, zevale uğramış bir İmparatorlukta devlet adamlarının aralarındaki husumet, menfaat ve rekabet çatışmalarına rağmen mülkünü ayakta tutmak isteyen, adeta yalnız kalmış bir Sultan'ın feryat ve gayretlerini de anlatmaktadır.

EKLER

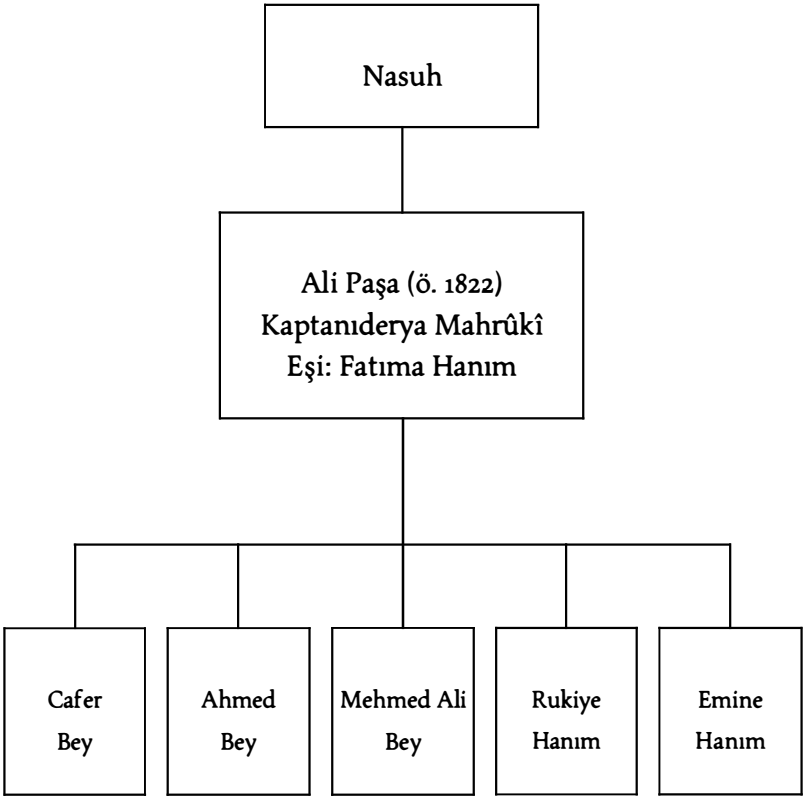
19. YÜZYILIN BAŞLARINDA
AKDENİZ'DE OSMANLI İDARESİNDEKİ ADALAR
(İbrahim Müteferrika, Atlas-i Cedîd 1803)

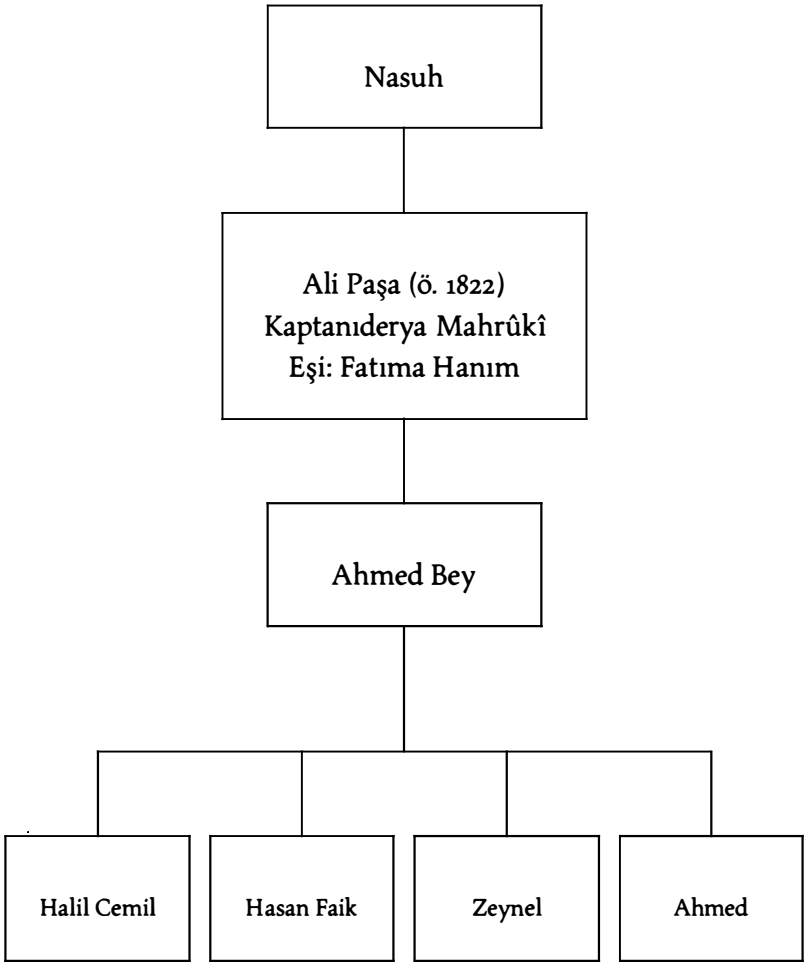
NASUHZÂDE ALİ PAŞA'NIN HAREKÂT SAHALARI (1819-1822)

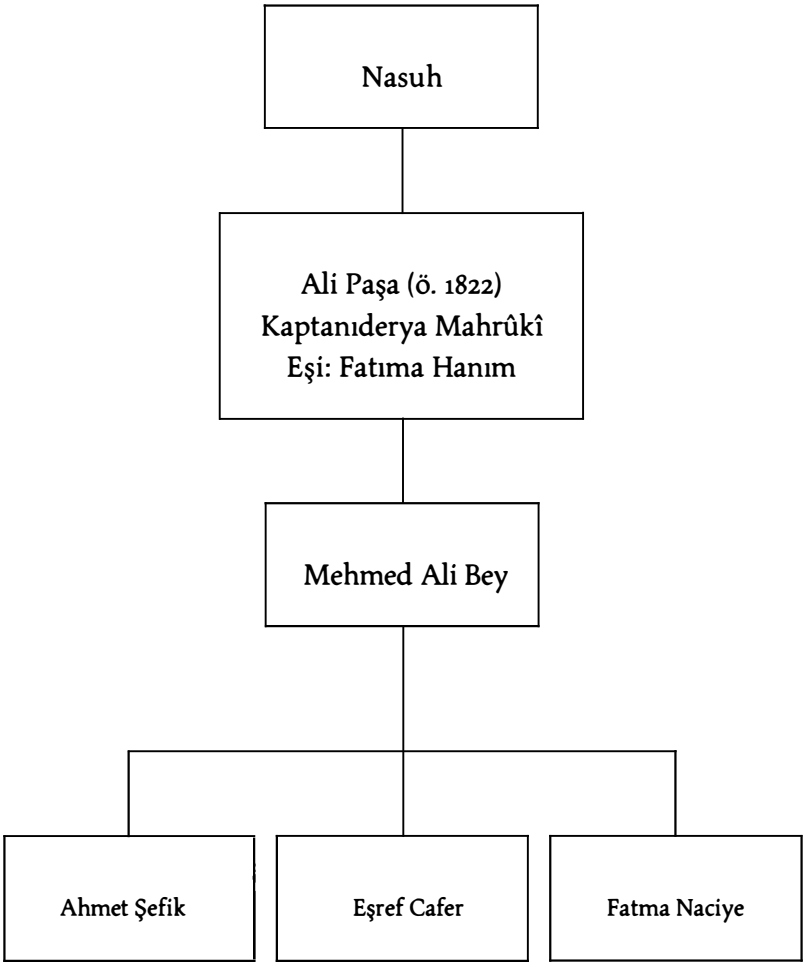
NASUHZÂDE ALİ PAŞA VE ÇOCUKLARI

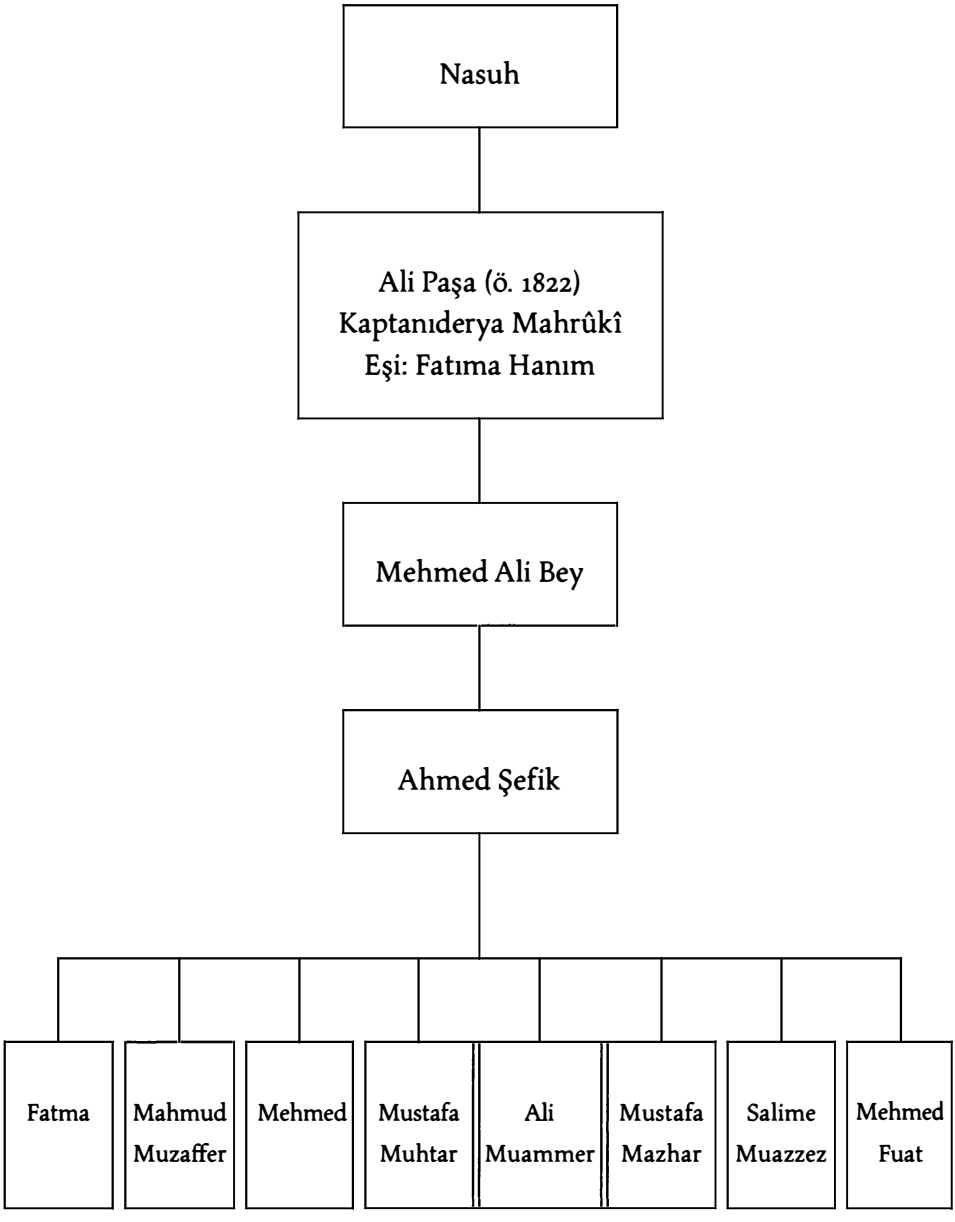
MAHRÛKÎZÂDE AHMED BEY VE ÇOCUKLARI

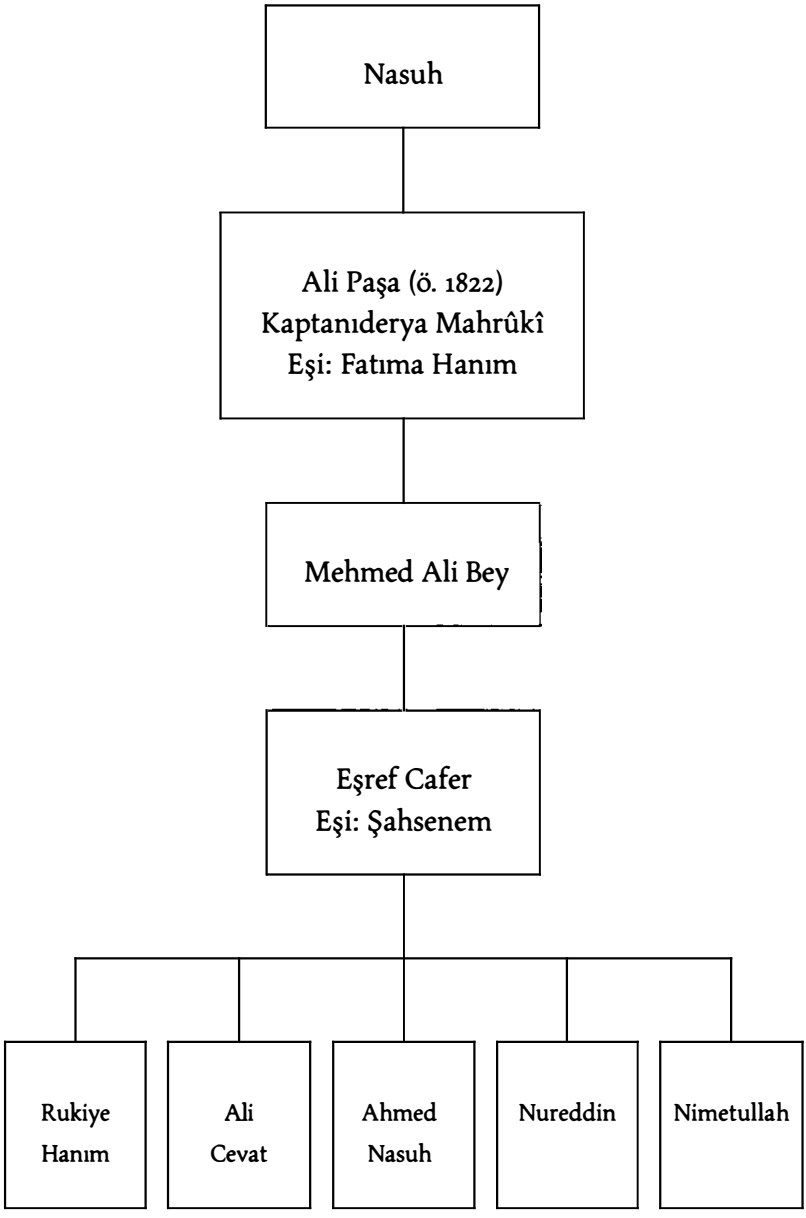
MAHRÛKÎZÂDE MEHMED ALİ BEY VE ÇOCUKLARI

MAHRÛKÎZÂDE AHMET ŞEFİK BEY VE ÇOCUKLARI

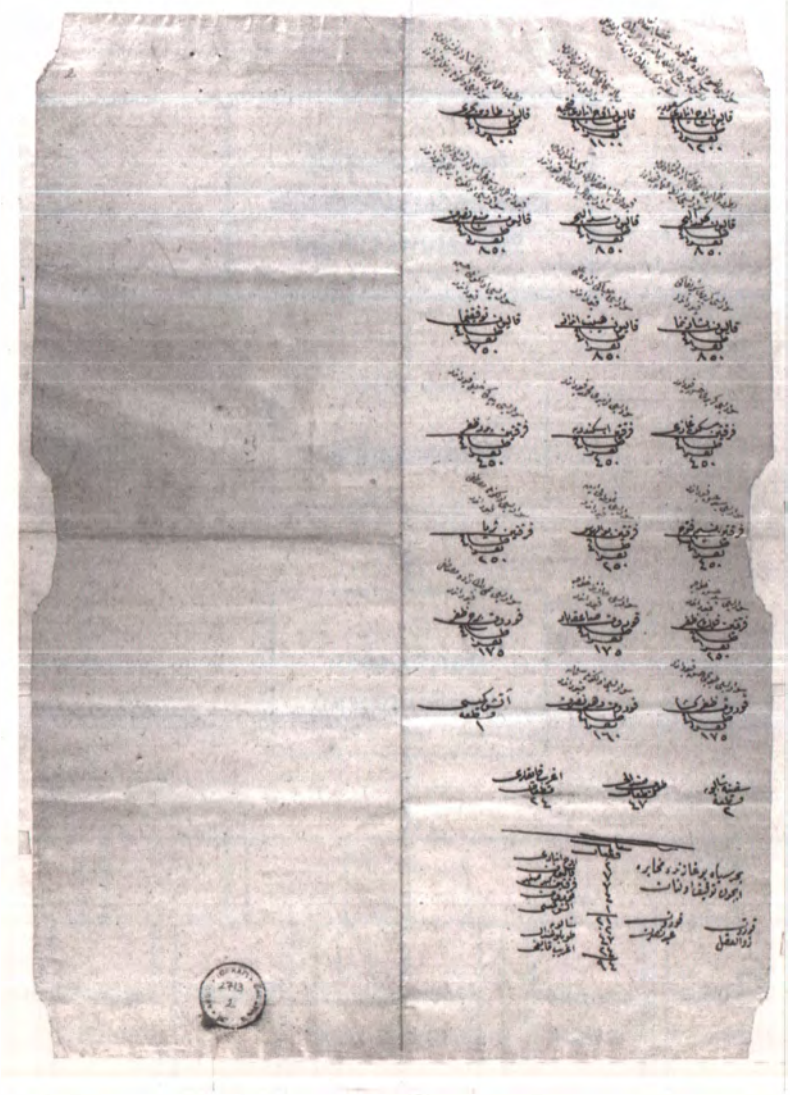

MAHRÛKÎZÂDE EŞREF CAFER BEY VE ÇOCUKLARI

KARADENİZ DONANMASI (1812) VE NÂSUHZÂDE ALİ PAŞA

(Topkapı Sarayı Müze Arşivi Defterleri (TS. MA. d) nr. 2713)

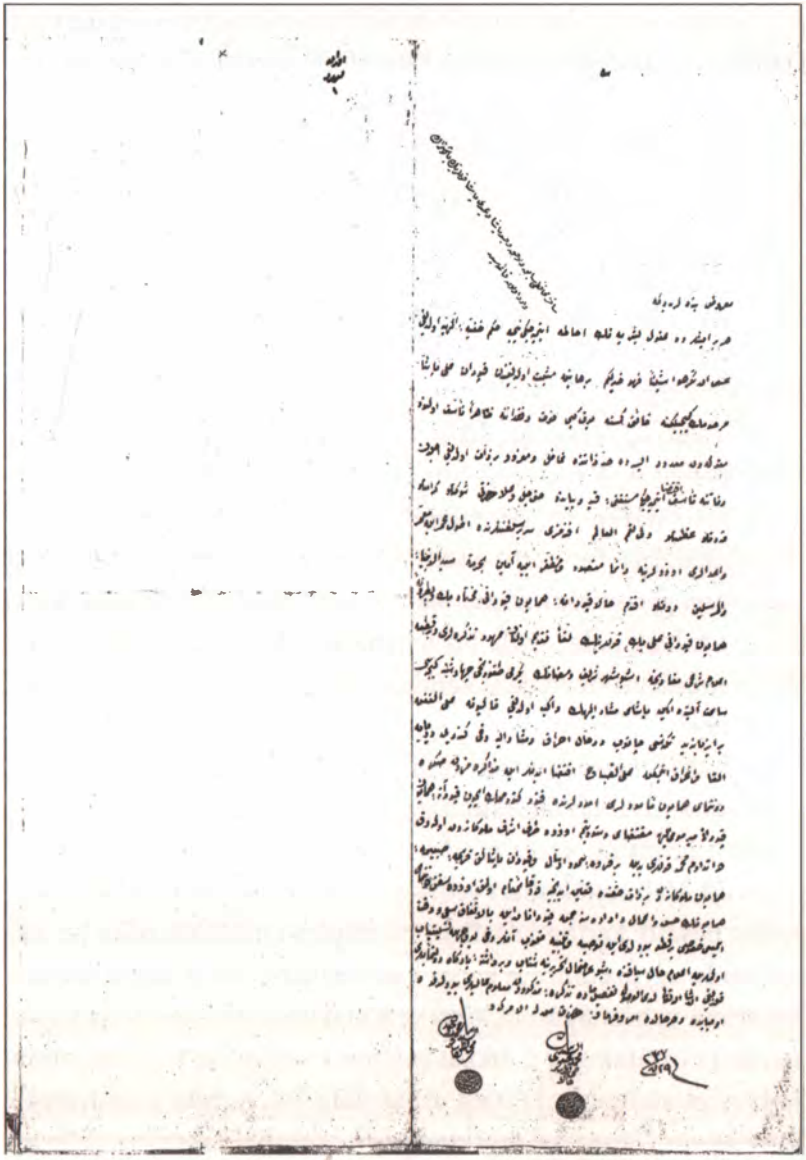

Kaptan Adı (Süvarisi)	Gemi Adı	Geminin Cinsi	Takım Mevcudu	Açıklama
Nasuhzâde Ali	Mesudiye	Üç ambarlı kalyon	1200	Ali Bey gemiden düşüp yaralanınca geminin idaresi liman reisi Ahmed Bey'e verildi.
İdris Kaptan	Fethiye	Üç ambarlı kalyon	1100	Riyâle sancağı çekili
Ülgünlü Zeynel Kaptan	Tavûs-i Bahri	Kalyon	900	Patrona sancağı çekili
Murabıt Osman Kaptan	Kilidü'l-Bahr	Kalyon	850	Patrona sancağı çekili
Mustafa Kaptan	Seddü'l-Bahr	Kalyon	850	Kaptan Paşa'nın bindiği gemi
Ülgünlü İbrahim Kaptan	Menba-ı Nusret	Kalyon	850	Kapudâne sancağı çekili
Giritli Şerifaki Kaptan	Beşaret-nümâ	Kalyon	850	
Ali Kaptan Halvakizade	Heybet-i İnzar	Kalyon	850	
Ülgünlü Hüseyin Kaptan	Tevfik-nümâ	Kalyon	750	
Giritli Hüseyin Kaptan	Mesken-i Gazi	Fırkateyn	450	
İzmirli Mehmed Kaptan	İskenderiye	Fırkateyn	450	

Pepeki Halil Kaptan	Bedr-i Zafer	Fırkateyn	450	
Seyyid Hasan Kaptan	Nesim-i Fütuh	Fırkateyn	450	
Galatalı Emin Kaptan	Bulheves	Fırkateyn	250	
Ülgünlü Mustafa	Süreyya	Fırkateyn	250	
Seyyid Hasan Hoca	Felek-i Zafer	Fırkateyn	250	
Hafız Hoca	Saikabâd (?)	Korvet	175	
Memi Bey Zade Mustafa	Burc-ı Zafer	Korvet	175	
Topçu Hasan	Zafer-küşâ	Korvet	175	
Ülgünlü Selman	Tehber-i Nusret	Korvet	160	
		Ateş gemisi		1 adet
		Şalope		2 adet
		Top sandalı		47 adet
		İğrıb kayıkları		24 adet
	Zülakl	Korvet		Muhabere gemisi
	Îd-i Nusret	Korvet		Muhabere gemisi

VAHİD PAŞA VE ABDİ PAŞALARIN SAKIZ VAKASI AKABİNDEKİ MÜŞTEREK KÂİMELERİ

(HAT., 867/38582)

Ma'rûz-i Bendeleridir ki,

Her bir işlerde ukûl-i beşeriyenin ihâta etmeyeceği nice hükm-i hafiyye-i ilahiyye olduğu 'asâ en tekrehu şey'en ve-huve hayrun lekum" burhanıyla müsbit olduğundan Kapudan Ali Paşa merhumun gemiciliğine fâik kimesne yok gibi fevt ve fikdânına zahiren teessüf olunur makûleden ma'dûd ise de hadd-i zatında gâfil ve mağrûr bir zat olduğu ecilden vefatına teessüf iktizâ etmeyeceği müstağni-yi kayd u beyândır.

Hakk celle ve alâ hazret-i şevketlû kerametlû kudretlû azametlû veliyyu ni'emi'l-âlem efendimizi serîr-i saltanatlarında etvel-i ömr ile muammer ve a'dâları üzerlerine daima mansûr ve muzaffer eyleye amîn bî-hürmeti seyyid'l-enbiyâ-i ve'l-murselîn.

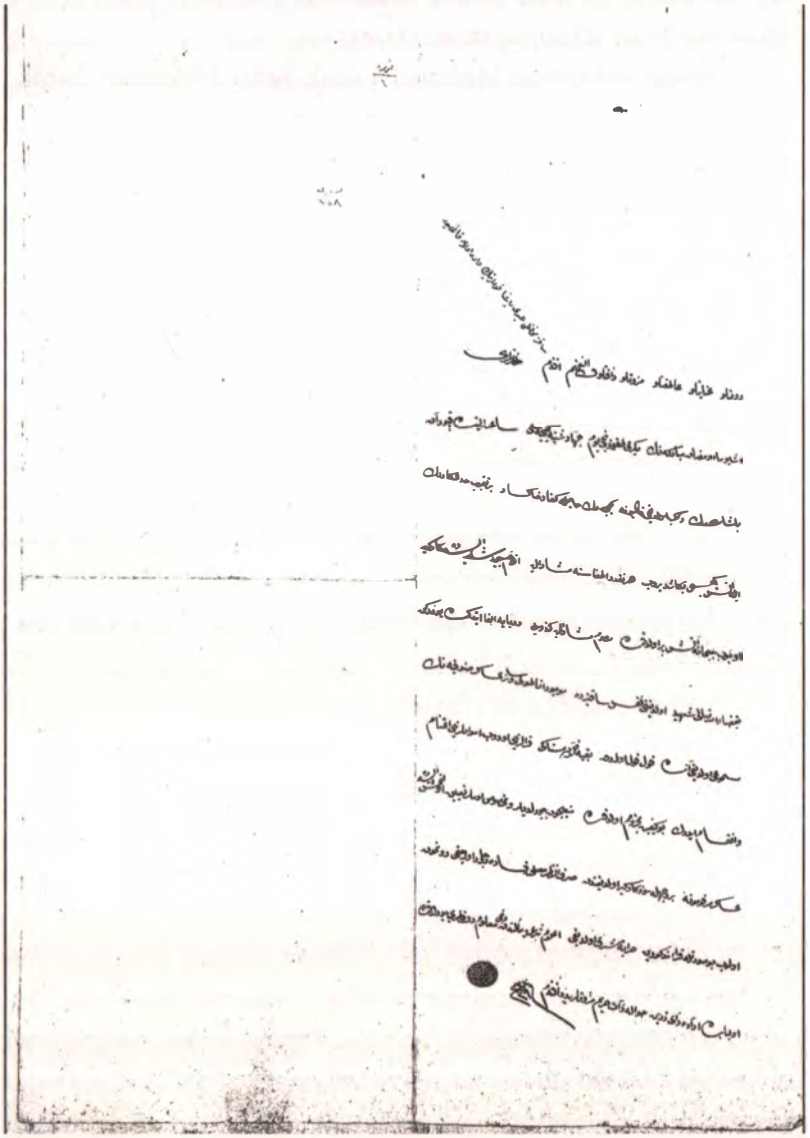
Devletlû efendim hâlâ kapudâne-i hümâyûn kapudanı Muhtar Bey ve Patrona-yı hümâyûn kapudanı Ali Bey kullarının leffen takdim olunan memhûr tezkireleri ve bir kıt'a i'lam-i şer'î müfâdince işbu şehr-i şerîf-i Ramazan'ın yirmi dokuzuncu Çarşamba gecesi saat altıda iken Paşa-yı müşarun-ileyhin râkib olduğu kalyona ale'l-gafle bir izbandud teknesi catup derhal ihrâk ve müşârun-ileyh dahî kendüyi, deryaya ilka ve ığrâk etmekle ale's-sabah iktizâ edenler ile müzakeremizden sonra Donanma-yı hümâyûn memurları umûrlarında futûr getirmemek içün Kapudâne-i hümâyûn kapudanı mir-i mumâ-ileyh muktezâ-yı düstûr-i tetimme üzere taraf-i eşref-i mülûkâneden olarak Divitdarım Mehmed kulları yediyle bir ferve-i semmûr irsâl ve kapudan paşalık karîha-i sanîha-i hümâyûn-ı mülükâneden bir zat hakkında ta'yin edinceye kadar kaimmakam olmak üzere süfûn-i donanma-yı hümâyûnun hüsn ve a'mâl ve idaresine cümle kapudan ile bi'l-ittifak sa'y u dikkat eylemesi hususi bir kıt'a buyruldu ile tavsiye ve tenbîh kılınup anlar dahi bu veçhile teselliyetyâb olmalarıyla i'lâm-i hâl sıyâkında işbu arzuhâl tahrîrine şitâb ve

pervâ-şine-yi yâvegên-i devlet-mealleri kılındığı inşallah u teâla lede'l-vusûl tafsîl-i madde tezkire-i mezkûrden malûm-i âlîleri buyruldukda ol babda ve her halde emr u fermân hazret-i men lehu'l-emrindir. Fî 29 Ramazan (1)237

es-Seyyid Bende Mehmed Vahid, Sakız Muhafız-ı Sâbık

es-Seyyid Bende Mehmed Abdî, Sakız Muhafızı Hâlen

SAKIZ MUHAFIZI ABDİ PAŞA'NIN KÂİMESİ
(HAT. 867/38582-A)

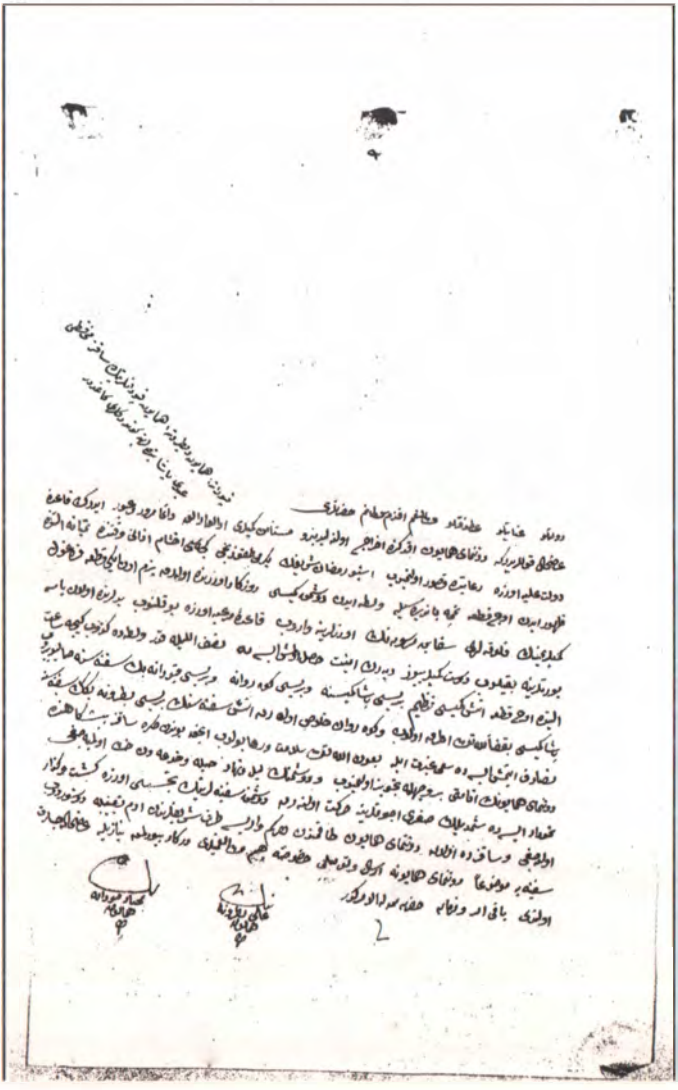

Devletlû inayetlû atûfetlü mürüvvetlü re'fetlü veliyy'unni'em efendim hazretleri,

İşbu mâh-i Ramazan-i mübarekenin yirmi dokuzuncu yevm-i çieharşenbe gicesi saat altıda Kapudan Paşa merhumun râkib olduğu kalyona gicenin haliyle küffar-i hâksar bir takrîb hud'akârlık ile ateş gemisi yaklaşdurub her ne kadar itfâsına müşarun-ileyh ikdâm buyurmuşlar ise de kârgîr olmayub cebehane ateş peydâ oldukda merhum müşarun-ileyh kendüyi deryaya ilkâ ettikte yüzerken bi-kazaillahi teâlâ şehîd olduğu nefs-i Sakız'da mevcut Anadolu ve sair asâkir-i sünûfiyenin mesmu'u olduğu anda kol kol olarak bakiyye kalan Mastaki kur'alarını urup emvâllerini iğtinâm ve inkısâm ederek bu keyfiyet meczûm oldukda men'içün buyruldular ve mahsus âdemler tayin olunmuş ise de asâkir-i merkûme bir veçhile söz kârgîr olmadığından sarfunnazar maslahat-i fesâda düçâr olacağı rû-nümûn olup bu suretle kurâ-i mezkûrîn haraba müşrif olduğu i'lâm-i şeriyye mealinden dahi malûm-i devletleri buyruldukda ol-babda irade-dâ-yi zerîn havale zât-i harîm-i mürüvvetleridir efendim. Fî 29 Ramazan 1237

es-Seyyid Mehmed Abdi

KAPUDÂNE-İ HÜMÂYÛN VE PATRONA-İ HÜMÂYÛN KAPTANLARININ SAKIZ MUHAFIZI ABDÎ PAŞA'YA SUNDUKLARI MÜŞTEREK RAPORLARI, (HAT. 867/38582-D)

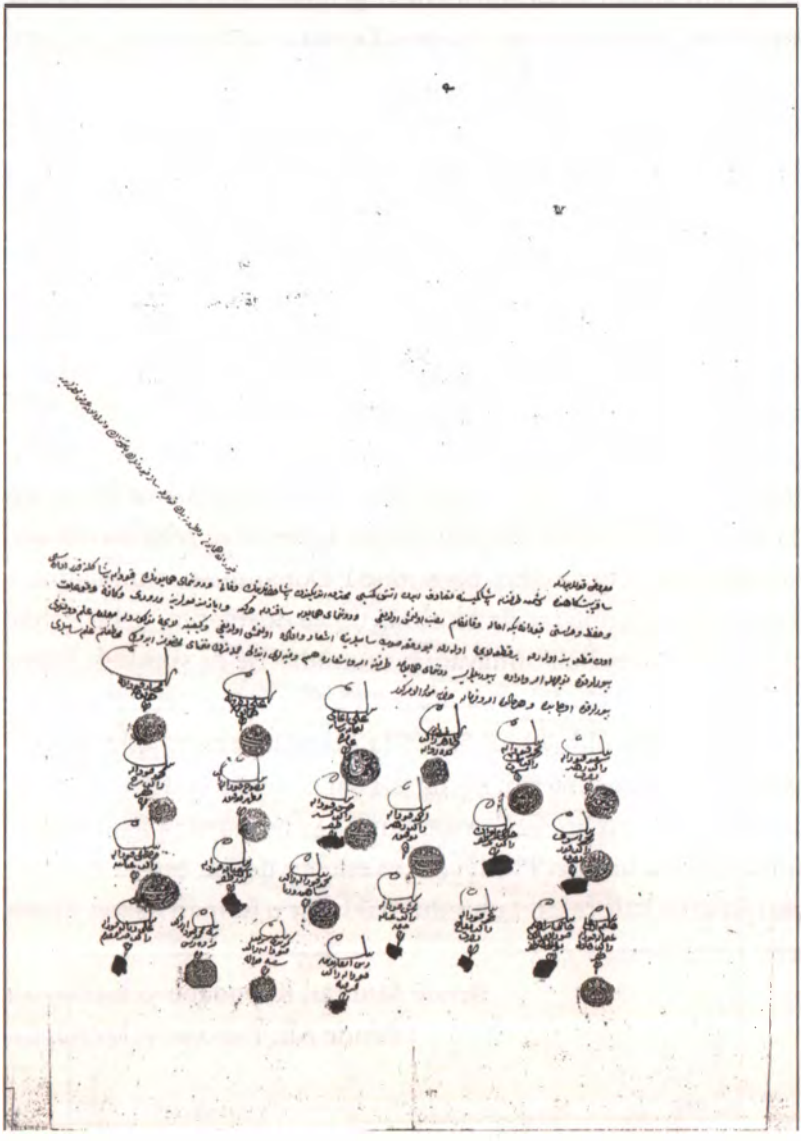

Devletlü inayetlü atûfetlû veliyyu'n-ni'am efendim sultanım hazretleri

Arzuhâl-i kullarıdır ki, Donanma-yı hümâyûn Akdeniz'e ihraç olunalıdan berû müste'men gemileri aralık aralık daima murûr ve ubûr ederken kaide-i Devlet-i aliyye üzere riayette kusur olunmayup işbu Ramazan-i şerifin yirmi dokuzuncu gicesi akşam ezanı vaktinde Timyane altında zuhur eden üç kıt'a Nemçe bandırasıyla volta eden düşman gemisi rüzgar üzerinde olarak bizim on iki kıt'a karakol gemilerinin flokaları sefâyin-i mersûmenin üzerlerine varub kaide-i meriyye üzere yoklanub yedlerinde olan pasaportlarına bakılub dost gemileriyiz diyerek emniyet hâsıl olmuş ise de nisfu'l-leyle kadar voltada gezüb gice saat altıda üç kıt'a ateş gemisi tanzîm birisi Paşa gemisine ve birisi Kûh-i revâne ve birisi kapudâne bey sefinesine salıverub Paşa gemisi bi-kazaillahi teâlâ ihrâk olup ve Kûh-i revân halâs olarak ateş sefinesinin birisi Patrona beyin sefinesine tesadüf etmiş ise de sa'y u gayret ile bi-avnillahi te'alâ selamet ve rehâ bulub ancak bundan sonra Sakız pîşgâhında Donanma-yı hümâyûnun ikâmeti ber-veçhîle tecvîz olunmayub ve düşmanın leyl u nehâr hîle ve hud'adan hâli olmayacağı nümûdâr ise de şimdilik Suğra açıklarına hareket olunarak düşman sefinelerinin tecessüsü üzere geşt u güzâr olduğu ve Sakız'da olan Donanma-yı hümâyûn takımından her kim var ise taraf-i şeriflerinden adem tayiniyle devşirüp sefineye mevzû'an Donanma-yı hümâyûna irsâl ve tevsîlî hususuna himem-i veliyyu'n-ni'emileri derkâr buyrulmak nıyazıyla arz-i hâle cesâret olundu. Bâkî emr u ferman hazret-i men lehu'l-emrindir.

Bende Muhtar, Kapudâne-yi hümâyûn
Bende Ali, Patrona-yı hümâyûn

DONANMA KAPTANLARININ MÜSTEREK MAHZARLARI
(HAT 867/38582.H)

Ma'rûz-ı kullarıdır ki,

Sakız pişgâhında düşman tarafından Paşa Gemisi'ne tesadüf eden ateş gemisi muhterik ettiğinden paşa hazretlerinin vefatı ve donanma-yı hümâyûnun kapudan paşa gelene kadar idaresi ve hıfz u hırâseti kapudâne beye ihâle ve kâimmakam nasb olunmuş olduğu ve donanma-yı hümâyûn Sakız'dan hareket ve Ayazmend sularına vürûdu ve kâffe-i vukûâtı on kıt'a-bend olarak bir kıt'a layıha olarak bu def'a savb-ı sâmîlerine iş'âr ve ifâde olunmuş olduğu ve keyfiyyet layıha-yı mezkûrdan ma'lûm-i ilm-i devletleri buuruldukda ne vech ile emr ü irade buyurulur ise donanma-yı hümâyûn tarafına iş'âra himem-i vefiyyeleri ibzâli cümlemizin mütemennâ-yı mahzarımız idüğü muhât-ı ilm-i sâmîleri buyuruldukda ol-bâbda ve her halde emr ü fermân men-lehü'l-emrindir.

Donanma kaptanlarının mühürleri (Burada mührü olan kaptanlar ve gemilerinin isimleri 200 nolu dipnotta verilmiştir).

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ayniyat Defteri nr. 573, 574, 575, 576

Bâb-i Defterleri Baş Muhasebe Defterleri (D.BŞM d.)

Cevdet Bahriye (C. BH.)

Cevdet Dahiliye (C. DH.)

Cevdet Maarif (C. MF.)

Cevdet Zabtiye (C. ZB.)

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defteri (SİAD. d)

Dosya Usulü İrade (İ. DUİT.)

Hatt-i Hümâyûn (HAT.)

İrade Dahiliye (İDH)

İrade Meclis-i Vala (İ. MVL.)

Kamil Kepeci Defterleri, (KK.)

Meclis-i Vâlâ (MVL.)

Mühimme Defteri MD nr. 235, 238, 239, 240.

Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair (A.MKT. NZD.)

Topkapı sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS. MA. d)

Topkapı sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA.e)

KAYNAK VE ARAŞTIRMA ESERLER

Ahmed Müfid, *Tepedelenli Ali Paşa* 1744-1822, İstanbul 1324.

Ahmet Cevdet, *Tarihi Cevdet,* İstanbul 1309, Cilt XI; XII.

Alaxander M. Valtos, *The History of the Island of Chios from the Earliest Times down to its Destruction by The Turks in 1822*, Londra 1913.

Arıkan, Zeki, "1821 Yunan İsyanı'nın Başlangıcı", *Askeri Tarih Bülteni*, Şubat 1987, sayı 22, s. 101-102.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara 1999.

Beydilli, Kemal, "Tepedelenli Ali Paşa" *DİA*, İstanbul 2011, XXXX, s. 476-479.

Beyhan, Mehmet Ali, "Ramiz Abdullah Paşa", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, s. 220-221.

Bostan, İdris, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul 2005.

_____, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, Ankara 1992.

_____, "İzn-i Sefine Defterleri ve Karadeniz'de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları" (1780-1846), *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1991, sayı 6, s. 21-36.

Cezar, Mustafa – Sertoğlu, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1962. Cilt V.

Clair, William St., *That Greece Might Be Free, The Philhellenes in the War of Independence*, Openbook Publishers, 2008 (İlk Yayın Tarihi 1972)

Clogg, Richard, *Yunanistan'ın Kısa Tarihi* (Çeviren: Dilek Şendil), İstanbul 2018.

Dal, Dilara, "XVIII. Yüzyılda Sakız Adası", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2008.

Doğan, Kemal, "Bir Mühtedi Sadrazam, İzmirli Salih Paşa", M. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

Emecen, Feridun, "Sakız Adasının Sakızları: Küçük Bir Osmanlı Tarım İşletmesi", *Osmanlı Araştırmaları* (İSAM), sayı 37, İstanbul 2011, s. 1-17.

Feyzioğlu, Hamiyet Sezer, *Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*, İstanbul 2017.

Finlay, George, *History of the Greek Revolution*, Cambridge 1861.

Gordon, Thomas F.R.S, *History of the Greek Revolution*, Londra 1832.

Gürgen, Süheyla Yenidünya, *Devletin Kahyası, Sultan'ın Efendisi Memed Said Hâlet Efendi*, İstanbul 2018.

Iorga, N., *Osmanlı Tarihi* (Çeviren: B. Sıtkı Baykal), Ankara 1948.

Kazasker Mehmed Hafid, *Sefinetü'l-Vüzerâ*, Neşreden İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1952.

Keskin, Filiz Yaşar, "Bir Osmanlı Adasında Toplum ve Ekonomi, (XVI Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Sakız)", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı*, Doktora Tezi, Ankara 2013.

Kiel, Machiel, "Tripoliçe", *DİA*, İstanbul 2010, XXXXI, s. 314-315.

Kılıç, Ahmet, *Mehmed Emin Vahîd Paşa, Hayatı, Eserleri, Vakfiyesi ve Kütüphanesi*, Yıldırım Bayezit Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016.

Kurtoğlu, Fevzi, *Yunan İstiklal Harbi ve Navarin Muharebesi*, İstanbul 1944.

Maden, Fahri – Eğilmez, Mustafa, *Vahîd Paşa'nın Hayatı Sakız Vak'ası*, İstanbul 2012.

Mahrûkî, Nasuh "Şehit Kaptan-i Derya Nasuhzâde Ali Paşa" *Sözcü Gazetesi*, 19 Haziran 2016.

Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, (Yayınlayan: Ziya Yılmazer), İstanbul 2000.

Mehmed Mansur, *Rum Fetreti Tarihi*, İstanbul 1288/1871.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkere-i Meşâhir-i Osmaniye*, Yayınlayanlar: A. Aktan ve diğerleri, İstanbul 1996.

Millas, Herkül, *Yunan Ulusçuluğu'un Doğuşu*, İstanbul 2020.

Örenç, Ali Fuat, "Sakız", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 6-10.

Örenç, Ali Fuat, *Balkanlar'da Unuttuğumuz Mora Türkleri*, 2009.

Özcan, Abdülkadir, "Pencik", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 226-228.

Özdemir, Yavuz – Çiydem, Erol, "Osmanlı Coğrafyasında İlk Devrimci Örgüt: Philiki Eterya", *Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 7, sayı 14, Aralık 2017, s. 24-45.

Ramiz Paşazâde Mehmed İzzet, *Harita-yı Kapudanan-ı Deryâ*, Ceridehane 1285.

Safvet, *Bahriyemiz Tarihinden Filâsâlar*, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1328.

Slade, Adolphus, *Kaptan Paşa*, (Çeviren: Osman Öndeş), İstanbul 1973.

Sonyel, Salahi S., "Mora'da Türkler Nasıl Yok Edildiler?", *Belleten*, cilt LXII, sayı 233, 1998, s. 110.

Süleyman Nutkî, *Muharebât-i Bahriye-i Osmaniyye*, İstanbul 1307.

Şânîzâde Ataullah Efendi, *Tarih-i Şânizade*, İstanbul 1867-74; Cit III.

Şimşek, Fatma, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Cezayir-i Bahr-i Sefîd Vilayetinde Kaçak Gemi Yapımı", *Belleten* cilt 83, sayı 296, Ankara 2019, s. 201-227.

Tayfur, Fatih, "Osmanlı Belgeleri Işığında 1821 Rum İsyanı ve Buna Karşı Oluşan Tepkiler", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1948.

_____; *Bizans ve Selçukîylerle Germiyan ve Osmanoğulları Zamanında Kütahya Şehri*, İstanbul 1932.

Vahîd Paşa, *Tarih-i Vak'a-i Sakız, Bin İki Yüz Otuz Yedi Tarihinde Sakız'da Vukubulan İhtilali Beyan Eder*, Mekteb-i Sanayi Matbaası, (H.)1290.

Yaşar, Filiz, *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda Sakız Adası*, İstanbul 2006.

Yenidünya, Süheyla, "Mehmet Said Hâlet Efendi, Hayati, İdari ve Siyasi Faaliyetleri (1760-1822)", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*, İstanbul 2008.

Yenidünya, Süheyla, "Hâlet Efendi'nin Tepedelenli Ali Paşa İsyanındaki Rolü", *Uluslararası Dil, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 8-10 Nisan 2010, Tiran, Arnavutluk, s. 261-277.

SÜRELİ YAYINLAR

Gazette van Gend, 29 Temmuz 1822.

Gracenhaagsche Courat, 12 Ağustos 1822.

Hamilton Spectator, London 13 Haziran 1885.

Nederlandsche Staatscourant, 12 Ağustos 1822.

The Times, 23 Haziran 1820.

The Times, 8 Mayıs 1821.

The Times, 2 Ağustos 1822.

The Times, 26 Eylül 1821.

The Times, 20 Kasım 1821.

The Times, 12 Aralık 1821.

The Times, 13 Aralık 1821.

The Times, 17 Aralık 1821.

The Times, 25 Aralık 1821.

The Times, 5 Ocak 1822.

The Times, 29 Nisan 1822.

The Times, 28 Haziran 1822.

The Times, 1 Temmuz 1822.

The Times, 6 Temmuz 1822.

The Times, 27 Temmuz 1822.

http://www.christopherlong.co.uk/per/chiosmass.html (Erişim tarihi: 17.06.2020)

DİZİN

Adalar Denizi 51, 52, 71, 72, 97, 131, 141, 182, 248
Afyonkarahisar 219
Ahmed Bey 25, 250, 266, 271
Akdeniz 8, 11, 17, 20, 21, 26, 34, 35, 41, 42, 45, 46, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 71, 80, 86, 88, 90, 94, 97, 98, 101, 105, 115, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 129, 131, 132, 138, 141, 143, 155, 161, 185, 190, 199, 242, 247, 257, 258, 259, 279
Akka 137
Alâiye (Alanya) 219
Aleksandros İpsilantis 49
Anabolu 91, 112, 192
Anavarin (Navarin) 97, 112
Andre Miyaolisin 83, 92, 93
Ankara 4, 20, 21, 47, 106, 143, 144, 153, 193, 219, 285, 286, 287
Antonaki Purina 163
Antonious Bournias 151
Arnavutluk 19, 22, 26, 28, 31, 32, 33, 34, 36, 38, 39, 40, 41, 45, 57, 82, 83, 88, 99, 100, 108, 120, 131, 146, 189, 288
Atanasios Çakalof 49
Avlonya 33, 37, 118, 119, 174
Avusturya 34, 46, 47, 59, 117, 181, 183, 200, 201, 202, 219, 234, 241
Aynaroz 235
Azban Kapısı 156

Baba Burnu 203
Bâbıâlî 5, 17, 18, 19, 21, 31, 135, 141, 145, 146, 208
Badra (Balyabadra) 39, 41, 81, 89, 95, 102, 113, 149
Bahr-i Zafer (Osmanlı firkateyni) 101, 140
Baron Stogonoff, Rus büyükelçi 114, 154
barut 57, 95, 194, 201
başbuğ 56, 100, 136
Bekir Bey, Kapudâne 35, 160
Bektaş Kaptan 193
Benderli Ali Paşa 5, 61, 62, 64, 65, 66, 74, 79, 80
Benefşe 112
Beyoğlu 75, 134
Bodrum 102
brik 35, 56, 81, 83, 89, 92, 93, 94, 101, 136, 144, 149
Bükreş 59
Burc-i Zafer (Osmanlı Kalyonu) 101, 139
buyruldu 21, 106, 119, 158, 187, 274

Cevdet Paşa 10, 11, 21, 165, 217, 222, 223, 256
Colocotrones 110
Constantine Canaris 228, 229
Cosi Vouro 152

Çamlıca (Hydra) 52, 53, 54, 81, 89, 92, 94, 146, 147, 149, 150, 234, 235
Çankırı 193
Çavuşbaşı 19, 20, 241
Çeşme 145, 148, 155, 157, 158, 163, 204, 221
Çirmen 61, 62, 134
Çuha Adası 91

Delvine 37
Demetrius İpsilantis 114
Dimetraki 151
Dişlek Feyzi Efendi 222
Donanma 5, 35, 55, 57, 89, 90, 99, 102, 113, 123, 124, 138, 140, 160, 161, 163, 184, 189, 190, 210, 219, 220, 240, 274, 279, 281

Eflak-Boğdan 117, 133
Elmas Bey 108
eman 73, 74, 116, 120, 166, 167, 168, 172, 173, 210, 212, 214, 235, 236, 246
Emanuil Ksantos 49
Emine Hasene 249
Epir 34, 52
Esad Efendi, Vakanüvis 10, 21, 57, 72, 87, 88, 98, 114, 119, 123, 221, 222

Eşref Cafer 253, 267, 269
Eyüp 237
Eyüplü Ali Bey, liman reisi 134

Fatih-i Bahr (Osmanlı Kalyonu) 100, 101
Fatıma Hanım 249, 250, 251, 265, 266, 267, 268, 269
Fenerliler 62
fetva 71, 72, 73, 74, 212, 214, 218, 236, 237
Fevz-i Nasr (Osmanlı firkateyni) 101
Filiki Eterya 5, 49, 50, 62, 76, 92
firkateyn 35, 88, 89, 90, 94, 118, 136, 139, 149, 202
Foçalı Hasan Kaptan 87
Frangouli Pallaki 152
Fransa 8, 31, 34, 46, 47, 50, 143, 144, 244

gabyar 136, 137, 138
Galaksidi (Galaxidi) 54, 83, 113
Galata 75, 134, 166, 175, 237
Garra-i Zafer (Osmanlı firkateyni) 101
Girit 85, 129, 248
Giritli İbrahim Kaptan 71, 72
gomina 191
Gördüs Körfezi 83
Gracenhaagsche Courat 204, 209, 288
Gümrük Emini 237

Hâlet Efendi 32, 41, 61, 62, 63, 64, 65, 97, 119, 123, 130, 238, 286, 288
Hamid Efendi, Reisülküttap 19, 77, 141
Hasan Paşa, İzmir mutasarrıfı 155, 157, 160
hatt-ı hümâyûn 148, 160, 239
Hidra 54, 60, 84, 116, 210
hilat 17, 124, 135
Himara 36, 37, 39
Hocapaşa 241
Hurşid Paşa 41, 57, 71, 82, 83, 84, 90, 97, 106, 107, 112, 118, 119, 120, 121, 123, 130, 131, 159, 186, 189, 190, 193, 235
Hüseyin Salaroğlu 106

İbrahim Paşa, Hüdavendigâr mutasarrıfı 33, 132, 174
İçel 65
içki 219, 222, 223
İlyas Ağa, Denizli Mütesellimi 147, 167
İnebahtı 36, 40, 82, 89, 93, 96
İngiltere 8, 50, 77, 78, 95, 100, 115, 116, 117, 140, 141, 143, 144, 154, 155, 234, 235, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248
İpsara (Psara) 52, 53, 54, 60, 81, 94, 116, 146, 147, 151, 155, 159, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 172, 176, 177, 199, 203, 212
İskenderiye 86, 100, 101, 271
İsmail Bey 35, 253
İstanbul 2, 4, 5, 14, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 27, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 71, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 107, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 121, 122, 123, 124, 125, 130, 131, 132, 133, 135, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 168, 169, 174, 177, 178, 182, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 199, 200,

207, 210, 211, 212, 213, 217, 218, 220, 223, 225, 227, 228, 234, 236, 237, 238, 247, 248, 251, 253, 285, 286, 287, 288
İstanköy 102, 156
İstavraki Bey 62, 63
istihbarat 78, 88, 90, 91, 96, 117, 142, 144, 165, 185
İtalya 34, 39, 244

Journal de Frankfurt 204

Kaloniye Kadısı Seyyid Hüseyin 238
kalyon 24, 25, 35, 57, 87, 90, 122, 136, 137, 139, 271
Kapıcıbaşı Mehmed Ağa 101
Kaptanıderya Abdullah Paşa 21, 27, 86, 89, 122, 123, 125
kapudan 151, 274, 281
Kapudâne Halil Bey 136
Kapudâne Muhtar Bey 136, 181, 183, 184, 187, 188, 193, 224
Kara Ali Bey 182
Karadeniz 8, 25, 27, 34, 35, 53, 56, 117, 135, 136, 137, 182, 257, 258, 286
Kara Mehmed Paşa 136
Kasımpaşa 17, 20, 134, 249, 251
Kassandra 92
Kazasker Mehmed Hafid Efendi 223
Kıbrıs 64, 65
Kocaeli 134
Komanitçe 95, 96
Konya 153, 219, 248
Korfu 34, 88, 90, 92, 100, 101, 149
Koron 94, 97, 113, 114
korvet 35, 56, 81, 89, 93, 94, 118, 132, 136, 137, 139
Köse Seyyid Mehmed Paşa 119
Koyuncuzâde Ahmed Ağa 250
Kranidi 92
Küçük Hüseyin Paşa 8, 9, 21, 22, 26, 257
Kütahya 40, 41, 219, 227, 287

Laskarina Bubulina (Bouboulina) , Kadın Rum Korsan 92
Lycurgus Logothetis 151, 152

Mahmud, II 7, 11, 23, 27, 32, 33, 49, 54, 62, 63, 65, 67, 72, 74, 75, 76, 79, 84, 85, 86, 118, 129, 130, 131, 141, 147, 148, 149, 153, 156, 157, 174, 175, 177, 192, 194, 225, 233, 238, 240, 256, 257, 259, 268
mahzar 183, 184, 185
Mansuriye (Osmanlı Kalyonu) 98
Manya 39, 87, 88, 91
Mehmed Ali Bey 249, 251, 252, 253, 265, 267, 268, 269
Mehmed Sadık Efendi, Reisülküttap 141, 241, 246, 247
Mesolongi 81, 93
Mesudiye 25, 135, 137, 138, 139, 257, 271
Midilli 98, 132, 156, 157, 170, 187, 238
Mısır donanması 86, 101, 102
Modon 94, 97, 113, 136
Mora İsyanı (1770-1779) 5, 105
muhallefat 195
Muhtar Bey 100, 101, 102, 113, 122, 136, 139, 160, 181, 183, 184, 187, 188, 192, 193, 194, 224, 274
müste'men 56, 101, 186, 279

Napoli 39
Narda Körfezi 40
Navarin 27, 35, 97, 139, 248, 286
Nederlandsche Staatscourant 200, 288
Nicolas Frangopulo 152
Nikolaos Skufas 49

Niyaki, donanma tercümanı 96

Osmanlı Devleti 8, 20, 22, 34, 42, 45, 46, 47, 48, 56, 67, 75, 78, 79, 80, 98, 114, 115, 116, 117, 121, 132, 140, 141, 142, 143, 209, 210, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 255, 256, 287

Ömer Ağa, Mastaki Emini 172, 182
Ömer Paşa, Avlonya Mutasarrıfı 119

Panteli Zervudavhi 152
patenta (himaye belgesi) 56
Patras 36, 83, 113
Pehlivan Paşa 38, 40
pencik 210, 211, 212, 215, 216, 217, 218, 236
Petersburg 114
Piteşti 59
Pol Germanous 59
Polychrones Diamantari 152
Port Olivero 203
praçele 81, 93
Prens Kantakuzen 114
Preveze 5, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 56, 82, 84, 91, 92, 94, 101, 190

raiyyet 115
Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet 222, 223
Reşid Paşa, Midilli mutasarrıfı 157
Riyâle Tumbikzâde Ali 41
Rodos 85, 101, 136, 156
Rumeli Kazaskeri Sıtkızâde Efendi 241
Rusya 8, 34, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 59, 87, 90, 105, 114, 115, 116, 117, 132, 133, 143, 154, 175, 201, 242, 243, 244, 247, 248, 286

Said Bey, Tersane Emini 134
Sakız Adası 6, 143, 144, 146, 155, 181, 227, 228, 286, 288
Sakız Vakası 6, 13, 144, 222, 239
Salih Münir Paşa 248
Salih Paşa 63, 64, 65, 66, 67, 75, 79, 141, 226, 286
Salona 83
Santoron (Santorini, Thira 53
Sarraf Mıgırdıç Tıngıroğlu 250
Sayda 137
Seddülbahir 101
Selim, III 8, 22, 31, 35, 52, 251

Şerife Hatice Hanım 253
Seyyid Ali Bey 41, 84, 100, 135
Seyyid Ali Paşa 61, 62, 82
Sigri 98
Sirozlu Yusuf Paşa 92, 93
Sisam 102, 116, 120, 147, 149, 150, 151, 152, 159, 164, 165, 169, 172
Sırbistan 47, 248
Spectateur Oriental 204
Speçya (Spetzias) 60, 116
Stephan Gianousto 152
Stratford Canning, İngiliz büyükelçisi 6, 154, 155, 241, 247
Suğla 147, 168
Süleyman Efendi, Cephane Nazırı 194
Suluca (Spaetza) 52, 53, 54, 81, 87, 89, 90, 94, 147

Şakir Ahmet Ağa, Balyabadra Voyvodası 106
şalope 88, 90, 107
Şeyhülislam 21, 72, 115, 236
şukka 160

Tergovişte 59
Tersane 17, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 58, 85, 89, 132, 134, 153, 191, 257, 286

The Times 36, 51, 108, 109, 113, 114, 115, 132, 133, 155, 182, 196, 197, 198, 209, 210, 288
Thomas Gordon 31, 109
Tire 134, 137
Tırhala 119
Torloti Manastırı 156
Tripoliçe 5, 13, 58, 92, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 119, 120, 121, 122, 123, 188, 189, 190, 198, 218, 235, 258, 259, 286
Tudor Vladimireseu 59
Tunus 54, 57, 124, 132, 136
Ülgün 98, 99, 118
Ülgünlü Hüseyin Kaptan 93, 95, 271
Üryanizâde Ahmed Esad Efendi 72
Üsküdar 75, 237

Vahîd Paşa 11, 12, 13, 74, 144, 145, 146, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 182, 183, 184, 196, 206, 207, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 236, 238, 239, 256, 286, 287
Veli Paşa 38, 39, 40, 41
Viblis 163
Vostitsa 106

Yunanistan 50, 56, 92, 210, 227, 228, 248, 258, 286
Yusuf Paşa 81, 92, 93, 129, 130, 131, 189

Zanta 34, 41, 87, 90, 91
zâyiçe 135

19. yüzyılda sanayileşmede ivme kazanan Avrupa devletleri denizlerde tahakküm kurarken Osmanlı bahriyesi bir yandan denizlerini savunmaya, diğer yandan milliyetçilik ateşiyle yanan imparatorluk tebaasını kontrol altına almaya çalışıyordu. *İmparatorluğun en uzun yüzyılının* başlarında, 1821 yılında Rum İsyanı patlak verince Akdeniz ve Adalar Denizi büyük bir savaş meydanı hâline geldi. II. Mahmud'un kaptanıderyası Nasuhzâde Ali Paşa, bu isyanın denizlere yansıyan alevleri arasında can vermişti. *Nasuhzâde Ali Paşa ve Rum İsyanı*, Karadeniz'de gazi, Akdeniz'de şehit olan bu mahir denizcinin hayat hikâyesini ve Rum İsyanına karşı verdiği mücadeleyi Osmanlı Arşiv belgeleri ile devrin ana kaynakları ve Avrupa gazeteleri üzerinden incelemektedir. Osmanlı modernleşmesi hakkındaki çalışmalarıyla maruf tarihçi Zekeriya Kurşun, bir Osmanlı kumandanının sıra dışı hayat hikâyesini, dönemin siyasi hesapları, paşalar arası rekabeti ve uluslararası siyasetini göz önünde bulundurarak akademik bir titizlik ve akıcı bir üslupla okura sunuyor.

₺ 32.00

THG 3819389 TAO

9 786057 947840

vb. VAKIFBANK KÜLTÜR YAYINLARI

0101